МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

УМАНСЬКИ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ПАВЛА ТИЧИНИ
КАФЕДРА СУСПІЛЬНИХ ДИСЦИПЛІН

ДЕРЖАВНИЙ УСТРІЙ: ОСОБЛИВОСТІ ТРАНСФОРМАЦІЇ

МАТЕРІАЛИ ВСЕУКРАЇНСЬКОГО КРУГЛОГО СТОЛУ
23 КВІТНЯ 2015 РОКУ

УМАНЬ-2015

Рекомендовано до друку Вченою радою історичного факультету
Інституту філології та суспільствознавства
Уманського державного педагогічного університету
імені Павла Тичини
(протокол № 10 від 8 травня 2015 року)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:
Лисенко Л. Г. (гол. редактор)
Шачковська Л. С., Фуркало В. С., Мартиненко Л.Б.,
Балановський Я.М., Бондар С.С., Запорожець М.О.

Рецензенти:
Карасевич А. О. — к. філос. н., професор
Фуркало В. І. — к. філос. н., доцент

Збірник матеріалів Всеукраїнського круглого столу, який відбувся 23 квітня 2015 р., під час проведення ІІ туру олімпіади з політології, присвячений проблемам державотворення в Україні. У обговоренні проблем взяли участь керівники студентських делегацій — учасників олімпіади, викладачі політичної науки України. До збірника наукових повідомлень були рекомендовані кращі повідомлення студентів під час захисту рефератів і письмових робіт в процесі олімпіади.

ВСТУП

Децентралізація — процес перерозподілу або диспергування функцій, повноважень, людей або речей від центрального управління.

Децентралізація влади включає як політичну так і адміністративну сторони. Децентралізація може бути територіальною – переміщення влади від центрального міста на інші території, і може бути функціональною – шляхом передання повноважень на прийняття рішень з головного органу будь-якої галузі уряду до чиновників нижчих рівнівhttps://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%B5%D1%86%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F - cite_note-3. Цей процес було названо «новим державним управлінням», який був описаний як децентралізація, предметне управління, конкуренція урядової і місцевої координації.

За тлумаченням Великого тлумачного словника сучасної української мови, який значною мірою базується на матеріалах одинадцятитомного тлумачного «Словника української мови» (1970–1980 рр.) — це система управління, за якої частина функцій центральної влади переходить до місцевих органів самоуправління; скасування або послаблення централізації.https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%B5%D1%86%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F - cite_note-5

Зростання державних витрат, низькі економічні показники і зростання впливу ідей вільного ринку переконали уряди децентралізувати свою діяльність, щоб укласти договори з приватними фірмами, що працюють на ринку і повністю приватизувати виконання деяких послуг.https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%B5%D1%86%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F - cite_note-6

В Україні вперше децентралізація згадується в Конституції Української Народної Республіки від 29 квітня 1918 р., у якій зазначалося, що: «не порушуючи єдиної своєї влади, УНР надає своїм землям, волостям і громадам права широкого самоврядування, дотримуючись принципу децентралізації».

Дослідження децентралізації

У той час як децентралізація, особливо в урядовій сфері, широко вивчається і практикується, проте немає загального визначення або розуміння децентралізації. Сенс децентралізації може до певної міри

змінюватися залежно від аспекту, в якому вона розглядається.https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%B5%D1%86%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F_-_cite_note-7 Ступінь децентралізації залежить від ступеня її функціональності (здатності). Концепція децентралізації по-різному застосована до групової динаміки іуправління (менеджменту) наукою в приватних підприємствах та організаціях, політичних науках, юриспруденції (законодавстві) і державному управлінні, економіці (економічних науках) і технології.

Історики описали історію урядів і імперій з точки зору централізації і децентралізації. 1910 р. в Історії народів Генрі КеботЛодж написав, що перський цар Дарій I (550-486 рр. до н.е.) був майстром організації та за його правління "вперше в історії, централізація почала розглядатися з боку політики". Він також зазначив, що система децентралізації Дарія I відрізняється від децентралізації в Стародавній Греції. https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%B5%D1%86%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F_-_cite_note-8 З 1980-х рр. багато вчених писали про цикли централізації і децентралізації. Стівен К. Сандерсон писав, що за останні 4000 рр. князівства і держави послідовно пройшли кроки централізації і децентралізації економічної, політичної та соціальної влади[9]. ЇлдізАтас писав, що цей процес відбувається ще «з кам'яного віку» не тільки в князівствах, а і в імперіях та сучасних «панівних державах»https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%B5%D1%86%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F_-_cite_note-10. Крістофер К. Чейз-Данн і Томас Д. Холл рецензували інші роботи, які розкривали ці цикли, включаючи роботи, в яких аналізувалася теорія еліт, що формуються під час накопичення державою багатств і які, в період «конкуренції всередині правлячого класу, провокують злет і падіння держави" та роль еліти в процесі централізації і децентралізації.

https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%B5%D1%86%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F_-_cite_note-11

Децентралізоване управління

Відповідно до Європейської Хартії Місцевого Самоврядування від 15 жовтня 1985 р., зміст місцевого самоврядування полягає у гарантованому державою праві та реальній здатності самих територіальних спільнот громадян (територіальних колективів) та сформованих ними органів самостійно та під свою відповідальність вирішувати окрему частину публічних справ, діючи в межах конституції та законів відповідної держави.

Органи місцевого самоврядування визнано однією з головних підвалин будь-якого демократичного режиму.

Дуже високий ступінь децентралізації спостерігається у Швеції, при чому уряд не втручається у справи місцевої влади. Такий же дуже високий ступінь децентралізації характерний для Данії.

Політична децентралізація

Метою політичної децентралізації є надати громадянам або їх обраним представникам більше впливу у розробці та реалізації законів і політиці. Залежно від країни, для цього може знадобитися конституційні або законодавчі реформи, розвиток нових політичних партій, створення місцевих політичних одиниць, і заохочення пропагандистських груп. Одним з аргументів на користь здійснення децентралізаційних реформ є підвищення ефективності діяльності як центральних, так і місцевих органів влади, а також створення сприятливих умов для економічного розвитку.

Політична децентралізація означає регіональне представництво у національному парламенті, вибори регіональних урядів, розподіл політичної влади, конституційні права регіонального рівня та взаємозв'язок між регіональним та національним рівнем. Регіональне представництво у національному парламенті відображає наявність однієї або двох палат законодавчого органу, та адекватність представленості регіону у національному законодавчому органі. Індикатор політичного взаємозв'язку відображає роль регіонального рівня у діяльності національного рівня.

Політична децентралізація включає в себе показники, які вимірюють політичну участь на регіональному рівні та між різними рівнями і показує наскільки незалежно регіональний рівень приймає рішення без зважання на національний рівень, який має право на втручання.

Ступені функціональності

Досить часто, у багатьох країнах ступінь політичної децентралізації вищий, ніж функціональної. Високий ступінь функціональної та політичної децентралізації характерні для Німеччини, Швейцарії, Бельгії та Іспанії, досить високі — Чехія, Португалія, Польща.https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%B5%D1%86%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F_-_cite_note-.D0.87.D0.B6.D0.B0-12 Більше політичних, ніж функціональних повноважень мають Австрія і Словаччина. У Словаччині функціональна децентралізація є на дуже низькому рівні, а політична — на досить високому,

що є свідченням того, що регіональний рівень практично не має повноважень з прийняття рішень.

https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%B5%D1%86%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F - cite_note-.D0.87.D0.B6.D0.B0-12Більший за політичну ступінь функціональної децентралізації у Болгарії та Литві, що передбачає, що регіони мають майже схожі повноваження на регіональному рівні, але практично не впливають на національний рівень.

Існує висока взаємозалежність між функціональною та політичною децентралізацією. Якщо регіони мають у своєму розпорядженні певні фінансові кошти, але обмежені у прийнятті та реалізації своїх рішень (немає функціональної децентралізації), то така фінансова автономія втрачає сенс. У протилежному випадку, повноваження з вирішення власних проблем не підкріплені відповідними фінансовими коштами, також втрачають свою значимість.

Чим більше політичних функцій має регіональний рівень влади, тим автономнішим він є у реалізації політичної влади. Більше того, фінансова і функціональна, так само як і адміністративна децентралізація мають позитивний взаємозв'язок: чим більше регіон має фінансових засобів, тим більше функцій він може виконувати і може дозволити собі утримувати більший управлінський апарат.

Адміністративна децентралізація

На сьогодні, існують чотири основних форми адміністративної децентралізації:

1) Деконцентрація – найслабша форма децентралізації, за якою, передаються повноваження з управління, використання коштів та реалізації соціальної політики від центральних органів до органів в уже існуючих районах або, при необхідності, до новостворених, але з умовою, що прямий контроль за виконанням даних повноважень ведеться з центру.

2) Делегування не передбачає відповідальність напівавтономних місцевих урядів за управління, використання коштів та реалізацію соціальної політики. Ці уряди не повністю контролюються центральним урядом, але в кінцевому рахунку підзвітні йому. Даний вид включає створення державно-приватних підприємств або корпорацій – спеціальних проектів з надання різних послуг в регіонах. За цією системою місцевий уряд отримує широкі повноваження.

3) Деволюція – передання всіх повноважень у сфері управління, використання коштів та реалізації соціальноїполітики на субнаціональному рівні до регіонального або місцевого уряду, чи уряду штату.

4) Відчуження (або приватизація) – означає перехід всіх підприємств, установ та організацій у приватну власність, при чому має місце повне зняття з держави відповідальності за управління, використання фінансів та реалізацію соціальної політики. Можуть бути продані також засоби виробництва, допускається звільнення або переведення працівників з приватних компаній або некомерційних організаційhttps://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%B5%D1%86%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F - cite_note-15. Багато з цих функцій спочатку виконуватися приватними особами,

компаніями або організаціями, а потім перейшли до уряду або безпосередньо, або шляхом регулювання діяльності господарюючих суб'єктівhttps://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%B5%D1%86%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F - cite_note-16.

Адміністративна децентралізація в Україні

> Народ здійснює владу безпосередньо через органи державної влади та органи місцевого самоврядування.
>
> стаття 5 Конституції України

Система адміністративно-територіального устрою дісталася Україні у спадок від колишнього СРСР і характеризується високим ступенемцентралізації влади по вертикалі, а представницькі органи на місцях так і не стали провідниками ефективної політики в інтересах людини і забезпечення захисту нагальних потреб територіальних громад. Низька ефективність діяльності органів місцевого самоврядування, значною мірою, обумовлена недостатнім рівнем бюджетного фінансування та відсутністю механізму трансферу фінансових ресурсів на рівень територіальних громад.

В Україні у межах певних адміністративно-територіальних одиниць співіснують дві форми організації місцевої влади: органи місцевого самоврядування і місцеві державні адміністрації.https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%B5%D1%86%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F - cite_note-.D0.A2.D1.80.D0.B0.D1.87.D1.83.D0.BA-18 Центральні органи влади представляють інтереси держави, а органи місцевого самоврядування інтереси лише

територіальних громад, або їх об'єднань і діяльність їх обмежена територією громади.https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%B5%D1%86%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F - cite_note-.D0.84.D0.B2.D1.82.D1.83.D1.88.D0.B5.D0.BD.D0.BA.D0.BE-19 Поляризація інтересів центра і регіонів є основою зародження муніципальної влади, яка виникає в процесі децентралізації публічної державної влади. Масштаби та ефективність органів місцевого самоврядування, а відповідно і добробут територіальних громад та держави в цілому прямо залежить від характеру правовідносин між різними рівнями влади. В Україні конституційна модель організації державної виконавчої влади є недосконалою, оскільки місцеві державні адміністрації існують не тільки для здійснення контрольно-наглядових функцій щодо органів місцевого самоврядування, а й володіють повноваженнями щодо управління відповідними територіями. Тому досі триває пошук оптимального варіанту взаємодії органів самоврядування з органами державної виконавчої влади.

В юриспруденції утвердилася думка, що унітарні держави за ступенем своєї демократизації значно поступаються федеративним, оскільки останні є більш децентралізованими.https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%B5%D1%86%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F - cite_note-20 Разом з тим сам по собі факт наявності федеративного устрою не гарантує демократичності та реальної децентралізації, що підтверджує досвід Російської Федерації - однієї з авторитарних держав сучасності. У той же час багато демократичних держав досягають значного ступеню децентралізації, лишаючись унітарними за устроєм (наприклад, Іспанія).

Надмірна централізація влади, неефективна організація влади на регіональному рівні, недієздатність місцевого самоврядування і досі залишаються проблемою українського суспільства.

Фінансова децентралізація. Фіскальна децентралізація

Фінансова децентралізація відображає фінансові повноваження органів регіонального рівня і є однією з фундаментальних умов незалежності та життєздатності органів місцевої влади: децентралізація процесів ухвалення рішень збільшує можливості участі місцевої влади в розвитку підконтрольної їй території; фіскальна децентралізація сприяє ефективному забезпеченню суспільними послугами шляхом ретельнішого узгодження видатків органів влади з найнеобхіднішими місцевими потребами.https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%B5%D1%86%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%

80%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F - cite_note-21 Обов'язковою умовою існування дієвого інституту самоврядування є формування більшої частини доходів місцевих бюджетів за рахунок місцевихподатків і зборів, які самостійно встановлюються органами самоврядування.https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%B5%D1%86%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F - cite_note-.D0.9C.D0.B0.D0.BA.D0.B0.D1.80.D0.B5.D0.BD.D0.BA.D0.BE-22 Реалізація законодавчо закріпленого права кожного адміністративно-територіального утворення на економічну самостійність неможлива без наявності в кожного органу влади власного бюджету і права його складання, затвердження і виконання без втручання ззовні.

https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%B5%D1%86%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F - cite_note-23

Фіскальна децентралізація і бюджетний федералізм

Бюджетна децентралізація – перенесення надходження доходів та/або здійснення витрат грошових коштів на більш низький рівень уряду при збереженні фінансової відповідальності. [24] Зазвичай, цей процес називається бюджетний федералізм, але це поняття може стосуватись унітарних, федеративних так і конфедеративних урядів. Бюджетний федералізм також характеризується "вертикальним дисбалансом", де центральний урядвиділяє або занадто багато або занадто мало коштів для фінансування нижчих урядів. Це також може бути способом збільшення контролю центрального уряду за більш низькими рівнями, якщо вони не пов'язані між собою іншими видами відповідальності за повноваження.https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%B5%D1%86%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F - cite_note-25

Бюджетна децентралізація може бути досягнута шляхом врегулювання системи справляння зборів, встановлення місцевих податків на власність та податків з договорів купівлі-продажу, шляхом отримання міжбюджетних трансфертів з центрального уряду, грантів чи місцевих позик. Передача коштів може бути як з подальшим обов’язком звітувати про їх витрачення так і без нього.

Фінансова децентралізація в Україні

об приєднатися до Європейського Союзу Україна повинна провести велику кількість різноманітних реформ, включаючи і фінансову децентралізацію, оскільки без фінансового забезпечення неможливо досягти значних і вагомих результатів в інших сферах реформування.

Стосовно визначення поняття «місцеві бюджети» в економічній літературі немає єдиної точки зору.https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%B5%D1%86%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F - cite_note-:5-29 У перші роки організації бюджетної системи місцеві бюджети розглядались як сукупність завдань, доручених місцевим органам, і сукупність коштів, котрими вони володіють для їх задоволення.https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%B5%D1%86%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F - cite_note-:5-29 Наявність місцевих бюджетів закріплює економічну самостійність місцевих органів самоврядування, що передбачено Конституцією та Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні».

За результатами досліджень, нині діючий бюджетний механізм в Україні, при якому місцеві ради вищого рівня встановлюють нормативи відрахувань від регулюючих податків і зборів та суми дотацій, призводить до погіршення функціонування місцевих бюджетів нижчого рівня. https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%B5%D1%86%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F - cite_note-:5-29 Це, у свою чергу, не дає змоги профінансувати всі необхідні видатки, що спричиняє погіршення стану соціально-економічного розвитку.https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%B5%D1%86%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F - cite_note-:5-29 В Україні спостерігається певна неоднорідність регіонального економічного розвитку, що негативно впливає на загальні темпи економічного розвитку країни.https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%B5%D1%86%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F - cite_note-32

Децентралізація сприяє створенню сприятливого клімату для місцевого бізнесу.https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%B5%D1%86%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F - cite_note-33

Економічна децентралізація або ринкова

Економічна децентралізація може бути здійснена шляхом приватизації комерційних підприємств які належать державі. Також це робиться шляхом повного дерегулювання і скасування обмежень на бізнес підприємств, що конкурують з державними службами, наприклад, у сфері надання поштових послуг, освіти та інше. Навіть коли приватні компанії та корпорації працюють для отримання таких послуг на контрактній основі, інші мають на меті їх перетворення у некомерційні організації чи об’єднання.

З 1970-х рр. проводився процес дерегулювання деяких галузей, таких як банківська справа, вантажоперевезення, авіаперевезення та телекомунікації. Взагалі, які привели до посилення конкуренції і зниження цін. В Інституті Катона (CatoInstitute), американському мозковому центрі зазначали, що дерегулювання деяких галузей промисловості було компенсовано за рахунок більш жорсткого регулювання в інших галузях, які завдали значної шкоди споживачам.https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%B5%D1%86%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F - cite_note-34 На рахунок банківської сфери, в Інституті Катона (CatoInstitute) вважають, що дерегуляція дозволила банкам конкурувати на державному рівні, збільшити вибір для споживачів, тоді як жорстке регулювання з центру змушує банки вести бізнес так, як скаже уряд , зокрема надавати позики фізичним особам, які не здатні їх погасити, що призводить до фінансових криз, наприклад у 2007-2008 рр.

Одним із прикладів економічної децентралізації, яка заснована на ліберально-соціалістичній моделі, є децентралізоване економічне планування.

Децентралізоване планування є видом економічної системи, в якій процес прийняття рішень розподілений між різними органами або локалізований в одному органі. Застосування даного методу на практиці почалося у 1996 р. у штаті Керала, що у Індії.

Деякі науковці стверджують, що урядова стандартизація в галузі товарного ринку, контрольні закупівлі, впровадження будівельних норм і правил, спеціальної та професійної освіти і сертифікації торгівлі є необхідним. ЕммануельОріоль і Мішель Бенайм написали «порівняльні переваги» децентралізації в порівнянні з державним регулюванням у встановленні стандартів.

Вони з’ясували, що необхідність державного регулювання може з’явитись, якщо громадська безпека перебуває під загрозою, а самостійне встановлення стандартів краще, бо, зазвичай, "регулюючі органи або «експерти» можуть неправильно зрозуміти смаки і потреби споживачів". Так як компанії не схильні впроваджувати стандарти, важкі для виконання, то найближчим часом будуть впроваджені тільки ті, які задовольняють потреби сучасної економіки.

Екологічна децентралізація

Центральний уряд може володіти великими ділянками землі і управляти лісовими, водними, мінеральними та іншими ресурсами. Уряд також може

розпоряджатися ними за допомогою урядових операцій або шляхом здачі їх в оренду приватному бізнесу; або він може не використовувати ресурси задля збереження навколишнього природного середовища.

Уряд також слідкує за землею, що знаходиться у приватній власності шляхом встановлення правил використання землі, створення екологічних та інших норм[38]. Продаж або оренда земель може бути вигідною для уряду, який прагне відмовитися від управління землею, але за такими землями зберігається громадський контроль через небезпеку екологічного забруднення. Найефективнішим способом боротьби з цими проблемами було визнано передачу управління регіонам чи органам місцевого самоврядування.https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%B5%D1%86%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F - cite_note-39 Така децентралізація мала місце в Індії[41] та в інших країнах третього світу.

Реформа децентралізації влади в Україні

Децентралізація - це передача значних повноважень та бюджетів від державних органів органам місцевого самоврядування. Так, аби якомога більше повноважень мали ті органи, що ближче до людей, де такі повноваження можна реалізовувати найбільш успішно.

П’ять кроків, необхідних для реформи Децентралізації влади

1. Визначити територіальну основу органів місцевого самоврядування та виконавчої влади

Створити трьохрівневу систему адміністративно-територіального устрою в Україні.

Офіційний сайт

2. Розмежувати повноваження між органами місцевого самоврядування різних рівнів

Необхідно найбільш важливі для людей повноваження передати на найближчий до людей рівень влади.

3. Розмежувати повноваження між органами місцевого самоврядування та виконавчої влади

Передати основні повноваження місцевих держадміністрацій органам місцевого самоврядування. Виконавчій владі залишити тільки право контролю.

4. Визначити, скільки ресурсів треба на кожному рівні

Потрібно повністю оновити бюджетну систему. Громади повинні мати власні бюджети, можливість об’єднувати зусилля і фінанси. Тоді у них з'являться ресурси для вирішення нагальних питань і розвитку.

5. Зробити органи місцевого самоврядування підзвітними перед виборцями і державою

Люди почнуть розуміти, що від їхнього голосування залежить, чи добре працюватиме для них місцева влада. А отже від самих мешканців залежить якість життя.

ОАО «Видавництво «Основа»

Беручи до уваги актуальність обговорюваної проблеми оргкомітет ІІ туру Всеукраїнської Олімпіади з «Політології», де політологія є не як спеціальність, а як предмет для вивчення студентів всіх без виключення вищих навчальних закладів України ІІІ – ІУ рівня акредитації, запросив до **участі в роботі Круглого столу «ДЕРЖАВНИЙ УСТРІЙ: ОСОБЛИВОСТІ ТРАНСФОРМАЦІЇ»** викладачів політичної науки, студентів – учасників олімпіади, а також всіх тих, хто цікавиться проблемами державотворення в Україні на сучасному етапі її становлення.

Всього в роботі Всеукраїнського круглого столу з актуальних питань політичної науки, який став уже традиційний (нині проводився в сьоме), взяло участь 53 викладачі та студенти вищих навчальних закладів України. Пропонуємо для ознайомлення широкого читацького загалу кращі виступи учасників традиційного дійства.

Амельченко А.Е., Петрова Т.А., Якубук Я.А.
Национальная металлургическая академия Украины

ПОЛИТИЧЕСКАЯ МОДЕРНИЗАЦИЯ КАК ФАКТОР КОНСОЛИДАЦИИ СОВРЕМЕННОГО УКРАИНСКОГО ОБЩЕСТВА

И СОХРАНЕНИЯ ТЕРРИТОРИАЛЬНОЙ ЦЕЛОСТНОСТИ ГОСУДАРСТВА

Украина у 2013-2015 гг. оказалась в ситуации острейшего системного кризиса, охватившего все сферы жизни общества, государства и личности. Перспективу вывода страны из кризиса мы связываем с политической модернизацией, и, прежде всего, ее центральным направлением - модернизацией иерархической структуры власти и государственного устройства.

Украинская власть, как известно, провозгласила идею децентрализации власти в рамках сохранения унитарного государства, которая должна найти отражение в новой редакции Конституции и реализоваться через следующие реформы:

- ликвидация областных и районных госадминистраций с заменой их префектурами, функции которых сведутся только к надзору за исполнением законов;
- передача нынешних полномочий государственных администраций исполкомам, введение прямых выборов руководителей регионов;
- пересмотр принципов формирования бюджета, обеспечение сохранения в регионах большей части собранных средств;
- предоставление регионам права проводить автономную гуманитарную политику.

Вместе с тем, власть рассматривает децентрализацию и финансовое самоуправление регионов как единственно возможный и эффективный способ модернизации структуры властных отношений и государственного устройства, отвергая иные варианты и способы решения проблемы. В частности, власть категорически не приемлет идею федерализации, видя в ней технологию развала страны. И не просто яростно отвергает ее, а объявляет криминалом, основанием для возбуждения уголовных дел.

Такая позиция власти, с точки зрения политической науки и науки вообще, не может быть принята. В науке не может быть запретов на исследование тех или иных проблем.

Ученый должен говорить и писать то, что думает. Если он начинает говорить и писать то, что от него хотят слышать, и употребляет свои аналитические способности на то, чтобы соответствовать точке зрения власти, то это уже никакой не ученый. Его главная функция не выполняется. Мало того, начинает раскручиваться спираль лжи и заблуждения - власть читает то, что

ей приятно и думает, что ее видение ситуации поддерживается точкой зрения науки, а, следовательно, соответствует реальности. Но социологам известно, что «если ситуация мыслится как реальная, то она реальна по своим последствиям» (У.А.Томас). В политике это означает, что ложно интерпретируемая политическая ситуация приводит к ошибочным политическим решениям.

Итак, принципиально важным для сохранения территориальной целостности государства, единства общества и демократического развития Украины является выбор наиболее соответствующего современным внутренним условиям и внешним факторам варианта модернизации структуры власти и государственного устройства. Выбор конкретной модели распределения властных полномочий между центром и регионами. Выбор между моделью децентрализации в рамках унитарного государства или моделью переустройства государства на федеративных принципах. Поэтому важно выяснить:

во-первых, в чем принципиальное различие между федеративным государством и унитарным децентрализованным государством;

во-вторых, объективные условия, субъективные факторы и риски принятия той или иной модели модернизации.

Унитарное государство — форма государственного устройства, при котором его части являются административно-территориальными единицами и не имеют статуса государственного образования. В унитарном государстве единые для всей страны высшие органы государственной власти, правовая система, конституция.

Федерация — форма государственного устройства, при котором части федеративного государства являются государственными образованиями, обладающими юридически определенной политической самостоятельностью (наряду с федеральной конституцией, органами власти и законодательством свои конституции, законы, систему законодательных, исполнительных и судебных органов имеют субъекты федерации). Последние формально не обладают суверенитетом, правом одностороннего выхода из федерации и самостоятельного участия в международных отношениях. Близкими к субъектам федерации могут быть автономные образования некоторых унитарных государств.

Теоретически целостности страны угрожает официальное право ее регионов на отделение. Однако право субъектов федерации на отделение не типично для федеративных государств.

Принято считать, что федеративное государственное устройство непременно предполагает бикамерализм, т. е. двухпалатный парламент. И это верно. Однако такая структура высшего представительного и законодательного органа свойственна и многим унитарным государствам, в частности Польше, Румынии, Чехии, Нидерландам.

Как в федеративных, так и в унитарных децентрализованных государствах в компетенции центра остается ряд вопросов, прежде всего относящихся к сферам обороны, госбезопасности и внешней политики (в том числе внешнеэкономической деятельности). В современном мире право государства на самостоятельную внешнеэкономическую политику ограничивается не самостоятельностью его регионов, а присоединением к таможенным союзам.

В целом ни в одном из федеративных государств нет ограничений центрального бюджета по сравнению с региональными. Разумеется, борьба за финансовую самостоятельность идет везде, но в Европе она уравновешивается идеей солидарности. И не только в плане поддержки отдельных социальных групп, но и в рамках содействия слабым регионам.

С другой стороны, и в федеративных государствах суверенитет субъекта федерации может временно ограничиваться или ликвидироваться при чрезвычайных ситуациях, прежде всего сепаратистских выступлениях.

Решающее различие видится в том, что в федеративном государстве субъекты федерации сами принимают свои конституции, а в унитарном конституции или уставы регионов подлежат утверждению центральным парламентом, который, кроме того, имеет право упразднять статус регионов и их границы, чего нет при федеративном устройстве.

Федерация присуща странам, которые состоят из многих регионов, существенно отличающихся по экономическим, культурным, национальным и другим условиям, но в то же время, коренным образом заинтересованных в совместном существовании.

В такой сложной форме государства реализуется принцип единства в многообразия, который позволяет объединить преимущества единого государственного управления с разнообразием региональных (национальных) особенностей.

Следовательно, для внедрения федеральной модели в Украине нужно иметь объективные основания — такие существенные отличия между регионами (территориальными частями), которые бы с необходимостью обусловливали сначала их выделение в самостоятельные политико-

государственные образования, а затем объединение в новое государство (федерацию) на абсолютно иных принципах.

Сторонники федерализации в качестве такого объективного основания называют исторические, культурные и хозяйственные особенности регионов, особенности социально-культурной идентификации жителей разных регионов Украины, находившихся под разными цивилизационными влияниями соседних стран. Различия и даже противоположности в социально культурной идентификации граждан в региональном аспекте являются основанием для федеративного переустройства Украины с точки зрения академика П. Толочко.

П.Толочко говорит о существовании на территории современного украинского государства трех субэтносов.

Во-первых, Центрально-североукраинский субэтнос развивался неизменно на православной духовной и культурной традиции, берущей начало в Киевской Руси. После Переяславской рады 1654 г. это развитие происходило в тесном единении с этнически и духовно родственным русским народом. Историческим мифом для населения этой части Украины является героика казацкого прошлого, с которой ассоциируется в народе защита национальной и вероисповедальной идентичности.

Главным событием той героической эпохи является национально-освободительная война украинского народа против шляхетской Польши под водительством гетмана Богдана Хмельницкого.

Во-вторых, Западноукраинский субэтнос своим формированием обязан в значительной степени Брестской церковной унии 1596 г., в результате которой он был тесно интегрирован в римо-католический цивилизационный мир.

В нем он пребывает и сейчас. Административно, вплоть до Второй мировой войны, входил в состав западноевропейских государств: Польши (Речи Посполитой) и Австро-Венгрии. Содержание национального мифа этого края, несмотря на то что он позже других воссоединился с Украиной, — вера в свое мессианство, в свои особые заслуги в достижении государственной независимости. Одним из главных символов этого является националистическое движение сопротивления времен Второй мировой войны под руководством С. Бандеры. Не случайно именно его идеи и его портретные изображения стали в конечном итоге символом киевского майдана.

В-третьих, Русско-украинский субэтнос. Находится он на юго-востоке и целиком обязан территориальному формированию Украины как республики Советского Союза. При его образовании в состав Украины была включена Донецко-Криворожская республика, а также Новороссия. Историческим мифом здесь выступает память об освоении края Россией и убеждение, что край этот — естественная часть русского мира. Ярким свидетельством того, что он живет в ментальности нынешних насельников юго-востока Украины, может быть движение за сохранение и восстановление символов российского прошлого, коими есть памятники Екатерине II, Потемкину, Ришелье и др.

Субэтнические особенности, культурные и ментальные, в значительной мере были нивелированы в условиях советской действительности с ее интернационализмом и жестким авторитаризмом. Можно было ожидать, что с обретением Украиной государственной независимости взаимное сближение получит новый импульс.

К сожалению, этого не произошло. Постепенно возобладала тенденция утверждения ценностей лишь одного субэтноса — Западноукраинского. Центрально-североукраинский был объявлен русифицированным, а Русско-украинский юго-восточный и вовсе обозвали пятой колонной России.

Существование субэтносов это объективная украинская реальность, от которой невозможно отмахнуться. Поэтому, с точки зрения П.Толочко, «без выполнения требований федерализма Украина как демократическое государство не имеет будущего. По крайней мере, спокойного. В унитарной форме, с единой националистической идеологией, единым языком и едиными культурными ориентациями она не сможет жить». Как видим, идея федерализации связывается с возможностью существования демократической Украины вообще. Очень жесткий вывод. Но насколько он обоснован?

На, наш взгляд, рассуждения о существенности различий и социальных противоречий между субэтносами должны быть верифицированы, новейшими масштабными эмпирическими и репрезентативными политико-социологическими исследованиями, чтобы служить действительным основанием продвижения идеи федерализма. Это, во-первых.

Во-вторых, политики эту ситуацию могут искусственно гиперболизировать и углублять, используя ее в узкополитических целях. Как это, в частности, делалось на президентских выборах 2004 и 2010г., когда страну искусственно делили на Восток и Запад, посредством

идеологического и пропагандистско-информационного влияния, акцентируя внимание на фактах, различающих население этих регионов. Следствием такой политики стало искусственное противопоставление регионов. Это антинародная политика. А может быть политика в интересах народа - политика поиска цивилизованных политических и социальных форм общежития, снимающих противоречия и учитывающих историческое, социально-культурное, национальное, конфессиональное разнообразие и интересы.

При этом выбор оптимального пути зависит от того, как рассматривать упомянутые противоречия и различия. Если исходить из того, что они, так сказать, навсегда и сами по себе являются достаточным основанием для политического выделения соответствующих регионов, тогда логичным является путь в сторону федерализации Украины. Если же считать, что эти противоречия постепенно могут быть «сняты», тогда закономерным будет проведение политики децентрализации унитарного государства с соблюдением принципа регионального многообразия, формирования в Украине единой политической нации с обеспечением благоприятных условий для развития всех регионов и всех субэтносов. То есть политики, при которой различия объединяют, а не разъединяют.

В-третьих, говоря о возможной федерализации Украины, надо хорошо осознавать следующее:

- важность вопроса государственного устройства для обеспечения стабильности, территориальной целостности государства и прогрессивного развития общества;
- фундаментальные последствия изменения государственного устройства, как для деятельности власти, так и для всей общественной жизни. Переход от унитарного к федеральному государственному строю предполагает существенную децентрализацию государственной власти, образование двух уровней органов власти — федерации и ее субъектов, образование двухпалатного парламента.

Кроме того, это потянет за собой обязательное принятие новой Конституции, кардинальную перестройку финансовой, налоговой, таможенной, правоохранительной систем.

Но все это — производное от ключевой проблемы, которую нужно будет решать первой. Речь идет о составляющих вероятного федерального государства, так как федерация предполагает объединение государственных

образований, которые имеют определенную политическую самостоятельность.

На сегодня, на территории нашей страны таких образований нет. Следовательно, они должны появиться. Закономерно возникают вопросы, каким образом они появятся и что это будут за образования, какой критерий будет превалировать при разделении Украины на субъекты федерации, какие государственные образования появятся в результате такого разделения?

Если говорить о причинах нынешней кризисной ситуации в Украине, то они в своей основе предопределены, не формой государственного устройства, а формой государственного правления и политико-правового режима.

Главные проблемы Украины (и государства, и его граждан) состоят в превалировании личных и корпоративных интересов представителей верховной власти над государственными и общественными интересами, в коррупции представителей всех ветвей власти. Именно это должно определять содержание проводимой государственной политики. Решение этих проблем срочное, безотлагательное и потому требует принятия совсем иных мер, а не политико-государственного «перекраивания» территории Украины.

Этот путь сегодня кажется самым приемлемым, хотя является очень сложным — он нуждается в последовательной, дальновидной, взвешенной государственной политике во всех областях общественной жизни, которая базируется на толерантности между людьми, людьми и властью, регионами, центром и регионами. Он также предполагает существенную децентрализацию власти — расширение экономической и иной самостоятельности регионов, изменение принципов в отношениях центр — регионы, повышение статуса местного самоуправления.

Вместе с тем, ошибочно считать, что федерализация является более простым решением отечественных проблем. Достаточно обратиться к опыту безуспешных попыток проведения в Украине административно-территориальной реформы, которую по масштабам и последствиям нельзя даже сравнивать с изменением всего государственного строя Украины. Кстати, хорошо продуманная и обоснованная административно-территориальная реформа как раз могла бы решить значительную часть проблемных вопросов, которые сегодня дают повод для политического использования идеи федерализации Украины.

Демократическая перспектива развития современной Украины однозначно связана с децентрализацией ее власти. Но должна ли такая децентрализация происходить сегодня в форме федерализации нашего государства — это большой вопрос. Если исходить из нынешней ситуации, (ситуации войны) то такой путь невозможен, он действительно содержит угрозу для суверенитета и территориальной целостности Украины. А вот постепенная децентрализация власти в рамках унитарного государства возможна и необходима.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Андреев С. Федерализация Украины: единство нации или распад государства?/ М.: Европа, 2006 – 120с.
2. Беляев А., Колеров С.. Украина: итоги — 2010 и вызовы — 2011. / Западная редакция ИА REGNUM / Электронный ресурс: http://www.regnum.ru/news/polit/1365715.html
3. Бузила А. Нужна ли федерализация Украине?/Электронный ресурс: http://www.edinaya-odessa.org/analit/34746-nuzhna-li-federalizaciya-ukraine.html
4. Григорьянц В., Жильцов С.С., Ишин А.В., Мальгин А.В. Федерализация Украины. К единству через разнообразие/ М.: Восток-Запад, 2011 – 248с.
5. Єкельчик С.О. Федералізм М. Драгоманова / Соціально-філософські ідеї Михайла Драгоманова: Збірник наукових праць.- Київ, 1995. – 118с.
6. Коптив Д. Федеративная Республика Украина./Электронный ресурс: http://www.regnum.ru/news/polit/576702.html
7. Лукшиц Ю. Федерализация Украины: факты и мифы./Электронный ресурс: http://ukroros.com/index.php?option=com_content&view=article&id=653:2012-12-07-14-16-51&catid=48:2012-12-07-14-07-25&Itemid=56
8. Мельник Н. Федерализация Украины: укрепление или уничтожение государства?/ «День», №167, 19 сентября 2012.
9. Нестеренко Н. Федерализация: опыт Бельгии, перспективы Украины./Электронный ресурс: http://www.astromagus.com/arina/ari_ukr_04.asp
10. Попов А. Ужасное слово. /Еженедельник «2000», №16-17 (696) 25 апреля-1мая 2014.
11. Самброс А. Актуальные проблемы политической реальности: специфика Украины. /Электронный ресурс: http://politiko.ua/blogpost62939
12.Ткачук А. Хто стоїть за «федералізацією» України?/Электронный ресурс: http://www.csi.org.ua/www/?p=1229

13. Толочко П. Режим Януковича сокрушили. А что дальше? /Еженедельник «2000», №12-13 (694) 11-17 апреля 2014.
14. Толочко П. А дальше народное восстание юго-востока. /Еженедельник «2000», №14-15 (695) 18-24 апреля 2014.
15. Федерализация Украины /Сб. статей. Сост. Андреев С. / электронный ресурс: http://www.uhlib.ru/politika/federalizacija_ukrainy/index.php

Балановський Я. М., к. політ. н., доц.
УДПУ імені ПавлаТичини

ЕТНОСОЦІОКУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТ АКТУАЛЬНОГО СТАНУ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Аналіз еволюції кризового стану етносоціокультурної системи історично сформованої в Україні потребує адекватного за своїм змістом поняттєвого забезпечення. У наукових розвідках західноєвропейських соціологів дефініції «етнос» та «нація» у змістовному аспекті визнаються не визначеними. Пропонований доробок спрямовується на вирішення цієї проблеми актуальної і в українській етносоціології. «Етнос» інтерпретується як найзагальніше поняття зміст якого «схоплює» виміри усього класу етносоціокультурних систем. У свою чергу у змісті поняття «нація» відображаються виміри особливого типу систем цього класу.

Ключові слова: етносоціокультурна система, етнос, нація, ідеальний тип.

Одним із важливих, якщо не найважливішим, завданням вітчизняної соціології є аналіз актуального стану українського суспільства. Цей стан чітко і однозначно кваліфікується нею як системна криза. Відтак і дослідження кризи має носити системний характер. Тобто, пізнавальні зусилля науковців мають спрямовуватися не на якусь одну, наприклад, економічну чи політичну сферу соціальних відносин, а охоплювати усі аспекти суспільного життя. Проте така стратегія досліджень українською соціологією остаточно ще не вироблена. Наприклад, поза увагою цієї наукової дисципліни продовжує залишатися один із життєво важливих ракурсів кризового стану українського суспільства – етносоціокультурний. Українська етносоціологія до цього часу так і не спромоглася на системне дослідження результатів більше ніж трьохсотлітніх потуг російської імперії, СРСР, а тепер і РФ асимілювати українців як етносоціокультурне утворення.

А ті поодинокі розвідки, які останнім часом з'явилися, нарешті, у цій сфері, мають фрагментарний характер та є ще далекими від системного проникнення у названу проблему.[1]

Актуальність соціологічного пошуку у такому ракурсі обґрунтовується цілою низкою обставин. Першою, мабуть, слід назвати те, що радянське минуле у свідомості широкого загалу, у тому числі українських суспільствознавців, сформувало образ того суспільства як братньої сім'ї народів. Відтак, на будь-які наукові пошуки у цій площині комуністичним режимом, що правив у той час, було накладено своєрідне табу, вони розцінювалися не тільки як аморальні, але і злочинні. Єдине, що дозволялося дослідникам, то це описувати реалізацію панівної ідеологічної доктрини «формування нової історичної спільності – радянського народу». Тому «Практичними завданнями радянської етносоціології були пошук найпомітніших виявів національних особливостей і розробка рекомендацій щодо їх подолання, оскільки остаточною метою «розвинутого соціалізму» було формування нової безнаціональної спільноти людей – радянського народу з його єдиною радянською культурою, позбавленою національних ознак» [1, с 51] Варто додати, що в Україні, як взагалі і в усіх інших республіках колишнього СРСР, політика інтернаціоналізму зводилася, по суті, до тотальної русифікації.

Ця обставина стала визначальною причиною того, що бажаючих ризикнути не тільки своєю науковою кар'єрою, але і добробутом та особистою свободою задля неупередженого аналізу національної політики здійснюваної комуністичним режимом, взаємодій, взаємозв'язків, взаємозалежностей етнічних утворень у радянській державі і перш за все в Україні, було не густо. Мало знаходилося сміливців, що не боялися отримати ідеологічне тавро буржуазного націоналіста, бандерівця.[2] Відтак, доводиться констатувати – сформований комуністичною ідеологією підхід щодо наукового пошуку у сфері соціокультурних взаємовідносин етносів і сьогодні ще продовжує «хапати за ноги» живу дослідницьку думку, стає таким бар'єром досліджень у цій сфері суспільних відносин, який багатьом дослідникам так і не вдається здолати. Цим, очевидно, пояснюється те, чому потреба у глибоких системних дослідженнях цього аспекту буття

[1] Див. Я. Балановський «Етномаргінальна субкультура – форма виявлення кризового стану суспільства». Вісник Львівського університету. Серія соціологічна. Вип.4. С. 22-36. Львів 2010р.

[2] Таким сміливцем можна, наприклад, назвати Івана Дзюбу і його працю «Інтернаціоналізм чи русифікація?».

українського суспільства ще тільки усвідомлюється вітчизняною соціологією.

По-друге, етносоціологія є достатньо молодою наукою. У країнах Західної Європи та США вона з'явилася на початку 30-х років XX ст. Відтак статус цієї галузі соціологічного знання, як академічної науки і навчальної дисципліни ще не набув загального визнання. Ця ж обставина стала чинником невизначеності змісту понятійного апарату етносоціології. Окреслені вище характеристики повністю стосуються української етносоціології, яка своє буття розпочинає тільки із середини 60 – початку 70-х років XX ст. Тобто, цілком виправданим буде припущення, що, крім інших, причиною відсутності глибоких системних досліджень етносоціокультурних відносин, що сформувалися в Україні, є і достатньо молодий вік української етносоціології.

По-третє, і сьогодні в Україні досить потужними є політичні сили, що не зацікавлені у дослідженні об'єктивного стану справ у цій площині. Вони відверто спекулюють відсутністю системних розвідок явищ і процесів, що мають місце у сфері етносоціокультурних відносин українського суспільства. Цим, наприклад, мотивується необхідність запровадження російської як другої державної мови в Україні. Або чого вартий заклик представників однієї із політичних партій, звернений до українців під час перепису населення, проведення якого передбачається незабаром, називати себе якщо не етнічними росіянами, то принаймні російськомовними українцями. Звісно, що такий тиск, по-перше, приводить до політичного розколу українського суспільства і, по-друге, не сприяє вільному, неупередженому творчому науковому пошуку у цій сфері суспільного життя. Адже такий пошук приведе до розроблення науково обґрунтованих соціальних технологій консолідації поліетнічного українського суспільства і таким чином мінімізує у ньому політичний вплив тих сил, які своє існування пов'язують саме зі збуренням протиріч у ньому, його розколом на ворогуючі сторони. Політично не заангажований аналіз засвідчує – процеси, що відбуваються у цій площині суспільного життя, набувають першочергового, якщо не найважливішого, значення для сучасної України. Тому життєдайність, злободенність, актуальність наукового пошуку у етносоціокультурній сфері життя українського суспільства неможливо переоцінити. Наукові дослідження у окресленій вище площині покликані зокрема запропонувати соціальні технології, спрямовані на мінімізацію, нівелювання наслідків прищеплювання українцям комплексу «молодшого брата», консолідації

українського загалу, який є найбільшою етносоціокультурною спільністю у структурі українського суспільства, на виведення України зі стану тієї глибокої системної кризи, у якій вона знаходиться сьогодні.

Однак науковому аналізу системи етносоціокультурних відносин, історично сформованої в українському суспільстві, зокрема визначенню дійсного потенціалу ланок її внутрішньої будови, механізму взаємодії елементів структури тощо, як це попередньо відзначалося, перешкоджає невизначеність понятійного апарату цієї галузі соціологічного знання, зокрема таких понять, як «етнос» та «нація». На цю методологічну проблему вказує, наприклад, К. Симонс-Симонолевич. «У більшості … дискусій термін «етнічна група» застосовується в узагальненій та невизначеній формі. Тому втрачає свій практичний сенс і будь-яка спроба систематичного порівняння між етнічною групою, як не проясненим концептом, і нацією. Для цілей порівняння етнічні групи потрібно визначити адекватніше, а їхні основні еволюційні рівні потрібно описати та охарактеризувати детальніше» [2, с.543] На невизначеності тлумачення змісту терміну «етнічність» акцентують свою увагу й інші автори. Наприклад, Е. Тонкін, М.Макдональд, М.Чепмен у своїй колективній праці «Історія і етнічність» наголошують: «Значення терміна «етнічність» залишається дуже не ясним…, а тому існує потреба обґрунтувати та захищати його застосування». [3, с.449] Актуальність цієї проблеми для української етносоціології засвідчується хоча б таким заголовком етносоціологічної розвідки «Кримські татари – нація чи етнос»?[3] Тобто в українській етносоціології і сьогодні невирішеною залишається проблема визначення змісту понять «етнос» та «нація».

Пропонована розвідка і спрямовується на розв'язок цієї проблеми. Без її вирішення будь-які дослідження етносоціокультурних зв'язків, відносин, залежностей втрачають статус науковості, зводяться до рівня буденного філософствування, тому що «від міри адекватності терміна, реалізованого через те чи інше слово або групу слів, залежить якість вивчення явища, інтерпретація й, зрештою, вплив на сприйняття цього явища не лише в науці, а й широким загалом» [4, с.68]

Науковому дослідженню названої проблеми має однак передувати зауваження методологічного характеру. З позицій філософського аналізу, будь-яке поняття є формою ідеального відображення деякої сукупності вимірів об'єктивної дійсності. Кожна така форма характеризується змістом та

[3] Див. «Кримські татари – нація чи етнос?» Е.Б.Зіятдінова.// Вісник львівського університету. Сер. Соціологічна. 2008 р. Вип. 2. С.352-361

обсягом. Під «змістом поняття» розуміється та кількість вимірів, що «схоплюється» у ньому. Під «обсягом поняття» розуміється кількість об'єктів, на які поширюються виміри, схоплені змістом поняття. Між змістом поняття та його обсягом існує зворотно пропорційна залежність. Чим ширший зміст поняття, тим вужчим є його обсяг і vice versa. Відтак, за характером обсягу, поняття розрізняються на загальні, особливі (окремі) та одиничні (конкретні). Зміст понять першого типу відображає найзагальніші характеристики, отже, цілісні виміри певного класу явищ. Такі поняття відмежовують один клас явищ від інших. Поняття другого типу своїм змістом відображають характеристики окремих, особливих зразків, моделей, що є типовими, отже, стійко відтворюваними, повторюваними для певного класу явищ. Ці поняття у межах того або того класу вирізняють особливі типи явищ. Нарешті, у змісті понять третього типу схоплені виміри конкретних, одиничних явищ певного класу. Отже здійснюваний аналіз повинен дати відповідь на питання, яким є зміст та обсяг понять «нація» та «етнос»? Або, іншими словами, до якого типу відноситься кожне із названих понять – загальних, особливих чи одиничних.

Принагідно тут потрібно зазначити, що для адекватного відображення сукупності вимірів будь-якого класу явищ потрібні поняття кожного із названих трьох типів. Отже, поняття своїм змістом мають схоплювати по-перше, цілісну сукупність вимірів усього класу, по-друге, характеристики окремих типів явищ певного класу і, нарешті, конкретні, одиничні явища, що відносяться до того або того класу. Звідси наукове дослідження тієї якісної визначеності, що позначається термінами «етнічність», «етнос», рівнозначно потребує як найзагальніших, так і особливих та конкретних понять, зміст яких однаково повно відображав би і родові, отже, найглибші, найістотніші, найсуттєвіші їх характеристики і власну якісну специфіку.

Пошук відповіді на сформульовані вище питання доцільно розпочати із аналізу історії застосування терміну «етнос». Як заявляють уже згадувані Е. Тонкін, М. Макдоналд, М. Чепмен: «У найдавніших писемних джерелах – наприклад, у Гомера – слово «етнос» не застосовували для позначення людських груп зі спільною культурою, зі спільним походженням або мовою. Його використовували переважно, щоб позначити великі однорідні (undifferentiated) групи тварин або воїнів. …при цьому в центрі уваги були такі характеристики, як численність, аморфність структури та загрозлива рухливість (наприклад, «Іліада», 2.87, а також: 2.91;4.59-69;12.330)» [5, с.450] Тобто на початковому етапі застосування «Ознаки природності,

нелегітимізованої соціальної організації, безладдя, тваринності дуже відчутно пов'язані зі словом «етнос»» [6, с.450] У межах цього часу терміну «етнос» протиставлявся термін «демос». Змістом поняття «демос» позначалося «1. У Стародавній Греції – вільне населення, що володіло громадянськими правами. 2. Народ, що протиставлявся еліті»[7, с.67] Отже, етнос у стародавніх греків – це не впорядкований громадянськими правами і відповідальністю натовп, що через свою соціальну неорганізованість більше подібний до юрмиська тварин, наприклад, до череди овець. Своєрідну противагу етносу складав демос – люди, поведінка яких визначалася правовими, моральними нормами тощо.

Одначе з часом терміном «етнос» починає позначатися дещо інша сукупність властивостей. Процес розвитку змісту поняття «етнос» пов'язаний із національно-визвольною боротьбою Греції проти Оттоманської імперії. Це слово «почало символізувати самоутвердження та самозахист; і, як таке, що позначало саме цю ідею, воно стало популярним серед вихованих на класиці інтелектуалів в усій Європі» [8, с.452]. І уже «десь від середини XIX століття вчені почали позначати словом «етнос» щось таке, як «групу людей зі спільними ознаками»[9, с.452].

Отже, поняття «етнос» на початковому етапі свого застосування відноситься до тих, у яких схоплюються властивості особливих типів певного класу явищ. Поняття «етнос» і «демос» своїм змістом відображають характеристики двох різних типів соціальних спільнот. Тобто, обидва ці поняття є близькими у тому розумінні, що кожне із них своїм змістом відображає характеристики різних типів явищ одного класу.

Історичний процес стає чинником еволюції дефініції «етнос». Відбувається вона у напрямку звуження змісту і відповідно розширення обсягу. На певному історичному етапі у ньому починає відображатися сукупність спільних для певної групи людей властивостей. Тобто, зміст поняття «етнос» звужується, а відтак розширюється його обсяг, отже, відбувається трансформація із особливого у загальне.

Звернемося тепер до аналізу змісту поняття «етнос», що міститься у довідниковій літературі української етносоціології. Енциклопедія «Соціологія» «Етнос (грец. ethnos – група, плем'я, народ) – міжпоколінна група людей, об'єднана тривалим спільним проживанням на певній території, спільною мовою, культурою і самосвідомістю» [10, с.1277]. «Соціологічна енциклопедія» «Етнос (грец. ethnos – група, народ) – форма колективного існування спільноти людей, яка утворилася історично. Вона формується й

розвивається об'єктивним історичним шляхом, незалежно від волі окремих людей, які до неї входять, і здатна до стійкого багатовікового існування за рахунок самовідтворення. Основні якісні характеристики етносу – мова, специфічні елементи матеріальної та духовної культур (звичаї, обряди, норми поведінки), релігія, самосвідомість, а необхідні умови існування етносу – спільна територія та мова. Відомі випадки, коли етнос утворюється із різномовних груп населення (у країнах Америки) або етнонім (етнічна назва) визначається за ім'ям спільного історичного вождя (ногайці, узбеки). Виявом самосвідомості етносу є використання загальної самоназви, наприклад, українці, росіяни, німці. Суттєвим у легітимації етносів є наявність екзоетнонімів (зовнішніх назв), що є показником самостійності, сприйняття етносу як відокремленої групи сусідніми націями чи етносами» [11, с.131]. На аналогічний зміст вказують й інші українські соціологічні довідники. Подібну щодо визначення змісту поняття «етнос» позицію займає і Е. Д. Сміт, який заявляє, що етносам притаманні (хоча у неоднаковому ступені вираження) такі шість визначальних ознак: «1) власне ім'я, аби мати змогу ідентифікувати себе та відображати «суть» спільноти; 2) міф про спільне походження, який містить ідею спільного витоку у часі та просторі і який дає етносу відчуття уявної спорідненості; 3) спільна історична пам'ять; 4) один чи кілька елементів спільної культури (що, зазвичай, включають релігію, звичаї, мову); 5) прив'язаність до батьківщини – землі, на якій етнос не обов'язково проживає фізично, – важлива символічна прив'язаність до землі предків, як маємо у випадку діаспорних народів; 6) усвідомлення своєї єдності, принаймні у якоїсь частини населення» [12, p.6-7].

Аналіз цитованих вище джерел доводить, що у змісті поняття «етнос» українською етносоціологією та Е.Смітом схоплені такі загальні для певної групи людей виміри: 1) мову; 2) культуру; 3) історію спільного існування; 4) самосвідомість, тобто усвідомлення своєї окремішності, самобутності, самодостатності, що виявляється у самоназві (етнонімі); 5)територію; 6) релігію; 7) расову ідентичність. Тобто, зміст поняття «етнос» є настільки широким, що воно не може бути загальним. Адже у ньому перераховано таку кількість вимірів, яка унеможливлює віднесення цієї дефініції до загальних понять.

Звернемося тепер до аналізу того, яким змістом соціологічні довідники наповнюють поняття «нація». «Соціологія: короткий енциклопедичний словник». «Нація – це водночас особливий стан та певний історичний етап розвитку етносу, пов'язаний з творенням національно-державних символів та

атрибутів, національно-державної самосвідомості, загальних національних інтересів, національної ідеї і національної культури» 13, с.347]. «Соціологічна енциклопедія» «Нація (лат.natio – рівд, плем'я) – спільнота людей, об'єднаних власною назвою, символами, геокультурним та етносоціальним походженням, історичною пам'яттю та психологією, спільним соціальним та економічним устроєм, духовно-культурними, національними, юридично-правовими та політичними цінностями» [14, с.249]. «Великий тлумачний соціологічний словник» «Нація (nation) – спільність почуття (Макс Вебер, 1920) або уявна спільність (Б.Андерсон «Уявна спільність», 1983), заснована на одній чи більше із таких ознак: раса, етнос, мова, релігія, звичаї, політична пам'ять і спільний досвід іншого. Нація існує там, де люди мають спільні претензії на приналежність до єдиного цілого, забезпечуючи визнання його іншими»[15, с.464]. «Соціологічний енциклопедичний словник» «Нація – 1. Історично сформований тип етносу, що є соціально-економічною цілісністю, яка виникає на підґрунті економічних зв'язків, території, мови, особливостей культури і побуту, психічного складу і самоназви. 2. Країна, держава» [16, с.197].

Аналіз цитованих визначень однозначно вказує – «нація» пояснюється ними, як історичний тип етнічної спільності. Тобто поняття «етнос» відноситься до категорії загальних понять, а «нація» – до особливих. Іншими словами, у даному випадку має місце колізія змісту понять «етнос» і «нація». Кожне із них своїм змістом схоплює таку кількість властивостей, яка відносить їх до категорії особливих дефініцій. Відтак чітко зрозумілою стає потреба у розвитку змісту поняття «етнос» у напрямку звуження його змісту і через це розширення обсягу. Зміст поняття «етнос» має включати тільки ті виміри, які відмежовують етноси від не етносів, тобто якісно інших соціальних спільнот, наприклад, кровнородинних, професійних, гендерних тощо. Отже, зміст цього поняття має включати в себе ознаки, що мають універсальний для етнічних спільнот характер, поширюються на усі особливі типи етнічних спільностей.

Якщо із цієї позиції здійснити аналіз характеристик етнічних спільностей, що наведені у цитованих джерелах, то стає очевидним таке, по-перше, до атрибутивних етносу вимірів некоректно відносити територіальні, по-друге, релігійні та, по-третє, расові. Логічним підґрунтям цьому твердженню є та обставина, що будь-яка соціальна спільність, звісно, і етнос не може існувати поза певною територією. Тобто, не тільки етнічні але й усі

інші соціальні спільності існують у певному фізичному просторі, на тій або тій території. Тобто критерій територіальності має занадто універсальний характер. Він є атрибутом не тільки етнічних, але і усіх інших соціальних спільностей. Отже через нього не можна відмежувати етнос від не етносу.

І ще одне. Немає на нашій планеті такого етносу, який існував би тільки на якійсь одній, певним чином локальній території. Практично кожен етнос має діаспору, тобто таку частину етнічної спільності, яка проживає на території іншій, ніж основна частина етносу, отже, територіально відокремленим від основного етносу (власне етнічні характеристики такої територіально відокремленої етносоціальної спільності потребують окремого аналізу). Тобто, один і той самий етнос може мати зв'язок із різними територіями, а відтак цей критерій не є тією характеристикою, яка властива тільки етносам, що відрізняє етноси від не етносів. Іншими словами, зв'язок із певною територією не є тим виміром, що відмежовує етнічні спільноти від не етнічних. Хоча заперечувати наявність такого зв'язку було б помилкою. Тобто, тут йдеться про інше, а саме про ту обставину, що етнос відрізняється від не етносу не за природою його зв'язків із певною територією, а за іншими вимірами.

До атрибутивних вимірів етносів не відноситься також релігія. Справедливість цього твердження доводиться аналізом фактів об'єктивної дійсності. Представники одного і того ж етносу можуть сповідувати різні релігії. Наприклад, серед французів є люди, що сповідують не тільки католицизм, але і протестантизм, кальвінізм, іслам та не сповідують жодної, тобто, є атеїстами. І vice versa одна і таж сама релігія може об'єднувати представників багатьох етносів. Наприклад, іслам є релігією турків, курдів, татар, белуджів тощо. Тобто, приналежність до певної релігії не означає нерозривного зв'язку із тим або тим етносом. Відтак релігія не може вважатися визначальною рисою етносу, тією характеристикою, яка відмежовує етноси від не етносів. І етнічні, і релігійні групи – це соціальні спільноти, і з цієї точки зору спільноти одного класу, але спільноти різного соціального типу .

Расові ознаки також не є тими вимірами, що відмежовують етноси від не етносів. Раси виокремлюються за біологічними ознаками, а етноси – за соціокультурними. До однієї раси входять представники різних етносів, тобто різні соціокультурні спільності. І, навпаки, представники різних рас можуть представляти один і той же етнос. Наприклад, негроїдну расу представляють ефіопи, туареги, бербери тощо, тобто різні етнокультурні

спільноти. А представниками, наприклад, французького етносу є ті люди, що належать не тільки до європеоїдної, але й негроїдної та монголоїдної рас.

Спільна історія також є тією характеристикою, яку не можна віднести до атрибутів тільки етнічних спільнот. Наприклад, відносно тривалу спільну історію мають і деякі виробничі об'єднання, родини тощо. Подібним чином і самоідентифікація не є атрибутом тільки етносів. Індивіди ідентифікують себе із територіальними спільнотами, професійними тощо. Нарешті, воля до збереження має місце і у інших соціальних спільностей. Друзі, наприклад, намагаються зберегти коло своїх однодумців, свою сім'ю і таке інше.

Таким чином здійснений вище аналіз переконує визначальною рисою: етносу є специфічний тип культури – етнічна культура. Звідси етнічність – це форма соціокультурної організації відносно значної спільноти індивідів. Група людей, через дії якої виявляється та або та форма соціокультурної організації і є етносом.

Аналогічну позицію щодо визначення етносу зайняв Пол Р. Брас. На його думку: «Будь-яка група людей, яку можна відрізнити від інших людей на основі об'єктивних культурних критеріїв, і в межах якої в принципі або фактично існує певний розподіл праці та відтворення, становить етнічну категорію. В ролі об'єктивних культурних ознак можуть виступати мова або діалект, особливості побуту, звичаї, релігія, раса. Фраза «в межах якої в принципі або фактично існує певний розподіл праці та відтворення» включена у дане визначення для того, щоб наголосити культурне підґрунтя етнічності та щоб відрізнити етнічні категорії від будь-яких інших соціальних категорій, заснованих на класових, статевих чи вікових градаціях» [13. с.463] Тобто у цитованого автора єдиною визначальною рисою етносу є культура. Для нашого аналізу прагнення Р. Браса «наголосити культурне підгрунтя етнічності» є надзвичайно важливими. Цей дослідник розглядає, наприклад, релігію чи расу не як самостійний критерій, за яким вирізняються етноси, а як форму виявлення культури, яка одна тільки є критерієм, що відмежовує етноси від не етносів. Подібну ж методологічну позицію захищає і автор цього дослідження. Зводиться вона до того, що етноси є «чисто» соціокультурними спільностями. Усі інші характеристики етнічних спільнот, як, наприклад, спільна історія, самоідентифікація тощо є своєрідними епіфеноменами – важливими, але похідними від першої другорядними, побічними, не визначальними.

Названа ознака відмежовує етнічні спільності від не етнічних. Вона, однак не відображає власну якісну специфіку етнічних спільнот. Адже

етноси відрізняються не тільки від не етносів, їх характеризують і такі риси, що відокремлюють одні особливі типи етносів від інших. Їх, тобто виміри, що розкривають конкретне багатоманіття етнічних спільнот та конституюють специфічні типи етносів, умовно можна розрізнити на екзогенні та ендогенні.

До першої сукупності властивостей, тобто екзогенних, серед інших можна, наприклад, віднести такі: взаємозв'язок етносу із певною територією; відсоткове співвідношення певної етнічної спільності, у контексті того або того суспільства до решти етнічних спільнот, які проживають у межах державних кордонів; наявність або відсутність зв'язку імені певного етносу із назвою тієї держави, у складі якої він існує тощо.

За першим із названих критеріїв етноси розрізняються на корінні та прийшлі. Тобто, тут мається на увазі та обставина, що кожний етнос знаходиться у специфічних взаємовідносинах із територією, на якій він проживає, на якій існує у певний історичний момент свого буття. За цим критерієм етноси розрізняються на такі, що народилися, тобто утворилися, сформувалися і незмінно проживають на території свого народження, як, наприклад, українці у межах сучасної держави Україна. Ця особливість етносів відображається змістом понять «аборигени», «автохтонний», «корінний», «тубільний» тощо. «Автохтонний етнос» – це такий, що сформувався і незмінно проживає, існує на території свого народження, там, де він утворився, як етнічна спільнота. Ця якісна властивість певної етнічної спільності є її об'єктивним виміром, тобто таким, що не залежить від волі, наприклад, того дослідника, який не бажає визнавати за певним етносом цієї його властивості. Відтак не науковим підходом буде ігнорувати ту обставину, що певний етнос народився, сформувався на певній території, що ця територія у особливий спосіб визначає його соціокультурні виміри, як це доводить Л. М. Гумільов. Тобто, грубою методологічною помилкою буде заявляти: «…коли ми аналізуємо структуру суспільства, слід уникати поділу населення на «корінні» та «некорінні» групи» [14, с.26]. Дуже сумнівною є пропонована мотивація такої методологічної позиції: «Сьогодні в суспільствознавстві та політико-правовій практиці для визначення етнонаціональних спільнот вживається цілий ряд термінів, доцільність перенесення яких у категоріальний апарат етносоціології потребує обговорення. До такого роду термінів, зокрема, відноситься розподіл на корінні (їх ще називають автохтонними) та некорінні народи. Багато фахівців вважають некоректною та навіть провокативною таку диференціацію, бо за

цим, як правило, стоїть апеляція до історії заселення даної території і претензії на пріоритетне володіння нею, на більш високий статус у етнічній ієрархії. А це може призвести і реально призводить до напруженості у міжетнічних стосунках і навіть до військових конфліктів» [15, с.26] .

Повністю заперечує логічне виправдання цитованої вище мотивації твердження такого змісту. Загальним положенням у науці, а відтак і соціології є те, що дослідник має фіксувати, описувати, аналізувати, інтерпретувати характеристики, зв'язки об'єктивних вимірів явищ і процесів дійсності. Серед цих властивостей є і такі, що вказують на нерівне становище певних соціальних спільностей, також і етносів у соціальному просторі. Але ж у зв'язку із цим суспільні дисципліни не виносять за межі свого понятійного апарату такі дефініції, як, наприклад, «соціальні класи», «страти», «злидарі», «багатії» тощо. Не роблять вони цього із однієї причини – це не зменшить соціальної напруженості у суспільстві. Подібна логіка призводить до звинувачень дзеркала у непривабливості власної фізіономії. Це, по-перше. По-друге, така методологічна позиція чітко відображає її політичну заангажованість у контексті українських реалій. Прагнення позбавити український етнос його статусу корінного на території України це, по суті, не що інше, як спроба соціокультурної асиміляції, нищення цієї соціокультурної спільності. Чи не цим мотивується такий методологічний підхід? Не наукова, а політична позиція спрямована на те, щоб позбавити український етнос його значення корінного не зменшить етносоціокультурне напруження в українському суспільстві, не знизить його рівень, а навпаки, значно підвищить.

По-друге, відносно території, де на даний момент проживає певний етнос, він може не бути корінним. Тобто, можна також передбачити існування таких етносів, що мають полярний порівняно із описаним вище тип зв'язку із тією територією, на якій вони проживають у певний історичний час. Такі етноси існують на тій або тій території, але як етнічні утворення вони сформувалися у якихось інших регіонах, інших частинах нашої планети. Відтак із територією свого сучасного проживання такий етнос знаходиться у якісно інших зв'язках, а саме, – відносно до неї він є не корінним, а прийшлим. Таким чином поняття «прийшлий етнос» вказує на ту обставину, що певний етнос утворився, сформувався, тобто народився не на території свого сучасного проживання, а на якійсь іншій яка, отже, є його історичною батьківщиною. Адже усі тлумачні словники термінами «Вітчизна», «Батьківщина» позначають місце народження, появи будь-кого, або будь-

чого. Відтак відмовитися від названих понять («корінний» і «прийшлий» етноси) означає також відмовитися від фіксації дійсних, об'єктивних характеристик певного етносу. Це однак суперечить природі науки соціологія, яка покликана вивчати, досліджувати об'єктивні виміри, характеристики, зв'язки, залежності, взаємодії, що мають місце у соціокультурному середовищі.

Справою правників, політиків є встановлення форм і методів вирішення колізій, що пов'язані із цими, підкреслимо об'єктивними характеристиками етнокультурних спільнот. Ці проблеми не відносяться до кола тих, що їх повинна вирішувати соціологія. Їх та способи їх розв'язування у свій час обґрунтував М.Вебер у розвідках «Політика як покликання і професія», «Наука як покликання і професія»[4].

Прийшлий етнос міг асимілювати корінний етнос, «розчинити» його у собі, як це зробили, наприклад, угорці із корінним у межах сучасної держави Угорщина. Таким чином угорці стали корінним етносом на території свого сучасного проживання. Можливим однак є й інший варіант вирішення проблеми корінного етносу. Прийшлий етнос сам міг бути асимільованим корінним етносом. Зразком такої взаємодії етносів є, наприклад, Болгарія. Тобто болгарський етнос також є корінним на території свого сучасного проживання. Таким чином злиття прийшлого і корінного етносів, асиміляція одного із них іншим знімає питання про те, хто із них є корінним, адже, поєднавшись, інтегрувавшись вони трансформуються у єдину етносоціокультурну цілісність, створюють єдиний етносоціокультурний організм.

Частина представників певного етносу через дію різних історичних обставин може вийти із лона свого етносоціокультурного середовища та переселитися на територію держави, створеної іншим етносом. Тобто, група людей тієї чи тієї чисельності, що є представниками корінного на певній території етносу, покидає цю територію і переселяється на іншу територію, заселену тим етносом, який є для цієї землі автохтонним, корінним. Така етнічна група може зберігати свою етносоціокультурну самобутність і відносно компактно проживати на певній території держави створеної іншим, чужим відносно до неї етносом. Специфіка властивостей такої етнічної групи позначається терміном «діаспора». Отже, діаспора – це така частина певного етносу, яка проживає за межами тієї землі, що є для неї Батьківщиною, але

[4] Див. Вебер М. Избранные произведения. М. «Прогресс» 1990.

зберігає свою етносоціокультурну самобутність у чужому для нього етносоціокультурному середовищі, зокрема і через зв'язки із тим етносом, із середовища якого вона вийшла. Наприклад, у Франції існує відносно чисельна вірменська, російська діаспора. У Канаді – українська діаспора. Прикладом діаспори є і татари, що проживають в українському Криму. Як етнос, вони сформувалися за межами території України. На землі українців вони з'явилися тільки у XIII столітті. Інша частина цього етносу створила свою власну етнічну державу – Татарстан, що входить до складу РФ. Потрібно також відзначити, що певний етнос може мати діаспору на території однієї або ж кількох держав. Наприклад, чисельно значною українська діаспора, крім уже згадуваної Канади є також у Аргентині, Австралії, Росії. Зазвичай діаспора підтримує відносно стійкі зв'язки із тим етносом, лоно якого вона у силу різних історичних обставин змушена була покинути.

Етноси розрізняються між собою і за іншими критеріями. Наприклад, етнос, що проживає у державі, яку він створив, зазвичай дає їй власне ім'я – етнонім. Так український етнос дав створеній ним державі ім'я – Україна. Ця специфіка позначається дефініцією «титульний етнос». Відповідно усі інші етноси, що проживають на території цієї держави, є не титульними. Отже, титульним етносом в Україні є українці. Подібно до того, як у РФ титульним етносом є росіяни, у Франції – французи, Чехії – чехи, Татарстані – татари і т.д.

Населення жодної із держав, що існують на нашій планеті, не є моноетнічним. Тобто, усі люди, що є громадянами певної держави у етнічній площині аналізу, відносяться до різних етносів. Кожна із таких етнічних груп, за критерієм своєї чисельності, знаходиться у пропорційних зв'язках відносно до решти громадян такої держави. Іншими словами, усі громадяни держави за своєю чисельністю складають 100%, а кожен конкретний етнос – якусь пропорційну частку від цієї загальної кількості. Один із етносів, зазвичай ним є титульний, чисельно переважає усі інші. Ця його характеристика позначається термінами «більшість», «домінування». Отже, «етнічна більшість», «домінуючий етнос» – це той що чисельно переважає усі інші етнічні утворення на території певної держави. Решта етносів, є етнічними меншинами. Наприклад, за результатами згадуваного вище перепису населення, що проводився в Україні у 2001 році, на території нашої держави проживає близько 130 етнічних груп. Частка українського етносу від загальної чисельності населення складає абсолютну більшість – 77,8%. Усі

інші етнічні групи, із тих, що існують сьогодні в Україні, є чисельно меншими за український етнос, відтак вони кваліфікуються як етнічні меншини. Таким чином поняття «етнічна меншина» своїм змістом відображає об'єктивні кількісні виміри певної етнічної групи у її порівнянні із тим етносом, що її кількісно переважає.

Подібно до того, що відмова від фіксації таких характеристик етносів, як їх «автохтонність», є політичним, а не науковим підходом, не можна вважати науковою позицію, спрямовану на відмову від терміну «етнічна більшість» з тієї причини, що «у свідомості переважної більшості наших людей термін «меншина» сприймається як такий, що має принизливе смислове навантаження». [16. С.28] Зміст поняття «етнічна меншість» – об'єктивна характеристика певної етнічної групи. Ця властивість і відображається змістом названого поняття. Можливо, представників якоїсь із етнічних груп принижує та обставина, що вони мають менший ріст, порівняно із представниками інших етносів, це однак не може вважатися причиною достатньою для того, щоб відмовитися від поняття «менший ріст».

До другої сукупності вимірів, за якими розрізняються особливі типи етносів, будуть віднесені ендогенні виміри, тобто ті, які визначаються соціокультурною природою етносу і відображають його власну якісну динаміку, перехід від однієї темпоральної форми до іншої, ступінь його історичного розвитку. Цими іманентними етносу вимірами, характеристиками є: по-перше, рівень розвитку самосвідомості етносу, по-друге, рівень розвитку застосовуваних ним засобів виробництва та, по-третє, колективно вироблена ним форма організації владних стосунків, що є домінуючою у межах етносу, як системи соціокультурної взаємодії. Виміри, вказані вище, є не випадковими. Кожен із них, по-перше, є соціокультурним. По-друге, кожен із них з часом змінюється через його наповнення новим змістом. Таким чином, той або той конкретний зміст названих вище вимірів відображає якісну динаміку соціокультурної, у нашому випадку етносоціокультурної, спільності, постає формою виявлення її історичної еволюції. По-третє, кожен із них знаходиться у особливій єдності із іншими вимірами.

Етносоціокультурна спільність є суб'єктом соціальної дії. Суб'єкт тут розуміється у його класичному тлумаченні як: «Носій предметно-практичної діяльності і пізнання (індивід або соціальна група); джерело активності, спрямованої на об'єкт» [17, с.351] Тобто, етнос – це груповий соціальний суб'єкт, носій предметно-практичної і пізнавальної діяльності, спрямованої

на досягнення певної мети, задоволення тієї або тієї потреби такого суб'єкта. Атрибутом соціального суб'єкта є самосвідомість. Довідникова література пояснює самосвідомість як: «усвідомлення людиною самої себе, своїх фізичних сил і розумових задатків, вчинків і дій, їх мотивів і цілей, свого ставлення до зовнішнього світу, інших людей і самого себе. Самосвідомість має ієрархію проявів від нижчого самопочуття через самопізнання до вищого – самоставлення, що об'єктивується у самоконтролі і саморегуляції своєї поведінки.» [18,с.684] Хоча у цитованих дефініціях мова йде про окремого індивіда, однак у визначенні тієї сукупності властивостей, якою є самосвідомість як така, сама по собі із контексту нашого аналізу ми можемо елімінувати характеристики того соціального суб'єкта, через дії якого вона об'єктивується. Тобто, на підґрунті пропонованого довідником визначення логічно виправдано буде сформулювати таке найзагальніше формулювання поняття «самосвідомість». Самосвідомість – атрибут, sine qua non соціального суб'єкта. Це усвідомлення соціальним суб'єктом свого потенціалу (фізичного, інтелектуального, фінансового, економічного тощо), своїх потреб та інтересів, мотивів і мети дій, свого ставлення до природного і соціокультурного середовища, у якому він знаходиться. Самосвідомість виявляється на трьох різних рівнях:

- самопочуття;
- самопізнання;
- самоставлення.

Перший із названих рівнів означає здатність соціального суб'єкта, у нашому випадку соціальної спільності, а отже, етносу до усвідомлення своєї окремішності, відмінності від інших етнічних утворень, здатність вирізняти себе із середовища інших етносоціокультурних суб'єктів. Це здатність констатувати різницю між «Я» – «Він», «Ми» – «Вони».

Другий рівень передбачає наявність у етносоціальної спільності здатності досліджувати, розуміти, фіксувати сукупність своїх власних суб'єктивних характеристик, або, іншими словами, – рефлексії. Тобто, тут йдеться не тільки про констатацію відмінності від інших, але і цілеспрямоване дослідження тих якісних вимірів, що відокремлюють етносоціокультурне утворення від інших соціальних спільностей. Усвідомлення цим груповим соціальним суб'єктом усієї сукупності своїх специфічних, іманентних тільки йому інтересів і потреб.

Нарешті, третій рівень розвитку самосвідомості соціогрупового суб'єкта означає наявність у етнічної спільності волі до боротьби за свої

групові інтереси. Тобто тут йдеться не тільки про усвідомлення етносом своїх соціокультурних, економічних, політичних тощо інтересів і потреб, але і про наявність у нього прагнення, бажання, хотіння або, іншими словами, волі, що виявляється у діях, до їх захисту, реалізації, здійснення навіть всупереч зусиллям інших соціальних, у тому числі етносоціальних, суб'єктів. У контексті цієї розвідки воля – це якісна властивість соціального суб'єкта, що виявляється у самодетермінації, саморегуляції ним своєї діяльності і поведінки всупереч внутрішнім і зовнішнім перешкодам, впливам і діям.

Будь-якому соціальному суб'єкту, а відтак і соціальній спільності для того, щоб існувати, потрібно задовольняти у тому числі свої матеріальні потреби, а для цього виробляти, продукувати, створювати речі, предмети, певні матеріальні передумови свого буття. Виробництво матеріальних благ, утилізація яких задовольняє потреби людей, передбачає його своєрідну організацію, що включає у себе і застосування певних засобів виробництва, створення певного типу виробничої (економічної) системи.

Атрибутом суспільного життя людини є та обставина, що задоволення одних її потреб автоматично породжує інші. А це, у свою чергу, породжує необхідність подальшого розвитку економічного виробництва через удосконалення наявних засобів виробництва. Тобто, задоволення одних потреб автоматично породжує інші, а вони, у свою чергу, стають чинником розвитку виробництва у тому числі і засобів виробництва. Отже, логічно виправданим буде твердження – рівень розвитку економічного виробництва, тобто, тих засобів, через застосування яких здійснюється виробництво, у певному аспекті є формою виявлення історичного рівня розвитку тієї соціальної спільності, яка застосовує такі засоби. Тобто, другою із ендогенних ознак, через яку виявляється власна якісна специфіка етносу, є рівень розвитку тих засобів виробництва, що використовуються ним для задоволення своїх матеріальних потреб .

Під засобами виробництва тут розуміється: «Сукупність засобів праці і предметів праці, що застосовуються людьми у процесі виробництва матеріальних благ» [19, с.547]. Іншими словами, засоби праці – це усе те, за допомогою чого здійснюється вплив на предмет праці. Тобто, засоби праці – це знаряддя праці, станки, механізми, обладнання, споруди, транспорт тощо. Відповідно предмет праці – це усе те, на що спрямовується праця людини. Предмет праці – у першу чергу сировина, допоміжні матеріали, матеріальні ресурси тощо.

За іманентними засобам виробництва вимірами можна вирізнити три різні ступені їх розвитку. Визначальною рисою першого рівня розвитку засобів виробництва є те, що у його межах для виробництва люди застосовують примітивні засоби праці, ручну працю, свою живу фізичну силу. На першому рівні розвитку для виробництва тих або тих матеріальних благ будь-які механізми не застосовуються.

Другий рівень розвитку засобів виробництва передбачає застосування машинного виробництва. У цьому разі для того, щоб щось виробити, люди використовують переважно не свою фізичну силу, прикладену до знаряддя праці, а ті або ті машини, що приводяться у рух не фізичною силою людей, а енергією, підкореною людиною. Нею може бути, наприклад, енергія води чи вітру, яка приводить у рух жорна водяного або вітряного млина. Або електрична енергія, яка застосовується для приведення у рух найрізноманітніших механізмів .

Нарешті, третім рівнем розвитку засобів виробництва є той, за якого своєрідного інтелекту набувають самі знаряддя праці. Іншими словами, тут йдеться про такий рівень виробництва, за якого «інтелект» в особливий спосіб передається механізмам, що здійснюють виробництво. Продукування виробів, у цьому разі, здійснюється, по суті, без участі у ньому людини. Роль людини у такому виробництві зводиться тільки до його технічної організації, але не до безпосередньої участі у самому виробництві. Такий рівень розвитку засобів виробництва означає, що виробництво має повністю автоматизований характер.

Третім із ендогамних вимірів, що відображають історичний рівень розвитку етносоціокультурної спільності, потрібно назвати форму організації владних відносин. «Влада – форма особливих (вольових, панівних) соціальних відносин; здатність і можливість особи чи соціальної групи, інституту, організації і т.д. провадити свою волю через певні засоби та канали впливу на діяльність і поведінку людей, їх спільностей» [20, с.79] Отже, влада тут розуміється як можливість і здатність соціального суб'єкта, ним може бути як окремий індивід, так і певна соціальна спільність, група, нав'язувати свою волю іншому (іншим) суб'єктам навіть всупереч їх власної волі. Тобто, влада – це така система соціальних відносин, за якої один соціальний суб'єкт (Актор) виявляє можливість і здатність схиляти, примушувати іншого соціального суб'єкта (Бектора) задовольняти інтереси і потреби першого, тобто Актора, навіть всупереч інтересам і потребам самого Бектора. Критерієм, на підґрунті якого у нашій розвідці розрізняються типи

влади, є чин встановлення та здійснення владних взаємин соціальних суб'єктів.

Першою із історичних форм організації владних відносин є така, за якої влада встановлюється та здійснюється через безпосереднє застосування Актором фізичного насилля відносно до Бектора (Бекторів). Тобто, владу здійснює той соціальний суб'єкт (Актор), який за своєю фізичною силою домінує над іншими людьми (Бекторами), виявляє можливість і здатність через застосовування фізичного насилля спонукати їх до виконання волі Актора, власника фізичної сили. Бектори, таким чином, стають йому підвладними. Влада Актора має буття до того часу, допоки він виявляє здатність силою спонукати інших соціальних суб'єктів, тобто Бекторів, до покори собі. Жодний інший чинник, крім фізичного насилля, цей тип влади не встановлює і не відтворює. Своєрідною моделлю такої форми організації влади може бути влада військового вождя у первісних племенах чи керівника організованого злочинного угрупування.

Другою історичною формою організації влади, на яку спромагається певний етнос, є така за якої вона встановлюється та здійснюється не безпосереднім фізичним насиллям, а традицією, що може бути закріплена писаними законами. Іншими словами, суб'єкт здобуває та здійснює владу не через безпосереднє застосування ним фізичного насилля, а тому, що цього вимагає традиція або формальне право. Її своєрідним підґрунтям також є здатність Актора застосовувати насилля відносно до Бектора (Бекторів). Але цього разу Актор діє не безпосередньо, а опосередковано, через певні соціальні інститути, організації, механізми. Тобто, у межах цієї форми Актору не потрібно бути фізично сильнішим за своїх підвладних. Своє домінування, перевагу він доводить за допомогою певних соціальних інститутів, що здійснюють насилля від його імені. За цієї моделі влада передається спадкоємцям Актора без огляду на їх фізичні, інтелектуальні, освітні тощо можливості. Отже, визначальними рисами цієї форми влади є її спадковий характер та специфічна (інституціональна) форма застосування насилля відносно до підвладних. Своєрідними варіаціями цієї форми влади є усі монархії.

Нарешті, третьою стає та історична форма, за якої влада делегується Актору, який таким чином стає суб'єктом влади через механізм демократичних виборів. Тобто визначальними характеристиками цієї форми влади є те, що для її встановлення та відтворення не потрібні ні фізичне насилля, ні успадкування. Така форма організації владних відносин своїм

підґрунтям має делегування владних повноважень одним (одними) соціальним суб'єктом, ним є Бектор (Бектори) іншому, – Актору (він також може бути груповим соціальним суб'єктом) .

Важливо зазначити, – названі вище виміри соціальності етнічної спільноти знаходяться у тісному змістовому взаємозв'язку, взаємозалежності, взаємодії, тобто, поєднуються вони не у будь-які, а цілком певні комбінації. [5] Конкретний зміст кожного із них відповідає конкретним змістам інших вимірів. Іншими словами, конкретний зміст кожного із параметрів знаходиться у логіко-смисловому зв'язку із конкретним змістом інших параметрів. Відсутність такого зв'язку робить ці виміри (їх зміст) несумісними.

Комбінація ендогенних вимірів є формою виявлення того або того специфічного історичного типу етносоціокультурної спільності. Так, наприклад, поєднання рівня розвитку засобів виробництва, за якого людина застосовує свої власні фізичні зусилля для приведення у дію знарядь праці, із рівнем розвитку самосвідомості, за якого етносоціальна спільність тільки констатує свою відмінність від інших етносоціальних спільностей, а домінуючою формою влади у ній є фізичне насилля, породжує першу форму історичного саморозвитку етносу, що буде позначена терміном «плем'я».

Виміри другого історичного типу саморозвитку етносу визначаються іншою комбінацією конкретних змістів названих вище параметрів. Цей тип формується на підґрунті поєднання такого рівня розвитку засобів виробництва, за якого рушієм приведення їх у дію є не людська фізична сила, а зовнішнє, відносно до людини, джерело енергії. Стан самосвідомості етнічної спільності у цій комбінації вимірів етносу піднімається до рівня самопізнання, а домінуючою формою організації влади стає та, за якої вона здобувається шляхом успадкування та здійснюється через застосування насилля соціальними інститутами. Такий історичний тип існування етносу позначається терміном «народність»

Третій історичний тип етнічних спільнот складається із комбінації «інтелектуальних» засобів виробництва, самосвідомості на рівні самоставлення та демократичної форми організації і здійснення влади. Цей тип буде позначено терміном «нація».

Звісно, що кожен із виокремлених історичних типів, є теоретичною абстракцією, «ідеальним типом» у тому сенсі, який у поняття «ідеальний

[5] У своїй праці «Соціальна і культурна динаміка…» П.Сорокін називає таку єдність елементів соціокультурної системи логіко-смисловою.

тип» вкладав М.Вебер. У «чистому» вигляді такі типи не існують. Однак їх конструювання забезпечує можливість відобразити, у даному конкретному разі, процес саморозвитку етнічної спільності. За допомогою цієї теоретичної конструкції можна прослідкувати якісні перетворення, що відбуваються у етносоціокультурній спільності, зафіксувати її особливі якісні стани та їх зміни.

Крім того, здійснений вище аналіз забезпечує можливість чіткого і однозначного розмежування сукупності найзагальніших вимірів, що є атрибутом усіх етнічних утворень та тих, які відображають власну якісну специфіку етнічних спільностей. Названі виміри у середовищі етнічних утворень виокремлюють ті або ті історичні типи етносів. Вони розкривають буття етнічних утворень як процес їх метаморфоз, як послідовну череду темпоральних станів етнічного утворення та його змін.

Поглянемо тепер, як сформульовані вище поняття виконують свої безпосередні функції, розкривають особливості еволюції етносоціокультурних систем. Наприклад, на підґрунті здійсненого аналізу чітко і однозначно доводиться – поняття «етнос» не є рівнозначним, однопорядковим поняттю «нація». Тут йдеться про те, що перше за змістом, яким воно наповнюється належить до загальних, а друге – до тих, які схоплюють виміри особливих, окремих форм певного класу явищ. Обсяг поняття «етнос» поширюється на увесь клас етносоціокультурних спільнот, а обсяг поняття «нація» – тільки на особливий, історичний тип спільнот цього класу. Перше вужче за змістом, але ширше за обсягом, адже поширюється на увесь клас етнічних спільнот. Друге ширше за змістом, тому що включає не тільки загальні, але і особливі якісні характеристики етносів, проте вужче за обсягом, позаяк стосується тільки специфічної частини етнічних спільнот.

Наповнення поняття «етнос» таким змістом забезпечує йому можливість виконувати важливу методологічну функцію – відображати наявність етнічних спільнот у структурі суспільства без конкретизації їх власної якісної специфіки. Потреба у такому відображенні зустрічається достатньо часто. Наприклад, поняття «етнічна група» потрібно використати для позначення наявності у структурі суспільства груп, які за етнічними характеристиками відрізняються від не етнічних спільнот, або від інших етнічних утворень без уточнення їх власної якісної специфіки. Наприклад, для відзначення того, що в структурі українського суспільства, крім української етнічної групи, існують також німецька, грецька, болгарська тощо. Тобто, назване поняття забезпечує можливість розкрити структуру

суспільства як поліетнічної системи. Звісно, що власна (історична) якісна специфіка кожного із етносів тут до уваги не береться, позаяк такої мети дослідник у цьому разі не ставить перед собою. Тобто, у описаному вище випадку, для досягнення мети дослідження не важливо, які конкретні темпоральні етносоціокультурні характеристики має така група, наприклад, на якому історичному етапі свого розвитку вона знаходиться. У цьому разі важливим є інше – підкреслити приналежність певної групи саме до класу етнічних спільнот.

Тут буде варто відзначити: поняття «етнос», яке зазвичай перекладається українською мовою як народ і поняття «народ» не є синонімами. Перше, як було попередньо відзначено, своїм змістом схоплює найзагальніші характеристики усього класу етнічних спільнот. У контексті соціологічної інтерпретації друге не має однозначного тлумачення. Довідники із соціології наповнюють його таким змістом: «Народ – у широкому розумінні слова – все населення певної держави. У вужчому значенні про народ іноді говорять як про окремий етнос. Нарешті, у повсякденному вживанні під цим терміном розуміють людські маси, соціально відокремлені від панівних або керівних верств та груп суспільства. У науковий обіг найбільш доцільно вводити термін «народ» у його широкому розумінні. Якщо з народом ототожнювати корінний етнос будь-якої держави, то тоді представники решти етносів (як поодинокі, так і такі, що живуть компактними групами) мають розглядатися як «не народ», або ж про їх існування треба «забути» і розглядати її як такі, що розчинилися у корінному етносі. Обидва підходи, зрозуміло, неправомірні». [21.с.346]

Доцільність застосування дефініції «народ» у наукових, зокрема соціологічних розвідках має вирішуватися у кожному конкретному випадку. Хоча кожну із якісних характеристик населення, що проживає на території певної держави, перерахованих у цитованому вище визначенні відображають поняття «етнос», «населення», «маса», «еліта», «громадяни» тощо. Наприклад, усі, хто проживає на території тієї або тієї держави, є її громадянами або особами без громадянства. Тобто терміни «громадяни», «громадянин» адекватніше відображають ту якісну специфіку, про яку йшлося у цитованому визначенні. А саме те, що людина розглядається не у етносоціокультурній площині, а політико-правовій. Якщо ж йдеться тільки про те, що на території певної держави проживає більша або менша кількість людей і жодні інші характеристики цих людей не уточнюються, то тут найадекватнішим є термін «населення». Нарешті, коли мається на увазі

розподіл населення певної держави на дві частини: першу – активну, творчу, таку, що виявляє високий рівень здатності до самоорганізації, і другу, яка є пасивною, мало творчою, що їй притаманний низький рівень самоорганізації то, відповідно, застосовуються поняття «еліта» і «маса».

Розрізняються за своїм змістом також поняття «народ» і «народність». Перше, у науковому аспекті, як уже вище було показано, є невизначеним за змістом. Друге своїм змістом відображає історичний тип розвитку етнічної спільноти.

Сформульований підхід до інтерпретації змісту понять «етнос» та «нація» розкриває методологічну некоректність понять «етнічна нація» та «політична нація». Ці поняття запровадив у етносоціології Фрідріх Майнеке у своїй розвідці «Світове громадянство» 1907р. Ось які, наприклад, ознаки «культурної нації» він називає в іншій своїй розвідці «Загальний погляд на націю, національну державу і космополітизм» «Спільна мова, спільна література і спільна релігія – ось ті найважливіші і найдійовіші культурні скарби, які творять і згуртовують культурну націю» [22, с.504]. Тут варто зауважити, що спільна релігія, дійсно, є чинником згуртування людей і у цьому ракурсі позначається на консолідації людей у етносоціокультурну спільноту. Але релігія не є тим критерієм, що вирізняє етнічні спільності із контексту суспільства, відмежовує етнічні спільності від не етнічних. За критерієм релігійності вирізняються релігійні спільноти, але не етнічні.

А ось як Ф. Майнеке описує націю політичну: «…культурна нація може бути водночас і політичною… Йдеться про те, що всередині справжньої політичної нації можуть жити, як свідчить приклад Швейцарії, представники різних культурних націй; і навпаки: культурна нація, як це видно на прикладі великої німецької нації, може містити в собі кілька політичних націй; тобто населення держави, почуття політичної спільності якого викристалізовується як виразніша самобутність, стає завдяки цьому нацією, часто усвідомлюючи це, але водночас – бажаючи цього чи ні, знаючи про це чи ні – може залишатися частиною більшої, ширшої, культурної нації» [23, с.504-505]

Аналіз цитати схиляє до припущення того, що коли її автор веде мову про політичну націю, то має на увазі політичну спільність, ту, якою є громадяни держави, у конкретному разі громадяни Швейцарії. Дійсно, громадяни цієї, як і будь-якої іншої держави, об’єднуються у специфічну соціальну спільність, яка є суб’єктом політичної дії. Наприклад, громадяни беруть участь у виборах до представницьких органів влади. Отже, громадяни

– спільність політична. Тобто, «політична нація» у Ф.Майнеке – це політична спільність, суб'єкт політичної дії. Однак у соціології, зокрема соціології політики, суб'єкти політичної дії позначаються іншими термінами, наприклад, «політичний рух», «політична партія» тощо. Тобто, поняття «політична нація» неадекватно відображає сутнісні характеристики того явища, про яке йдеться у цього автора.

Адже «громадяни держави» і «етнос», що створив державу та посідає у ній певний статус, є об'єктом і суб'єктом політичних відносин – це якісно різні соціальні спільності. Перша вирізняється за критерієм політико-правовим, друга – за соціокультурним. Перша включає до свого складу представників багатьох етносів. Друга може включати громадян різних держав. Поняття «громадяни» і «етнос» не тотожні, не синоніми. Своїм змістом вони схоплюють різні сукупності властивостей різних сутностей.

Некоректність поняття «етнічна нація» виявляється і у площині іншого аналізу. Тут мається на увазі та обставина, що у контексті соціально-філософського аналізу зазвичай застосовують парні категорії. Тобто, існування «етнічної нації» логічно передбачає можливість буття нації не етнічної. Але, чи може існувати не етнічна нація? Таке питання, очевидно, є риторичним.

Якщо певна соціальна спільність не має загальних для класу етнічних спільнот характеристик, то вона, звісно, є не етнічною. Але ж у такому разі вона не може бути також і нацією, адже нація належить до класу етнічних спільнот. Термін «етнічна нація» є тавтологією, своєрідним маслом масляним. Нація не може бути не етнічною, позаяк вона є історичною формою існування етносу. Іншими словами, етнос є нацією у межах певного історичного періоду існування цього етносу. У якихось інших темпоральних межах буття, етнос може знаходитися у такому якісному стані, що позначається іншою дефініцією, наприклад, «плем'я» або «народність». Тобто, категорії «нація», «народність», «плем'я» своїм змістом вказують на те, що етнос у певних часових (темпоральних, історичних) межах знаходиться у специфічному якісному стані, сукупність вимірів якого і позначається тим або тим відповідним поняттям. Кожен із цих темпоральних типів етносу має як спільні, так і відмінні виміри. Спільні відносять кожен із історичних типів етносу до класу етнічних спільнот. Відмінні, ті або ті історичні типи, розрізняють у межах класу. Тобто, плем'я, народність, нація мають такі іманентні їм виміри, що розмежовують ці історичні типи етнічних спільнот.

Можливо, коли Майнеке веде мову про «етнічну націю» і «політичну націю», то він, як уявляється, за допомогою цих термінів намагається розрізнити особливі якісні стани етносу на підґрунті критерію його здатності до свідомої, цілеспрямованої, вольової діяльності, спрямованої на захист своїх етносоціокультурних інтересів і потреб у процесі його історичного буття. Тобто німецький мислитель вказує на важливу рису етнічної спільності, а саме на те, наскільки добре етнос, на тому чи тому етапі свого історичного розвитку, не тільки розуміє, усвідомлює свою відмінність від інших етнічних утворень, але і уміє зорганізуватися для реалізації своїх групових інтересів, власне етнокультурних потреб та інтересів. Відтак, першою із названих категорій «етнічна нація» він позначає відносно низький рівень самосвідомості етносу. Така соціокультурна спільнота хоча й відрізняється від інших етносів із тих, що відносяться до кола етносоціальних суб'єктів, із якими вона взаємодіє, проте виявляється нездатною до самоорганізації на захист своїх соціогрупових інтересів. Тобто, така етнічна спільнота є об'єктом політичної дії. Поняття ж «політична нація» своїм змістом відображає якісно вищий етап самосвідомості етнічної спільності. У межах цього якісного стану етнос стає самостійним, суверенним, самодостатнім суб'єктом політичних відносин у системі етносоціокультурних взаємин етнічних спільнот.

Проблема дослідження рівня групової (колективної, у Е.Дюркгейма) свідомості у соціології не нова. Наприклад, її особливий випадок досліджував К.Маркс, коли у нього йшлося про етапи розвитку боротьби пролетаріату за свої класові інтереси.[6] У цьому процесі (становлення групової чи колективної свідомості) Маркс вирізняв два особливі етапи і відповідно два специфічні якісні стани групової свідомості пролетаріату. Перший із них німецький соціолог позначає терміном «клас у собі», другий – «клас для себе». Стан групової свідомості пролетаріату, що має місце на першому етапі боротьби позначається поняттям «клас у собі». За такого рівня розвитку групової свідомості пролетаріат бореться не за свої, а чужі для нього, інтереси буржуазії. Коли ж групова свідомість пролетаріату піднімається на якісно вищий рівень, знаходиться у якісно іншому стані, ця соціальна спільність уже веде боротьбу за свої власні інтереси, відтак є «класом для себе».

[6] Див. Маркс К., Фрідріх Е. «Злиденність філософії». ПЗТ. Т.4

Такий історичний тип етносу, як нація, не може бути політичним чи не політичним. Зміст поняття «нація» схоплює інші соціальні виміри, ніж зміст тих понять, що вирізняють суб'єктів політичної дії. Етносоціокультурна спільність, особливий тип соціокультурних спільностей – нація вирізняється за іншими критеріями ніж політичний суб'єкт. Нація може бути суб'єктом політичної дії, але коли про неї йдеться як про політичного суб'єкта, то виносяться за межі аналізу її етносоціокультурні виміри. Наприклад, людина може бути політиком, але людина і політик – це якісно різні сутності. Відповідно та або та сукупність характеристик цих сутностей відображається змістом різних понять. Перше – біологічне, друге – політологічне.

Завершуючи аналіз піднятої у розвідці проблеми, варто погодитися із твердженням – «в умовах особливої чутливості людей до того, як визначається й іменується їхнє місце в соціальному просторі, проблема термінології перестає бути «грою в дефініції», здобуває гостре політичне звучання» [24, с.26]. Особливої гостроти ця проблема набуває в українському суспільстві. Адже українська нація, яка більше трьохсот років по суті була позбавлена суверенної державності, на своїй власній землі знаходилася у статусі «молодшого брата», тобто, була зведена до служки «старшого брата», сьогодні всупереч страшному тиску з боку цього «брата» та його «п'ятої колони» в Україні з великими потугами позбавляється комплексу меншовартості, за відомим образним висловлюванням «видушує із себе раба». Відтак українська соціологія не може стояти осторонь цього процесу, займати позицію «холодного» спостерігача. Тобто, «вітчизняна етносоціологія повинна зжити характерну для попереднього етапу її розвитку ідеологічну заангажованість і однобічну методологічну орієнтацію, намагатися вирішувати поставлені проблеми з урахуванням різних парадигм, що співіснують сьогодні в етнологічній думці, прагнути до максимально можливого об'єктивного знання» [25, с.23]. Саме такий підхід у дослідженні історії еволюції українського етносу, його потенціалу у контексті українського суспільства, міжнародних відносин дозволить вітчизняній етносоціології в одній площині її буття підтвердити свій високий науковий рівень, а в іншій виконати свою високу громадянську, патріотичну місію. Розкрити атрибутивні соціокультурні характеристики української нації, її високий гуманізм, допомогти цій етнічній спільноті консолідуватися перед «історичними викликами» третього тисячоліття, по праву стати primus inter pares у етносоціокультурній системі українського суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Черниш Н. Соціологія. Курс лекцій. Львів: Кальварія, 1996.
2. К. Симонс-Симонолевич. Поняття нації: спроба теоретичного пояснення. // Націоналізм:Антологія/Упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. – К.:Смолоскип, 2000. – 872 с.
3. Елізабет Тонкін, Меріон Макдоналд, Мелколм Чепмен. Історія і етнічність // Націоналізм:Антологія/Упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. – К.:Смолоскип, 2000. – 872 с.
4. Євтух В. Етносоціологія: питання формування понятєво-термінологічного апарату// Проблеми розвитку соціологічної теорії: теоретичні проблеми змін соціальної структури українського суспільства. Наукові доповіді і повідомлення Всеукраїнської соціологічної конференції. – К., 2002.
5. Елізабет Тонкін, Меріон Макдоналд, Мелколм Чепмен. Історія і етнічність // Націоналізм:Антологія /Упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. – К.:Смолоскип, 2000. – 872 с.
6. Елізабет Тонкін, Меріон Макдоналд, Мелколм Чепмен. Історія і етнічність // Націоналізм:Антологія /Упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. – К.:Смолоскип, 2000. – 872 с.
7. Социологический энциклопедический словарь. На русском, английском, немецком, французском и чешском языках. Редактор-координатор – академик РАН Г.В. Осипов. – М.:Издательская группа ИНФРА М – НОРМА, 1998. – 488 с.
8. Елізабет Тонкін, Меріон Макдоналд, Мелколм Чепмен. Історія і етнічність // Націоналізм:Антологія/Упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. – К.:Смолоскип, 2000. – 872 с.
9. Елізабет Тонкін, Меріон Макдоналд, Мелколм Чепмен. Історія і етнічність // Націоналізм:Антологія /Упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. – К.:Смолоскип, 2000. – 872 с.
10. Социология: Энциклопедия /Сост. А.А. Грицанов, В.Л. Абушенко, Г.М. Евелькин, Г.Н. Соколова, О.В.Терещенко. – Мн.: Книжный Дом, 2003. – 1312 с.
11. Соціологічна енциклопедія /Укладач В.Г. Городяненко – К.: Академвидав, 2008. – 456 с.
12. Ethnicity/ Edited by J. Hutchinson and A. D. Smit. – Oxford – New York: Oxford University Press, 1996.

13. Пол Р. Брас Етнічні групи і формування етнічної ідентичності. // Націоналізм. Антологія // Упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. – К.: Смолоскип, 2000.– 872 с.

14. Арбєніна В.Л. Етносоціологія: Навчальний посібник. – Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2009. – 360с.

15. Арбєніна В.Л. Етносоціологія: Навчальний посібник. – Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2009. – 360с.

16. Рудницька Т. Етнос і нація: спроба понятійно-термінологічного розмежування // Соціологія: теорія, методи, аркетинг. – 1998. - №3.

17. Психолого-педагогический словарь /Сост. Рапацевич Е.С. – Минск: «Соврем слово», 2006. 928с.

18. Психолого-педагогический словарь /Сост. Рапацевич Е.С. – Минск: «Соврем слово», 2006. 928с.

19. Краткий политический словарь. /Абаренков В.П., Абова Т.Е., Аверкина А.Г., и др.; Сост. И общ. ред. Л.А. Оникова, Н.В. Шишлина. – 6-е изд., доп. – М.: Политиздат, 1989. – 623 с.

20. Соціологія: короткий енциклопедичний словник. Уклад.:В.І. Волович, В.І.Тарасенко, М.В. Захарченко та ін.; Під заг. Ред. В.І. Воловича.- К.: Укр. Центр духовн. Культури,1998. – 736с.

21. Соціологія: короткий енциклопедичний словник. Уклад.:В.І. Волович, В.І.Тарасенко,М.В. Захарченко та ін.; Під заг. Ред. В.І. Воловича.- К.: Укр. Центр духовн. Культури,1998. – 736с.

22. Майнеке Ф. Загальний погляд на націю, національну державу і космополітизм // Упоряд. О. Проценко, В.Лісовий. – К.: Смолоскип, 2000. С.– 872 с.

23 Майнеке Ф. Загальний погляд на націю, національну державу і космополітизм // Упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. – К.: Смолоскип, 2000. С. – 872 с.

24. Арбєніна В.Л. Етносоціологія: Навчальний посібник. – Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2009. – 360.

25. Арбєніна В.Л. Етносоціологія: Навчальний посібник. – Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2009. – 360.

Бондар С. С., к. політ. н., доц.
Запорожець М. О., к. філос. н., доц.
УДПУ імені Павла Тичини

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПОЛІТИЧНОЇ ОПОЗИЦІЇ

Одним з найпоширеніших способів дослідження політичної опозиції є створення її типологій. При цьому слід зазначити, що переважна більшість типологій або являє собою біполярну дихотомію (активна – пасивна, легальна – нелегальна), або розроблювалися на основі критерію, що не належить до сутності самого інституту політичної опозиції (консервативна, ліберальна, соціалістична, права, ліва, центристська).

До числа важливих з числа можливих типологій ми можемо віднести протиставлення системної та позасистемної опозицій, оскільки остання не може бути частиною системи владних відносин. Головна різниця між ними полягає в тому, що для системної опозиції характерне сприйняття влади і провладної більшості як конкурента, і відтак стан конструктивного опонування владі. Тоді як для позасистемної опозиції – як ворога, і стан протистояння. Сьогодні існує певна нестача робіт загальнотеоретичних, присвячених не специфіці діяльності опозиції в окремій країні, не її правам, визначеним конкретними процедурами, а цьому інституту загалом, його призначенню і функціям, у відповідності з якими можна було б вже потім оцінювати і діяльність опозиції в кожній країн. Спірними залишаються питання припустимих чи оптимальних меж повноважень опозиції, її різновидів, критеріїв віднесення сил до опозиційних та інші. Тому спочатку ми ставимо собі за мету завдання локальне – сформулювати визначення поняття політична опозиція. Аналізуючи функції та завдання опозиції як політичного інституту і форми суспільного протесту, слід зазначити, що ці дві її форми мають і різний часовий вимір: якщо завданням опозиції як політичного інституту є постійний контроль над владою, то опозиція як форма суспільного протесту має переважно тимчасовий характер — задовольнивши свої вимоги, вона згасає.

Таблиця 1.

Відмінності опозиції як політичного інституту та опозиції як форми суспільного протесту

№ п/п	Опозиція як політичний інститут	Опозиція як форма суспільного протесту

1	Протидія, протиборство, опір певній політиці, протистояння певній політичній силі, інституту, рішенню.	
	Найчастіше протидія урядовому курсу правлячої сили.	Найчастіше протистояння певному політичному рішенню.
2	Формулювання, висловлення та узагальнення інтересів соціальних груп, що залишились поза увагою уряду.	
3	Організована, конструктивна критика владних інститутів.	Критика владних інститутів (найчастіше неорганізована, навіть деструктивна).
4	Внесення альтернативи офіційній політиці.	Найчастіше критика владних рішень здійснюється без внесення альтернативних пропозицій.
5	Здійснення контролю над діяльністю влади	
	Шляхом безпосереднього впливу на процес законодавства, через можливість набрати необхідну більшість проти уряду, безпосередній контроль міністерств, комітетів, відомств тощо.	Шляхом публічної критики певних порушень чи погроз нею скористатись.
6	Спрямування існуючого в суспільстві невдоволення владою в демократичні, цивілізовані, легітимні форми замість ірраціональних, руйнівних дій.	Носить часто характер спонтанних нецивілізованих виступів.

Крім того, опозиція в її різних аспектах потребує й різного правового забезпечення. Так, для опозиції як форми суспільного протесту достатнім є визнання на рівні конституції права кожного громадянина на протест, забезпечення цього права свободою слова, дій в межах закону тощо. Для становлення ж опозиції як політичного інституту окрім вище зазначених

гарантій необхідним є прийняття відповідного закону про політичну опозицію, де б визначались її права, обов'язки, повноваження тощо.

Узагальнюючи ж сказане вище підсумовуємо, що загалом класифікація опозиції може проводитися:

- за ставленням до системи влади з виокремленням системної (яка поділяє основні цінності, принципи та цілі існуючої політичної системи, але заперечує методи здійснення політики) та позасистемної (яка не згодна не лише з діями владних структур, а й з самими підвалинами суспільно-політичного ладу в країні) ;
- за характером вимог визначають радикальну опозицію (застосовує як парламентські, так і позапарламентські методи тиску та, як правило, відкидає будь-які компроміси з чинною владою), поміркована (застосовує переважно методи парламентського тиску, вдається до «політичного торгу» з принципових питань) та лояльну опозицію (готова підтримувати владу, може дійти згоди з нею і навіть піти на поступки) ;
- за характером дій виокремлюють конструктивну опозицію (дії опозиції спрямовані на поліпшення якості політичного управління, стимулювання влади до реформ) та деструктивну (її дії спрямовані на створення перешкод у діяльності владних структур) ;
- за місцем у спектрі політичних сил опозицію характеризують як ліву, праву, центристську тощо .

Поза тим існують типології і суто спеціальні. До них належать, зокрема, ті що наводяться в дослідження Р. Даля, Дж. Сарторі, Х. Лінца.

Власну класифікацію опозиції за місцем діяльності, за вектором прикладення її зусиль, пропонує Р. Даль. У 1970-х роках він запропонував типологію, згідно з якою виокремив типи політичної опозиції за цілями, яких вона добивається у своїй діяльності.

Отже, типи політичної опозиції за Р. Далем:

1. Структурна опозиція – це опозиція, що прагне змінити або запобігти змінам у головних сферах функціонування держави: політичний курс уряду, тип політичної системи, тип політичного режиму, соціально-економічна структура. Така опозиція не поділяє погляди уряду на розвиток цих основних

чотирьох сфер. Зустрічаються й інші назви опозиції такого типу – опозиція принципу, фундаменталістська, ідеологічна або опозиція режиму.

2. Неструктурна опозиція – це опозиція, що прагне здійснити деякі зміни або запобігти їм у політичному курсі чи складі уряду. Вона може підтримувати конструктивні відносини з владою, залишаючись лояльною до існуючого політичного режиму, типу політичної системи, обраного політичного курсу та соціально-економічної структури держави. Цей тип опозиції ще називають нормальною, обмеженою, прагматичною опозицією або напівопозицією

Прикладом опозиції першого типу є комуністичні партії Італії і Франції, а також ісламські політичні партії мусульманського світу. До другого типу належать основні політичні партії Великої Британії і США .

Структурна опозиція не обов'язково має бути незаконною чи неконституційною, але часто трапляється саме так навіть у західних демократіях. Як правило, опозиція такого спрямування не має ні конституційних прав, ні гарантій закону для своєї діяльності. Бувають і винятки: опозиція має законне право на свою діяльність, але в цьому випадку її характеризує штамп «антисистемної опозиції в межах системи». В політичній практиці лише режим стійкої демократії з толерантною культурою може дозволити собі існування такого дисидентства. Прикладом легальної структурної опозиції з радикальними вимогами є діяльність ірландських націоналістів у британському парламенті до 1922 року. Їх головною метою було проголошення незалежності Ірландії та емансипація католиків.

У межах структурної опозиції існує насильницький (революційний, радикальний) тип, а також реформістський (нереволюційний) тип. Критерієм їх розрізнення є їх методи діяльності. Головна перевага реформістської опозиції полягає в тому, що вона має легальне право виконувати свою роль в політичній системі, тоді як насильницька опозиція не може розраховувати на це. Значною вадою другого типу опозиції вважається абсолютна лояльність системі, внаслідок чого вона стає недієздатною при необхідності запровадження фундаментальних змін. Отже, революційна опозиція є більш дієвою і значимою, але використовує у своїй діяльності не лише офіційно визнані засоби досягнення мети .

Широкого поширення набула класифікація політичної опозиції Дж. Сарторі. Вчений акцентував увагу на важливості розрізняти відповідальну і невідповідальну опозицію. Головними рисами поведінки відповідальної

опозиції є її поміркованість і прагматичність. Опозиційна група добре усвідомлює значення впливу на виборців, а тому не вдається до нереалістичних вимог і обіцянок. Дж. Сарторі і Р. Даль вважають, що організувати відповідальну поведінку опозиції цілком можливо без обмеження свободи слова, зібрань тощо. Для цього необхідним є переконання, що вона має реальну можливість впливати на управління або поділяти з владою урядову відповідальність. Взяти на себе відповідальність означає, що опозиційна група звітуватиме за виконання обіцянок, і вона знає про це. У випадку визнання опозиційного об'єднання недієздатним, воно може бути виключеним з системи влади і втратити свої позиції. Зрозуміло, що лише честолюбна опозиція з суттєвою підтримкою електорату може бути дисциплінованою в такий спосіб .

Проте в демократичних системах, особливо у двопартійних або в системах з домінуючою партією, трапляються випадки, коли така стратегія не спрацьовує. Політична опозиція, організована у вигляді маленьких груп, може перетворитися із сталої, але неуспішної та невідповідальної, на апатичну. Через розчарованість своєю неспроможністю здійснити зміни та приниження регулярними програшами вона може спокуситься на вибір індивідуального чи колективного насилля.

Х. Лінц, як ми вже зазначали, виокремлює типи опозиції за ступенем їх терпимості щодо уряду. Одним з типів є лояльна опозиція – це опозиція, за якої основна частина опозиційних партій і рухів у межах політичної системи є терпимими стосовно уряду, а непримиренна опозиція не має підтримки широких верств населення. За наявності такої опозиції режим вважається досить стабільним. Стосовно даного типу Х. Лінц, в своїх роботі «Падіння демократичних режимів: криза, розвал та відновлення рівноваги» виділяє наступні її головні характеристики :

1. Безумовне та підтверджене публічним чином зобов'язання боротися за владу тільки за посередництва виборів і безумовна готовність віддати її іншим політичним силам, що дали подібне ж зобов'язання;

2. Ясна і безкомпромісна відмова від застосування насилля для досягнення чи збереження влади, за виключенням тих випадків, коли це допускається законом;

3. Відмова від будь-яких звернень до збройних сил з антиконституційними закликами щодо їх насильницького втручання в політику;

4. Безумовна відмова від фразеології насилля для мобілізації прихильників з метою захоплення влади, утримання її поза рамками конституційного мандату, від знищення опонентів;

5. Зобов'язання брати участь в політичному процесі, в виборах та в парламентській діяльності, не висуваючи вимог, що виходять за межі, яких вимагають гарантії громадянських свобод в відкритому демократичному процесі;

6. Принципова готовність прийняти відповідальність за управління чи бути частиною більшості, якщо не має альтернативи партіям, що підтримують систему, а також готовність брати участь в уряді, якщо останній в зворотному випадку може зазнати кризи;

7. Готовність об'єднатися з опонентами, які хоча й є ідеологічно далекими, проте готові сприяти виживанню існуючого демократичного ладу;

8. Відмова від підтримки та зносин з нелояльною опозицією, якщо вони здійснюються в обмін на терпимість до її антидемократичної діяльності, чітке розмежування між «системними» та «антисистемними» силами;

9. Готовність оголосити незаконною та нелегітимною будь-яку діяльність опозиції, чи збройних сил, спрямовану на повалення законного уряду;

10. Принципова установка на зниження політичної ролі нейтральних центрів влади, не пов'язаних безпосередньо з електоральним процесом (монархічної влади, судових органів, збройних сил і т.п.).

Напівлояльна опозиція виступає проти радикальної трансформації чи руйнації чинної політичної системи. Виокремити її складніше, оскільки вона не має чітко визначеної позиції – від неприйняття існуючого режиму і прагнення змінити його до принципової згоди з основними стратегічними настановленнями режиму за наявності деяких розходжень тактичного характеру. Поміркована опозиція може виступати у співпраці з непримиренною з метою організації і проведення акцій проти уряду або може лише підтримувати дії нелояльної опозиції, не беручи в них участі.

Напівлояльна опозиція не має чітких меж, оскільки може займати позиції від неприйняття існуючого режиму і прагнення, (хоча можливо і не такого безоглядного та радикального як непримиренна) змінити його і до принципової згоди з основними його стратегічними принципами за наявності певних розходжень тактичного характеру. Проте головною їх рисою все ж вважають несхильність до радикальної трансформації чи руйнування

існуючої політичної системи, готовність співробітничати з нею і прагнення кооптації до урядових структур своїх представників.

Нелояльна опозиція – це опозиція, до якої належать партії, рухи й організації, котрі чітко і недвозначно заперечують існуючу політичну систему. За її наявності режим схиляється до змін, центральна влада може поступово втрачати легітимність, оскільки тоді вона нездатна чинити опір непримиренній опозиції.

На думку Х. Лінца, нелояльна опозиція може еволюціонувати у двох напрямах: 1) інтегруватися в систему, особливо якщо це система конкурентної демократії; 2) за умови недієздатної влади та за певних об'єктивних обставин, що перешкоджають суспільному розвитку, опозиція часто набуває статусу загальнонаціонального лідера і сприяє руйнації існуючого режиму. Прикладом першого сценарію є еволюція соціал-демократії, а другого – еволюція комуністичних і фашистських організацій у післявоєнній Східній Європі та міжвоєнній Західній Європі .

Подібні класифікації звісно не вичерпують всю можливу множину різних типів опозицій. Наприклад Х. Лінц вводить також термін «напівопозиція» , який можливо й дублює такі терміни як «лояльна» чи «поміркована», чи є дуже до них подібним, проте більш чітко вказує на місце опозиції та її статус у відносинах з владою. На його думку до «напівопозиції» відносяться ті сили, які не є представленими в уряді, але готові за наявної можливості увійти до його складу без істотних змін не тільки політичного режиму в країні, але й урядової політики та обраного ним курсу. Далі він ще більш жорстко йменує такі сили, говорячи що одночасно вони досить часто є «квазіопозицією». Таким чином Х. Лінц вводячи основну класифікаційну схему – лояльна, напівлояльна, нелояльна опозиції, визначає і додаткові, уточнюючі типи опозиції. При цьому він вважає за необхідне вводити їх лише стосовно одної з меж своєї класифікації – категорії лояльності. Оскільки це дає можливість більш чітко визначати, що є опозицією, а що вже ні. Тут вже будується класифікація - лояльна але ще опозиція, напівопозиція – квазіопозиція, і остання вже не є опозицією. Він очевидно не вважає за необхідне вводити уточнюючі типи стосовно іншої з меж – нелояльної опозиції, оскільки як завгодно нелояльна опозиція, мінімально чи максимально, все ж не позбавляється свого статусу опозиції.

Проте подібні уточнюючі поняття ми можемо зустріти в інших дослідників опозиції та її діяльності. Наприклад О. Кірххаймер запроваджує термін «принципова» опозиція, до якої, на його думку, відносяться ті з числа

політичних сил, які умовою досягнення своїх цілей вбачають зосередження в своїх руках усієї повноти владних повноважень в державі (переважно, хоча і не обов'язково, для радикальної зміни політичного режиму.

В залежності від обраних критеріїв можна, на думку авторів доповіді «Опозиція в Україні», вирізняти також конструктивну та деструктивну опозиції, утопічну – реалістичну, демократичну – антидемократичну, проте вони або повторюють деякі з вищенаведених типів, або не несуть якогось значного конструктивного навантаження, яке б дозволяло зробити якусь важливу корекцію в саме поняття позиції.

На основі ступеня згуртованості та організованості осіб опозиційної групи вчений виокремлює опозицію родинну («фамільну») та опозицію інституціональну. Особливості активності соціальної групи залежать від характеру її внутрішніх зв'язків. Опозиція першого типу вважається міцніше організованою, оскільки члени групи пов'язані безпосередніми відносинами – дружніми чи родинними. Опозиція, організована у вигляді формальних груп, які часто регулюють свою діяльність через різні інституції, належить до другого типу (наприклад, опозиційна партія) .

В результаті поєднання двох критеріїв – ступеня згуртованості та чисельності опозиції – К. Палескі пропонує вирізняти опозицію масову та елітарну. За способом діяльності визначаються легальний і нелегальний типи опозиції. Легальна опозиція покладається: 1) на дотримання правових норм, що регулюють відносини політичної влади; 2) на всі політичні звичаї та прийняті засади діяльності всіх акторів політичної сцени, що впроваджують політику fair play. В цьому контексті дослідник вважає порушенням легальності нехтування добрими звичаями чи брак поваги до релігійних, родинних, патріотичних почуттів. Отже, не існує такої опозиції, яка б ніколи не порушувала встановлених норм легальності. Крайнощами в цій типології є легалістична та анархізуюча опозиція (дослідник акцентує увагу на такому формулюванні, оскільки термін «анархічне дисидентство» взагалі неможливо віднести до категорії опозиції) .

За зміною у статусі політичної опозиції виокремлюється системна та персональна опозиція. Завданням першої є замінити склад уряду через формування власного з дотриманням нормативно визначених способів, а другий тип являє собою групу парламентаріїв, організованих з метою зміни персоналій в уряді.

В межах зовнішньої типології існують режимна та громадянська опозиція. Перша є частиною системи прийняття політичних рішень, сталим

елементом гри за владу та процесу її втілення. Середовищем, на яке зорієнтована діяльність режимної опозиції, є інституції, що беруть участь в процесі реалізації владних рішень. Прикладом такого типу є опозиція всередині політичної партії, яка входить до правлячої коаліції. Другий тип постає машиною втілення влади, є частиною структур громадянського суспільства. Така опозиція здійснює не гру за владу, а гру з владою, вона захищає інтереси тих, хто її підтримує. Громадянська опозиція – це діяльність професійних, організаційних, екологічних та інших об'єднань, здатних мобілізувати значну частину електорату.

Багато західних дослідників приділяли увагу також аналізу активного та пасивного типу політичної опозиції. Серед них – Р. Даль, Е. Шилз, Р. Бейкер, Д. Елерз, К. Д. Бречер.

Зокрема, Р. Даль характеризує активну опозицію як таку, що бере на себе відповідальність за виконання поміркованого та поступового політичного курсу і прагне змінити уряд. На противагу їй пасивна опозиція – це опозиція, яка з'являється, коли усвідомлює конфлікт, але навмисно не вдається до жодних дій. Як підвид активної опозиції Е. Шилз виокремлює «німу» опозицію, синонімами якої є незгода, апатія, непоінформованість та байдужість мас, як це було, наприклад, в комуністичних країнах Східної Європи. Зазвичай «німа» опозиція існує за обставин, коли оголошувати себе опозицією надто ризиковано, а держава потребує співпраці суб'єктів політичної системи для успішного розвитку.

Проте якщо узагальнити визначення активної і пасивної опозиції Д. Елерза, то «німа» опозиція відповідатиме першому типу. На думку вченого, синонімами, які позначають пасивну опозицію за тоталітарного режиму, є еміграція, провал планів, дезертирство, незгода, непокора, страйки, відставки або перебування на посаді з метою саботажу. Активну опозицію позначають дві категорії:

1) опозиція в духовному розумінні;

2) опозиція, що використовує силу.

За місцем діяльності виокремлюють парламентську та непарламентську опозицію. Практика конституційного права визнає, що парламентська опозиція – це політичні сили, які представлені в парламенті, але не входять до складу уряду і не підтримують його. Традиційно парламентська опозиція формується і діє безпосередньо у вищому законодавчому органі державної влади. В країнах з парламентарною формою правління (парламентарна республіка чи парламентарна монархія) вона протистоїть проурядовій

більшості, у країнах з президентською чи змішаною формою правління – пропрезидентській більшості.

В Конституції землі Шлезвіг-Гольштейн (ФРН) зазначається: «Парламентська опозиція є важливою складовою частиною парламентської демократії. Завданням опозиції є контроль та критика програми та рішень уряду. Вона протистоїть як альтернатива депутатам і фракціям, на які спирається уряд» .

Опозиційна група може бути неструктурною, конституційною та законною, проте непарламентською.

Основні причини цього:

1) опозиція надто слабка, щоб здобути місця у парламенті;

2) вона не вірить в ефективність роботи парламенту і свідомо обмежує свою діяльність позапарламентськими засобами;

3) опозиція організована в такий спосіб, що не має можливості діяти на парламентській арені (групи тиску, групи інтересів, лобістські групи тощо).

Наявність парламентської опозиції не означає, що вона організована обов'язково у вигляді партії чи партій. Зокрема, суб'єктами парламентської опозиції можуть бути партія, блок партій, фракції або окремі члени парламенту.

Непарламентська опозиція має таку безліч типів, що їх майже неможливо перелічити. Наприклад, її формами можуть бути: окремі громадяни, політичні партії, не представлені в парламенті, засоби масової інформації, групи інтересів та групи тиску, громадські й культурні організації, корпорації, профспілки тощо.

Непарламентська опозиція виконує дві основні функції:

1) піддає сумніву та заперечує легітимність парламенту і його здатність здійснювати політичні зміни;

2) артикулює, поєднує спірні питання, проблеми, які були проігноровані, знехтувані парламентською опозицією та різними партіями.

Зіставляючи політичну та парламентську опозиції як наукові поняття та явища політичної дійсності, у якості спільного знаменника можна виділити характеристики, що дозволяють розкрити сутність опозиції взагалі.

По-перше, її основним конституюючим чинником є спільний груповий інтерес як усвідомлене непогодження з офіційним політичним курсом та прагненням його змінити шляхом координованих дій, або боротьба за право та можливість володіти та розпоряджатися політичним ресурсом.

По-друге, поняття опозиції нерозривно поєднує носія спільного інтересу (групу індивідів, політичну партію, парламентську фракцію тощо) та його діяльність, спрямовану на протидію владі.

По-третє, визначення опозиції методологічно можливе лише крізь призму категорії влади. Влада для опозиції є: об'єктом, на який спрямований її спільний інтерес; активним, наділеним широкими повноваженнями по визначенню правил політичної гри суб'єктом політики, що постає в результаті інституціонального втілення у формі органів державної влади. Тобто відносини влади та опозиції носять суб'єкт-суб'єктний характер .

Порівняльний аналіз політичної опозиції як інституту демократичної політичної системи та опозиції як форми суспільного протесту дав можливість Т. Ткаченко сформулювати визначення політичної опозиції як політичного інституту. На її думку «політична опозиція — це легальна форма протистояння й протидії офіційному політичному курсові, що передбачає можливість і здатність здійснювати контроль, висловлювати позиції й впроваджувати альтернативні пропозиції» .

Різниця між поняттями «опозиція як політичний інститут» та «опозиція як форма суспільного протесту» розкривається й через підходи до їх класифікації.

Так, наведена класифікація опозиції як форми суспільного протесту вказує на те, що вона пронизує всі сфери суспільного життя, тоді як опозиція як політичний інститут є специфічним проявом опозиційності в політичних відносинах.

Різна природа і суть опозиції як політичного інституту та форми суспільного протесту чітко простежується через їх суспільні функції, мету діяльності, тривалість існування та необхідність визначення і закріплення на законодавчому рівні їх політико-правового статусу, що підкреслює інституційний вимір першої.

Порівняльний аналіз понять «опозиція як політичний інститут» та «опозиція як форма суспільного протесту» дозволив сформулювати визначення політичної опозиції в її розумінні як політичного інституту, що відрізняється від тлумачення опозиції як протистояння — однієї з характеристик суспільних відносин, що сприяє більш адекватному розумінню сутності політичної опозиції, розкриває її соціальне єство і призначення.

Таким чином, узагальнено поняття опозиції можна визначити так: опозиція – це організована група суб'єктів, що на основі спільного інтересу

веде боротьбу різними доступними засобами за можливість володіння домінуючим політичним ресурсом та, залежно від форми функціонування, може набувати таких ознак як системність та інституціоналізованість. Політична опозиція є важливою складовою загальної системи стримувань та противаг.

Вона відіграє важливу роль в регуляції системи політичних та суспільних відносин в цілому. Здійснює критику владних структур, пропонує альтернативні рішення актуальних проблем. Коротке і достатньо адекватне визначення опозиції в цьому сенсі запропоновано Н. Винничук – «Політична опозиція - це організована політична сила, яка контролює і піддає критиці дії влади, пропонує альтернативний політичний курс, а також може мати на меті завоювання влади і зміну політичного режиму». Проте поряд з цим, за її посередництва, реалізується на практиці принцип участі громадян в управлінні суспільством та державою; формулюються моральні імперативи, правові норми й політичні ідеали конкуруючі з існуючими. Вказана роль та завдання притаманні певно усім без виключення типам опозицій, проте їх виконання відрізняється за своїм змістом – змістом пропонованих альтернатив, моральних імперативів та різкістю критики і методами її вираження.

Говорячи про політичну опозицію, про її визначення, слід зважати на її зазначену роль та завдання, і на те, що їх виконання може різнитися за своїм змістом, адже як лояльна так і нелояльна опозиції здійснюють критику владних структур.

Первинними тут на нашу думку мають виступати саме виконання певної ролі та функцій в суспільстві. Звуження поняття «опозиція» до рамок політичного інституту, положення і функції якого в політичній системі отримують правове закріплення, є неправильним, оскільки при цьому ми «прирікаємо» значну кількість країн з дійсно демократичними режимами і дієвими опозиційними силами на визнання їх такими, що опозиції не мають, оскільки не мають вони цього правового закріплення.

Тобто на нашу думку слід вести мову як про «інституційну» за місцем діяльності, за вектором прикладення зусиль, опозицію, так і про «поза інституційну». Відтак опозиція може мати як форму партії чи певного політичного руху, так і форму клубу.

Таке визначення політичної опозиції сприяє запобіганню її обмеженого й однобічного розуміння (лише як певного протистояння), та дає можливість

відокремити цей підхід від ширшого тлумачення опозиції як форми суспільного протесту.

Крім того політична опозиція, виступаючи ефективним засобом цивілізованого розв'язання суперечностей між інтересами різних соціальних груп та будучи невід'ємною складовою механізму стримувань і противаг у структурі владних відносин, може існувати лише за умов надання та гарантування кожному громадянинові права на протест, де опозиція виступає однією з його форм.

Тобто опозиція як політичний інститут може існувати лише в демократичному суспільстві, тоді як опозиція як форма суспільного протесту проявляється і за умов недемократичних режимів.

На нашу думку загальне визначення політичної опозиції слід формулювати наступним чином - політична опозиція це інститут представництва і відстоювання інтересів громадян, який виражається переважно у сукупності партій та рухів, яка не бере участі у формуванні вищих виконавчих органів влади, здійснює системну критику правлячого режиму, має власні принципи та базові положення, які відстоює усіма можливими засобами, формує альтернативну до задекларованої владою програму розвитку суспільства.

ЛІТЕРАТУРА:

1) Баубліс В. Опозиція у сеймі Литовської республіки: права та гарантії діяльності. // Національна безпека і оборона, № 7. – К., 2002. – С. 61-63.

2) Павленко І. Правовий статус опозиції // Політичний менеджмент. - 2005. - № 5 (14). - С.16-30.

3) Павленко Р. Опозиція: права і повноваження //Людина і політика. – 2002. – №4. – С. 3-11.

4) Підлуська І. Статус і права опозиції: порівняльний аналіз //Опозиція: статус, права та зобов'язання. Європейський досвід та українські реалії (Матеріали науково-практичного семінару)// Вісник Школи політичної аналітики. – 2003. –№ 2(7). – с. 16-20.

5) Сюремен Ф. Де. Парламентська опозиція у Франції: законодавче забезпечення і традиції діяльності //Національна безпека і оборона, № 7. – К., 2002. – С. 65 – 67.

6) Хайланд Д. Захист політичних прав меншин – один з головних принципів Конституції США //Національна безпека і оборона, № 7. – К., 2002. – С. 67 – 69.

7) Opozycja parlamentarna. – Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 2000. – 353 c.

Бутко О.Ю.,
курсант 2 курсу навчально-наукового інститут підготовки фахівців для експертно-криміналістичних підрозділів Національної академії внутрішніх справ

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ НОВОЇ ЕЛІТИ В УКРАЇНІ

Політична еліта (від франц. — краще, відбірне, вибране) — меншість суспільства, яка не просто наділена особливими психологічними, соціальними, політичними та іншими якостями, а й володіє певними позитивними цінностями і пріоритетами (влада, культура, багатство, компетентність, воля тощо); займає панівні або найбільш впливові позиції у суспільній ієрархії; спроможна здійснити позитивні перетворення в суспільстві, вплинути на свідомість і поведінку співгромадян.

Прогрес та оновлення суспільного життя тісно пов'язані із вивченням суб'єкта політичного процесу, яким, в даному випадку, постає політична еліта. Роль політичної еліти надзвичайно важлива для розвитку будь-якої держави і це особливо актуалізується на етапах становлення або трансформації тієї чи іншої політичної системи. Після здобуття незалежності, правляча політична еліта України залишилась «незавершеною» у ствердженні власної системи загальнонаціональних цінностей, не змогла визначити стратегію розвитку суспільства, знайти шляхи вирішення проблем, які повстали перед ним, не консолідувала спільноту і не повела її за собою. В той же час, саме від політичної еліти залежить рівень розвитку держави і безпосередньо рівень розвитку життя її громадян, тому дана тема невичерпна і потребує більшої уваги науковців.

Суттєвий внесок в розвиток даної проблематики зробили такі зарубіжні дослідники як Г. Моска, В. Парето, Р. Міхельс, М. Вебер, Ж. Сорель. Обґрунтування елітарних теорій в Україні пов'язане з іменами Д. Донцова та В. Липинського.

У радянський період теорія еліти не розроблялася, адже вона суперечила тогочасній державній ідеології щодо поділу на «вибрану» меншість, яка керує суспільством та «неорганізовану» більшість, що є об'єктом керування.

Іншими словами, існувала заборона на тему еліти як «класового» утворення. Якщо й траплялися окремі праці на радянському просторі, то

проблема еліти поставала, передусім, лише як об’єкт наукової критики. Дослідження концепцій еліт набули актуальності лише після отримання Україною незалежності. Різні аспекти проблеми еліти (історико-філософські та соціально- філософські) представлені в роботах таких українських учених, як Ч.Н. Азімов, І.Л. Бачило, О. Білий, Д. Видрін, С. Вовканич, С.Д. Волошко, Б.Гаврилишин, В.А. Дозорцев, В.І. Жуков, А.М. Колодій, І.Ф. Курас, Б. Кухта, М.І. Михальченко, Б. Ярош та ін., та інші, однак їх роботи не мали комплексного характеру, а торкалися лише окремих питань політичної еліти.

Водночас окремі питання залишились недостатньо дослідженими або недослідженими взагалі. Віддаючи належне теоретичному і практичному значенню досліджень вітчизняних і зарубіжних учених, необхідно визнати, що в літературі подається фрагментарний аналіз різних проблем формування політичних еліт, відсутнє системне дослідження процесів формування, трансформації та еволюції політичних еліт.

Останнє десятиліття XX ст. в Україні стало періодом становлення нової пострадянської еліти. Головна особливість даного процесу — внутрішня суперечливість. З іншого боку, у надрах еліти до цих пір стабільно відтворюються зразки світогляду і поведінки, які були характерні для радянської номенклатури: прагнення виразити свій корпоративний інтерес, створити собі привілеї тощо.

На відтворення попередніх стереотипів, як вважає більшість політологів, впливають традиції, що укорінилися у свідомості українців, спадкоємність об'єктивних проблем і генетична (кадрова) спорідненість з радянською елітою: за соціологічними дослідженнями, на кінець 90-х рр. XX ст. 75% політичної і 61% бізнес-еліти складали вихідці зі старої партійної, радянської, комсомольської і господарської номенклатури, або ці люди знаходилися на посадах, що межували з номенклатурними: замісники керівників, начальники відділів.

Ще більшою мірою вказана спадкоємність прослідковується на регіональному рівні. Тим самим підтверджується теза макіавеллістської школи елітології про те, що, не дивлячись на докорінну соціальну трансформацію, частина старої еліти переходить у нову еліту. Генетична спорідненість сучасної еліти з радянською є найбільш суттєвою її особливістю.

Враховуючи той факт, що у старій ієрархії представники сучасної еліти займали далеко не перші ролі, а, як правило, знаходились у другому і

третьому ранзі номенклатури, їх висування в 90-х рр. XX ст. багато хто схильний розглядати як “революцію замісників” [1, с. 711].

Але не дивлячись на факт тісного взаємозв'язку з радянським правлячим класом, найбільш загальні якісні зрушення відбулися в кінці 90-х рр. XX ст. - на початок третього тисячоліття суттєвих змін:

- відбулося значне омолодження політичної еліти. Середній вік представника еліти - сорок п'ять років;

- значно знизилася частка вихідців з нижчих верств суспільства;

-збільшилася кількість осіб з вищою освітою;

-суттєвою ознакою сучасної української еліти є її структурна неоднорідність. Крім вихідців з кіл радянської номенклатури, в ній чітко прослідковуються групи:

- колишніх дисидентів — противників комуністичного режиму;

- представників бізнесу, що зробили кар'єру в період перебудови і після неї;

- колишніх кадрових офіцерів;

- наукової і художньої інтелігенції;

- політиків, вільних від номенклатурного минулого, що заявили про себе як про лідерів нових партій і рухів.

Починаючи з кінця 90-х рр. XX ст. проявилася тенденція до відособлення еліти від суспільства і прагнення до самоізоляції;

-поєднання влади і власності сприяє розквіту різних фірм “апаратного” підприємництва, коли політики, використовуючи переваги свого становища, починають безпосередньо займатися бізнесом.

Таким чином, в Україні на перехідному етапі пострадянського розвитку виникло багато проблем. Функціонування політичної еліти, особливо на даному етапі, становило одну з ключових ролей в суспільстві.

Загалом в сучасній Україні можна виділити чотири типи представників сучасної політичної еліти за її виникненням:

1.Представники старої формації.

2. Представники старої формації, але з новим баченням проблем.

3. Представники нової формації.

4. Представники громадянського суспільства.

Отже, можна зробити висновок, що сучасна політична еліта України є сумішшю нової і старої влади з деяким числом представників громадянського суспільства.

Українське майбутнє залежатиме від того, якою буде нова еліта: чи матиме вона чітку картину майбутнього, стійкі принципи, на яких вона базуватиме свої дії, а також відповідальність за справу.

Втім, сама по собі нова еліта не сформується, а сьогоднішня верхівка нічого для цього не робить. Отже, молодь сама повинна визначатися у своєму намаганні стати елітою країни у майбутньому. Сприяння цьому може відбуватися завдяки змінам у таких суспільних системах, як освіта, громадянське суспільство та ЗМІ, рушійною силою яких стануть фахівці-ентузіасти.

За вирішенням численних проблем сьогодення виклики майбутнього, зокрема проблема виховання нової еліти, не отримує від держави належної уваги. Міністерство України у справах сім'ї, молоді та спорту ініціює деякі заходи підтримки громадянського молодіжного руху в країні, проте ці зусилля стикаються з низкою проблем, які державна політика не в змозі [1, с. 63].

Прихід нової еліти не може відбутися як проста механічна заміна старших молодшими. Тому слід не заміняти, а цілком усунути стару еліту разом з властивими їй якостями, на зміну якій прийде нова еліта з новими якостями. На зміну традиційній для української політики "гнучкості" має прийти цілісний політик: коли те, що людина думає, говорить і робить, не відрізняється між собою [4, с. 299].

Для формування нової еліти дуже важливим є самовизначення та самоорганізація молодих людей. Потрібно не чекати лідерства й успіху, а прагнути до цього, ставити перед собою відповідні завдання та наслідувати позитивні приклади. Беручи на себе відповідальність через, наприклад, виборні посади у місцевому самоврядуванні, молоді лідери мають змогу уникнути негативного впливу нинішніх традицій українського політикуму та брати майбутнє країни у свої руки.

За два десятка років незалежності ротація політичної еліти України майже не відбувається, на провідних позиціях перебувають одні й ті самі люди. Стара еліта вже не відповідає вимогам часу, її діяльність призводить до щораз нових криз, яким не видно кінця-краю [2, с. 53].

Складається враження, що сучасну еліту немає ким замінити. Наявні механізми формування молодих лідерів, зокрема молодіжні організації, не дають потрібного результату. Така ситуація має кілька причин. По-перше, лідери політичних сил не вміють працювати з молоддю. Вони не усвідомлюють важливості виховання майбутньої еліти, тому не приділяють

створенню, підтримці та співпраці з молодіжними організаціями належної уваги.

По-друге, молодь не бачить ідеології, яку вона може підтримати. Наявні політичні сили не пропонують ідей, які стимулювати б молодь до громадської та політичної активності. Різницю між ідеологією нинішніх основних парламентських політичних сил визначити дуже важко, так само як і між їхніми молодіжними організаціями. Ідеологічна робота має допомагати молоді чітко формулювати свої інтереси та визначатися з інструментами їх реалізації.

Третя проблема — це брак державної підтримки. Держава не тільки не вирішує проблеми української молоді, а й не дає молодіжним активістам змоги брати участь у формуванні та реалізації молодіжної політики. Українська система освіти, починаючи зі шкільної, не сприяє не тільки формуванню лідерів і майбутньої еліти, а й отриманню молодими людьми навичок і вмінь, потрібних у нинішньому глобалізованому та конкурентному світі [9, с. 49].

В часи суспільної нестабільності стара «консервована» політична еліта дає тріщини. Однак поки що зарано говорити про якісне оновлення політичної еліти в українському політикумі. Натомість спостерігається феномен політичних відщепенців, які, або «побили горщики» зі своїми партійними босами, або просто вирушили у вільне плавання, сподіваючись на більші дивіденди.

Та чи можна змінити ситуацію? Чи очікує Україну справді якісно нова еліта політиків?

1. Україна взяла курс на децентралізацію влади, перехід до парламентсько-президентської системи, цим самим обумовила необхідність появи нової генерації політиків та відкинула російсько-білоруський варіант харизматичного лідерства, небезпечного узурпацією влади та встановленням авторитарної диктатури.

2. Процеси легітимації політичної еліти України відбуваються разом з безперервними процесами легітимації компонентів політичної системи, оскільки визнання політичної еліти зумовлене особливостями політичної системи, зокрема, крахом політичної системи радянського зразка, формуванням державного устрою тощо.

3. Незважаючи на те, що деякі політичні лідери не виявляють розуміння важливості партнерства з громадянським суспільством, з іншого

боку, змушені частіше дослухатися до громадської думки у випадках, коли численна кількість громадян вдаються до акцій громадянської непокори.

4. Відкритість та прозорість виборчого процесу останніх років з одного боку, та незалежність і об'єктивність засобів масової інформації з іншого, сприяє збільшенню впливу виборців на розбудову внутрішньопартійної демократії та конкуренції, оновлення політичної еліти України загалом.

5. Складна ситуація в сучасній Україні, поглиблена воєнною ескалацією, вимагає компетентного підходу в економічно-політичній сфері, що сприяє до появи політичного лідера нового зразка, в той же час, передбачає продукування альтернатив у виборі тактики та стратегії виходу із складної ситуації, що склалась та їх конкурентну репрезентацію.

Вочевидь, становлення нової політичної еліти – складний та багатогранний процес. Врахування як суб'єктивних так і об'єктивних факторів її становлення має стати питанням номер один для нинішньої політичної верхівки, що тим самим зачіпає ледве не всі важливі сфери життєдіяльності соціуму, починаючи зі системи української освіти, і закінчуючи сферою політико-владних відносин. Особливий акцент має бути на молодіжні підрозділи, діяти які мають не задля галочки або з піар-метою, а щоб стати дієвим базисом формування нових політиків.

На підставі вище викладеного матеріалу та проведеного аналізу можна зробити наступні висновки. Процес формування нової демократичної еліти в країні далекий до свого ідеального завершення, висування на головні політичні ролі людей принципово іншої, ніж сучасна, генерацій політиків має стати справою сьогоднішнього, а не завтрашнього дня.

Аналіз процесів формування політичної еліти України дає змогу виявити тенденції становлення політичної еліти, чинники та технології, традиції та символи, до яких вдається політична еліта на підтримку власної легітимності.

До основних проблем формування якісно нової прогресивної політичної еліти України можна віднести наступні:

- часткова генетично-аксіологічна спорідненість сучасної еліти з радянською;

- її структурна неоднорідність, як наслідок — слабкість внутрішніх корпоративних взаємозв'язків між окремими ланками еліти;

- відособлення еліти від суспільства і прагнення до самоізоляції;

- відсутність єдиної стратегії розвитку суспільства;

- брак механізмів передачі знань, зокрема у сфері державного управління;

- відсутність образу “цілісного політика”, - коли те, що людина думає, говорить і робить, не відрізняється між собою;

- олігархізація політичної еліти, що проявляється у переслідуванні особистих інтересів, зловживання службовими повноваженнями, поєднання бізнесової та політичної сфери загалом;

- брак української системи освіти, яка, починаючи зі школи, має проводити ідеологічну роботу, допомагати молоді чітко формулювати свої інтереси та визначатися з інструментами їх реалізації, формувати лідерів майбутньої еліти.

Історія не раз доводила: якщо суспільство хоче уникнути переродження еліти на деспотичну або недієздатну, потрібні максимальна відкритість еліт на всіх рівнях, постійне поповнення фахово підготовленими людьми, що відбулися як особистості.

Крім того, специфіка української еліти полягає в тому, що вона мусить постійно пропонувати нові ходи й рішення для розвитку країни. Еліта в Україні має стати основним джерелом зміни суспільства. Тому без оновлення якісно виконати свою функцію їй не до снаги. Якщо усвідомимо це нині, то цілком можемо розраховувати на успішне майбутнє держави Україна.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Актуальні проблеми розвитку суспільства: історична спадщина, реалії та виклики XXI століття. Десяті читання пам'яті В. Липинського: матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф., 18 квіт. 2007 р., Луцьк / Ред.: О.П. Самойленко; Міжрегіон. акад. упр. персоналом, Волин. ін-т ім. В.Липинського. — Луцьк: Волин. кн., 2007. — 208 с.

2. Білополий В.В., Руденко С.Г. Інтеленція та еліта в сучасному українському суспільстві // Вісн. Придніпр. держ. акад. буд-ва та архіт. — 2006. — №9. — С. 50-54.

3. Білополий В.В., Руденко С.Г. Еліта, влада та перспективи розвитку України // Вісн. Придніпр. держ. акад. буд-ва та архіт. — 2007. — №9. — С. 53-60.

4. Гелей С.Д., Рутар С.М. Політологія: навч. посіб. — 7-ме вид., переробл. і доповн. — К.: Знання, 2008. — 415 с.

5. Герасіна Л.М., Журавський В.С., Зимогляд В.Я., Осипова Н.П. Політологія: Акад. курс: Підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. — 2-е вид., переробл. і доповн. — К.: Вид. дім “Ін Юре”, 2006. — 520 с.

6. Добіжа В.В. Культура політичної участі владної еліти у процесах інституціоналізації громадянського суспільства // Держава і право. Юрид. і політ. науки: зб. наук. пр. — 2007. — Вип. 37. — С. 708-717.

7. Зоткін А. Вибори 2002 року як етап формування політичної еліти України та Криму // Соціол.: теорія, методи, маркетинг. — 2003. — №1. — С. 137-143.

8. Кононенко Н. Адекватність політичної еліти сучасним моделям політичного і соціально-економічного розвитку // Політ. менеджмент. — 2006. — Спец. вип. — С. 156-161.

9. Меркотан К. Багатопартійність як чинник трансформації політичної еліти в Центрально-Східній Європі // Політ. менеджмент. — 2007. — Спец. вип. — С. 116-125.

Бучин М.А.,
к. політ. н., доцент
Національний університет «Львівська політехніка»

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ДЕРЖАВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНОГО УСТРОЮ УКРАЇНИ

Після Революції гідності та зміни політичної еліти актуальним питанням, що постало перед українським суспільством, стала проблема трансформації та реформування суспільно-політичного ладу. Очевидно, що для реалізації задекларованого західноєвропейського вектора зовнішньої політики необхідно розбудовувати державу європейського взірця з демократичними цінностями. Це вимагає кардинальних змін, які повинні торкнутися як кожної особистості, так і реформувати форму держави загалом.

Варто відзначити, що певні зміни в цьому плані можна спостерігати вже сьогодні. Зокрема, відбувся перехід від президентсько-парламентської до парламентсько-президентської форми правління. Схожа ситуація стосується і політичного режиму – країна стала на шлях демократизації та побудови правової держави і громадянського суспільства (хоча, звісно, процес демократичних перетворень є значно складнішим від зміни форми правління, тому його результат поки що мало помітний і якісну оцінку можна буде зробити значно пізніше).

Водночас незмінною залишається третя складова форми держави – державно-територіальний устрій. Однак зараз доволі популярними є думки щодо необхідності федералізації України як умови стабілізації ситуації в нашій державі. Такої думки притримуються як деякі вітчизняні, так і зарубіжні політики та експерти. Особливо акцентує на цьому увагу Російська Федерація, на думку якої лише перетворення України з унітарної на федеративну державу здатне нормалізувати діалог між українськими регіонами та врегулювати «внутрішній» конфлікт [2].

На нашу думку, коли ми розглядаємо питання необхідності та можливості федералізації України, цю проблему слід аналізувати на основі трьох параметрів: *об'єктивної доцільності/недоцільності* (розгляд крізь призму факторів формування та особливостей функціонування української держави); *політичної доцільності/недоцільності* (розгляд крізь призму сучасних обставин, пов'язаних із російською агресією); *можливих наслідків реалізації* (розгляд крізь призму потенційних майбутніх результатів трансформації державно-територіального устрою України).

1. Об'єктивна доцільність/недоцільність федералізації України

Слід сказати, що на характер державно-територіального устрою впливає низка факторів. Зокрема, підставами для федеративної форми устрою можуть служити, як правило, такі чинники: наявність доволі великої території країни; високий рівень сегментації суспільства (високий ступінь гетерогенності); наявність конфліктів ідентифікації як наслідку значної гетерогенності; формування держави шляхом об'єднання частин, які є суттєво відмінними у етнокультурному чи іншому плані тощо.

Як ми бачимо, більшість об'єктивних факторів свідчать про доцільність унітаризму України: відносно невелика територія у порівнянні з більшістю федерацій сучасності; відсутність значної гетерогенності суспільства; наявність домінуючого етносу українців та ін. Звісно, деякі з ознак, характерних для федерацій, в Україні наявні. Це і певна відмінність у поглядах та цінностях різних частин держави, і наявність конфлікту на Сході України. Однак варто чітко розуміти: існуючі відмінності не є настільки кардинальними, як може здатися на перший погляд. Вони тривалий час штучно нагніталися певними політичними силами, певні політики спекулювали на питаннях мови, етнічної та конфесійної приналежності, тощо. Щодо конфлікту на Донбасі, то його теж не варто вважати внутрішнім, адже він виник в результаті активної пропаганди з боку Російської Федерації

та за її активної підтримки і прямої участі. В будь-якому випадку ці проблеми, які існують в Україні в плані гетерогенності, можуть бути ефективно врегульовані в рамках унітарної форми державного устрою.

2. Політична доцільність/недоцільність федералізації України

Враховуючи російську агресію щодо України, стає зрозуміло, що федералізація нашої держави вкрай вигідна для В. Путіна та проросійських політичних сил, адже дасть змогу державі-агресору тримати під значним контролем південно-східні регіони України та дестабілізувати в майбутньому ситуацію в нашій державі. В цьому плані федералізація України буде «подарунком» для В. Путіна та суттєво знизить рівень суверенності країни чи навіть поставить під питання її існування. «Сьогодні поняття «федералізація» слугує виключно фіговим листком для прикриття сепаратизму, намірів розхитати, розвалити державу» [3].

3. Потенційні наслідки федералізації України

Коли науковці говорять про переваги федералізація, то в першу чергу наголошують на таких можливих наслідках: потенційний демократизм завдяки збільшенню повноважень територіальних громад; формування регіональних еліт; вибір шляхів і механізмів розвитку конкретних регіонів; перерозподіл фінансових потоків; зниження рівня протиріч у суспільстві [1].

Однак в Україні в умовах конфлікту та нестабільності стає очевидним, що федералізація втратить всі свої потенційні переваги. Вона жодним чином не мінімізує наявних у суспільстві протиріч: «Замість того, щоб зняти протиріччя, федералізація може посилити розкол країни, оскільки передбачає більшу культурну, економічну й навіть політичну замкнутість регіонів та, відповідно, загострення суперечностей між ними на ґрунті героїзації різних за поглядами історичних осіб, культурної та економічної орієнтації, різності традицій, мови, конфесійної належності, тощо» [3].

Крім того, в українських реаліях федералізація ймовірно призведе до більшої бюрократизації регіонів та до розкрадання державного бюджету на місцях. Можна припустити й те, що збільшуватиметься економічний розкол крани, враховуючи різний економічний потенціал регіонів України. Зрештою, передача значних повноважень в регіони, як вже було сказано, призведе до послаблення центральної влади, знизить її можливість до реформування суспільства, зменшить оборонний потенціал держави, сприятиме подальшому сепаратизмові та розколу нашої країни. Треба також

врахувати і той факт, що українське суспільство не сприймає в своїй основній масі ідеї федералізації чи їх невірно трактує, воно не готове брати відповідальність за долю регіонів та цілої країни.

Підсумовуючи, можна відкинути федералізацію як один із аспектів трансформації суспільно-політичного ладу в Україні. Вона не виправдовується ні з позиції об'єктивних факторів формування та існування нашої держави, ні з позиції політичної доцільності. Крім того, федеральний устрій в сучасних умовах загрожує суверенності України і може призвести до багатьох негативних наслідків. Тому, говорячи про трансформацію вітчизняної політичної системи, владі варто діяти в напрямку децентралізації повноважень в рамках унітарної моделі устрою. Більше того, децентралізація повинна бути реалізована лише в умовах стабілізації ситуації та врегулювання конфлікту в нашій державі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ляшко О. Федералізація – чи це нам потрібно? / О. Ляшко. – Режим доступу: http://www.peritus.com.ua/federalizatsiya
2. Силина Т. Война за мир / Т. Силина // Зеркало недели. – 2015. – № 4.
3. Федералізація. Чому вона неприйнятна для України. – Режим доступу: http://www.mezhibozh.com

Гордієнко М. Г., к. політ. н., доц.
Національного університету державної податкової служби України

КОЛІЗІЇ ВІДНОСИН МІЖ СУСПІЛЬСТВОМ І ДЕРЖАВОЮ: ПОЛІТОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ

Після зникнення біполярного протистояння міфічна інтернаціоналізація була замінена прагматичною глобалізацією. Інститут держави втрачає роль нічного сторожа, генератора ідеології, захисника національних цінностей, продуцента патріотизму та громадянського сумління і потрапляє в орбіту ринкової конкуренції і схоластичної риторики. Держава зняла із себе обов'язки піклування про людину, її безпеку, гідність, здоров'я, освіту тощо. Національно свідомі індивіди перетворюються в **атомізованих й космополітичних істот. Сьогодні процвітає культ індивіда, а не суспільства.** Ця тенденція набуває згубної для всієї соціальної спільноти конотації – **скорочення повноважень національної держави.**

Суверенна держава в епоху глобалізації фактично позбавлена ресурсів для протидії тиску великого капіталу й утилітарного мислення. Сучасний світ розвивається в такій системі координат, яку можуть змінити тільки ті, хто її утвердив, тобто розвинуті держави. Громадяни більшості країн світу знижують свою соціальну активність, стають байдужими й аполітичними. Вони все менше цікавляться програмами політичних партій, передвиборчими меседжами кандидатів на керівні посади суспільства. Цим уміло користуються сучасні політики, обіцяючи електорату золоті гори. Люди усвідомлюють популізм влади, але за відсутності консолідації їм складно протистояти монополії великого бізнесу, який часто здійснює управління державними структурами. Наразі все більшою стає воля громадян до того, щоб змусити інститут держави адекватно відображали запити суспільства, а не амбіції корумпованих угрупувань.

Метою статті є висвітлення загроз та ризиків існуванню цілісності держави, яка діє всупереч інтересам суспільства. Автор аргументує необхідність захисту національної держави та утвердження громадянського суспільства як субстрату для розвитку своєї економіки, культури, релігії, традиції. **Нація стає суб'єктом історії лише в тому випадку, якщо має своє державне утворення, що легітимізоване суспільством.** Але проблема нашого державотворення, за словами В. Липинського, полягає в тому, що «боротьба за створення Української Держави – тобто за здобуття повної волі для української нації – була ведена людьми, які в державну незалежність України не тільки перед тим ніколи не вірили, але навіть до самої ідеї державної незалежності ставилась з погордою й вороже» [7, с. 5]. І у наш час українські державні діячі зорієнтовані на меркантильне використання влади, а не прагнуть відстоювати національні інтереси суспільства. Великим дефіцитом вітчизняної політичної еліти є відповідальність, чесність, професіоналізм, патріотизм, як ключові риси демократичного поступу.

Обґрунтовувати зазначену тему дослідження ми почнемо зауваженням про те, що поняття суспільства і держави не тотожні ні за походженням, ні за значенням. Процес антропогенезу (походження людини) і процес соціогенезу (походження суспільства) постає у невід'ємному зв'язку. Тобто людина і суспільство виникли синхронно. Тривіальна істина полягає в тому, що немає індивідів без суспільства, але не може бути й суспільства без свідомої діяльності особи. У процесі спільного життя людей складаються певні відносини, які називають суспільними відносинами. За межами суспільних відносин людина існувати не може. Ще Аристотель стверджував, що

«людина за природою своєю є істота політична, а той, хто у силу своєї природи, а не у наслідок випадкових обставин живе за межами держави, – або недорозвинута в моральному сенсі істота, або надлюдина» [1, с. 443]. Держава виникає як регулятор соціальних відносин і перетворюється у самостійний орган, що стоїть над суспільством і разом з тим взаємодіє з ним. Тому нерідко поняття держави і суспільства розглядаються як синоніми. Аристотель, наприклад, вважає, що суспільство, яке складається із декількох поселень, утворює самодостатню державу. Але і після Аристотеля аж до нашого часу часто ототожнюють суспільство і державу. Однак у цьому контексті треба наголосити, що **інститут держави переважно пов'язаний з політичним життям, а суспільство продукує матеріальні й духовні блага.**

Суспільство виникає на певному етапі розвитку еволюції природи. У первісному суспільстві держави не існувало, а всі відносини між людьми регулювалися неписаним правом. Керуючись матеріалістичним розумінням історії відзначаємо, що держава виникає в результаті внутрішнього розвитку суспільства, а не як потреба в захисті від зовнішніх ворогів. Накопичення додаткового продукту приводить до розколу суспільства на антагоністичні класи, один із яких (хто володіє засобами виробництва) експлуатує інший клас, (який позбавлений цих засобів). Щоб ця боротьба не знищила існуючий порядок і суспільство в цілому, виникає сила, яка покликана стабілізувати ситуацію – держава. Тобто інститут держави не нав’язаний суспільству зовні, а є продуктом суспільства на певному етапі його розвитку. Рівень взаємодії держави і суспільства – процес складний і багатовимірний. Він детермінується способом виробництва матеріальних благ. За рабовласницького способу виробництва держава і суспільство ототожнювалися, однак ідилії між ними не існувало. Якби це було так, то Платон не створив би теорію ідеальної держави. У такій державі кожний займається своєю справою, до якої має хист та вміння. Провідним критерієм буття суспільства, за Платоном, є справедливість, яка характерна як для окремої людини, так і для держави в цілому. «В усіх державах, – стверджує філософ, – справедливістю вважається одне і теж, а саме те, що придатне для існування влади» [10, с. 94]. У пошуках справедливості люди часто апелюють до державних інститутів, які не завжди реагують адекватно. Накопичення критичної маси незадоволених громадян приводить суспільство до кризи чи стагнації.

У добу феодалізму суспільство вже не ідентифікується з державою. Але державне правління трансформується у монархічну диктатуру. Монарх

активно втручається у всі сфери суспільства, адже роздроблені феодальні князівства треба було тримати в єдиному підпорядкуванні. Монарх мав абсолютну владу, ігноруючи правове поле держави. Король Франції Людовик XIV озвучив крилату фразу: «Держава – це я». За його правління абсолютизм досягнув свого апогею. Треба відзначити, що багато мислителів теоретично підтримують монархічну владу, стверджуючи, що вона краще відповідає інтересам суспільства. Так, англійський філософ XVII ст. Т. Гоббс відзначав, що за монархічної форми правління спостерігається співпадіння загальних і приватних інтересів. Це відбувається тому, що «багатство, могутність і слава монарха зумовлені багатством, силою і репутацією його підданих. Адже жоден король не може бути ні багатим, ні прославленим, ні убезпеченим, якщо його піддані бідують, зазнають принижень… За демократії ж чи аристократії особистий добробут продажних або честолюбивих осіб забезпечується не так суспільним розквітом, як найчастіше підступною порадою, зрадою або громадянською війною» [4, с. 199]. У теперішні час в багатьох країнах (Великобританія, Іспанія, Швеція, Бельгія, Голландія та ін.) збереглися рудименти монархічної влади, яка набула чисто символічного характеру. Попри наявні недоліки демократії, вона визначає устрій цивілізованого світу, створює умови для реалізації потенціалу індивіда. Однак абсолютної демократії не існує. Суспільство, яке не відчуває потреби самоудосконалюватися приречене на маргінальність.

Буржуазні революції не тільки ліквідували абсолютизм, а вимагали свободи економічної діяльності й дистанціювання від держави, яка не повинна втручатися у ринкові відносини. Ідеологічним підґрунтям буржуазії був лібералізм, який проголошує, що взаємовідносини між державою і суспільством мають регулюватися правовими нормами і законами. «Людське суспільство не може обходитися без державного апарату, але увесь прогрес людства був досягнутий всупереч протидії і опору держави та її примусової влади… Держава має бути впорядкована у такий спосіб, щоб сфера впливу її законів залишала людині певний простір, у межах якого вона може поводитись вільно» [9, с. 13]. У класовому суспільстві держава захищає інтереси пануючого класу. Так було в усі часи, і так відбувається й у сучасну епоху.

Кореляція між суспільством і державою завжди носила суперечливий характер. Головною причиною цих протиріч було те, що **суспільство як соціальне утворення апелює до морально-етичних цінностей, а держава як політичний інститут звертається до інтересів громадян.** Звідси колізії

між мораллю і політикою. І до сьогодні тривають дискурси про сумісність моралі й політики. Уперше це питання поставив титан епохи Відродження Н. Макіавеллі. У центрі уваги мислителя постає аналіз політики правителя. Він дає порати государю, який у своїй діяльності мусить використовувати жорсткі засоби, що викликають у людей презирство, але забезпечують цілісність суспільства. «Саме ж головне для правителя, – пише Макіавеллі, – вести себе з підданими так, щоб ніяка подія – ні дурна, ні хороша – не змусило його змінити свого спілкування з ними, адже якщо прийде тяжкий час, зло робити пізно, а добро марно, адже його зарахують до вимушеного і не відплатять за нього подякою» [8, с. 29]. Оцінку діяльності правителя люди дають за його справами, і якщо вони йдуть добре, то ніхто не зважає на слова. Макіавеллі стверджує, що політика і мораль несумісні. Володар має не зважати на мораль, а служити зміцненню держави..

Контроверсійність політики й моралі рельєфно проявляється на зламі епох, коли суспільство переживає докорінні зміни переходу від однієї стадії розвитку до іншої. Ця трансформація є відчутною у постмодерністські часи, коли **утверджується атомізоване суспільство споживацького типу.** Формат політичного устрою визначається космополітичною демократією, у якій продовжує діяти гоббсівський принцип «війна всіх проти всіх». «Щоб виживати і прогресувати, держави мають домагатися мети перебуваючи у невизначеному і конкурентному середовищі. Відповідно, реалізм твердить, що система суверенних держав по своїй суті сповнена анархізму; і що ця анархія змушує всі держави провадити політику сили, щоб відстояти свої життєві інтереси, за відсутності верховного арбітра, який стежив би за моральною поведінкою і дотриманням міжнародних норм» [3, с. 15]. Цивілізаційний поступ людства не зменшує його агресивних інстинктів. Войовничі держави на різних континентах проголосили монополію на законне застосування сили як символ державності та засіб забезпечення суверенітету.

Це відверто дисонує з парадигмою ліберальної демократії. В епоху панування неолібералізму такі авторитетні вчені як М. Фрідмен і Ф. Хайек виступають за різке скорочення функцій держави. Капіталізм передбачає розвиток особистої ініціативи, а це можливо тільки в умовах свободи. Ліберальне розуміння свободи не означає свавілля, а передбачає культивування права, плюралізму думок, представницької демократії. У цьому контексті Ф. Хайек зауважує: «Якщо «капіталізм» означає існування системи вільної конкуренції, що базується на вільному володінні приватною

власністю, то потрібно добре уяснити, що тільки всередині подібної системи і можлива демократія» [11, с. 59]. Свободи гідний лише той, хто діє лише в межах закону і має почуття відповідальності.

Доктрина лібералізму аргументує необхідність звуження владних повноважень держави. Але це не означає ворожого ставлення до інституту держави чи необхідність його ослаблення. Багато держави у ліберальному розумінні – це ознака її неефективності, функціональної недосконалості. **Оскільки держава є атрибутом суспільства, то вона має служити громаді, а відтак має бути адекватною ментальності, потребам та інтересам людей.** Владні повноваження держави мають формуватися на основі суспільного договору, шляхом свідомого делегування громадянами своїх інтересів та частини природних прав. Інститут держави не може перевищувати свої компетенції, виходить за межі правового поля. Важливим чинником існування демократії є те, що владні повноваження держави мають бути розосередженні. Необмежена влада держави – це шлях до диктатури. Якщо влада відтворює інтереси різних соціальних верст, тоді вона є запорукою стійкості суспільства. Держава має захищати й підтримувати національні культури і мови різних етносів, не забороняти їм плекати свою ідентичність. Визначаючи межі власного врядування, держава має керуватися принципом першості самоврядних засад розвитку суспільства. Будь-яке збільшення владних функцій держави має реалізовуватися як засіб збільшення особистої свободи людини. Діяльність громади має регламентуватися не приписами держави, а правилами, які визначають те, чого вона робити не повинна.

Ми живемо не тільки в суспільстві споживання, й у постекономічному просторі, тому сфера сервісу набуває детермінуючого характеру. Неоліберальні концепти абсолютизують ринок. Вони обґрунтовують те, що **ринкові відносини безособово й неупереджено забезпечують свободу вибору**, вирішить нагальні проблеми суспільства й істотно скорочують адміністративні системи вирішуються політичними засобами. Ринок базується на конкуренції. Її захист – провідна функція держави. Відмежуванню суспільства від держави сприяє недоторканість приватної власності, яка подається як панацея демократичного устрою. Ключова місія ліберальної держави полягає у забезпеченні соціального клімату для розвитку середнього класу. Ця місія несумісна з принципами державного патерналізму. **Що багатше суспільство, то нижче в ньому соціальна диференціація і менше людей, що потребують соціальної опіки держави.**

Принципово важлива функція держави полягає у «створенні умов, за яких її громадяни коштом власних зусиль спроможні досягнути всього необхідного для повної громадянської активності» [6, с. 699]. За таких обставин держава лише контролює дотримання загальних правил поведінки людей та здійснює захист честі та гідності індивіда.

Тотальна глобалізація нівелює національно-державні традиції й пропагує космополітичні проекти розвитку цивілізації. Руйнується самодостатність соціального організму й ідентичність нації. Постає проблема збереження суб'єктності соціального організму. Для цього потрібно виробити такий політичний алгоритм, щоб народ і держава репрезентували єдине ціле. За Гегелем: «Народ як держава є дух у своїй субстанційності, тому він є абсолютна влада на землі; відповідно, кожна держава володіє суверенною самостійністю стосовного іншого» [2, с. 365]. З цього випливає, що **народ без державного утворення не є політичною спільнотою та історичною субстанцією, а залишається на рівні племені, роду, етносу тощо.** Тільки в межах свого державного утворення народ може самостійно розвивати свою культуру, традиції, звичаї, релігію. Однак масштаби впливу держави на функціонування соціуму повинні регламентуватися правом та обмежуватися громадянським сумлінням.

Сучасна держава не повинна бути якимось монстром, «левіафаном», що контролює всі сфери суспільного життя та ігнорує законодавче поле. **В етатизованому суспільстві вихолощується екзистенційний сенс буття людини, вона духовно спустошується.** За словами С. Кримського, «на тлі цивілізаційного піднесення другої половини XX століття відбувається справжній вибух сатанинських сил тероризму, фундаменталізму, расизму, наркоманії, еротизму, девіантної поведінки взагалі, масштабного зростання злочинів проти особистості… Виникла загрозлива колізія між цивілізацією та екзистенцією. Людина виявилась розіп'ятою між палеолітом свого духовного підпілля та науково-технічним прогресом, який, за висловом А. Ейнштейна, став нагадувати сокиру в руках дикуна. Адже сам гуманізм (як зазначалося на 2-му Ватиканському соборі 1962-1965 рр.) перетворився на спробу замінити релігію Бога, що став людиною, на релігію людини, що оголосила себе Богом. Отже, цивілізація робить людей богами раніше, ніж вони стають гідними статусу людини» [5, с. 347]. У наш час людина апріорі не може бути гвинтиком держави. Вона є універсальною субстанцією, що має внутрішній світ, духовність, свою долю та зверненість до екзистенційних цінностей.

Пріоритетне завдання пострадянської спільноти – подолання атавізмів етатистського мислення, яке успадковане від комуністичного режиму і гальмує демократичні трансформації. У взаємодії суспільства і держави потрібно мати надійного посередника. Цю функцію може взяти на себе громадянське суспільство, з яким повинна рахуватися держава. Досліджуючи зазначений феномен Ф. Шміттер зазначає, що «громадянське суспільство – це сукупність самоорганізованих медіаторних (посередницьких) груп, які відносно незалежні від органів державної влади, так і недержавних одиниць виробництва, тобто фірм та сімей…, не прагнуть при цьому підмінити собою ні державні структури, ні приватних виробників або ж прийняти на себе функції управління політією в цілому» [12, с. 16]. **У громадянському суспільстві індивіди пов'язані між собою насамперед соціальними, а не етнічними чи особистими зв'язками.** Така спільнота людей проявляє соціальну солідарність, якщо влада намагається обмежувати їх права та інтереси.

Узагальнюючи викладене наголошуємо, що послаблення інституту держави не повинно вести до занепаду суспільства. Окремі функції держави може успішно виконувати громадянське суспільство, в якому існує розгалужена мережа неформальних структур, політичних партій, громадських організацій, рухів, асоціацій тощо, спроможних чинити помітний вплив на офіційні органи влади. Виходячи з цього треба усвідомити, що **межа взаємодії суспільства і держави регулюється громадянським суспільством.** Там, де воно має тривалий досвід суспільної діяльності, втручання держави у справи суспільства обмежено. Якщо громадянське суспільство спирається на політико-правові норми і на цій основі здійснює регулювання соціальної комунікації, тоді відкривається простір для реалізації демократичного врядування.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Аристотель. Полтика. / Аристотель; Мыслители Греции. От мифа к логике: Сочинения. – М.: ЗАО Изд-во ЭКСМО-Пресс, Харьков: Изд-во Фолио, 1999. – С. 441–699
2. Гегель Г. В. Ф. Философия права / Г. В. Ф. Гегель. Пер. с нем.: Ред. и сост. Д. А. Керимов и В. С. Нерсесянц. – М.: Мысль, 1990. – 524 с.

3. Гелд Дейвід, Мак-Грю Ентоні. Глобадізація / анти глобалізація / Дейвід Гелд, Ентоні Мак-Грю // Пер. з англійської І. Андрущенко. – К.: К.І.С., 2004. – 180 с.
4. Гоббс Т. Левіафан / Томас Гоббс. // Переклад з англ. – К.: Дух і Літера, 2000. – 606 с.
5. Кримський С. Під сигнатурою Софії / С. Кримський. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – 367 с.
6. Леонард Т. Гобгауз. Держава та індивід / Леонард Т. Гобгауз // ЛІБЕРАЛІЗМ: Антологія. 2-ге вид. / Упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. – К.: ВД «Простір», «Смолоскип», 2009. – С. 693–702
7. Липинський В. Листи до братів-хліборобів про ідею і організацію українського монархізму / В. Липинський. – Київ; Філадельфія. 1995. – 470 с.
8. Макиавелли Н. Государь / Н. Макиавелли; [пер. с ит.]. – М.: Планета, 1990. – 84 с.
9. Мізес Л. Лібералізм у класичній традиції / Л. Мізес // ЛІБЕРАЛІЗМ: Антологія. 2-ге вид. / Упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. – К.: ВД «Простір», «Смолоскип», 2009. – С. 3–19
10. Платон Государство / Платон. Собрание сочинений в 4 т. Т. 3 / Пер. с древнегреч.; Общ. ред. А. Ф. Лосева, В. Ф. Асмуса, А. Ф. Лосев. – М.: Мысль, 1994. – С. 79–420
11. Хайек Ф. А. Дорога к рабству / Ф. А. Хайек: Пер. с англ. / Предисл. Н.Я. Петракова. – М.: Экономика, 1992. – 176 с.
12. Шмиттер Ф. Размышления о гражданском обществе и консолидации демократии / Ф. Шмиттер // Полис. – 1996. – № 5. – С. 16–27

Грицина Римма

Науковий керівник: Бичков М. М., к. філос. н., доц.
Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ

СТАНОВЛЕННЯ СТАТУСНОЇ І ФУНКЦІОНАЛЬНОЇ ВИЗНАЧЕНОСТІ

КАТЕГОРІЙ РІВНІСТЬ ТА СОЦІАЛЬНА СПРАВЕДЛИВІСТЬ

Актуальність теми. Людське суспільство становить взаємодію та взаємозв'язок різноманітних сфер, а також інтересів та потреб як соціальних груп, так і окремих індивідів. Для злагодженого розвитку будь-якого суспільства вагомим є справедливий розподіл ресурсів, благ, послуг, посад тощо. Важливим також є внутрішнє відчуття членів суспільства у тому, що влада, правоохоронний та соціальний порядок є справедливими. Забезпечити рівність, захист прав, інтересів та свобод громадян може лише налагоджене правове суспільство, а соціальна справедливість виступає критерієм успішного його розвитку.

Гострота постановки питання про справедливість в діяльності основних соціальних та політичних інститутів пов'язана, передусім, з виявленням та обґрунтуванням розподілу свободи та інших соціальних благ, взагалі політичної влади в сучасному демократичному суспільстві. І тому постає необхідність розглядання спроб примирення цінностей індивідуалізму й принципу рівності «автономності» особистості та питання про перерозподіл прибутків, ліквідацію бідності і вивільнення творчого потенціалу найбільш активної частини населення, що в однаковій мірі є актуальним як на Сході, так і на Заході.

Ступінь дослідженості проблеми. Визначну роль в розробці поняття справедливості та в розкриті її соціальної ролі належить давньогрецьким філософам Платону та Аристотелю. Соціальна справедливість як соціально-філософська, соціально-політична і ціннісна категорія була в центрі уваги українських мислителів, істориків і політологів: В. Вернадського, В. Винниченка, М. Грушевського, Б. Кістяківського, В. Липинського, М. Ковалевського, І. Терлецького, Т. Шевченка, І. Франка та багатьох інших. Дана тематика розглядалася також у працях російських та українських соціальних філософів, правознавців та етиків: З. Бербешкіної, Е. Гансової, В. Давидовича, О. Дубка, А. Єрмоленка, К. Жоля, А.І. Ковалерова, В. Малахова, М. Михальченка, М. Мокляка, С. Наумкіної, В. Нерсесянца та інших.

Метою дослідження є виявлення соціально-стабілізуючого потенціалу ідеї справедливості в процесі історичного розвитку суспільства та дослідження можливостей його використання в соціальній політиці сучасної держави, а також виявити фактори формування таких категорій як «рівність» та «соціальна справедливість».

Основний матеріал. Виклики процесів глобалізації і геополітичні зміни в сучасному світі, періодичні світові економічні та політичні кризи і протиріччя, соціально-політичні зміни спонукають людство до переосмислення принципів співіснування. Будь-яке суспільство прагне розробити якнайкращі умови для життєдіяльності людей та домогтися їхньої соціальної рівності та справедливості, які закладені в самій же природі людей. Саме тому прагнення до справедливості було і є одним із головних орієнтирів соціального прогресу. Світове суспільство, в тому числі і українське, постало перед вибором шляху майбутнього розвитку.

Соціальна справедливість не може виникнути сама по собі, проявитися раптово в процесі гри стихійних соціальних сил, тому для її формування і забезпечення необхідно залучити ідеологічні, правові, політичні, економічні, психологічні, моральні і духовні фактори. Для умов реалізації даної категорії має бути чітка і лаконічна соціальна політика держави, спрямована на створення оптимальних умов для досягнення різних потреб в рамках суспільства, враховуючи при цьому інтереси кожного індивіда.

Соціальна справедливість – міра рівності (нерівності) життєвого становища людей, класів і соціальних груп, що об'єктивно зумовлюються рівнем матеріального та духовного розвитку суспільства. Міра рівності виражається в матеріальних і духовних благах, які надходять у повне розпорядження людей. Але це не означає зрівняння у споживанні, а встановлення і дотримання для всіх чітко визначених критеріїв. Критеріями соціальної справедливості є вільний вибір господарської діяльності на основі визнання багатоманітності форм власності; створення однакових правил господарювання на засадах ринкової економіки. Це означає усунення рівних цін на однакову продукцію і дію ринкової ціни, яка створює рівні умови реалізації продукції і послуг для всіх форм господарювання; рівне право одержувати винагороду за кількість і якість затраченої праці з урахуванням кінцевих результатів виробництва, незалежно від соціального походження, статі, національності; гарантію безкоштовна медичного обслуговування в певних межах; рівні умови для розвитку здібностей, що проявляються в існуванні рівних можливостей для виховання дітей, отримання членами суспільства загальної освіти і професійної підготовки за їх бажанням і здібностями; відсутність привілеїв і елітних умов життя для певних груп працівників, окрім дітей і жінок-матерів; гарантію допомоги людям, які опинилися у надзвичайній ситуації; усунення істотних відмінностей у рівні життя мешканців міста і села, а також населення різних регіонів; свободу

пересування, вибору місця проживання [2]. Тобто, необхідною умовою забезпечення справедливості є не вирівнююча політика держави, а ті міри та засоби зі сторони влади, які створюють рівні умови доступу до ресурсів. Найперше, що треба враховувати, це доступ до загальносуспільних сфер, таких як освіта, культура та медицина. При встановленні рівного доступу населення до даних сфер, можна стверджувати, що соціальна справедливість сприятиме посилюванню єдності та стабільності суспільства.

Практика показує, що соціальна справедливість у високорозвинених цивілізованих суспільствах передбачає забезпечення гідного життя для тих, хто не може цього зробити сам (діти, громадяни похилого віку, інваліди) за рахунок тих, хто може і повинен забезпечити себе сам.

Лише у соціальній державі індивід відчуває себе захищеним та може себе реалізовувати. Зазначимо, що у статті 3 Конституції України зазначається, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю [1]. Це і визначає узагальнену спрямованість діяльності держави. Тому запорукою її розвитку стає суспільство, а саме – гармонізація інтересів всіх учасників соціально-політичних відносин.

Як показує міжнародна практика, соціальною може вважатися лише та держава, де дотримуються:

- права на свободу людини та на вільну реалізацію трудового й інтелектуального потенціалу для того, щоб працездатний громадянин зміг забезпечити собі і своїй родині матеріальне благополуччя, при цьому держава гарантує адресну підтримку найбільш незахищених груп населення;
- гарантії проведення сильної соціальної політики, орієнтованої на максимально можливі інвестиції «в людину», на досягнення високих життєвих стандартів для більшості громадян;
- гарантії, при яких будь-який господарюючий суб'єкт, будь-який власник засобів виробництва має визначене соціальне навантаження та зобов'язання перед суспільством;
- гарантії створення сприятливих умов для реальної участі працівників у виробленні і у соціальній експертизі законів і рішень на всіх рівнях;
- права та гарантії, орієнтовані на зміцнення родини – основного осередку в суспільстві; на духовний, культурний, моральний розвиток громадян і, насамперед, молоді; на дбайливе відношення до спадщини

предків, збереження самобутніх національних та історичних традицій [4, с. 104].

Соціальна правова держава створює умови для розширення економічної свободи людини, її економічної діяльності. Але економічна свобода не рідко призводить до надто нерівномірного розподілу національного багатства і концентрації доходів у невеликої частини населення. Наявність ресурсної бази суспільних благ ще не гарантує всім громадянам забезпечення доступу до них, соціальної справедливості їхнього розподілу, зменшення соціальної нерівності. Держава не може повністю ліквідувати соціальну нерівність, проте вона може регулювати її шляхом цілеспрямованих інституційних перетворень у напрямку формування економічних, правових, організаційних механізмів розвитку соціальної сфери як цілісної системи суспільства, яка відображає соціальні відносини з приводу умов життя і розвитку особи [3, с. 235].

Економічна свобода сприяє утворенню підприємств різних форм власності, розвитку малого бізнесу, виробленню системи юридичних гарантій і державної підтримки сумлінного підприємництва, регулюванню економічної діяльності виключно законами.

Висновок. Основою життєдіяльності суспільства, як відомо, виступає економіка. Тому саме економічне становище населення є визначальним фактором діяльності людей у всіх сферах суспільного життя, воно й визначає його розвиток та поштовх до створення нових економічних благ та поліпшення свого, цього ж таки, економічного положення. Сьогодні існує об’єктивна необхідність втручання держави в соціальні процеси, зокрема, держава має забезпечити встановлення справедливості у суспільстві. Основним інструментом такого втручання є активна соціальна політика держави, яка зосередить увагу на справедливому вирішенні проблем всього населення.

Гарантування державою рівності та соціальної справедливості населенню сприятиме розвитку та прогресу суспільства на всіх його рівнях. Доступність державних благ та можливість їх використання дасть людині стимул і впевненість у завтрашньому дні. Заохочення та вільний розвиток населення спонукатимуть людей до активних дій у суспільному житті та до праці на користь держави. Від цього отримають свої плюси всі сторони суспільно-політичних відносин. Внутрішнє усвідомлення людьми того, що вони мають захист у всіх сферах буття та рівний справедливий доступ до

благ слугуватиме якісному збільшенню ініціативності населення та їхньої відданості державі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України [Електронний ресурс] : [від 28.06.1996 р. № 294к/96–ВР] – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр
2. Економічний словник-довідник, [Електронний ресурс] : – Режим доступу: http://electric.org.ua/old/rizne/rivnist-spravedlyvist-sotsialna-spravedlyvist.html.
3. Чікіта І.В. Соціальна правова держава та її протоідея у християнському віровченні. – / В. Чікіта // Политическая культура и политическая идеология. – 2007. – Вестник СевГТУ. – Вып. 84. – С. 104–108.
4. Rawls J. A Theory of Justice. – London: Oxford University Press, 1971.

Євтушенко Валерія
Інститут кримінально-виконавчої служби

ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

За останні кілька років актуальність даної проблеми набула свого піку, виходячи з досвіду країн Європи, державний устрій потребує кардинальних змін, в наш час враховуючи політичну та геополітичну ситуацію в країні, формування державного устрою потребує трансформації гілок влади, а саме законодавчої, виконавчої та судової. В свій час країни Європи переживали кризу і наша країна не є виключенням.

Виходячи з останніх досліджень, нині Україна перебуває в стані економічної та політичної кризи. В нашій країні криза набула загальномасштабного характеру, так як нестабільність економічної ситуації підсилюється також політичними, соціальними, демографічними чинниками.

Можна з упевненістю говорити, що однією з основних причин розвитку і поглиблення кризи в Україні є непослідовність державної політики.

Так тут, слід звернути увагу на те, що значний вплив на теперішню економічну та політичну ситуацію має ще спадщина колишнього СРСР. Україна з перших років своєї незалежності мала недосконалу політичну та економічну систему.

На нашу думку, це було спричинено тим, що нову державу будували ті ж самі еліти, котрі були у влади при СРСР.

Вони не мали достатнього досвіду для формування нового демократичного суспільства.

Україна пройшла складний та суперечливий шлях переходу від авторитаризму до демократії. На початку державності постало питання про вибір політичної системи яка б найкращим чином відповідала усім вимогам та викликам що постали перед молодою державою. У силу як історичних так і політичних мотивів, у 1996 році в Україні, з прийняттям Конституцій, яка, доречі, змінювалася кілька разів, утвердилась президентсько-парламентська форма правління.

У 2004 році під час серйозної політичної та суспільної кризи та під тиском різних політичних угрупувань Верховна Рада прийняла зміни до Основного Закону, затвердивши таким чином, як стверджувалось, перехід від президентсько-парламентської форми правління до парламентсько-президентської.

Конституція ілюструє рівень демократії у країні, дає напрямок розвитку правової держави. Однак ключовий закон з часом може змінюватися, реагуючи на вимоги сучасності.

Конституцію 1996 року законотворці та переважна більшість конституціоналістів відзначали за адекватність вимогам часу. Втім, всі розуміли, що реальне впровадження в життя її декларативних норм триватиме десятиліття.

Ухвалена редакція Основного Закону виражала президентсько-парламентську форму правління, де більшість повноважень, а значить відповідальності, належала президентові.

8 грудня 2004 року Верховна Рада прийняла Закон "Про внесення змін до Конституції України", що змінював форму правління держави на парламентсько-президентську республіку, де більшість влади переходила в руки законодавчого органу.

Конституційний Суд України скасував конституційну реформу 2004 року, визнавши її нелегітимною, і повернув у дію Конституцію 1996 року. Рішення було обов'язковим до виконання на території України.

Суд зобов’язав органи державної влади привести нормативно-правові акти у відповідність до Конституції України від 28 червня 1996 року[1].

Починаючи з 1996 року, Україна почала вносити зміни до Конституції, змінюючи форму правління з парламентсько-президентської на

президентсько-парламентську, такі ж зміни відбулися у 2004, 2010 та 2014 роках.

Президентсько-парламентська модель прагне позбутися недоліків президентської і парламентської форм правління шляхом об’єднання найбільш сильних сторін обох форм.

Наразі дискусійним залишається питання застарілого територіально-адміністративного устрою держави. Він давно не відповідає реаліям сучасної України і є серйозною перешкодою для розвитку місцевого самоврядування.

Незважаючи на трансформацію форм правління, в Україні територіально-адміністративний устрій залишаюся незмінним.

На жаль, скільки за неї не бралися різні політики, територіально-адміністративна реформа так і не була проведена. І якщо серйозно не займатися в тому числі й цим питанням, не модернізувати країну в цьому напрямку, децентралізація може так і не відбутися за розрахованим планом.

В даний час питання децентралізації в Україні набирає значних обертів, тому що децентралізація країни та передача влади на місця, є одним із ключових зобов'язань, які взяла на себе нинішня влада. Оскільки на цю реформу покладаються великі надії в якості способу встановлення остаточного миру на Сході, логічно буде розглядати її і як важливий запобіжник щодо виникнення сепаратистських прагнень у інших регіонах країни.

Саме тому заповітне слово "децентралізація" потрібно якнайшвидше наповнювати реальним змістом.

Після підписання «Мінських домовленостей» ще досі не вщухають дискусії, одні говорять, що це перемога, інші – зрада, а ті, хто дивляться на світ реальними очима, закликають сприймати пропонований мирний план, як необхідну паузу у війні, щоб краще підготуватися до чергового етапу прогресування конфлікту на Донбасі.

Суть Мінської угоди полягає в проведенні виборів на Донеччині та Луганщині, згідно з українською Конституцією, так заявила канцлер Німеччини на спільному брифінгу разом із президентом США Бараком Обамою. [3].

Згідно з протоколом, за результатом мінської зустрічі, повинні дотримуватися такі вимоги як забезпечення двостороннього припинення застосування зброї; здійснення децентралізації влади, зокрема через ухвалення Закону України «Про тимчасовий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей»;

виведення незаконних збройних формувань, військової техніки, а також бойовиків і найманців з території України.

Багато коментаторів стверджують, що вказані в угоді пропозиції призведуть до фактичної автономії цих територій, та ще й під великим впливом Росії. У підсумку це призведе до створення аналогу Придністров'я, керованого з Москви, а не з Києва.

Оголошені в Мінську пункти плану щодо нових умов для місцевого самоуправління на Донбасі, водночас актуалізували й питання запровадження децентралізації на всій іншій території держави. Мирній частині України вона необхідна не менше ніж тій, яка спустошена війною.

Щоправда, доводиться констатувати, що існують певні складнощі, без вирішення яких ця реформа буде забута чи просто взагалі залишиться гарними словами.

Результатом даної реформи має стати суттєве збільшення коштів, заявила міністр фінансів Н. Яресько, якими зможе оперувати місцева влада, місцеві бюджети завдяки децентралізації поповняться на суму близько 45 мільярдів гривень.

Уряд залишатиме на місцях надходження від сплати державного мита, надання адміністративних послуг, податку на майно та всі місцеві збори. Окрім того, місцеві бюджети будуть поповнюватися екологічним податком та акцизним збором.

Важливо зазначити, що децентралізація означатиме посилення ролі місцевих рад. Губернатори та державні адміністрації будуть фактично замінені на представників президента, які матимуть лише контролюючу функцію.

Якщо місцеві ради порушуватимуть законодавство, намісник голови держави зможе призупинити таке рішення, а потім добиватися його відміни в суді. Натомість новостворена обласна рада обиратиме свій виконавчий орган, голова якого й отримає більшість повноважень, якими зараз володіють губернатори. [4].

У підсумку, успішність реформи по децентралізації насамперед залежить від політичної волі та розуміння важливості цього процесу в Києві, а її ефективність – від суворого контролю громади на місцях за досягненням поставленої мети, ні війна, ні економічна криза не можуть бути виправданням для того, щоб затягувати її реалізацію.

Верховна Рада України ухвалила Закон «Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської

областей», що здійснюється територіальними громадами безпосередньо та через органи місцевого самоврядування з додержанням Конституції та Законів України.

Децентралізація, яка розробляється в Україні не матиме нічого спільного з федерацією, Україна була завжди унітарною державою. Це повністю відповідає ставленню українського народу, який твердо стоїть на позиції унітарної держави. Збагнувши ситуацію, котра склалася в нашій державі, розглядаються різні думки і можливо децентралізація є засобом заспокоїти ситуацію, але нічого не змінювати.

Є коло питань, яких децентралізація не торкнеться жодним чином. Де роль центра, роль держави не лише не зменшиться, а й збільшиться, це стосується оборони, національної безпеки, зовнішньої політики, боротьби з корупцією, дотримання прав і свобод громадян та, безумовно, територіальної цілісності України. [3].

На основі аналізу української політичної ситуації можна стверджувати, що існує нагальна необхідність змін у підходах політичних сил до державотворчих процесів та взаємовідносин між собою. Підвищення рівня політичної культури та поваги до закону. Прихід нової генерації політиків та спільний суспільний договір між політичними силами та суспільством щодо майбутнього розвитку держави.

Проблема адміністративно-територіального устрою не підіймалася в Україні, проте стала особливо актуальною в даний час. Децентралізація набирає значних обертів, тому що трансформація країни та передача влади є одним із ключових зобов'язань, які взяла на себе нинішня влада.

На теперішній час головним завданням є питання повернення миру на Донбасі керуючись «Мінськими домовленостями» та на мирній частині України загалом.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Басараб М. День у житті України. – 1 жовтня 2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bbc.co.uk/ukrainian/news/2010/10/101001_constitution_reform_ob.shtml

2. Денисенко Денис Децентралізація: чи вдасться позбутись "удільних князівств"? Українська правда. – 16 лютого 2015р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.pravda.com.ua/columns/2015/02/16/7058766/view_print/?attempt=1

3. Нинько Д. Децентралізація не має нічого спільного з федералізацією // «Сегодня». – 12 березня 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukr.segodnya.ua/politics/pnews/decentralizaciya-ne-imeet-nichego-obshchego-s-federalizaciey-pervyy-zamglavy-ap-599355.html
4. Суть Мінської угоди - в проведенні виборів на Донеччині та Луганщині // Українська правда – 9 лютого 2015 р. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.pravda.com.ua/news/2015/02/9/7058019/

Єнін М. Н., к. соціол. н., доц. КПІ
Позаштатний співробітник
Київського міжнародного інституту соціології (КМІС)

ЯК ЗМІНИЛОСЯ СТАВЛЕННЯ УКРАЇНИ ДО РОСІЇ ТА НАСЕЛЕННЯ РОСІЇ ДО УКРАЇНИ

Протягом 6–17 грудня 2014 року Київський міжнародний інститут соціології (КМІС) провів власне опитування громадської думки. Методом інтерв'ю опитано 2011 респондентів віком 18 та старші, що мешкають в усіх областях України (включно з Києвом), окрім автономної республіки Крим. У Луганській області опитування проводилися тільки на територіях, що контролюється Україною, у Донецькій області дослідження проводилося і на територіях, що контролюються і на територіях, що не контролюються Україною. Вибірка репрезентативна для населення України віком від 18 років. Статистична похибка вибірки (з імовірністю 0.95 і за дизайн-ефекту 1.5) не перевищує: 3,3% для показників близьких до 50%, 2,8% – для показників близьких до 25%, 2,0% – для показників близьких до 10%, 1,4% – для показників близьких до 5%. «Левада-центр» провів опитування за репрезентативною для Росії вибіркою з 23 до 26 січня 2015 року; опитано 1600 респонденти у віці від 18 років у 130 населених пунктах 45 регіонів країни. Статистична похибка даних не перевищує 3,4%.

В ході дослідження українцям ставилось питання «**Як Ви загалом зараз ставитеся до Росії?»**, а росіянам «**Як Ви загалом зараз ставитеся до України?»**. Опитування засвідчило, що мешканці обох держав все гірше сприймають один одного.

Ставлення як українців до Росії, так росіян до України за останні три місяці стало більш негативним. Проте, ставлення українців до Росії все ще залишається більше позитивним, ніж ставлення росіян до

України (таблиця 1, графік 1). Порівняно з вересневим опитуванням кількість позитивно налаштованих до Росії українців дуже суттєво впала – на 9% (з 48% у вересні до майже 37% – у грудні). Значно зросла частка негативно налаштованих до Росії українців (з 41% – у вересні до майже 48% – у грудні).

Погіршення ставлення до Росії спостерігається у всіх регіонах. Відсоток населення, що позитивно налаштоване до Росії, зменшився у Південному регіоні – з 59% до 50,4%, у Центральному регіоні – з 32% до 28,9%, у Західному регіоні – з 25% до 19,3%. Але особливо відчутно (на 32%) зменшилась частка позитивно налаштованого до Росії населення у Східному регіоні – з 83% до 50,9% (таблиці 2,3).

У Росії кількість позитивно налаштованих до України росіян суттєво зменшилась – на 12% і склала 24%. Кількість негативно налаштованих за цей самий період суттєво збільшилася – з 55% до 63% (таблиця 1, графік 1).

Графік 1. Динаміка позитивного ставлення населення України до Росії та населення Росії до України

Зауважу, що в 2008, 2010, 2012 рр. рівень підтримки Росії не був менше 80%, деколи навіть перевищував 90%. В той же час відношення росіян до України ніколи не перевищував 65-70% опитаних. Перед нинішнім періодом охолодження позитивного відношення громадян двох країн був ще один період, взимку 2008-2009 років, причому спостерігався він лише з одного боку. Це був час «газової війни», коли Україна відключалась від постачання

ОАО «Газпром Офіс»

російського палива. Одночасно її стали не любити або дуже не любити до 60% росіян, тоді як в Україні антиросійські настрої навіть у холодних квартирах залишалися близькими до нуля (від чотирьох до шести відсотків). І лише з анексією Криму і конфліктом в Донбасі ставлення українців до Росії різко погіршилось.

Динаміка відповідей росіян та українців на запитання **«Якими б Ви хотіли бачити відносини України з Росією?».** Ці дані представлені в таблицях 4,5,6 і графіках 2,3.

- **Порівняно з вереснем в Україні значно зросла кількість тих, хто бажає закритих кордонів з Росією** (45% – у вересні, 50% – у грудні 2014 р.). **Аналогічна тенденція спостерігається в Росії, де кількість тих, хто бажає закритих кордонів з Україною виросла на 6%** (з 26% у вересні 2014 р. до 32% у січні 2015 р.).
- Кількість бажаючих дружніх та незалежних стосунків двох держав з відкритими кордонами без віз та митниць у Росії зменшилась майже на 10% – з 62% до 52 %, в Україні – на 2% – з 44% до 42%.
- В Україні прихильників незалежності (відсоток тих, хто хоче незалежності з кордонами та митницями, і тих, хто хоче незалежності, але без кордонів та митниць) станом на грудень 2014 р. збільшилось на 3% порівняно з вереснем 2014 р. **Цей показник досяг максимального рівня – 92%** (графік 2).
- В Росії прихильників незалежності (відсоток тих, хто хоче незалежності з кордонами та митницями, і тих, хто хоче незалежності, але без кордонів та митниць) станом на січень 2015 р. збільшилось на 6% порівняно з вереснем 2014 р. **В Росії цей показник, як і в Україні, досяг максимального рівня – 84%** (графік 3).
- Об'єднання в одну державу бажають 7% мешканців Росії та 3% мешканців України (графік 2,3).
- Найбільше прихильників об‘єднання з Росією на Сході, проте і тут ця кількість зменшилася майже вдвічі порівняно з вереснем (з 13,3% до 7,1%). Найменше бажаючих об’єднання на Заході (0,2%) та в Центрі (1,6%).
-

Графік 2. Яких відносин з Росією хочуть в Україні?*

**Лінія на графіку «Україна і Росія мають бути незалежними» – це сума перших двох стовпчиків у таблиці 4, тобто відсоток тих, хто хоче незалежності з кордонами та митницями, і тих, хто хоче незалежності, але без кордонів та митниць (див таблиці нижче).*

Графік 3. Яких відносин з Україною хочуть в Росії?*

** Лінія на графіку «Україна і Росія мають бути незалежними» – це сума перших двох стовпчиків у таблиці 4, тобто відсоток тих, хто хоче незалежності з кордонами та митницями, і тих, хто хоче незалежності, але без кордонів та митниць (див таблиці нижче).*

ТАБЛИЦІ

Таблиця 1. Як Ви загалом зараз ставитеся до України/Росії?

В УКРАЇНІ ДО РОСІЇ ставляться, %	В РОСІЇ ДО УКРАЇНИ ставляться

ОКО Загальнодержавне

Дата	дуже добре/в основному добре	в основному погано/дуже погано	ВАЖКО СКАЗАТИ	РАЗОМ	Дата	дуже добре/в основному добре	в основному погано/дуже погано
Квіт.08	88	7	5	100	Бер.08	55	33
Вер.08	88	9	3	100	Вер.08	38	53
Лют.09	91	5	4	100	Січ.09	29	62
Трав.09	93	4	3	100	Тра.09	33	56
Жовт.09	92	6	3	100	Вер.09	46	44
Бер.10	90	6	4	100	Бер.10	59	29
Чер.10	92	6	3	100	Лип.10	70	22
Жовт.10	93	4	3	100	Жов.10	67	21
Лист.11	80	13	7	100	Вер.11	68	23
Лют.12	85	9	6	100	Січ.12	64	25
Вер.12	83	11	6	100	Вер.12	74	17
Лют.13	85	8	7	100	Лют.13	69	21
Трав.13	81	10	9	100	Тра.13	72	18
Лист.13	82	10	8	100	Вер.13	69	22
Лют.14	78	13	9	100	Січ.14	66	26
Трав.14	52	38	10	100	Трав.14	35	49
Вер.14	48	41	11	100	Вер.14	32	55
Груд.14	36,5	47,5	16	100	Січ. 15	24	63

Таблиця 2. Як Ви загалом зараз ставитеся до Росії?
Розподіл за макрорегіонами України (дані за вересень 2014)

Офіційний сайт Фонду

	Західний	Центральний	Південний	Східний (з Донбасом)	Україна в цілому
Дуже добре	2.9	1.9	19.0	38.6	14.4
В основному добре	22.3	30.0	39.8	44.4	33.7
В основному погано	35.6	28.3	17.7	6.2	22.6
Дуже погано	32.1	25.6	9.1	4.7	18.7
Важко сказати	7.1	14.2	14.4	6.0	10.7
Всього	100	100	100	100	100

Таблиця 3. Як Ви загалом зараз ставитеся до Росії?
Розподіл за макрорегіонами України (дані за грудень 2014)

Варіанти відповідей	Західний	Центральний	Південний	Східний (з Донбасом)	Україна в цілому
Дуже добре	2.6	2.9	9.0	17.1	7.4
В основному добре	16.7	26.0	41.4	33.8	29.1
В основному погано	38.2	27.4	22.1	13.3	25.5
Дуже погано	31.4	22.9	13.6	19.8	21.7
Важко сказати	10.9	14.8	14.0	26.0	16.3
Разом	100	100	100	100	100

Таблиця 4. Якими б Ви хотіли бачити відносини України з Росією?
(дані за грудень 2014)

Опір із Криму

	В УКРАЇНІ				
Квіт.08	10	67	20	3	100
Вер.08	17	66	16	2	100
Лют.09	8	68	23	1	100
Трав.09	10	65	23	2	100
Жовт.09	11	67	19	3	100
Бер.10	11	67	19	3	100
Чер.10	12	70	16	2	100
Жовт.10	10	67	20	2	100
Лист.11	13	67	16	1	100
Лют.12	13	69	16	2	100
Вер.12	11	72	14	3	100
Лют.13	13	68	16	3	100
Трав.13	11	69	14	5	100
Лист.13	12	73	9	6	100
Лют.14	15	68	12	5	100
Трав.14	32	54	8	5	100
Вер.14	45	44	5	6	100
Груд.14	50	42	3	5	100
	В РОСІЇ				

Опір і Надія

	В УКРАЇНІ				
Дата	Вони мають бути такими самими, як з іншими державами - з закритими кордонами, візами, митницями	Росія і Україна мають бути незалежними, але дружніми державами - з відкритими кордонами, без віз та митниць	Україна і Росія мають об‘єднатись в одну державу	Важко сказати	Разом
Бер.08	19	56	19	6	100
Вер. 08	24	52	13	11	100
Січ. 09	29	51	12	8	100
Черв. 09	25	55	14	6	100
Вер. 09	25	55	13	7	100
Січ. 10	25	55	14	6	100
Трав. 10	17	64	13	6	100
Вер. 10	16	60	18	6	100
Вер.11	16	63	14	6	100
Січ.12	16	61	16	8	100
Вер.12	14	60	20	6	100
Лют.13	13	64	18	6	100
Трав.13	19	58	15	8	100
Вер.13	23	55	16	6	100
Січ.14	19	59	16	6	100

Офіційна інформація

	В УКРАЇНІ				
Трав.14	28	54	12	6	100
Вер.14	26	62	7	5	100
Січ. 15	32	53	7	8	100

Таблиця 5. Якими б Ви хотіли бачити відносини України з Росією?

(за регіонами України, за даними вересня 2014 року)

	Вони мають бути такими самими, як з іншими державами - з закритими кордонами, візами, митницями	Росія і Україна мають бути незалежними, але дружніми державами - з відкритими кордонами, без віз та митниць	Україна і Росія мають об'єднатись в одну державу	Важко сказати	РАЗОМ
Західний	71.3	23.1	0.2	4.4	100
Центральний	57.3	33.2	1.9	7.4	100
Південний	35.5	46.8	4.9	12.6	100
Східний	8.4	77.7	13.3	0.6	100

Таблиця 6. Якими б Ви хотіли бачити відносини України з Росією?

(за регіонами України, за даними грудня 2014 року).

ОАО «Газпром»

	Вони мають бути такими самими, як з іншими державами - з закритими кордонами, візами, митницями	Росія і Україна мають бути незалежними, але дружніми державами - з відкритими кордонами, без віз та митниць	Україна і Росія мають об'єднатись в одну державу	Важко сказати	РАЗОМ
Західний	71.9	23.8	0.2	3.8	100
Центральний	63.9	30.6	1.6	3.9	100
Південний	35.9	55.8	5.0	3.3	100
Східний	19.3	62.7	7.1	9.8	100

Журавель М.О., студентка гр.ФК-13-4
Науковий керівник – Коршун Т. С., доц.
Дніпропетровська державна фінансова академія

РІВНІСТЬ І СОЦІАЛЬНА СПРАВЕДЛИВІСТЬ

Протягом останніх десятиліть однією з найважливіших довгострокових цілей політики уряду будь-якої країни є стимулювання соціально-економічного зростання, усе це вимагає чіткого уявлення про рівність і справедливість, фактори і причини його стимулювання і розвитку, тому тема дослідження є надзвичайно актуальною в умовах розвитку сучасної України. Це питання в світі підіймається не лише зараз, воно існувало ще безліч століть тому, ще з часів Давнього Єгипту та Китаю. Коли люди жили за законами «природи» («хто сильніший, того й правда»), людина не могла якісно розвиватися, вона не отримувала належного ставлення до неї та забезпечення основних її потреб. Про це казав і А. Маслоу, розробляючи ієрархію потреб, роботи якого стали класичними у сфері визначення людських цінностей. Рівність у соціумі для А. Маслоу є однією з найважливіших умов розвитку та самореалізації людини.

Значною проблемою є також те, що людина, яка має більше за інших, не завжди зацікавлена в тому, щоб допомагати ближньому, простягати руку

допомоги слабшому. Держава також може бути не зацікавлена в соціальній справедливості, бо найчастіше рівність перед людьми в наших думках означає наші витрати або витрати інших людей. Але це не так, держава може регулювати суспільні відносини, роблячи нас рівними, не відбираючи гроші та сили у більш багатих чи здорових.

Справедливість – це одна з найголовніших складових життя сучасної людини. Але, на жаль, ми інколи забуваємо про інших і починаємо думати лише про себе. Це потрібно змінювати у сприйнятті кожної людини окремо і загалом. Бо ми – частини держави, всі ми, наша сукупність і є державою. А без розвитку кожного з нас не може бути і мови про розвиток держави в цілому.

Так казав Рене Декарт, у своїй роботі «міркування про метод»: необхідно «змінювати свої бажання, а не світовий порядок, і взагалі звикнути до думки, що в повній нашій владі перебувають тільки наші думки» [1, с.126]. Рене Декарт вважав, що світ потрібно змінювати, починаючи з себе. Тобто, якщо ми хочемо жити в рівному суспільстві і мати соціальну справедливість, ми повинні розпочати з себе.

Саме зараз, саме в цей момент, саме сьогодні почати робити людям добро. Тобто, починати потрібно з себе, а змінивши себе, ми змінимо світ навколо нас. Існування проблем нерівності в суспільстві, незацікавленість людей у допомозі іншим людям, недосконаліть соціально-економічних важелів дотримання соціальних гарантій і прав призводять до значних соціальних втрат, зменшують загальний рівень щастя населення держави. У зв'язку з цим залишається актуальною потреба у науковому пошуку шляхів вирішення проблем рівності і соціальної справедливості в Україні в сучасних умовах.

Тема рівності і соціальної справедливості є дуже важливою темою у будь-які часи, тому що дуже важко максимально забезпечити дотримання рівності між всіма рівнями населення. Тому тема рівності існує ще з найдавніших часів, пронизуючи усе наше існування у формі як казок, так і науково обумовлених працях видатних вчених і філософів. На жаль, жодна людина не може з точністю 100% сказати, що саме є справедливість і як її досягти, проте ми намагаємось визначити основні її цілі і прямувати до її реалізації в реальному житті.

Так, у праці Платона «Держава» ми приходимо до думки, що держава - це не щось далеке від нас, на що ми ніколи не зможемо вплинути і до чого ми не зможемо дійти. Навпаки, ми всі - це держава, і від того якою є кожна

людина в країні, чи справедлива вона і чи є у неї доброчесність, і залежить наша країна, наша держава.

Перш ніж лаяти країну, потрібно навчитися усвідомлювати свої недоліки і вчитися виправляти їх, навчитися змінювати себе в тому руслі, в якому ми хотіли б бачити зміни держави.

Може не тільки в собі, але у своїх дітях, за допомогою їх виховання і утихомирення злих помислів та агресії, розуміння насідків своїх діянь і угамування своїх надмірних бажань і безлічі інших безглуздих проявів свого «Я».

На думку Платона законодавство та держава створюються задля забезпечення справедливості та рівності: «кажуть, що творити несправедливість зазвичай буває добре, а терпіти її - погано. Однак, коли терпиш несправедливість, в цьому набагато більше поганого, ніж буває хорошого, коли її твориш.

Тому, коли люди скуштували і того й іншого, тобто і поступали несправедливо, і страждали від несправедливості, тоді вони, раз вже немає сил уникнути однієї і дотримуватися іншої, знайшли доцільним домовитися один з одним, щоб і не творити несправедливості, і не страждати від неї. Звідси взяло свій початок законодавство та взаємний договір. Встановлення закону і отримали ім'я законних і справедливих - ось яке походження і сутність справедливості» [5, с.118]

Тема утопії в соціальній справедливості і рівності також є основною в однойменній праці Томаса Мора, який жив у XV столітті і був юристом, письменником, гуманістом і навіть згодом став святим католицької церкви. Томас майже через двадцять століть після Платона описує ідеальне суспільство, яке, як нам здається, не може існувати в нашому звичайному реальному світі. У цьому суспільстві всі рівні між собою, немає багатих чи бідних, немає покинутих або занадто затребуваних, всі закони дійсно працюють на благо людей, а війни, за визначенням, суще зло, уникнути якого може допомогти тільки добро, спрямоване на інші держави. Як говориться в праці «вони (утопійці) навіть особливо не схвалюють інші народи за ті, що їм видаються недостатніми незліченні томи законів і тлумачів на них» [4, с.237]. Не можна зводити ідеї Т.Мора виключно до заклику заборонити приватну власність.

Ні, держава не повинна робити з нас сіру масу. Вона повинна давати людям можливість не відчувати себе покинутими і відчувати себе так, неначе

державі байдуже до людини. В суспільстві Т.Мора немає і думки про те, що золото, гроші або влада можуть бути важливіші за життя людини.

Стаття Макса Вебера «Три типи легітимної влади» розповідає нам про види влади, які мають або мали місце бути в різних країнах різних часів в світі. Порівнюючи три типи панування чиновників різних часів він дає нам зрозуміти, що найкращий вид правління – правління, побудоване на свободі та рівності всіх громадян в ній.

Тобто люди мають жити в рівності в країні, владу в якій було вибрано легітимно, дотримуючись того, що всі люди мають мати можливості для самореалізації незалежно від власного соціального прошарку, і отримувати від держави рівні права на заміну податків, які ми платимо державі. [1, с.6]

У творі «Маса і влада» Еліаса Канетті, який отримав після публікації даної праці Нобелівську премію «за величезний внесок у літературу, висвітлення значення людської совісті», є дуже багато важливих думок, пов'язаних з темою дослідження. Цей твір дуже цікавий нам, оскільки в ньому автор дуже вдало намагається охарактеризувати масу і справедливість, її дії, її рухи, її темпи розвитку, вектор шляху. Ідеї Е.Канетті можна розглядати через призму справедливості.

Маса - це те коло людей, який зіткнувся один з одним ось саме в цій ситуації, в цьому способі життя, в цей момент або в будь-який інший. Тобто ми як люди прагнемо бути разом, а отже бути вільними в думках і рівними між собою. Рівність Е.Канетті називає однією із ключових ознак маси: «усередині мас панує рівність. Воно абсолютно, безперечно і ніколи не ставиться під питання самої масою, має таке фундаментальне значення, що можна визначити стан маси саме як стан абсолютної рівності» [3, с.196]. Так і повинно бути в державі.

Ми всі бажаємо змін в нашій країні, особливо в таких важкий момент, коли наші друзі виявились нашими ворогами, а наші знайомі намагаються нам допомогти так, як можуть на даний момент. Навіть наша держава бажає бути рівною, рівною з іншими державами, зі всім світом. Ми, як люди, як держава, не бажаємо воювати та бути нижче або гірше іншим. Ми бажаємо встати на ноги з кривавих колін, перепочити від бою і йти вперед, йти до сонця, до розвитку, до стабілізації політичної, економічної і соціальної ситуації.

Рівність є першоосновою життя в цілому. Хоч ми як люди не можемо пізнати себе до кінця, своє тіло, свою душу, свої думки і світ. Ми не можемо відповісти на питання «Хто ми?» і «Навіщо ми тут?», але філософи й

письменники нам дають ідею, що ми тут є для того, щоб зробити інших більш радісними.

А в доброму відношенні до інших і проявляється поступово рівність. Тобто ми намагаємося думати не лише про себе, а й про інших, роблячи їх життя хоч трохи кращим.

Отже, можна сказати з впевненістю, що людська рівність і справедливість є основоположним правом людини, є можливістю, яка необхідна для існування та розвитку особи, яка визнається невід'ємною, має бути загальною і рівною для кожного, забезпечуватись і захищатись державою в обсязі міжнародних стандартів. Рівність і соціальна справедливість, якраз, є такими правами, які не можна ігнорувати і забувати про них. Це все ми можемо побачити як в працях Платона, так і сучасних авторів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вебер М. Три типа господства // Двадцать два [Иерусалим]. – 1990. – № 72. – Июль-август. – С.187–195.
2. Декарт Р. Рассуждение о методе//Декарт Р. Соч.: В 2 т. М., 1989. Т. 1.
3. Канетти Э.Масса и власть. – М.: Ad Marginem, 1997. – 527 с.
4. Мор, Т. Утопия / Т. Мор. – М., 1953.
5. Платон. Государство. / Платон. Собр.соч. в 4 т. Т.3. /Общ.ред. А.Ф. Лосева и др. - М.: Мысль, 1994. - 654 с. (с.79-420)

Кожушко Т.В., викладач
УДПУ імені Павла Тичини

АКТУЛЬНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЦЕРКОВНИХ ІНСТИТУЦІЙ (ПЕРІОД НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ)

У статті представлено аналіз діяльності церковних інституцій в контексті суспільного простору сучасної України. Особлива увага зосереджена на розкритті практичного втілення соціальної діяльності церкви, здійснюваної на території України.

Ключові слова: церква, соціальна діяльність, благодійність, любов.

Сьогоднішнє суспільство України перебуває в процесі бурхливої трансформації. Наслідки таких змін пересічні громадяни відчувають щомиті. Індивід як суспільна одиниця опинився в епіцентрі творення іншого

суспільства. Така новація в ролевому аспекті відкрила ряд можливостей та втілень, а саме відзначимо активність та діяльність різноманітних волонтерських та громадських рухів, згромаджень, індивідуальних протестів та гуртових зібраннях. Безпосередня участь пересічного громадянина у суспільних процесах сьогодні актуалізує причетність людини до плину оточуючої дійсності та творення власної держави.

Отже, ряд теоретичних концептів, які стереотипно архівувались на задвірках свідомості в минулому, сьогодні зазвучали по-іншому. В вказаному контексті доречно згадати наступні поняття: «суспільна свідомість», «громадянська позиція», «національна ідентичність», «релігійна толерантність», «благодійність», «милосердя», « співчуття» та багато інших. З континуума теоретичних абстракцій вказані поняття перетворились у безпосередню існуючу реальність. Зміни охопили і екзистенцію моралі, і перезавантажили ціннісні орієнтири, і сфокусували буття в цілому.

Подібне оновлення смислів у фазі реформування суспільного простору для історії не нове і сьогоднішня ситуація в Україні яскраво доводить цей факт. Особливість полягає лише в тому, що кожний новий крок суспільної трансформації насичується персональною специфікою кожного окремого суб'єкта історії. Зважаючи на базові постулати європейського устрою, а саме гуманні орієнтири, толерантність як рушійний принцип, зауважимо, що поліконфесійний простір та багатонаціональна різноликість України роблять цей процес унікальним.

Слушною постає думка засновника соціології Макса Вебера, який зазначав, що «Суспільству необхідна релігія, оскільки вона соціальний факт та "будівельний матеріал" будь-якого суспільства» [1, с.57].

Отже наголосимо, що сьогоднішній суспільний простір яскраво декларує тенденцію переосмислення світоглядних, етичних, духовних, релігійних аспектів, які набувають безпосереднього втілення в нових соціальних проектах різної генези. Тому, на нашу думку, саме діяльність постала важливою онтологічною складовою суспільства, яка вдало репрезентує одвічні загальнолюдські буттєві цінності. Для прикладу розглянемо відомі філософські категорії «любов», «добро», які сьогодні практично реалізують ідею любові та добра наповнюючи її релігійним змістом. Мова про розгалужену мережу місії «Карітас-Спес» у католицькому варіанті, регіональну місію «Сестер Святого Йосипа» (РКЦ); місійне товариство «Святого апостола Андрія Первозданного» (УГКЦ), Всеукраїнське братство святого апостола Андрія Первозванного (УПЦ КП);

Братство преподобного Нестора Літописця (УПЦ МП); «Українська місія благовістя» (ЄХБ); християнську місію «Віфлієм» (ХВЄ). Як слушно зазначають вітчизняні дослідники С. Здіорук, В. Токман «Важливу роль у соціальному служінні релігійних організацій відіграють благодійні фонди. Серед останніх варто відзначити – «Карітас» (УГКЦ), «Острів надії» (УПЦ МП), «Дар життя» (УЛЦ), «Крихті Лазару» (Закарпатська реформатська церква)» [2].

Діяльність вказаних релігійних організацій та фондів, декларує любов у її християнській експлікації - благодійності, яка постає практичним втіленням Божої присутності. «Релігійні організації під благодійністю розуміють певну діяльність, яка пов'язана з милосердям, співчуттям, готовністю надати безоплатну допомогу будь-кому, хто цього потребує. Благодійна діяльність релігійних організацій включає в себе надання матеріальної, фізичної, технічної допомоги та морально – духовні форми підтримки людей, що опинилися в тяжкій життєвій ситуації.

В наш час існує чимало благодійних програм та ініціатив, які пропонуються різноманітними релігійними організаціями, це перш за все допомога малозабезпеченим, розвиток освіти, підтримка релігії та інші цілі, що служать суспільному благу» [3]. Така харитативність притаманна більшості конфесій та в певній мірі консолідує духовний простір багатонаціонального суспільства України.

Церковні інституції, з позиції науки, постають окремою суспільною формацією. Тому, можливе представлення цієї одиниці в суспільстві в світоглядному та правовому розумінні. В нашому дослідженні інтерес представляє саме світоглядна функція церкви. За даними Державного комітету у справах релігій та національностей, зважаючи на поліконфесійність, все ж традиційними сьогодні для України постають християнські уподобання. Духовність, насичена християнською домінантою і пояснює спільність у доктринальному аспекті соціального вчення різних церков.

Також, варто зазначити, сфери впливу багатьох церковних інституцій подекуди перегукуються, створюючи єдиний простір для благодійної та душпастирської діяльності.

Зазначена спільність у принципах концептуального значення дає підстави для створення гармонії та дієвих результатів діяльності. «Різні християнські церкви звертались до соціальної проблематики в різний час і з різною інтенсивністю напрацьовували системний погляд на розвиток

суспільного організму. Їхні доктринальні засади та особливості також позначались на оцінках цими церквами соціальної реальності, проте в абсолютній більшості ознак їхні соціальні доктрини збігаються» [4].

Як висновок підкреслимо, що зазначені в дослідженні суспільні зміни мають, на нашу думку, цілком конструктивний характер, від так українське сучасне суспільство демонструє життєдайний потенціал у майбуття, в якому гідне місце займає духовний простір, а саме його релігійна складова.

Ряд церковних інституцій, представлених сьогодні в Україні приймають активну участь у консолідації та модернізації нашого суспільства, опираючись на законодавчу базу та реалізуючи потреби населення у релігійному вимірі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. М. Вебер Хозяйство и общество. Глава II. Основные социологические категории хозяйствования / М. Вебер ; пер. с нем. А. Ф. Филиппова //Экономическая социология. - 2005. - Т. 6. - №1. - Янв. - С. 46-68

2. С. Здіорук, В. Токман Соціальна діяльність церков та релігійних організацій в Україні [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://old.niss.gov.ua/Monitor/february2009/9.htm

3. В. Новіков До питання про благодійну діяльність релігійних організацій УДК 342 97:351.74(477) [Електронний ресурс] – Режим доступу: file:///C:/Users/user/Downloads/Nzlubp_2013_10_15.pdf

4. О. Василець Соціальна функція церкви в умовах трансформації українського суспільства: державно-управлінський аспект // Вісник Національної академії державного управління с. 272-278 [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://visnyk.academy.gov.ua/wp-content/uploads/2013/11/2011-4-36.pdf

Кокоша Діана, студентка юридичного факультету навчально-наукового інституту права і соціальних технологій Чернігівського національного технологічного університету
Науковий керівник: Ємець Н. А., д. філос. н., доц.

КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМ І ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА ЯК ЗАПОРУКА ДЕМОКРАТИЧНОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

Перехід від адміністративно-командної системи до ринкової економіки, демократизація суспільно-політичного життя на початку 90-тих р.р. XX ст.

значно посилили зацікавленість суспільства до проблеми конституціоналізму, до досвіду його формування і становлення. Зважаючи на те, що Україна є насамперед правовою державою, де практично всі сфери суспільного життя підпорядковані і регулюються виключно законом, принцип верховенства права був і залишається одним з найважливіших, який визначає основні засади, керівні ідеї того, що норми права встановлюють і координують діяльність будь-яких суб'єктів держави. Проте, дуже часто, цей принцип спричиняє певного роду негативні наслідки, що виявляється в деякому обмеженні прав і можливостей людини, утиску її дій та вчинків.

Дослідження конституційного устрою який узгоджується з правами та інтересами народу, є запорукою успішного розвитку української держави, яскравим показником демократизму на зразок передових західних країн світу. Тому визначення сутності, взаємодії та співвідношення конституціоналізму та верховенства права в умовах формування демократичної незалежної держави є важливим завданням політології як науки, та всієї суспільно-політичної сфери загалом.

Проблему співвідношення конституціоналізму та верховенства права досліджували у своїх працях різні вчені. В сучасних політико-правових розвідках домінує точка зору про те, що конституціоналізм і верховенство права є взаємно пов'язаними принципами, які спрямовують діяльність держави і, в свою чергу, визначають роль народу як основного регулятора у формуванні політичної діяльності. Так, Л. Федоренко відзначає, що конституціоналізм є унікальним явищем, під яким розуміється сукупність усіх процесів, своєрідна система конституційних явищ, між якими існують певні взаємозв'язки. С. Шевчук ототожнює сучасний конституціоналізм з ідеологією лібералізму, тому головною ознакою даного принципу є обмеження державної влади та її контроль з боку народу. С. Погребняк вважає, що ключовими положеннями принципу верховенства права є законність, порядок, передбачуваність, а також справедливість, рівність, свобода та гуманізм. На нашу думку, ці дві категорії мають, насамперед, забезпечувати досконале правове регулювання та законність в усіх сферах суспільного життя в Україні, засноване на загальнолюдських цінностях та ідеалах.

Теоретико-практичні аспекти конституціоналізму зароджувалися ще в давньогрецькій та давньоримській політико-правовій думці та інститутах. В епоху Середньовіччя обґрунтування конституціоналізму відбувалося й розвивалося за обставин боротьби проти королівського абсолютизму за

утвердження конституційної монархії або демократичної республіки. Одним із джерел цієї концепції стали ідеї та практика середньовічного республіканізму у сфері відстоювання феодальних "вольностей", місцевої адміністративної автономії, конкретних привілеїв (наприклад, Велика хартія вольностей 1215 р., Магдебурзьке право тощо). З часів Великої французької революції починається просування ідей демократії, свободи народу від постійних обмежень влади і закону. Усім нам відоме гасло: "Свобода, рівність братерство" яскраво ілюструє прояви того справжнього, ідеального конституціоналізму [7].

Найбільш повно і виразно конституціоналізм проявляється у Сполучених Штатах Америки. Саме тут у 80-і р.р. XVIII ст. вперше з'являється історичний зразок конституціоналізму в його виключно республіканській формі з визнанням писаної конституції як вищого закону, якому не можуть протидіяти звичайні закони, з досконалою системою розподілу влад, "стримувань та противаг", "білей про права" і т.д. [4].

Формування американської конституційної моделі від початку відбувалося під впливом ідеології лібералізму. Якщо у Західній Європі конституційними пріоритетами ще й сьогодні вважають рівність і солідарність, то північно-американці вище від усього іншого поціновують людську свободу [5].

Лібералізм як політична течія з'явився у 30-40-х. р. р. XIX ст. Його методологічну основу складало вчення німецької класичної філософії, родоначальником і основоположником якої став Іммануїл Кант. За його вченням про правову державу, центральним інститутом публічного права є прерогатива народу вимагати своєї участі у встановленні правопорядку шляхом прийняття конституції, що виражає його свободу [1].

Ідеї лібералізму з плином часу та різних історичних подій розвивалися, удосконалювалися і врешті-решт виник своєрідний похідний напрям – неолібералізм, або "соціальний" лібералізм. Неолібералізм виходить із необхідності партнерства між урядом, бізнесом і працею на всіх рівнях господарського механізму [2].

Найбільш яскраво ці ідеї знайшли своє втілення у політичній практиці "нового курсу" американського президента Франкліна Делано Рузвельта. Він продемонструвала усьому світові справжні ідеали демократизму, свободи та індивідуалізації особистості, верховенства прав людини і сім'ї над інтересами соціальних груп і держави.

С. Шевчук зазначає, що сучасний конституціоналізм може бути певним чином ототожнений з ідеологією лібералізму, яка набула широкого розвитку в сучасних країнах західних демократій. Вона наполягає на тому, що “вільні від природи, аполітичні індивіди, які є носіями фундаментальних прав, потребують і тому створюють державу, якою вони можуть та повинні контролювати.

Цей контроль є необхідним, оскільки історичний досвід свідчить про те, що існує постійна тенденція до перетворення держави на свавільну та деспотичну; тенденція, що походить від людської природи та є наслідком незмінної логіки діяльності державних інститутів” [6, с. 59].

Головна ідея доктрини конституціоналізму – це правове обмеження державної влади, що досягається, перш за все, шляхом реалізації принципу верховенства права.

Як відомо, принцип верховенства права є одним з провідних елементів загальних засад конституційного ладу будь-якої сучасної демократичної правової держави.

Він являє собою похідну всіх загальних засад права; як ціннісний сплав ідей справедливості, рівності, свободи та гуманізму верховенство права формує відповідний образ правової системи і визначає ті умови, що дозволяють перетворити цей образ на реальність [3, с. 44].

З формальної точки зору верховенство права полягає в тому, що в суспільстві мають існувати правові норми, яких дотримуються всі суб’єкти, в тому числі й держава.

У цьому випадку право обмежує державу самим фактом існування правил і процедур. Основні цінності, які асоціюються з цим аспектом верховенства права, - порядок, передбачуваність, упевненість, законність, правова безпека [3, с. 44].

Проте найважливішою є не формальна характеристика принципу верховенства права, а його органічна (матеріальна) характеристика як сукупність вимог, що прямо пов’язані з природним правом. Вони, у свою чергу, унеможливлюють прояви свавілля державної влади. Принцип верховенства права набуває самостійного значення, відмінного від традиційної теорії та практики принципу верховенства закону, коли право не ототожнюється із системою встановлених або санкціонованих державою загальнообов’язкових норм поведінки, тобто коли має місце теоретичне і практичне розрізнення права і закону, коли право розглядається як соціальний феномен, тобто явище, безпосередньо пов’язане з такими

фундаментальними категоріями, як справедливість, свобода, гуманізм [6, с. 54].

Звідси і випливає той взаємозв'язок між конституціоналізмом і верховенством права як двома керівними принципами. Конституціоналізм, який базується на ліберальних цінностях, і верховенство права, в основі якого лежить принцип урегулювання суспільних відносин на засадах демократичності, рівності, а головне – свободи, - це і є той аспект, в якому вони мають бути пов'язані. Проте, на жаль, далеко не завжди верховенство права сповідує і користується саме тими ціннісними ідеалами, що їх уособлює конституціоналізм. Часто цей принцип спрямований виключно на обмеження прав і свобод людини, на зменшення її можливостей як у суспільній, так і в державній діяльності, що здійснюється в результаті повноважень законодавчих і виконавчих органів держави. Тому, задля збереження пріоритету людської особистості і значення її соціальної цінності й існує принцип конституціоналізму, головна мета якого полягає в існуванні правових засобів обмеження державної влади та унеможливлення її свавільних проявів.

Справжня, історично детермінована доктрина конституціоналізму завжди пов'язана з природним правом і фундаментальними (природними) правами та свободами.

Тому головна функція Конституції полягає в такій організації державної влади, яка унеможливлює прояв державного свавілля, а також у забороні перетворення державної влади на інструмент пригнічення адресатів державно-владних приписів [6, с. 57].

Таким чином, співставлення категорій конституціоналізму і верховенства права дають змогу усвідомити особливості їх змісту та значення для функціонування держави. Як конституціоналізм, так і верховенство права, маючи на меті, перш за все, нормативно-правове і законодавче оформлення державного і суспільного ладу, повинні ґрунтуватися на загальнолюдських цінностях та ідеалах. Тим більше, що для демократичної держави, якщо вона дійсно є такою, дуже важливо, аби будь-які відносини були побудовані на основі свободи, справедливості, рівності, гуманності.

Правильне застосування принципів конституціоналізму й верховенства права є запорукою успішного розвитку країни в усіх сферах, узгодження інтересів і відносин між суспільством і державою. Будемо сподіватися, що в

майбутньому Україна досягне тих ідеалів і базових цінностей справжньої демократії, і стане в ряд високорозвинених європейських держав.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кормич А. І. Історія вчень про державу і право. [Електронний ресурс] - Режим доступу: http://westudents.com.ua/knigi/414-storya-vchen-pro-derjavu-pravo-kormich-a.html

2. Лібералізм і неолібералізм. [Електронний ресурс] - Режим доступу: http://www.info-library.com.ua/books-text-924.html

3. Погребняк С. Принцип верховенства права: сутність структура // Актуальні проблеми тлумачення і застосування юридичних норм : зб. ст. учасн. Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті проф. П. О. Недбайла, 2008. - 228 с. - С. 44-45.

4. Теоретичні засади конституціоналізму // Вісник Національного університету внутрішніх справ. – 2002. Спецвипуск. До 10-річчя утворення Національного університету внутрішніх справ. [Електронний ресурс] - Режим доступу: http://www.pravo.vuzllib.su/book_z1699_page_24.html

5. Формування американського конституціоналізму та його риси. [Електронний ресурс] - Режим доступу: http://www.khpg.org/index.php?id=1360757695

6. Шевчук С. Доктрина верховенства права та конституціоналізму: історична ґенеза і співвідношення // Право України. – 2010. - № 3. – С. 52-61.

7. Шевчук С. Основи конституційної юриспруденції. [Електронний ресурс] - Режим доступу: http://www.pravo.vuzlib.su/book_z1548_page_13.html

Копитко А. Д., к. і. н, доц.
Львівського національного аграрного університету

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ РЕФОРМУВАННЯ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ЗДІЙСНЕННЯ

Питання про розвиток місцевого самоврядування є одним з ключових питань демократизації суспільного життя та реалізації конституційних прав громадян України. Створення політико-правових засад для його впровадження достатньо в сучасній вітчизняній практиці. Важливо перейти до реального втілення в життя принципів місцевого самоврядування та

пошук механізмів чіткого розмежування повноважень між державою і територіальними громадами, а також зрозумілого обґрунтування понять федералізації та місцевого самоврядування, де, користаючись нечіткістю термінології, окремі політичні сили прагнуть до розгойдування державного корабля замість надання реальних повноважень місцевим громадам у вирішенні їх нагальних потреб та інтересів. При цьому важливо враховувати законодавче, кадрове, організаційне, фінансове та інформаційне забезпечення процесу розвитку місцевого самоврядування в Україні. В цьому відношенні цікавим є погляд професора кафедри регіонального розвитку та місцевого самоврядування Харківського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління України В.Мамонової щодо факторів, котрі заважають ефективному здійсненню програми розвитку місцевого самоврядування: 1) недостатнє законодавче забезпечення; 2) відсутність чіткого розмежування повноважень між державою та органами місцевого самоврядування; 3) слабка фінансова незалежність територіальних громад; 4) низька активність членів територіальних громад; 5) нерівномірний розвиток урбанізаційних процесів в Україні; 6) диспропорція в економічному розвитку різних регіонів України; 7) органи місцевого самоврядування повинні мати правові механізми для контролю над діяльністю суб'єктів різних форм власності, які нерідко завдають шкоди місцевим громадам і залишаються безкарними [4].

Підхід до вирішення проблем місцевого самоврядування повинен бути комплексним, враховуючи економічні, екологічні, правові, енергетичні, управлінські аспекти, і спрямований на формування інноваційних проектів та їх втілення в життя насамперед в рамках місцевих громад. Обмеження усієї справи лише теоретичними розробками без їх практичного втілення мало принесе користі самим громадам, не сприятиме нагромадженню ними досвіду подібного роду діяльності. Єдність теорії і практики, котрі повинні носити творчий характер, і є основною умовою успішного реформування системи місцевого самоврядування.

Жваве обговорення викликав в українському суспільстві проект концепції реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, пропонований в 2013 р. Її характер викликав в громадськості серйозне занепокоєння. Зауваження стосуються таких моментів: а) відсутні чіткі вимоги щодо повноважень різних територіально-адміністративних одиниць; б) не виписані належно принципи відносин між органами місцевого самоврядування на різних рівнях адміністрування та органами державної

влади; в) терміни реалізації реформи практично не визначені; г) вилучені з відповідних законопроектів, що мали забезпечити правовий механізм впровадження реформи, норми прямої дії. Експерти відзначають суттєві недоліки теперішнього проекту реформи у порівнянні з попередніми її варіантами, наголошуючи на відсутності у ній конкретних механізмів та термінів впровадження пропонованої реформи [3]. А це індикатор того, що реформу фактично хотіли нівелювати та "заговорити" в численних проектах та обговореннях серед громадськості. Водночас фахівцями пропонується обговорення реформи місцевого самоврядування з залученням науковців, краєзнавців, представників громадських об'єднань, органів місцевого самоврядування та їх місцевих асоціацій [6].

Реформа місцевого самоуправління передбачає, зокрема, укрупнення територіальних громад, скорочення кількості суб'єктів і рівнів управління, а також зменшення штату чиновників. Застосований в Україні стосовно окремих територій такий досвід виявив себе доволі ефективним. Продовження розробки реформи місцевого самоврядування в 2014 р. передбачає реалізацію таких її складових:

1) в населених пунктах повинен функціонувати лише один орган самоврядування та його виконавчий орган;

2) чітке розмежування повноважень між органами місцевого самоврядування та виконавчими органами влади різних рівнів;

3) визначення реальних ресурсів для здійснення органами місцевого самоуправління своїх повноважень;

4) створення конкретних механізмів контролю з боку територіальної громади за діяльністю органів місцевого самоврядування (громадські слухання, громадські ініціативи, експертизи, консультації з міськрадою, місцеві референдуми) [2].

Укрупнення територіальних громад на добровільній основі, отримання поселенськими структурами різних рівнів коштів напряму з бюджету, створення регіональних органів розвитку забезпечать відродження багатьох населених пунктів в Україні, позбавлять сенсу для існування багато корупційних схем, що склались за останні десятиріччя.

Окрім того, це дозволить захищати права громад у випадках незаконної приватизації земель, вирубки лісів, екологічно небезпечних розробок природних копалин та використання ресурсів, протиправних дій чиновників й силових структур, котрі стали типовими явищами в житті міст та сіл України. Так, дослідниця О.Бутник пропонує цікаву думку щодо переходу в

Україні на дворівневу структуру місцевого самоврядування – громади та регіони, що має максимально наблизити управління до потреб населення та сприятиме швидкому і ширшому здійсненню послуг для громади [1].

До того ж важливо, щоб територіальні громади мали узаконені повноваження для власної самодіяльності в більшості сфер життєдіяльності і не залежали від державних або вищих за рангом органів місцевого самоврядування. Новим проектом реформи місцевого самоврядування передбачено трансформацію функцій органів влади державних адміністрацій з виконавчих в контрольно-наглядові. Але в експертів є цілий ряд зауважень щодо нового проекту реформи місцевого самоврядування, насамперед через відсутність конкретної програми зміни адміністративно-територіального устрою, чіткого розмежування повноважень між органами місцевого самоврядування та органами державної влади, самі терміни здійснення реформи також є розпливчасті (між 2015 та 2020 рр.). Непокоїть і намір і надалі надавати з боку держави суб'єктам місцевого самоврядування кошти замість їх концентрації в бюджетах територіальних громад. Отже, проект місцевого самоврядування, запропонований новою владою після Революції Гідності визнаний експертами набагато гіршим, ніж проекти 2009 та 2012 рр. Україна ратифікувала ще в 1997 р. "Європейську хартію місцевого самоврядування", але після цього отримуючи значну матеріальну та фахову допомогу з боку Європейського Союзу та його окремих суб'єктів (наприклад, Швейцарії) так і не спромоглася зробити конкретних кроків по проведенню реформи, обмежуючись суцільними обговореннями певних проектів Концепції, але мало працюючи в правовій, фінансово-економічній, інформаційній та пропагандистській площинах по практичній реалізації самої реформи. При чому в останні роки розробка Концепції здійснювалась з порушенням принципів "Європейської хартії місцевого самоврядування", які передбачають конкретне визначення повноваженнь, ресурсів і відповідальності місцевих територіальних громад. Суттєво кульгає і законодавче забезпечення реформи. З 15 законопроектів, що дозволять втілити Концепцію в правову площину, прийнято на 2015 р. лише 5 законів [5].

Ще однією важливою проблемою в процесі реалізації Концепції місцевого самоврядування є окреслення органу та його повноважень, котрий би займався безпосередньо цим питанням. В Україні ці функції розподілено між декількома органами (Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства як центрального органу з питань

розвитку місцевого самоврядування, Департаменту регіонального розвитку та проектного управління Міністерства економічного розвитку і торгівлі України), що справедливо визнається дослідниками небажаним, бо породжує протиріччя у діяльності різних відомств. Як показує досвід наших сусідів, зокрема, Чехії, цим питанням займається виключно один орган державної влади [1].

Щодо правового забезпечення реформи місцевого самоврядування в Україні, то його дослідники пропонують вирішувати на трьох рівнях:

1) конституційно-правовий (положення Конституції та зміни до неї відносно питань місцевого самоврядування і адміністративно-територіального устрою);

2) законодавчо-спеціалізований (пакет законопроектів про засади місцевого самоврядування, про самоврядування громади, про організацію самоврядування в районі та області);

3) законодавчо-галузевий (окремі аспекти реформування місцевого самоврядування у сферах бюджетної, податкової, земельної політики, охорони здоров'я, освіти, соціального забезпечення, житлово-комунального господарства) [7].

При проведенні реформи доцільно враховувати такі чинники як конституційний, адміністративно-правовий, адміністративно-територіальний. Так, адміністративно-правовий аспект реформи передбачає визначення системи місцевого самоврядування, чітке його розмежування в своїх повноваженнях з місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування різних рівнів. Органічно його доповнює адміністративно-територіальний вимір реформи, спрямований на окреслення територіальної основи місцевого самоврядування на підставі адміністративно-територіальної реформи і утвердження принципу місцевого самоврядування як всезагального в Україні. Без проведення адміністративно-територіальної реформи годі говорити про можливість повноцінного утвердження територіальної громади як суб'єкта управління. Адже існуючий нині адміністративно-територіальний устрій є фактично відображенням радянської моделі управління, котра була спрямована на централізацію та обмеження ініціативи громад на місцях.

В суспільстві немає чіткого розуміння природи місцевого самоуправління в Україні. Одні його трактують як інститут громадянського суспільства, цілком автономний від держави, інші розглядають його як варіант влади, котрий носить публічний, недержавний, неполітичний

характер, не може бути повністю автономним і стосується питань суто місцевого значення.

Цікавою в цьому відношенні є думка С.Серьогіної, викладача з Національного університету "Юридична академія імені Ярослава Мудрого" про розгляд місцевого самоврядування як форми публічної влади, самостійного виду соціального управління. Це дає можливість і підставу органам місцевого самоврядування виконувати цілий ряд функцій державного, муніципального та безпосереднього через волю населення громади управління [8].

Доцільно скасувати порочну практику передачі повноважень обласними та районними радами у сфері виконання своїх рішень органам державної влади і відродити виконавчі органи на всіх рівнях місцевого самоуправління. Існуюча модель побудови влади на місцях в Україні фактично нівелює місцеве самоуправління, передбачене Конституцією та впроваджує практику його одержавлення.

Населення, як показують соціологічні опитування, місцеве самоуправління асоціює з нижчою ланкою державної влади, і спроби його реального утвердження нерідко сприймаються вороже, бо трактуються як спроби місцевих кланів захопити економічні і політичні важелі в містах і селах України з метою встановлення контролю над розподілом ресурсів (фінансових, природних, культурно-мистецьких, земельних тощо). Тому тут важливо на місцях створити спеціальні органи пропаганди та популяризації реформи місцевого самоврядування. Нерідко самі жителі міст і сіл за звичкою хочуть перекласти відповідальність на державні органи влади за стан справ в регіонах та територіальних громад, мало докладаючи зусиль для участі в створенні ефективного механізму вирішення місцевих питань. Натомість місцеве самоврядування має привчати членів територіальних громад до самодіяльності, забезпечувати зростання рівня їхньої організаційної, економічної, правової культури. Без набутого досвіду громади і далі безпорадно тупцюватимуть на місці. Громада повинна зрозуміти, що вона є головна ланка в місцевому самоуправлінні, а не органи, які реалізовують її волю.

Це відповідає принципам самоврядування, закріпленим в Конституції України та Європейської хартії місцевого самоврядування. Цього в значній мірі можна досягти через добровільне об'єднання територіальних громад з метою збільшення власних людських, матеріальних, організаційних, фінансових ресурсів та можливостей. Звідси актуальним є врахування

культурних, господарських, демографічних, соціально-психологічних аспектів об'єднання громад, який має доповнюватись створенням на загальнонаціональному рівні чітких механізмів управління територіальних громад та способів контролю за діяльністю своїх представницьких і виконавчих органів, права самостійно визначати систему і структуру органів місцевого самоврядування.

Розглянуті в даній публікації окремі актуальні проблеми вельми складної та багатоукладної реформи місцевого самоврядування в Україні засвідчують недостатнє її втілення в практику життя, що зумовлене як консерватизмом наших владоможців, так і представників територіальних громад. Звідси важливою є розробка не лише законодавчих актів, але й продуманість логіки кожного з етапів здійснення реформи, широке залучення до цього процесу громадськості, популяризація серед неї ідей місцевого самоуправління та поступальне позбавлення людей від стереотипу державного патерналізму у вирішенні різноманітних проблем, що стосуються життєдіяльності територіальних громад. Бо не навчимось самостійно думати та організовувати свою діяльність, то завжди будемо залежними від когось і безпорадними у вирішенні проблем особистого життя та життя громади. При чому громада на місцях має стати реальним суб'єктом управління, а не віддавати свої права і обов'язки державі чи органам місцевого самоуправління.

ЛІТЕРАТУРА:

Бутник О. Адміністративна реформа і місцеве самоврядування в Україні. [Електронний ресурс] / О.Бутник. – Режим доступу: http://pravo.org.ua/publichna-administratsiia/administratyvna reforma/1692 administratyvna-reforma-i-mistseve-samovriaduvannia-v-ukraini.html.

Децентралізація та реформа місцевого самоврядування: виклики перед Україною [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.volynnews.com/news/party/detsentralizatsiia-ta reformamistsevoho- samovriaduvannia-vyklyky-pered-ukrayinoiu/.

Заява Національної платформи Форуму громадянського суспільства Східного Партнерства щодо проекту Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні і законопроектів "Про право територіальних громад на об'єднання" та "Про співробітництво територіальних громад" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://eap-csf.org.ua/zayava-natsionalnoyi-platformi-forumu-gromadyanskogo-suspilstva-

shidnogo-partnerstva-shhodo-proektu-kontseptsiyi-reformuvannya-mistsevogo-samovryaduvannya-ta-teritorialnoyi-organizatsiyi-vladi-v-ukra/.

Малієнко О. Місцеве самоврядування: від слів – до реформ [Електронний ресурс]. / О.Малієнко // Віче. – № 11. – Червень 2014 р. – Режим доступу до журн.: http://www.viche.info/journal/4220/.

Носаль О. Все, що ви хотіли знати про реформу місцевого самоврядування і децентралізацію [Електронний ресурс] / О.Носаль. – Режим доступу: http://icrua.org/oleksandr-nosal-pro-decentralizaciyu/.

Пропозиції Асоціації до проекту плану реалізації концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://rozvytok.in.ua/news/698-propozytsii-asotsiatsii-do-proektu-planu realizatsii-kontseptsii-reformuvannia-mistsevoho-samovriaduvannia-ta terytorialnoi-orhanizatsii-vlady-v-ukraini.

Пухтинський М. Проблеми трансформації територіальної організації влади та місцевого самоврядування в контексті розвитку конституційного процесу в Україні [Електронний ресурс] / М.Пухтинський // Юридичний журнал. – 2012. – №7. – Режим доступу: http://justinian.com.ua/article.php?id=3853.

Серьогіна С. Напрямки вдосконалення конституційного регулювання системно-структурної організації місцевого самоврядування в Україні [Електронний ресурс] / С.Серьогіна. – Режим доступу: http://cau.in.ua/ua/activities/reports/id/naprjamkivdoskonalennjakonstitucijnogo-reguljuvannja-sistemno--614/.

Лапинський В. І., студент факультету механіки та енергетики
Львівського національного аграрного університету

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ В ВІТЧИЗНЯНОМУ ПОСТТОТАЛІТАРНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Політичні партії є важливим свідоцтвом структурованості суспільства, а також є тим інструментом агрегації та представництва інтересів різних соціальних груп і спільнот, неодмінним атрибутом демократизації політичної влади, вироблення стійких поглядів та переконань на визначальні питання суспільного і державного розвитку. Водночас вони є незамінною умовою політичної соціалізації громадян України, передовсім молоді. Особливо зростає потреба в дієвих політичних партіях у посттоталітарному суспільстві, котре перебуває в процесі трансформації на шляху до утвердження цінностей і інституцій демократії. Зволікання з розбудовою партійного життя в українському політикумі веде до дискредитації в очах громадськості цього

вагомого знаряддя демократизації політичного життя суспільства, перетворює останні в покірне знаряддя вузькогрупових інтересів.

Одним з важливих моментів функціонування політичних партій в незалежній Україні є проблема ідеологічних деформацій в їх діяльності. Проблема закладена в значній мірі у самій природі політичних партій, що обмежує та підпорядковує їх членів завданням і принципам, культивованим у них. Справа в тому, що партійні лідери, декларуючи засади певної ідеології, котру сповідує дана партія, відразу ж після потрапляння у владні коридори (парламент, уряд, посади голів держадміністрацій та їх штати, місцеві органи самоврядування), починають забувати про них і оперують суто власними, егоїстичними інтересами, суперечними навіть тій політичній силі, котру вони репрезентують. Причиною такого стану справ є зокрема тоталітарне минуле нашого суспільства, де боротьба за політичну, державну владу вважалась головною метою, а використання політичних інструментів для реформування політичної та інших сфер суспільного життя видавались просто риторичними, бо реально Комуністична партія прагнула зберегти монополію на владу, а не займатись забезпеченням реформування суспільства та держави. І нині ті партійні сили, що приходять у владу, вважають її здобуття головною ціллю і не бачать нагальної потреби її використання для здійснення реформ політичного і соціального життя. Натомість виборцям, замість того, щоб активно впроваджувати засади певної ідеології в життя, дозволяється бути лишень пасивними спостерігачами активного розкрадання суспільного надбання та тішити себе популістськими гаслами, за якими немає конкретних справ. Але в дійсності політичні партії мали би привчати своїх прихильників до активної, цілеспрямованої та відповідальної діяльності, зорієнтованої на удосконалення політичної та інших сфер суспільного життя. Також доцільно наголосити, що популізм політичних партій спрямований впливати на емоції і почуття потенційних виборців, а не на їх розум. Насправді ж програми політичних партій мали б враховувати реальний стан справ у суспільстві і пропонувати конкретні шляхи їх вирішення, а не лише еталонне та належне. Тільки в єдності цих двох моментів програма партії може вважатись більш-менш якісно побудованою.

Партії в умовах демократії є одним з провідних інститутів представництва громадян. Тому в політичній науці приділяється увага аналізу членства в вітчизняних політичних партіях. В Україні створення партій і надалі має за взірець Комуністичну партію Радянського Союзу. Саме тому і донині в вітчизняних партіях домінує лідерський або й вождистський

варіант їх створення та функціонування. Як в країнах західної демократії, так і особливо в посттоталітарній Україні партійні лідери та партійні активісти монополізують за собою право контролю за всіма процесами партії, залишаючи рядових членів партії лише спостерігачами, а не активними учасниками партійного життя. Адже активна та різнопланова діяльність членів партії є вагомою умовою формування її кадрового та ідейного потенціалу, показником демократизації внутрішньопартійних процесів. Тут ми згідні з поглядом дослідниці Н.Ротар про те, що "для громадян України членство в партії може бути однією з основних форм здійснення впливу на політичну систему, каналом для публічного декларування власних ціннісних чи ідеологічних позицій, можливістю підвищення власних статусних позицій у суспільстві, видом професійної діяльності" [7,с.13]. Партії трактуються їх членами як структури, що формують певні інтереси, а не як такі, що акумулюють та артикулюють інтереси громадян у власних програмах. При чому роль членів партій як в Україні, так і в країнах розвинутої демократії зводиться нерідко до участі в передвиборчих та виборчих кампаніях, чим нівелюється їх статус у партії та породжує байдужість до подальшої долі життя партії та власної ролі конкретного члена у ньому. Якщо член партії ніяк не впливає на прийняття важливих для партії рішень, а таким чином опосередковано впливати і на політику держави, то він втрачає інтерес до партійного життя. Не менш важливо, щоб в середині партії розвивалась опозиція керівництву, що стимулює розвиток конкурентного середовища, а отже, провадиться кадровий та ідейний відбір, пошук більш оптимальних для суспільства форм і цілей діяльності. Дослідники вбачають вихід з подібного стану у розширенні внутрішньопартійної демократії. Так, І.Когут, голова Ради "Лабораторії законодавчих ініціатив" пропонує розвивати внутрішньопартійну демократію через "забезпечення інституту членства та відкритої процедури делегування членів на партійні форуми, обрання керівництва партії та кандидатів до представницьких органів влади через "праймеріз" чи інші форми внутрішньопартійної конкуренції, діяльність спеціалізованих етичних комісій (рад старійшин), що вирішують внутрішньопартійні спори та несуть відповідальність за «добре ім'я партії»" [2, с.35]. Ігнорування цього чинника призведе до виродження політичних партій, перетворення їх в клуби по інтересах, і то лишень для партійної еліти, довкола якої крутяться різні клієнтели, які прагнуть урвати певний шматок

соціального чи державного пирога, будучи байдужими до подальших перспектив розвитку суспільства та політичної системи.

Вагомим аспектом функціонування сучасних вітчизняних партій є проблема їх сприймання громадянами. Адже від цього чинника залежить їх легітимність в суспільстві та здатність ефективно реалізовувати свої програмні засади. Послаблення зв'язку партій з суспільством, прагнення їх вирішувати вузькі корпоративні цілі і завдання стало ледве чи не універсальною рисою для розвитку даного інституту політичної системи. Дослідники встановили, що громадяни України поєднують критичне ставлення до партій з усвідомленням необхідності їх існування та подальшого розвитку [8, с.262]. Основними вадами в діяльності політичних партій в Україні опитувані вважали: 1) партії не переймаються їх інтересами та потребами; 2) брак політичної відповідальності з боку політичних партій; 3) невдоволеність великою кількістю політичних партій; 4) нечіткість програмних та ідеологічних основ діяльності; 5) фінансова залежність від олігархічних структур; 6) пасивність в діяльності регіональних підрозділів політичних партій [8, с.262-263]. Водночас часто громадяни через брак належної політичної освіти важко розрізняють політичні орієнтації та ідеологічні принципи діяльності тих чи інших політичних партій. Їх насамперед цікавить, щоб партії представляли інтереси певних соціальних верств та конкретних регіонів, мали яскравих лідерів, і в меншій мірі цікавить їх здатність репрезентувати більшу частину українського суспільства. Бажаним дослідники визнають переорієнтацію політичних партій з соціокультурних чинників розмежування між ними на соціально-економічні [8, с.267]. Є і прихильники збереження партіями орієнтирів не лише на певні ідеологічні засади, а в першу чергу на захист загальнонаціональних цінностей демократії, суверенітету та незалежності, оскільки вони всі роки незалежного існування Української держави були і перебувають під загрозою. Таких поглядів, наприклад, дотримується Олексій Гарань, професор Національного університету "Києво-Могилянська академія" [2, с.36]. Микола Примуш додає до них проекти нації-держави, держави загального добробуту і європейської інтеграції [2, с.41]. В колах українських політиків та політологів дискутується питання, чи можливим є створення в Україні партій, які б орієнтувались на всю націю, а не на окремі соціальні групи і спільноти, або ж були філіями фінансово-промислових кіл. В цілому відповідь на це питання ставиться у тісний зв'язок з ступенем консолідації суспільства і нації. Так, В.Карасьов вважає таке питання поки

що радше академічним, а не прагматичним. В Україні за роки незалежності нація так і не стала сконсолідованою політико-правовою, національно-культурною, лінгвістичною спільнотою [2, с.39]. Ці слова були сказані в 2010 р. Події наступних років показали, що вагомі для нації події політичного, соціального, культурного плану здатні потужно прискорювати процес її консолідації. В українському політикумі все більше є прихильників створення партії громадянської згоди, котра б культивувала та реалізовувала загальнонаціональні цінності і пріоритети. Її створенню в Україні заважає величезна кількість об'єктивних і суб'єктивних факторів. В першу чергу необхідно створити дисциплінована та відлагоджену організацію енергійних однодумців з числа людей із високим рівнем моралі, культури, освіти, що досягли успіхів у власній діяльності, мають доволі високий соціальний статус, спроможних переконати людей в ефективності подібного проекту. Головне, щоб вони могли і хотіли мислити загальнонаціональними параметрами, чого не так просто досягти в українському політичному середовищі.

В діяльності сучасних політичних партій суттєвою рисою їх функціонування в Україні є проблема розвитку діяльності на місцевому рівні, адже від цього залежить в значній мірі їх життєздатність в рамках наявної політичної системи. Дослідники на основі даних Міністерства юстиції та Центральної виборчої комісії України фіксують факт фіктивного існування багатьох партійних осередків тих чи інших партій на місцях. Так, дослідник Лебедюк на основі власних спостережень та пошуків прийшов до висновку про те, що "формальність процесу розбудови партійних організацій на місцях справджується, оскільки партії намагаються показати себе масовими, не розбудовуючи в реальності свою організаційну мережу" [3,с.556]. Відсутність добре вибудуваної та головне реально функціонуючої мережі партійних осередків на місцях заважає партіям приймати активну участь в роботі органів місцевого самоврядування. Фактично партії слабко працюють над формуванням свого кадрового потенціалу в регіонах. А звідси і не бачимо, щоб в органи місцевого самоврядування потрапляли добре підготовлені політики. В місцеві представницькі органи влади люди отримували доступ завдяки використанню адміністративного та інформаційного ресурсу й щедрих виплат і подачок виборцям. Тому більшість українських партій не мають розбудованої організаційної структури, фактично залежать від наявності яскравих лідерів в керівництві та передвиборчої кон'юнктури. Не дивно, що партії стають повністю залежними

не від виборців, а від окремих фінансово-промислових груп і багатіїв, котрі використовують їх як знаряддя проштовхування своїх інтересів. Вітчизняні політичні партії перетворились лише в інструмент домагань окремих осіб й груп за політичну владу і зручною ширмою, за якою маскуються приватні інтереси.

В зв'язку з вище сказаним перебуває питання про вплив політичних та бізнесових еліт на розвиток політичних партій у сучасній Україні. Потужне консервативне середовище, котре склалось в політичних верхах України в 70-80-х рр. XX ст., серйозно відбилось на характері політичних реформ та змін з отриманням незалежності. Зокрема, колишнє комуністичне керівництво, котре потужним пластом влилось в нову політичну еліту, досить прохолодно, а то й вороже поставилось до виникнення та функціонування політичних партій – конкурентів Комуністичної партії України за владу та вплив. Старі політичні кадри свідомо гальмували розбудову багатопартійної системи в Україні, законодавчо перешкоджаючи інтеграції нових політичних партій в політичну систему незалежної України та їх активній участі у формуванні органів влади на центральному і місцевому рівнях. Поряд з цим вони мали великий досвід у розбудові партійної інфраструктури в порівнянні з новими політичними силами, котрі були дилетантами у цьому питанні. Держава в 90-х роках минулого століття чинила потужний тиск на опозицію, переманюючи її лідерів під гаслом розбудови державності та необхідності забезпечення стабільного політичного розвитку, а в дійсності прагнучи поставити під свій контроль опозиційні сили або їх розколоти. Вплив бізнес-структур на діяльність політичних партій починає вимальовуватись після 1994 р. В період між 1994 та 1998 рр. в Україні також з'являються і перші партії, створені з ініціативи окремих груп бізнесу. Партії в цей період створюються переважно з ініціативи політичної еліти і мало були відповідні інтересам громад. Реально політичні партії влились у політичне життя тільки в 2002 р., сформувавши коаліційний уряд. Роль бізнесу у створенні політичних партій, що потрапили до парламенту, виявилась домінуючою. Саме в період 2002-2006 рр. політичні партії стали єдиним інструментом формування парламенту та місцевих органів влади, але, на жаль, залишились покірним знаряддям в руках влади та потужних фінансово-промислових груп. Такий стан справ призводить до того, що багато впливових політиків загальноукраїнського та регіонального масштабів генетично не є зв'язаними з певними політичними партіями, не виросли у них як професійні політики, легко змінюють їх,

ліквідовують, не відчуваючи жодної політичної відповідальності за свої дії [4, с.147]. Альтернативою такому стану та шляхом подолання залежності від фінансово-промислових кіл є часткове фінансування державою політичних партій.

Демократизація політичної системи з необхідністю передбачає переведення інституту виборів та виборчих систем в один з центральних інститутів, довкола якого, зокрема, обертатиметься і партійне життя. Саме вибори є тією процедурою, котра в демократичній політичній системі розставляє акценти щодо партій: хтось здобуває владу та приймає участь у формуванні уряду, місцевих виконавчих органів, інституту президентства, активно залучається до роботи місцевого самоуправління. Натомість партії, котрі програли виборчі перегони або ж опинились у меншості творять опозицію та контролюють діяльність влади, розробляють альтернативні програми соціально-політичного розвитку тощо. Все меншої ваги в виборчому процесі для партій та їх об'єднань мають ідеології, витісняючись політичними технологіями і виборчими стратегіями. Небезпечним визнається відсутність стійких партій і наявність тимчасових партій харизматичного, персоналістського типу, патронажно-клієнтельних партій, які переважно купляють виборців та вороже ставляться до вільних ЗМІ, громадських об'єднань, розвитку ідеологічного та конкурентного середовища в політичному житті [6, с.29]. До уваги треба брати в першу чергу впливовість політичних партій на виборах, а не кількість офіційно зареєстрованих політичних партій в даній країні. Як правило їх є набагато менше, що і підтверджує вітчизняний досвід виборів останнього десятиріччя. Але важливо, щоб партії незалежно від їх розмірів та впливу були б допущені до всіх процедур виборчого процесу, а сам він був прозорим, з дотриманням принципів довіри та ефективності. Особливого значення при цьому надається ролі опозиційних партій. Політичні партії, котрі мають авторитет та вплив в суспільстві, здатні забезпечувати консолідацію певних соціальних груп і спільнот, а таким чином і глибше інтегрувати їх у суспільство, об'єднуючи загальнонаціональними інтересами. Тому відрадною рисою вважаємо появу у вітчизняному партійному спектрі впливових партій та партійних об'єднань в першому десятиріччі XXI ст. Але справедливим є зауваження дослідників, що політичні партії як в Україні, так і розвинутих країнах світу не повинні зводити всю практику своєї діяльності лишень до виборів, а виконувати різноманітні функції: інтеграції громадськості, поширення громадянської і політичної освіти, артикуляції інтересів, пошуку компромісних і

консенсусних варіантів вирішення шляхів співпраці або подолання конфліктів [6, с.31].

Вище сказане дозволяє звернутись до аналізу питання про пошук адекватної перехідному періоду моделі політичної партії. Передовсім такі партії повинні бути спроможними для мобілізації громадськості з метою здійснення реформ та здобуття влади тими силами, котрі прагнуть демократизації суспільно-політичного життя. Політичні партії можуть досягти цього, насамперед вдаючись до розширення комунікації із суспільством, включаючись у розбудову інститутів громадянського суспільства. Доцільно створювати конкуренте середовище у боротьбі за владу, котре повинно ґрунтуватись на спільності базових для суспільства цінностей розвитку та баченні конкретних шляхів їх реалізації. Сьогодні частину функцій, виконуваних раніше політичними партіями, у світі та в Україні виконують ЗМІ та громадські організації і рухи. Фактично в політичних партіях посилюється роль професійних політиків і втрачається реально її масовий характер. Але треба, щоб за таких обставин подібні партії не втрачали почуття відповідальності перед суспільством за свої дії. В Україні ми нерідко спостерігаємо протилежну ситуацію. Дослідниця Гонюкова Л. відзначає чинники парадигми сучасної політичної партії: ідея, лідер, організаційна структура, ресурси, соціальна підтримка [1, с.308]. Ідеологічна розмитість сучасного суспільства внаслідок зближення носіїв різних ідеологій спонукає партії поступально відходити від принципу жорсткого ідеологічного детермінізму та вчитись працювати в системі влади або ж висувати альтернативні проекти. Інтереси суспільства відходять в програмах партій на задній план, поступаючись державним. Політичні партії все в більшій мірі стають знаряддям держави або окремих груп інтересів, а не суспільства. Виборцям імпонують політичні партії з яскравими лідерами, а не з ідеологічними принципами. Відсутність соціальної структурованості українського суспільства заважає політичним партіям виробляти чіткі ідеологічні концепти розвитку громадянського суспільства та держави, обмежуючись загальними деклараціями, а також орієнтуватись на власну соціальну базу в ході виборів. Класичні за своєю організаційною структурою та завданнями політичні партії як в країнах розвинутої демократії, так і в Україні переживають період кризи довіри до них з боку населення. Як показує практика, більшою популярністю користуються партії, ближчі за своєю структурою до громадських рухів. Згадаймо в Україні політичні партії типу зелених, "Наша Україна", "Свобода", "Пора", "Народна самооборона",

"Народний Рух". Спроби їх очільників звернутись до традиційних інструментів участі в формуванні політичної влади віддаляли ці партії від громадськості, досить швидко підривали їх авторитет в суспільстві.

Отже, політичні партії в незалежній Україні зіткнулись з цілим рядом проблем, від вирішення яких залежить якість їх діяльності та авторитет у суспільстві:

1) ідеологічні деформації та втрата ідеологічного характеру, падіння рівня моральності в реалізації поставлених цілей і завдань;

2) слабкість організаційної структури, партійної дисципліни та незначний за ефективністю обсяг роботи місцевих партійних осередків;

3) слабкий вплив рядових членів партії на вироблення важливих для партії та держави рішень, монополізм лідерів і центральних органів влади в партіях;

4) негативне або критичне сприймання та інтерпретація громадянами сутності і завдань політичних партій в суспільно-політичному житті;

5) велика залежність партій від бізнесових еліт та окремих корпорацій;

6) пошук оптимальної виборчої системи, котра б дозволила партіям посилити свій зв'язок з виборцями;

7) вирішення партіями великого спектру суспільних завдань, а не лише зосередження зусиль на виборах та здобутті державної влади;

8) створення політичних партій, чия структура та програмні засади були б відповідні періоду соціально-політичної трансформації, в якому перебуває вітчизняне суспільство та його політична система.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гонюкова Л. Політичні партії як інститут державної політики та управління: теоретико-методологічний аналіз. Монографія. За наук. ред. Л.Є.Шкляра / Л. Гонюкова. – К.: НАДУ, 2009. – 392 с.
2. Еволюція, сучасний стан і майбутнє політичних партій в Україні: позиції фахівців / Центр Разумкова. Національна безпека і оборона. – 2010. - № 5. – С.34-43.
3. Лебедюк В. Політичні партії в Україні: особливості діяльності на місцевому рівні / В. Лебедюк // Партійна система сучасної України: еволюція, тенденції та перспективи розвитку: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. 24-25 листопада 2011 р. – К.: ІПіЕНД, 2012. – С.551-562.
4. Матушенко О. Вплив політичної та бізнес-еліти на еволюцію ролі та місця політичних партій у політичній системі України / О. Матушенко //

Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф.Кураса НАН України. – 2011. - № 3 (53). – С.137-147.
5. Постол А.А. Ідеологічні деформації в діяльності політичних партій в сучасній Україні / А.А. Постол // Гуманітарний вісник ЗДІА. – 2010. – Вип. 43. – С.13-21.
6. Райковський Б. Сучасні політичні партії та блоки у виборчих процесах / Б. Райковський // Вісник Центральної виборчої комісії. – 2008. - № 1 (11). – С.26-32.
7. Ротар Н. Членство в партії як форма політичної участі в умовах незавершеності політичних трансформацій / Н. Ротар // Партійна система сучасної України: еволюція, тенденції та перспективи розвитку: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. 24-25 листопада 2011 р. – К.: ІПіЕНД, 2012. – С.8-19.

Лисенко Л. Г., к. і. н., доц.
Карасевич А. О., к. філос. н., проф.
УДПУ імені Павла Тичини

ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ ВЛАДИ: АНАЛІЗ ОСНОВНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ РЕФОРМУВАННЯ В УКРАЇНІ

В умовах агресії Росії проти України ведеться пошук причин та джерел тих проблем, перед лицем яких опинилася наша держава. Тупцювання на місці не вдалося списати тільки на російського агресора, справа в тому, що держава занадто повільно змінюється зсередини. Вже майже рік її очолює президент Петро Порошенко, вже понад п’ять місяців працює новий уряд, проте якісні зміни у владних структурах та у житті громадян так й не відбулися. Створена Конституційна комісія, яка має напрацювати конституційні зміни, зокрема, спрямовані на зміну форми державного устрою, розширення реальних владних повноважень органів місцевого самоврядування, визначення чітких принципів розподілу фінансових потоків на користь територіальних громад, вдосконалення конституційних засад правосуддя та конституційне врегулювання прав, свобод і обов’язків людини і громадянина, вважає, що починати потрібно з проведення децентралізації системи влади. «Перший блок, який ми маємо напрацювати, – децентралізація», – наголосив Голова Верховної Ради В. Гройсман [1, с. 3].

Мета статті – аналіз основних особливостей проведення реформи децентралізації влади в Україні, можливостей використання досвіду європейських держав в здійсненні трансформаційних змін в системі влади.

Незалежна Україна успадкувала від УРСР унітарну форму державного устрою, яка була закріплена в Конституції 1996 року. До речі, чинний Основний Закон забезпечує право громадян на здійснення місцевого самоврядування через самостійне розв'язання населенням питань місцевого значення, самостійність органів, утворюваних населенням з цією метою, через конституційну заборону на обмеження прав місцевого самоврядування, Конституція проголошує, що права місцевих громад на самоврядування гарантуються усіма державними органами [2, с. 40–42]. Діючі принципи організації місцевого самоврядування в Україні, встановлені Конституцією України, нормами відповідних законів, з одного боку, загалом відповідають міжнародним стандартам, зокрема й вимогам Європейської хартії місцевого самоврядування, з іншого боку, далеко не всі проблеми самоврядної діяльності врегульовані чинним законодавством. Деякі закони, які мали б заповнити прогалини чинного законодавства, так й не були прийняті свого часу з різних причин, як об'єктивних, так і суб'єктивних, насамперед, через свідому й цілеспрямовану протидію реформуванню системи місцевого самоврядування з боку деяких політичних сил або окремих політиків.

Д. Ляйхт, британський економіст, вважає, що нинішнім реформам передували два масштабні проекти, ініційовані після 2000 року і спрямовані на децентралізацію влади та розширення повноважень місцевого самоврядування. Першим проектом була так звана бюджетна реформа 2000 – 2001 років. Головна її мета, на думку Д. Ляйхта, – «позбавити голів облдержадміністрацій можливості контролювати розподіл коштів, що надходять із державного бюджету до місцевої влади області на поточні витрати й капітальне будівництво», усунення очільників ОДА від участі у формуванні місцевих бюджетів, проте реформа так й не відбулась [3, с. 25].

Слід зазначити, що друга спроба проведення адміністративно-територіальної реформи відбулась за часів президентства В. Ющенка. Тоді планувалась повна ліквідація державної вертикалі й заміна призначуваних очільників ОДА та РДА радами, що обираються на місцевому рівні, й створеними при них виконавчими комітетами, які стають повноцінними органами виконавчої влади. Окрім того, передбачалось обов'язкове об'єднання 15 тисяч сіл та селищ у великі дієздатні адміністративні одиниці. Проте реформа так і не була проведена.

За режиму В. Януковича відбулась жорстка централізація системи органів державної влади та управління, функції ж регіонального і місцевого самоврядування були суттєво звужені. Проте, у зв'язку з наближенням президентських виборів, у 2013 році уряд М. Азарова підготував проект указу президента «Про затвердження «Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні». В проекті указу констатувалася нездатність більшості територіальних громад до забезпечення ефективного управління економічним розвитком міста чи регіону. Зокрема, наводились такі цифри: з майже 12 тисяч територіальних громад, більш як у половині чисельність мешканців не перевищує 3 тисяч осіб, а 4,8 тисяч громад мають населення менше ніж 1 тисяча [4, с. 12]. У переважній більшості територіальних громад відсутні виконавчі органи місцевих рад, бюджетні установи, комунальні підприємства тощо.

В проекті «Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні» передбачалось утворення виконавчих органів обласних та місцевих рад і розмежування повноважень між ними та місцевими державними адміністраціями. Так, журналіст, аналітик
А. Скумін зазначав, що в політичному плані ідея з реалізацією виконкомів рад може розглядатися від поміркованої до радикальної, тобто, у випадку програшу представника від Партії регіонів на наступних президентських виборах, регіональні ради Півдня та Сходу України зі своїми виконкомами можуть прийняти рішення про припинення перерахування коштів до державного бюджету чи про перепорядкування собі територіальних силових структур тощо [4, с. 12–13]. Зрозуміло, що в такій ситуації впливати центральній владі на дії територіальних громад було б набагато складніше. Дещо з цього сценарію ми побачили у 2014 році на Донбасі.

Таким чином, проекти реформ місцевого самоврядування розроблялись, але не проводились. Функції місцевого самоврядування звужувались. Так, міський голова Львова і лідер політичної партії «Об'єднання «Самопоміч»
А. Садовий вважає, що за «останні 10 років держава відібрала в місцевого самоврядування близько 60% повноважень, і це привело до великої біди»
[5, с. 8].

Слід зазначити, що сутність децентралізації влади полягає у необхідності передачі центральною владою органам місцевого самоврядування низки функцій і повноважень, у межах яких вони не будуть підпорядковані органам центральної влади, тобто фактично відбувається

відчуження певних повноважень держави на користь місцевої влади. Децентралізація може бути політичною та адміністративною. Якщо політична децентралізація передбачає розподіл влади між центральним урядом та місцевими органами влади з неієрархічним підпорядкуванням останніх центру, високий ступінь фінансової автономії та виборність вищих службовців місцевого рівня, то адміністративна децентралізація – це розподіл влади між центральним урядом та місцевими органами влади в ієрархічному порядку, коли останні діють в межах, які визначає центр, вони не є повністю залежними від нього і отримують часткову фінансову і структурну автономію. В деяких державах децентралізація може бути доповнена деконцентрацією влади, змістом якої є передача повноважень призначеним із центру органам місцевої адміністрації, поряд з якими будуть функціонувати й органи місцевого самоврядування. Таким чином, фактично відбувається роздрібнення влади одного рівня.

Необхідність проведення реформи децентралізації визнали і нинішнє керівництво держави, і міжнародні установи, насамперед, Рада Європи. Саме її Центр експертизи реформ місцевого самоврядування передав в Мінрегіонбуд детальні рекомендації щодо ефективного проведення реформи в Україні, які, по суті, є своєрідним посібником, що базується на досвіді багатьох європейських держав. У 2014 році уряд А. Яценюка заявив, що Верховна Рада зможе схвалити проект реформи місцевого самоврядування у першому читанні до президентських виборів у травні. На що журналіст, політичний аналітик Ю. Макаров зауважив, «що на тлі реальних військових дій і, власне, виборчої кампанії» саме ця реформа не приверне до себе достатньої уваги, навіть за умови її підтримки такими політиками, як В. Гройсман чи А. Садовий, бо «мимоволі сприймаєш ці різкі рухи як намагання укріпити державу за рахунок нової угоди центральної влади з регіональними елітами, адже політика – мистецтво можливого. Не дивно, бо до останнього часу державу нам замінювало злочинне угруповання, яке узурпувало практично всі її ланки, впровадивши практично паралельну владу у вигляді «правлячої партії» та окремого інституту так званих «смотрящіх» [6]. До того ж, на думку політика та історика В. Литвина, «… проблему децентралізації наші урядовці розуміють спрощено, розраховуючи обмежитися певною деконцентрацією влади й ресурсів. Тим часом проблема розмежування понять не така вже й проста; у світовій практиці відмінності між ними уявляються принциповими» [7, с. 5].

Рекомендації Ради Європи вимагали, насамперед, чітко визначити часові рамки проведення реформи. Вони були викладені в підготовленій урядом «Концепції реформування місцевого самоврядування і територіальної організації влади», затвердженій 1 квітня 2014 року і в пропонованих змінах до Конституції України. Зокрема, вимагалось від уряду і парламенту забезпечити протягом 2014 року формування законодавчої бази реформування, а в 2015 році планувалось провести необхідні організаційні заходи, щоб місцеві вибори пройшли на новій основі. В 2016 році в Україні мала б функціонувати нова модель місцевого самоврядування. Проте вони не виконані, навіть закон «Про добровільне об'єднання громад» прийняли тільки у 2015 році.

Про те, що реформа місцевого самоврядування в нашій країні базується на основних принципах Європейської хартії місцевого самоврядування – субсидіарності, повсюдності, та фінансовій спроможності громад, наголосив Голова Верховної Ради України В. Гройсман під час зустрічі з Комісаром ЄС із питань Європейської політики сусідства та переговорів із розширення Й. Ханом. За його словами, створена у парламенті експертна група розробляє покроковий план з розробки відповідних законопроектів, які мають чітко визначити, зокрема, систему органів місцевого самоврядування, порядок їх формування і строки повноважень; їх матеріальну і фінансову базу; систему виконавчих органів влади; органи самоорганізації населення; закріпити контроль держави за дотриманням законності рішень органів місцевого самоврядування; вдосконалити засади адміністративно-територіального устрою [8].

На необхідності проведення адміністративно-територіальної реформи в Україні наполягає й Генсек Ради Європи Т. Ягланд, який заявив, що децентралізація не означає федералізацію, а там, де відсутня децентралізація чи передача владних повноважень на місцевий рівень, у населення виникає значно більше бажання відділятися, бо фактично централізація посилює сепаратистські настрої. Водночас, коли місцеві громади отримують більше владних повноважень, тоді значно легше утримувати єдність суспільства. На думку Т. Ягланда, це аксіома, яку засвоїли європейці, навіть в таких маленьких країнах, як Норвегія [9].

Розробники реформи місцевого самоврядування в Україні стверджують, що процес реформування буде розгортатися за прикладом Польщі. Слід нагадати, що про необхідність реформування місцевого самоврядування в цій країні почали говорити ще наприкінці 80-х років XX століття. Саме тоді були

зроблені перші кроки по втіленню в життя її завдань. Активізувався процес у 1992 році, коли уряд Г. Сухоцької розпочав проводити реформу на рівні повітів та визначати основні напрями реформи воєводств. Однак, 28 травня 1993 року відбулось голосування у польському парламенті за вотум недовіри уряду Г. Сухоцької, внаслідок чого уряд, створений «Солідарністю», був позбавлений мандату. Наступний уряд не був зацікавлений в подальшому проведенні децентралізації, тому реформа була відкладена на чотири роки. Але в цей період не була зупинена реалізація Міської пілотної програми реформи публічної адміністрації, яка проводилась у 40 містах.

Тільки у 1997 році, за уряду Є. Бузека, реформа самоврядування була продовжена. На той час була підготовлена наукова, правова та практична база для впровадження самоврядування на рівні повітів та воєводств. Все це дозволило уряду в максимально стислі терміни підготувати і внести на розгляд парламенту пакет відповідних реформ. У травні 1998 року парламент ці закони ухвалив, а від 1 січня 1999 року вони набули чинності. Протягом другого етапу реформи (1997–1999 рр.) було ліквідовано 49 адміністративних органів управління воєводств, замість них створено 16 (планувалось 12) органів урядової адміністрації, підпорядкованих прем'єр міністру, в нових, збільшених воєводствах. 287 державних адміністрацій були ліквідовані у повітах, а замість них створені 372 органи самоврядування [10].

Як наслідок, в Польщі були створені три рівні самоврядування (гміна як базова одиниця, повіт і воєводство) з чітким поділом повноважень та незалежними бюджетами. Їм передали право надання основних публічних послуг, а також відповідальність за соціально-економічний розвиток територій. Таким чином, саме фінансово самодостатнє місцеве самоврядування на базовому рівні змогло взяти на себе більшість функцій щодо забезпечення життєдіяльності громад. З іншого боку – лишився сильний центральний державний апарат, яки й має свої представництва в регіонах. Історія польських реформ, на думку польського економіста М. Желяка, свідчить, що для успішного їх проведення необхідним є наявність трьох чинників: політичної волі еліти, готових експертних розробок і підтримки з боку суспільства [10].

Якщо під час реформування місцевого самоврядування в Україні буде використовуватися досвід Польщі, то, на думку науковців, потрібно врахувати особливості організації системи влади в нашій державі, тому реформа повинна мати й свої відмінності. Для прикладу, можна навести порівняльні характеристики базових самоврядних одиниць в Україні та

Польщі. Так, в Україні сьогодні 10279 сільських рад та 783 селищних рад, у Польщі нараховувалось 1604 сільські гміни та 567 сільсько-міських. В середньому в Україні на одну сільську раду припадає три сільських населених пунктів, 1370 чоловік населення, 47 кв. км території, а в Польщі відповідно 24 населених пунктів, 6760 чоловік населення, 134 кв. км території. Таким чином, в Україні на одну самоврядну одиницю базового рівня припадає, порівнюючи з Польщею, значно менше сільського населення (майже у 5 разів), сільських населених пунктів (більш ніж у 8 разів), території (приблизно у 3 рази) [11].

Слід врахувати й інші відмінності. Так, в Україні в сільській місцевості кількість мешканців на 1 кв. км складає близько 30 чоловік, а в Польщі – 50 чоловік, на 1000 кв. км в Україні розташовано 56 населених пунктів, а в Польщі – 181 населений пункт [11]. Зрозуміло, що при більш високій концентрації невеликих поселень на певній території, як в Польщі, легше об'єднати їх в одну самоврядну одиницю. Поділяємо думку доктора економічних наук О. Попової, що, коли саму вдалу модель реформування в одній країні перенести в іншу, не враховуючи особливостей останньої, результат може виявитися неочікуваним.

Уряд України бачить процес об'єднання громад виключно добровільним. На цьому, зокрема, наполягає віце-прем'єр, глава Мінрегіонбуду Г. Зубко, заявивши, що «основні принципи реформування – це добровільність та економічна ефективність» [12]. Водночас чимало європейських експертів не вірять, що Україна зможе реалізувати свої плани щодо виключно добровільного укрупнення громад. Так, директор Центру експертизи з питань реформи місцевого самоврядування Ради Європи Д. Попеску, виступаючи на ІІІ Форумі місцевого самоврядування у Львові, сказав, що «в жодній країні світу – принаймні тих, які я знаю, а це не лише Європа – повністю добровільна система не призвела до успіху… Практично всі країни РЄ, включно навіть з Монако, були вимушені пройти через стадію, на якій малі муніципальні одиниці вимушені були об'єднатися». А. Шултс, представник міністерства регіонального розвитку Латвії, підтвердив його слова, наголосивши, що «добровільна реформа не матиме жодного результату», тому латвійському парламенту «довелося ухвалити закон: є можливість добровільного об'єднання, але наступні вибори будуть проведені по нових територіях (визначених централізовано)». П. Свяневич, експерт Ради Європи, професор Варшавського університету, пояснив, що «Києву треба зрозуміти, що добровільне злиття можливе як успішне лише в тих

країнах, де є традиції пошуку консенсусу. Тож, виходячи з моїх знань України, я не очікую тут суттєвого успіху» [12].

Слід зазначити, що вже сьогодні голови сільрад, місцеві депутати, виконкоми чинять опір процесу реформуванню. В уряді знають про цей опір, але мають надію його подолати, роз'яснивши українцям переваги від злиття громад, бо переконані, що не можна розпочинати зміни з примусовості – так можна втратити довіру населення, викликати негативне ставлення до реформи. А. Ткачук, директор з питань науки та розвитку ГО «Інститут громадянського суспільства» підкреслив, що багато говорять про польську модель адмінреформи. Але Україна вже обрала не польський, а скандинавський досвід – тобто почала процес об'єднання як добровільний. Це може тривати як завгодно довго, але закінчиться все одно так, як закінчувалося всюди – обов'язковим, тобто примусовим, створенням нових адміністративно-територіальних одиниць. Наприклад, Данія в 1958 році почала добровільний етап адміністративного реформування, який завершила в 1973 році. Другий етап реформи провели швидко: затвердили карти адміністративно-територіального поділу і за два роки реформу завершили. Аналогічна ситуація була у Швеції, де з 1960 по 1974 рік проходив етап добровільного об'єднання, поки не було прийняте директивне рішення, яке завершило процес реформування в скорочені терміни. Латвія теж починала реформування з добровільного етапу, який тривав з 1998 по 2008 рік, а потім змушена була перейти до примусових дій, бо в реальності, на думку А. Ткачука, об'єднуються лише в тому разі, якщо громади розуміють, що держава все одно змусить об'єднатися [13].

Потрібно сказати, що й у Верховній Раді теж вже близькі до розуміння того, що добровільний шлях не дозволить провести ефективну адміністративно-територіальну реформу в Україні.

Сьогодні поки що відсутня повна інформація щодо запланованих кількісних показників реформованої системи місцевого самоврядування, продовжують дискутуватися напрями реформування. Зокрема, точилася дискусія щодо кількості рівнів реформованої адміністративно-територіальної системи. Одні бачили її дворівневою, інші – трирівневою. Врешті-решт погодилися, що система має бути трирівневою, бо Україна має велику територію, а реформа не передбачає створення занадто потужних громад, які зможуть взяти на себе компетенцію, яка зараз належить районам, а передати районні компетенції на обласний рівень теж не принесе поліпшення якості

управління і віддалить владу від потреб громадян, ускладнить для них можливості реального впливу на владу, здійснення контролю за її діями.

В середині травня поточного року був оприлюднений звіт Конгресу місцевих та регіональних влад Ради Європи «Підсумки постмоніторингу в Україні», в якому були названі деякі параметри адміністративно-територіальної реформи в Україні. Так, автори звіту вважають, що «крім існуючих 27 регіонів, які зазначені в Конституції України, буде залишено тільки близько 150 повітів (районів) замість 490, і приблизно 1500 громад замість… 10279», проте в урядових структурах коментувати наведені цифрові показники відмовляються, наполягаючи, що не мають планових індикаторів. В Мінрегіонбуді наголосили, що існуюча нормативна база регулює «умови формування спроможних територіальних громад, а також порядок розроблення і схвалення перспективного плану формування територій громад, а не їхню кількість» [14]. Без сумніву, укрупнення громад потрібне, бо приблизно дві третини громад, за підрахунками уряду, не мають ресурсів для забезпечення своєї діяльності, тому оптимальним було б об'єднання громад за принципом «один до шести», тобто після завершення реформи середня громада включатиме шість нинішніх. Віце-прем'єр Г. Зубко заявив, що «шведський досвід свідчить, що 20-тисячна територіальна громада з одним центром управління є ефективною. А якщо в громаді 500 людей, тисяча чи три тисячі, то вона не матиме коштів на якісні послуги» [15]. Дійсно, нині середня чисельність громади в Україні становить трохи більше ніж 3 тисячі осіб, отже, для досягнення чисельності в 20 тисяч необхідно в середньому об'єднати шість громад. До того ж, у Швеції, наприклад, цей процес тривав понад 20 років, Україна ж не має часу, нам потрібно проводити реформу вже сьогодні.

Ще одна проблема пов'язана з проведенням місцевих виборів у жовтні 2015 року. Зрозуміло, що до того часу має відбутися укрупнення громад, внесенні зміни до Конституції України, зокрема до розділів «Територіальний устрій України» та «Місцеве самоврядування», а це практично неможливо, бо для внесення змін до Конституції потрібно мінімум два голосування на різних сесіях Верховної Ради, а між ними – рішення Конституційного Суду, отримання висновків експертизи Венеціанської комісії. Отже, навіть якби проект змін до Конституції був вже готовий, ухвалити його можна було б тільки у вересні. До речі, звіт Ради Європи теж підтверджує, що провести політреформу до виборів неможливо, бо терміни затвердження змін до Конституції відкладені. «Ці терміни апріорі не виглядають сумісними з

належною підготовкою місцевих виборів, передбачених на 25 жовтня 2015 р., зважаючи на те, що дата місцевих виборів має бути визначена за 60 днів до дня проведення виборів (тобто протягом останнього тижня серпня 2015 р.)», – наголошують представники РЄ, водночас утримавшись від рекомендацій українській владі щодо того, як краще вчинити у цій ситуації [14].

В уряді заявили, що мають альтернативний варіант «напівреформи», за яким до дня виборів відбудеться об'єднання лише частини громад. Таким чином, з'явиться приклад для заохочення тих, хто не забажав об'єднуватися. В уряді пояснили, що потрібно зараз «заохотити сільських та селищних голів до добровільного об'єднання до початку виборчої кампанії», до захисту в облрадах своїх перспективних планів, тому уряд вирішив давати їм «в управління землю із державного земельного кадастру», відкрити можливість використання державного фонду регіонального розвитку. А ті, хто об'єднається після виборів, змушені «будуть жити в межах тих бюджетів, які їм надаються нині» [15].

Досі триває обговорення проблеми малих міст, які вимагають надання їм статусу міст обласного значення. Так, Асоціація малих міст разом з парламентською фракцією «Батьківщини» пропонують всім містам надати статус міст обласного значення. В проекті адміністративно-територіальної реформи не передбачені міста обласного значення чи міста-повіти, тобто міста, які відокремлені від оточуючої сільської території, бо практично доведено, що якщо з району виокремити місто, то, на думку розробників реформи, це іде на шкоду і адміністративній території, і містам [14].

Отже, реформа розпочалась. Найбільші успіхи досягнуті в бюджетній системі. Змінено підходи до формування місцевих бюджетів і бюджетного вирівнювання. Вже перший квартал поточного року показав, що громади, отримавши 5 млрд. гривень додаткового ресурсу до місцевих бюджетів, мають кращий фінансовий результат, ніж мали би за старої бюджетної системи [16, с. 4]. «Започатковане створення міцної фінансової бази, яка гарантує, принаймні, з погляду економічного зростання в діяльності громад, певну стабільність ресурсів порівняно з попереднім роком», – вважають у Раді Європи [14]. Без сумніву, новий підхід створює мотивацію для розвитку громад, їх укрупнення, але також закладає певні диспропорції між економічно більш спроможними і економічно слабкими територіями.

Рада Європи наголошує на необхідності більшої відкритості процесу реформування системи влади. Конгрес РЄ радить уряду зайнятися «створенням реальної системи постійного консультування з представниками

національних асоціацій органів місцевого самоврядування… Не можна недооцінювати масштаби задачі або справжню «революцію» структур і менталітету, які вона передбачає» [14]. Перші кроки в цьому напряму зроблені, тому підтвердженням є дискусія з питань проведення адміністративно-територіальної реформи, яка розгорнулась в українських засобах масової інформації.

Про децентралізацію останнім часом згадують й в контексті вирішення проблем Донбасу. Це пов'язано з тим, що вимога «особливого статусу» окремих районів Донецької та Луганської областей внесена до переліку домовленостей «Мінськ-2». Президент Венеціанської комісії Дж. Букіккіо у виступі в Страсбурзі 25 березня 2015 року заявив, що «федералізм дійсно є устроєм, який довів свою ефективність в деяких країнах, але для України немає сенсу рухатися від високо централізованої системи до федералізму», бо «питання децентралізації постало не через конфлікт на сході України. Це те, чого потребує вся Україна!», водночас Венеціанська комісія не матиме заперечень, «якщо Донбас отримає статус автономії (чи інший подібний) в рамках унітарної України» [15].

Таким чином, 1 квітня 2014 року була затверджена «Концепція реформування місцевого самоврядування й територіальної організації влади в Україні», в ній пропонувалося дати широкі повноваження виборним районним та місцевим радам, провести укрупнення «базових» територіальних одиниць на добровільній основі і передбачала фінансові стимули для охочих об'єднатися. На початку 2015 року впровадження адміністративно-територіальної реформи пришвидшилося. У лютому Верховна Рада підвела під процес реформування відповідну законодавчу базу, у березні були внесені поправки до Бюджетного кодексу для забезпечення щорічних трансфертів із держскарбниці тим населеним пунктам, що вирішать об'єднатися у громаду, був підписаний президентом указ про створення конституційної комісії з питань децентралізації.

Ці кроки України були підтримані міжнародною спільнотою. Так, наприклад, Агенство США з міжнародного розвитку (USAID) фінансує програму «Діалог», що реалізується спільно з Мінрегіонбудом та Асоціацією міст України, а також разом з Радою Європи підтримує створення офісів реформ в кожному регіоні. Рада Європи оприлюднила «План дій для України на 2015 – 2017 роки», де реформа децентралізації влади бачиться ключовою ланкою виконання домовленостей «Мінськ-2». Член групи незалежних експертів Європейської хартії місцевого самоврядування при Раді Європи

Р. Штайнер підкреслив, що саме децентралізація є найефективнішим способом надання громадянам публічних послуг, бо забезпечуються умови наближення влади до потреб громадян, можливість реального політичного впливу їх на процес прийняття владних рішень, а також підзвітність чиновників, коли громадяни контролюють їх дії. На його думку, коли громадяни на місцях знають, хто надає їм послуги, це допомагає запобігти бюрократії та корупції, що є особливо актуальним для України. Р. Штайнер вважає, що «мета, відповідальність, компетентність разом узяті – ось що найважливіше.

На місцях повинні чітко усвідомлювати свої завдання і повноваження, а також мати право вирішувати, яким чином фінансуватимуться проекти, як ефективно використати виділені гроші. Важливо зробити владу відповідальною за власні дії. Якщо є такий трикутник, тоді децентралізація дуже ефективна» [17, с. 35].

Взагалі перехід до децентралізації – це, за висловом американського політолога О. Тоффлера, є «глобальний зсув влади», що звільняє громадянина від державної опіки і дозволяє будувати демократію знизу догори [18, с. 282], передбачає наявність зворотного зв'язку між громадянином і владою, тобто люди повинні бути поінформовані про всі дії та рішення влади, а влада – про реальні потреби конкретних громадян, тільки тоді її рішення будуть визначатися інтересами як окремих громадян, так і соціальних груп і вона зможе адекватно реагувати на їх запити. Врешті-решт, в децентралізованій державі влада стане відповідальною за власні дії.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Зміни базуватимуться на основних принципах Європейської хартії місцевого самоврядування // Голос України. – 2015. – 29 квітня.

2. Конституція України: Із змінами, внесеними згідно із Законом №2222-IV від 08.12.2004 р. – К.: Велес, 2007. – 48 с.

3. Ляйхт Д. Не те вирішення не тієї проблеми: Стандартний підхід до децентралізації без якісної інфраструктури та сильних інституцій може завдати Україні більше шкоди, ніж користі / Д. Ляйхт. // Український тиждень. – 2015. – № 22. – С. 24 – 26.

4. Скумін А. Сєвєродонецьк-2? / А. Скумін. // Український тиждень. – 2013. – №25. – С. 12–13.

5. Ворожбит О. Андрій Садовий: «За останні 10 років держава відібрала в місцевого самоврядування близько 60% повноважень, і це привело до великої біди» / О. Ворожбит. // Український тиждень. – 2015. – №1–2. – С. 8–9.

6. Макаров Ю. Самоврядна Україна як заповідник гоблінів / Ю. Макаров. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http: //www.tyzhden.ua/Politics/109807/PrintView/

7. Литвин В. Децентралізація, федералізація, сепаратизм: парадокси політичного дискурсу / В. Литвин. // Голос України. – 2014. – 8 травня. – С. 4–5.

8. Шевченко А. Альтернативи децентралізації немає / А. Шевченко. // Голос України. – 2015. – 21 лютого. – С. 2.

9. Кравченко В. Генсек Совета Европы Турбьерн Ягланд: Децентрализация не означает федерализацию / В. Кравченко. // Зеркало недели. – 2015. – №10. – С. 4.

10. Желяк М. Досвід Польщі: чому нове самоврядування «запрацювало» лише із другої спроби? / М. Желяк. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http: //www.evrointegration.com.ua/articles/2014/12/8/7028546/view_print/

11. Попова О. Реформируем местное самоуправление «как в Польше»: кто больше? / О. Попова. // Зеркало недели. – 2015. – №4. – С. 4.

12. Сидоренко С. Адмінреформа в Україні – добровільна чи примусова? Європейський досвід / С. Сидоренко. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http: //www.evrointegration.com.ua/articles/2015/04/9/7032748/view_print/

13. Сидоренко С. Анатолій Ткачук: Всі погодилися з тим, що термін «район» буде змінено на «повіт» / С. Сидоренко. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http: //www.evrointegration.com.ua/interview/2015/05/29/7034268/view_print

14. Сидоренко С. 150 районів, 1500 громад: в Страсбурзі розкрили параметри української адмінреформи / С. Сидоренко. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http: //www.evrointegration.com.ua/articles/2015/05/27/7034218/view_print

15. Сидоренко С. Зміна адмінустрою України як мотив відкласти місцеві вибори / С. Сидоренко. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http: //www.evrointegration.com.ua/articles/2015/03/26/7032271/view_print

16. Литвин В. Адміністративно-територіальний устрій України: ретроспективне бачення й перспективи реформування / В. Литвин. // Голос України. – 2015. – 4 червня. – С.4 – 5.

17. Трегуб Г. Суспільство політиків: швейцарські політики розповіли про децентралізацію і референдум як інструмент політики / Г. Трегуб. // Український тиждень. – 2015. – № 21. – С. 34 – 35.

18. Основи демократії: навч. посіб. для студентів вищ. навч. закладів / Авт. колектив: М. Бессонова, О. Бірюков, С. Бондарчук та ін.; За заг. ред. А. Колодій. – Вид. 2-ге, стереотипне. – К.: Вид-во «Ай Бі», 2004. – 668 с.

Максимчук О.В., викладач
УДПУ імені Павла Тичини

ОСОБЛИВОСТІ ТРАНСФОРМАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ УКРАЇНСЬКОГО СЕЛА В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Розвиток ринкових відносин на селі - складний та багатогранний процес, який потребує комплексного вирішення соціальних та економічних проблем. Загальновідомим є той факт, що рівень розвитку соціальної сфери перебуває в прямій залежності від економічного стану виробничої сфери, і навпаки. Входження сільської соціальної сфери в ринкові відносини висуває ряд невідкладних завдань, адекватних галузям виробничої сфери. Насамперед це стосується реформування власності, створення сприятливого інвестиційного клімату, пошуку нових джерел фінансування, стимулювання попиту та пропозиції. Не менш актуальним є питання розвитку соціальної сфери та соціальної інфраструктури українського села.

Цим проблемам присвячені наукові праці багатьох відомих вчених, зокрема П.І. Гайдуцького, Й.С. Завадського, Т.І. Заславської, О.І. Здоровцова, Д.Ф. Крисанова, І.В.Прокопи, П.Т. Саблука, М.Г. Саєнка, Р.І. Тринька, Г.В. Черевка, Л.О. Шепотько, В.В. Юрчишина, К.І. Якуби та інших вчених. Більшість наукових робіт названих авторів з соціальних проблем села належить до дореформеного періоду. Отже, сучасний стан та практичне значення досліджуваної проблеми для розвитку села обумовили актуальність теми даної статті.

Чинний Закон України «Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві» (від 17.10.1990 р. № 400-XII) визначає заходи щодо соціального розвитку села, надаючи перелік першочергових організаційно-економічних і правових заходів, які

мають бути реалізовані на сільських територіях [5,53]. Мінімальний розмір державних капіталовкладень, спрямованих на зміцнення матеріально-технічної бази соціальної сфери села та АПК, має становити не менше 1 % ВВП (на будівництво об'єктів невиробничого призначення у сільській місцевості спрямовується не менше 50% державних капіталовкладень, передбачених цією статтею). Проте Закон не виконується, особливо в частині надання переваги селу порівняно з містом (у розрахунку на душу населення) у спорудженні житла, закладів освіти, культури і спорту, охорони здоров'я, побуту, торгівлі, комунальних об'єктів, електро- й водопостачання тощо, та в забезпеченні якісного медичного, культурного, спортивного, комунально-побутового, транспортного і торговельного обслуговування села [3].

Передача до комунальної власності об'єктів соціальної інфраструктури, що належали сільгосппідприємствам, не підкріплюється наповненням місцевих бюджетів відповідними фінансами. Агрохолдинги також, переважно, не вбачають необхідності у розвитку (підтримці) соціальної інфраструктури, хоча вона підвищує привабливість території, сприяє покращенню якості трудового потенціалу, гальмує вимивання працездатного населення та руйнацію населених пунктів. Сучасний стан соціальної сфери села, а за ним й інші аспекти життєдіяльності сільських територій, є близькими до критичного.

Явища занепаду інфраструктури українського села загострюються, проте забезпечення державної політики щодо сільських територій є недостатнім: інституції та механізми координації політики створюються і скасовуються, а чинні не завжди діють. Так, Постановою Кабінету Міністрів України від 19 вересня 2007 року № 1158 затверджена Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року. Основною метою визначено забезпечення життєздатності сільського господарства, його конкурентоспроможності на внутрішньому і зовнішньому ринку, гарантування продовольчої безпеки країни, збереження селянства як носія української ідентичності, культури і духовності. Програма визначає шляхи і способи розв'язання проблем села, встановлює завдання і заходи та очікувані результати, але не містить жодного завдання, яке б зосереджувалося саме на збереженні та розвитку соціальної складової життєдіяльності сільських територій, що, в свою чергу, відбиває загальний підхід до соціальних питань як до другорядних [3].

Отже, ефективне управління сільськими територіями визначається багатьма складовими, однією з яких є соціальна інфраструктура. Остання має

задовольняти життєві потреби провідної продуктивної сили суспільства – людини, та тим самим сприяти розвитку сільської економіки. Наявність ефективно функціонуючої соціальної інфраструктури сільських територій є одним із визначальних факторів не лише соціальної стабільності, але й ефективного господарювання. Відсутність важливих структурних елементів соціальної сфери є причиною масового відпливу робочої сили з сільської місцевості та занепаду сільських територій.

Слід зазначити, що саме 2000 рік дав початок пореформеного розвитку аграрного сектора економіки. На цьому етапі аграрних перетворень основне завдання було перехід до ринку, з метою підвищення ефективності виробництва сільськогосподарської продукції. Проте, в аграрному секторі економіки за роки становлення ринкових відносин соціально-економічний ефект виявився негативним порівняно з іншими секторами. Ресурсний потенціал зараз істотно зруйнований, що стосується і всієї економіки.

Причиною занепаду сільського господарства було те, що аграрна реформа не регулювалася державою і не мала комплексного характеру, а також була розтягнута в часі. Це було зумовлено тим, що вона здійснювалася в умовах загальноекономічної кризи в країні. Ряд негативних чинників, серед яких насамперед, порушення міжгалузевого еквівалентного обміну, інфляційні процеси, низька купівельна спроможність населення, незадовільна матеріально-технічна база виробництва, відсутність достатньої інфраструктури ринку не дозволили за такий короткий час більшості новоствореним сільськогосподарським і приватизованим підприємствам харчової промисловості повністю адаптуватись до жорстких вимог ринкової економіки [3].

Варто відзначити, що в сучасних умовах аграрний сектор економіки нарощує обсяги виробництва продукції сільського господарства та продовольства, поліпшуються фінансові результати, поетапно формується ринкове середовище для ефективного функціонування аграрного ринку України. Прийняті державою заходи дали можливість стабілізувати та поступово нарощувати виробництво основних видів продукції галузі.

Важливим фактором відродження та розвитку соціальної сфери села є модифікація її соціально-економічної структури. Завдання цих перетворень - формування нових, більш ефективних з точки зору задоволення потреб сільського населення і враховують зміни у відносинах власності у виробничій сфері організаційно-правових форм і структури потужностей соціальної сфери за формами власності. Соціальна інфраструктура потребує

вдосконалення територіальної організації та форм роботи, модернізації активної і пасивної частин основних фондів з орієнтацією на швидке досягнення нормативів і стандартів обслуговування. Порушені проблеми негативно позначаються на рівні життя, соціальних настроях селян, перспективах розвитку аграрного сектора. Вирішення їх за допомогою комплексу регульованих державою заходів здатне радикально змінити ситуацію з якістю життя в сільській місцевості, створити потенціал сталого розвитку економіки в цілому.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гаврилко П.П. Пріоритети збереження трудового потенціалу сільських територій / П.П. Гаврилко // Ефективна економіка. – 2012. – № 5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=1149
2. Державна житлова політика України: проблема соціально-економічної ефективності: аналіт. доп. /О.А. Більовський. – К.: НІСД, 2012. С. 15
3. Земля − село − люди − реформа: збірник аналітичних матеріалів Експертного форуму з питань земельної реформи; м. Київ, 14 лютого 2012 року. − К.: Легальний статус, 2012 С. 14.
4. Проблеми та перспективи розвитку сільських територій України (на прикладі Карпатського регіону): науково-аналітична доповідь /[В. В. Борщевський, Х. М. Притула, В. Є. Крупін, І. М. Куліш]; НАН України. Інститут регіональних досліджень. – Львів, 2013. – С.53
5. Проблеми та перспективи розвитку сільських територій України (на прикладі Карпатського регіону): науково-аналітична доповідь / [В. В. Борщевський, Х. М. Притула, В. Є. Крупін, І. М. Куліш]; НАН України. Інститут регіональних досліджень. – Львів, 2011. – 60 с., С. 48).

Мартиненко Л. Б., к. філос. н., доц.
УДПУ імені Павла Тичини

ІКОНОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ЕСТЕТИКО-КУЛЬТУРОЛОГІЧНИХ ПОГЛЯДІВ П. О. ФЛОРЕНСЬКОГО

У філософській спадщині Павла Флоренського особливе місце посідають його твори з естетичної проблематики. Надзвичайно корисними для духовного потенціалу є творчі здобутки о. Павла в галузі

мистецтвознавства та його оригінальна іконологічна концепція, основні положення якої доцільно використовувати у вітчизняній теорії іконопису.

Стверджується властива поглядам філософа естетичність, виявляється наслідком творчого осмислення ним певних філософсько–богословських та культурологічних концепцій (неоплатонізм, патристичні уявлення про образ, соціологія, символізм).

Привабливість естетики та іконології П. Ф. Флоренського у своєрідному баченні ним феномену мистецтва як „свідчення про світ духовний". В основу подібного уявлення про мистецтво покладені: теорія антиномізму (гносеологічний рівень осмисленості), вчення про Софію (онтологічний рівень), концепція сновидіння (психологічний рівень), „ бачення краси", чи красотолюбіє (містичний рівень), концепція культу (т. зв. соборний рівень). Таким чином, естетичне ніби вплетене в його філософські та культурологічні міркування, звідси й нерозривність його естетики (а значить й іконології) від гносеології, онтології, психології, містики й навіть аскетики, з'ясованих крізь призму православного бачення.

Філософські ідеї П.Флоренського в галузі естетики пронизують всю його творчість, хоча спеціальних праць він не залишив. Його естетична позиція має значення у зв'язку з проблемами культури, яку він розглядав як "цільову і міцно пов'язану систему засобів до здійснення й розкриття деякої цінності, яка приймається за основну і безумовну, тобто служить деякому предмету віри. Ця віра визначає "кути зору на все буття, як воно співвіднесене з людиною" [1, 75]. Звернення Флоренського до надлюдських, божественних витоків духовних цінностей було прагненням обстояти духовну цінність і значущість загальнолюдських форм культури, протистояти їх знеціненню.

У П.Флоренського відсутня чітко сформульована і послідовно викладена естетична система. Естетичне для нього не яка-небудь локалізована сфера буття. Для Флоренського, як і для головної лінії традиційного православ'я, - це якась енергія, що пронизує все буття, майже тотожна духовності, яка практично не піддається формалізації, тобто словесному та систематичному виразу. Тому сьогодні естетика Флоренського, як і всього історичного православ'я, може бути реконструйована з більшою або меншою мірою точності на основі глибокого вивчення всієї його духовної спадщини.

Протиставляючи своє розуміння "естетичності" концепції К.Н.Леонтьєва, П.О.Флоренський чітко сформулював власну естетичну

позицію: “Якщо для К.Н.Леонтьєва «естетичність» є лише оболонка, найбільш зовнішній з різних «подовжніх» шарів буття; а отут – вона не один з багатьох подовжніх шарів, а сила, пронизуюча всі шари поперек. Там краса далі усього від релігії, а отут вона найбільше виражається в релігії. Там життєрозуміння атеїстичне чи майже атеїстичне; відразу – Бог і є Вища Краса, через належність до якої усе робиться прекрасним ... І, тоді як у Леонтьєва краса майже ототожнюється з геєною, з небуттям, зі смертю, у цій книзі краса є Краса і розуміється як Життя, як Творчість, як Реальність” [1, 114]. Тут не місце вдаватися до полеміки з о. Павлом із приводу його, на наш погляд, розпливчастої оцінки “естетизму” Леонтьєва, оскільки трагізм життєвої і теоретичної позиції Леонтьєва полягав в усвідомленні того, що естетичне, з одного боку, несумісне з релігійним почуттям, а, з іншого боку, без нього саме життя людське неможливе [1, 114]. Однак для нас розуміння естетичного самим Флоренським в контексті нашого дослідження є цікавим чітко вираженим, гранично відкритим та однозначним.

При такому, взагалі нетрадиційному для новоєвропейської свідомості, розумінні естетичного природно очікувати й настільки ж нетрадиційний погляд на мистецтво. З аналізу багатої духовної спадщини П.О.Флоренського випливає, що ці очікування мають певний сенс. Це пояснюється незвичайною й нетрадиційною філософією й естетикою російського релігійного мислителя, представленою лише у світлі західноєвропейського мислення.

У полі культури, яскравим представником якої на початку нинішнього століття був Флоренський, його світогляд не виходив за межі філософських традицій того часу. Серед численних тогочасних ідей він виділяв значущі й на основі їх розробляв окремі положення православної доктрини, підводячи під них фундамент західноєвропейської культури і науки.

Флоренський був видатним теоретиком східноєвропейської культури. Його погляди грунтувалися на філософській спадщині античної Греції і раннього християнства, Візантії, Стародавньої Русі й на філософії ікони кінця XIX - початку XX століття в руслі православної культури. Саме на багатовікових релігійних, філософських та естетичних традиціях православ'я Павло Флоренський створює естетику неоправослав'я.

Однак, щоб адекватно зрозуміти й інтерпретувати естетичні погляди П.Флоренського, необхідно детально розглянути й проаналізувати його провідні філософсько-богословські та культурологічні концепції.

Головна ідея філософії мистецтва о. Павла - «духовність, тобто, продовжуючи традиції древнього православного мислення, він розумів мистецтво як усяке «свідчення про світ духовний» [4, 75]. За П.О.Флоренським ці свідчення різноманітні, але більшість з них мають, на відміну від західноєвропейської філософії, позапонятійний і невербальний характер. А там, де ця філософія виходить на рівень словесного вираження, для західноєвропейського мислення сприймається нетрадиційною, тобто глобальним антиномізмом і парадоксією, які іноді доходять у своїй загостреності й алогізмі до формально-логічного абсурду. Це суперечить західноєвропейському тлумаченню філософії істини.

На гносеологічному рівні свідчення про Істину П.Флоренський виражає в деяких антиномія. На буттєвому (онтологічному) рівні посередником між духовним і матеріальним світами виступає Софія. Свідком першого світу на рівні душі (чи психологічному) посередником є сон. На індивідуальному рівні у сфері релігійного життя свідчення здійснюється в містичному досвіді, в баченні краси (в тому числі і в мистецтві). На соборному рівні, тобто кафолічному, посередником є церковний культ, зокрема, мистецтво та живопис.

Мистецтво, за Флоренським, у своїй межі – одна із форм вираження в нашому емпіричному світі вищої абсолютної Істини, тобто Бога, і до нього в тому чи іншому ступені належить чимало загальних і конкретних уявлень о. Павла про Істину й про істини, які є приватними формами вираження Абсолюту. Тут важливо відзначити, що для православної свідомості ці форми розуміються не як порожні судини, призначені для будь-якого змісту, і не як довільний умовний знак, а як похідне істини. Вона внутрішньо і зовнішньо відбиває сліди цього змісту. Про це П.Флоренський писав так: “Форма істини тільки тоді і здатна містити свій зміст, - Істину, - коли вона якось, хоча б символічно, має в собі щось від Істини. Іншими словами, істина необхідно повинна бути емблемою якоїсь основної властивості Істини. Чи, нарешті, будучи тут і тепер, вона повинна бути символом Вічності” [2, 75].

Життя різноманітне й наповнене суперечностями, розв’язання яких можливе тільки на рівні абсолютного буття. Про це наголошував

М.Бердяєв, зауважуючи, що сутність божественного полягає в кінцевому єднанні всього різноманітного й суперечливого. Тому, на його думку, описати адекватно світ і життя в цілому в їхній сутнісній єдності на вербальному рівні можна лише за допомогою антиномій [5, 556]. Але оскільки, враховуючи твердження Флоренського про те, що форма істини повністю має відповідати її змісту, то доцільно вважати, що подоланню протиріч чинить опір розумова логіка. Проте християнство, особливо православ'я, послідовно й неухильно стверджувалося в істинності саме такого підходу до пізнання. Якщо звернутися, наприклад, до "Послання (апостола Павла) до римлян", до "Ареопагітики" або до візантійської містики чи до праць Флоренського, то можна помітити головні віхи розвитку східнохристиянського світу [6, 165-173]. Так, о. Павло, аналізуючи весь розвиток православної системи пізнання в контексті істини зазначає: "Теза й антитеза разом утворять вираження істини. Іншими словами, істина є антиномія, і не може не бути такою" [5, 163].

Для нашого дослідження теорія антиномізму Флоренського важлива тим, що він вбачає в антиномії сутнісний аспект релігійного переживання, навіть - самої віри, а, отже, й культового мистецтва. "Антиномії, - писав він, - це конститутивні елементи релігії, якщо мислити про неї розсудливо. Теза й антитеза, як основа, сплітають саму тканину релігійного переживання. Де немає антиномії, там немає і віри" [3, 198]. На думку о. Павла, невимовні релігійні переживання на словесному рівні тільки і можуть бути виражені за допомогою антиномій, тому "уся церковна служба, особливо ж канони і стихири, переповнені цією безперестану киплячою дотепністю антиномічних зіставлень і антиномічних тверджень. Протиріччя! Воно завжди таємниця душі - таємниця молитви і любові. Чим ближче до Бога, тим виразніше протиріччя. Там, у горному Єрусалимі немає їх" [5, 158]. Отже, антиномізм - одна з характерних рис культового мистецтва, що свідчить про причетність цього мистецтва до Істини.

Естетика Флоренського невід'ємна від його онтології й гносеології, а естетичний феномен у ній – це похідна від самого буття й пізнання. Акт пізнання для нього (як і для всього православ'я) - це не тільки гносеологія, тобто генерування певного ідеалу, але й онтологія. "Пізнання, - писав він, опираючись на патристичну традицію, - є реальний вихід, який пізнається із себе чи, що те ж, - реальне входження пізнаваного до того, що пізнає, - реальне єднання того, що пізнає і пізнаваного. Це основне й характерне становище всієї російської і, взагалі, східної філософії". Пізнання

розуміється Флоренським не як односпрямована активність суб'єкта пізнання, але як рівне зустрічне прагнення суб'єкта й об'єкта, як "живе моральне спілкування особистостей, кожна з яких одна для одної служить і об'єктом, і суб'єктом" [6, 99]. Отже, йдеться не про якесь часткове пізнання, наприклад, природничо-наукове (окремих сторін буття) чи філософське (законів мислення тощо), а про граничне, повне й абсолютне пізнання Істини в її повноті і сутнісних підставах. Для християнства, за Флоренським, на межі людського пізнання ця Істина зосереджена в особистісному триіпостасному Богові.

Отже, пізнання Істини мислиме тільки як реальне єднання з нею, що можливо лише, за словами Флоренського, через приналежність людини, через обожнення її, через надбання любові, як "Божественної сутності", тобто через реальну зміну самої істоти людської, переходу її в іншу якість - саме в якість об'єкта пізнання. І, можливо, цей сакральний стан вищого пізнання є лиш станом любові. Таке пізнання розуміється Флоренським як сама любов. "У любові і тільки в любові, - пише він, - мислиме дійсне пізнання Істини" [6, 23]. Отже, о. Павло категорію любові розуміє не з психологічного кута зору, а з винятково онтологічного. Тобто реальне злиття суб'єкта й об'єкта пізнання внаслідок їх перетворення й обожнення є тотожним входженню пізнаваного в те, що пізнає.

Цей цілісний сакральний акт "пізнання-любові-предійснення" має три грані - гносеологічну, етичну й естетичну. Вони утворюють онтологічну цілісність. "Те, що для суб'єкта знання є істиною, то для його об'єкта - любов'ю до нього, а для споглядального пізнання (пізнання суб'єктом об'єкта) – красою" [6, 23].

У розумінні Флоренського метафізична тріада - Істина, Добро і Краса є однаковими сторонами буття, одним початком, тобто духовне життя, розглянуте під різними кутами зору. Духовне життя, яке має осередок у суб'єкті пізнання, є Істиною. Вона розуміється як "безпосередня дія" об'єкта пізнання і є Добро. Краса ж, на його думку, є споглядальною й випромінювальною [6, 24].

На рівні індивідуального релігійного досвіду щирими споглядальниками і творцями краси є ченці - живі свідки світу духовного. Саме тому, вважав о. Павло, "святі отці називали аскетику не наукою і навіть не моральною роботою, а мистецтвом-живописом, мало того, мистецтвом і живописом за перевагою, - "мистецтвом з мистецтв", "живописом з живописів". Головний плід і ціль цього мистецтва - особливе

знання, яке не формалізується. “Споглядальне бачення”, що, на відміну від теоретичного знання - φιλοσοφια (любові до мудрості), іменується любов’ю до краси - φιλοκαλια (любо-красе"). Саме тому збірники аскетичних створінь називалися "Філокаліями". О.Павло вважав, що російський переклад їх як «Добротолюбие» не дуже вдалий. Точніше було б називати ці твори терміном “Красотолюбіє” чи розуміти як добро в древньому “загальному значенні, що означає скоріше красу, ніж моральну досконалість” [6, 99]. І в примітці він доповнює: “Безсумнівно, що в понятті “Добротолюбіє”, як і в грецькому φιλοκαλια, основний момент художній, естетичний, але не моральний” [6, 99].

“Красотолюбіє” не тільки відкриває аскету особливе бачення, але й реально залучає його до краси. Аскетика, вважав Флоренський, “створює” не стільки “добру”, скільки “прекрасну” людину. У цьому її специфіка. Відмітною рисою святих подвижників була не їхня “доброта”, що буває й у людей грішних, “а краса духовна, сліпуча краса променистої, світлоносної особистості, грубій і плотській людині ніяк недоступна” [6, 99]. Наука “Красотолюбія” дає змогу людині досягти перетворення плоті, знаходження первозданної краси ще в цьому земному житті. Обличчя подвижника реально стає “світлоносним лицем”, з нього виганяється “усе невиражене, недокарбоване” і воно “робиться художнім портретом себе самого, ідеальним портретом, пророблениим з живого матеріалу найвищим з мистецтв, “мистецтвом мистецтв”. Подвижництво є таке мистецтво. Це обличчя вражає усіх своїми сяйвом і красою, що несуть зовні “внутрішнє світло” подвижника. Отже, о. Павло реальний процес творення краси ототожнює зі святістю. Саме в цьому він вбачав один з головних предметів естетики.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бычков В.В. 200 лет христианской культуры sub specie aesthetica. В 2 – х т. Т. 2. Славянский мир. Древняя Русь. Россия. – М.: СПб., 1999. – 527 с.
2. Иванов В. В. Эстетика священника Павла Флоренского \\ Журнал Московской Патриархии. – 1982. - № 5. – С. 75 – 77.
3. Кандинский В. О. О духовном искусстве. Нью – Йорк, 1967. – 198 с.
4. Флоренский П. А. Значение пространственности \\ Анализ пространственности и времени в художественно – изобразительных произведениях. – М.: Прогресс, 1995. – 321 с.
5. Флоренский П. А., священник. Сочинения в 4 – х т. Т. 1. – М.: Мысль, 1994. – 797 с.

6. Флоренский П. А., священник. Статьи и исследования по истории и философии исскуства и археологии \ Сост. Игумена Андроника (А. С. Трубачева). – М.: Мысль, 2000. – 446 с.

Мельничук К. В.

Кам'янець-Подільський національний університет ім. І. Огієнка

ДО ПИТАННЯ ЗМІНИ ЕТНОПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ: ОБОРОННА ПОЛІТИКА ТИТУЛЬНОЇ НАЦІЇ

Сучасні зовнішньо і внутрішньо політичні реалії, в яких опинилася наша держава свідчать про недалекоглядність представників влади та помилковість багатьох теоретичних наукових догм стосовно функціонування в Україні дієвої етнополітичної доктрини. В умовах євроінтеграції українська влада намагалась перекладати європейський досвід на усі сфери управління державою. Але, на відміну від європейських держав, де був сформований грунт для запровадження цієї чи іншої політики, Україна робила це штучно, механічно, й відповідно, результати та наслідки були не послідовними. Рано чи пізно половинчастість політики держави мало дати негативні наслідки. Найбільш болючими наслідками виявилась недосконала етнічна політика, на грунті якої прийнялись сепаратистські настрої та антидержавна ідеологія переважно в східних та південних окраїнах України. Тому питання зміни етнополітики в Україні є надзвичайно актуальним та потребує негайного вирішення.

Метою нашої дослідної роботи є вказати на необхідності запровадження нової етнополітики в Україні, зосередженій на «оборонній політиці» титульної нації. Для реалізації мети ми ставимо перед собою наступні завдання:

- Охарактеризувати розвиток та зміни в етнополітиці України від 1991 року до сьогодення;
- проаналізувати переваги та недоліки запровадження європейської етнополітичної традиції в сучасних українських реаліях;
- запропонувати універсальну етнополітичну доктрину, яка б задовольняла громадян України різних регіонів та національностей.

Об’єктом дослідження в дослідній роботі – політика Української держави стосовно етносів та народів, які проживають в її межах. Предмет дослідження – українська політична нація, національні меншини та етноси України.

При виконанні вище поставлених завдань, я використовуватиму наступні методи:

- Метод синтезу та аналізу використовується при опрацюванні джерел, законодавчих актів;
- Хронологічний метод, оскільки розгляд етнополітики України подається в хронологічній послідовності;
- Порівняльний метод використовується при співставленні різних періодів піднесення та спаду розвитку етнополітики в Україні;
- Метод узагальнення та класифікації застосовується при виокремленні нами періодів розвитку етнополітики в Україні.

Тематика етнополітики починаючи від становлення Української держави і по сьогоднішній день привертала увагу багатьох науковців. Зокрема в цій сфері варто відзначити ряд досліджень зроблені за ініціативи та підтримки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф.Кураса ВНАН України. Питання розвитку і становлення етнополітичних досліджень та науки етнополітології розглянуто в фундаментальній праці Івана Федоровича Кураса «Етнополітологія. Перші кроки становлення»[1] , яка вийшла у 2004 році. Зосереджуючись на міжетнічних відносинах в Україні, Іван Федорович обов’язково наголошує на тім, що необхідно сприяти збереженню та створенню належних умов для етнокультурного відродження і державницького розвитку українців як етносу, який він називає «консолідуючою основою багатоетнічної і полікультурної нації, що розвивається на теренах сучасної української держави»[1, с. 330].

Таку ж ідею стосовно обов’язкової концентрації уваги політиків на відродженні та формуванні української нації проводить і О.Майборода у своїй роботі «Етнополітика України в контексті Євроінтеграції», зазначаючи що у зв’язку з тривалим перебуванням українців у складі Російської імперії, а потім Радянського Союзу, що супроводжувалося їх мовною і культурною русифікацією, сформувався комплекс меншовартості та усвідомлення свого постколоніального становища. Як механізм, для ліквідації наслідків свого колоніального минулого, потрібно використати вплив держави на одночасне мовно-культурне відродження всіх своїх етнічних сегментів – титульної нації, корінних (автохтонним) народів і національних меншин[2, с. 248].

Важливий внесок в дослідження сучасної етнополітичної ситуації в України зробили Біліцер Н. «Концепція державної етнополітики України: нові підходи»[3], Власюк О.П. «Формування етнічної ідентичності сучасних українців» [4], Крисаченко В.С. «Етнополітика у незалежній Україні: стан та стратегічні орієнтири» [5], Овчаренко В. «Етнополітика в сучасній Україні: проблеми формування законодавчої бази» [6], Мельник Н. «Особливості політичної ідентифікації у міському середовищі» [7], Котигоренко В. «Ризик для держави в контексті енополітичних загроз соціальні стабільності» [8], Кучеренко І. «Інститути держави у структурі політичної ідентичності Українського суспільства» [9], Попова І.М. «Сучасна етнополітика Української держави в контексті посилення євроінтеграційних процесів» [10].

Для дослідження проблеми формування етнополітики України відповідно до сучасних зовнішньо та внутрішньо політичний реалів, потрібно чітко розмежувати поняття «етнос», «нація» та «політична нація». Адже, саме термінологічно – понятійний апарат стає каменем спотикання в умовах адаптації українського законодавства до європейських правових норм.

За визначенням словника-довідника правових, політологічних, соціологічних та економічних термінів, етнос – це стала сукупність людей, споріднених між собою етноісторичним походженням (етногенезом), спільними, відносно стабільними особливостями мови і культури, а також усвідомленням своєї єдності і відмінності від інших подібних утворень (самосвідомістю), зафіксованим у самоназві (етнонімі).

У тому ж таки словнику – нація – це етносоціальна спільнота зі сформованою усталеною самосвідомістю своєї ідентичності і самобутності; сукупність людей, об'єднаних спільними культурними, політичними, соціальними та економічними інтересами[9, с.109]. Отже, нація на відмінну від етносу стоїть уже на щабель вище, в плані еволіцонування від усвідомлення своєї ідентичності до формування спільної мети з врахуванням політичних та економічних інтересів. Тому, націю можна розуміти і як етнічну так і політичну спільність. Звідси і виходить ще один термін «політична нація». Основна відмінність «політичної нації» від «етнічної нації» полягає в етногенезі. Оскільки етнічна нація формувалась поступово, політизувалась і переростала в державу (чи асимілювалась з іншими націями та зникала). «Політична нація» формується уже в створеній державі, на базі «загального громадянства». Тут одразу слід наголосити що у змісті «політичної нації» не слід вбачати космополітичні ідеї «громадянина світу».

На нашу думку формування «політичної нації» - цілком закономірний процес і повинен формуватись в умовах уже створеної держави, на базі ідентичності саме титульної нації, якій відповідно надається пріоритет в державотворчому процесі.

Сьогодні в історії незалежної України можна виокремити три етапи інтенсивного зацікавлення політичними та науковими колами питанням етнополітики. А саме перший етап припадає на початок формування Української держав у 1990-х роках, оскільки в цей час формуються усі основні держано-політичні засади та принципи розвитку України, національно-політичне питання потребувало негайного вирішення. Частково питання національностей постало в законі «Про громадянство України»[10] від 8 жовтня 1991 року, зокрема в статті 2 вказано, що громадянами України є особи, які «на момент набрання чинності цим Законом проживали в Україні, незалежно від походження, соціально-майнового стану, расової та національної незалежності, статті, мови, політичних поглядів, релігійних переконань…»[10]. Таким чином, Україна одразу ж продемонструвала усьому світу свою відкритість, миролюбність і толерантність до всіх своїх громадян. Окрім цього, бажаючи не зашкодити іншим національностям, Українська влада 1 листопада того ж року проголосила «Декларацію прав національностей України»[11], у статті 1 якої зазначається, що: «Українська держава гарантує всім народам, національним групам і громадянам, що проживають на її території, рівні політичні, економічні, соціальні та культурні права…Дискримінація за національною ознакою забороняється і карається законом»[11]. Під бажанням створити комфортні суспільно-політичні умови життя для національних меншин, влада переслідувала виключно популістські цілі – з одного боку демонструвала світовій спільноті власну гуманність та толерантність, з іншого – присипляла пильність та можливі невдоволення етнічних меншин в новоствореній державі. Проте видання закону – це лише половина справи, і для його функціонування потрібно створювати політико-правове поле для забезпечення прав національних меншин, що, відповідно, потребувало кропіткої праці та значних ресурсів, які, в умовах кризи 1990-х років, були обмежені. Поряд з цією тенденцією створення ілюзії піклування про національні меншини, не помітно такої ж ініціативи стосовно відродження власного титульного етносу. Як слушно зауважив професор Валентин Крисаченко: «розвиток законодавства для забезпечення прав національних меншин відбувався за

повної відсутності вдосконалення законодавства у сфері регулювання прав і свобод титульної автохтонної нації»[12, с.90].

В цей час у наукових колах істориків, політологів та соціологів розробляються концепції, теорії та перспективи розвитку новопосталої держави. З часом інтерес до етнополітичного питання згасає, цей інтерес зникає, навіть у самої держави. З 1996 року у паспортах громадян України зникає графа національність, а згідно до постанови Кабінету Міністрів України від 2002 року у свідоцтвах про народження не вказується ні національність дитини, ні її батьків[16]. Цей крок держави можна розцінювати як намір будувати державу без поділу на національності та врахування етнічних особливостей в політико-правовій сфері, що одразу суперечить цілому ряду попередньо виданих законів які стосуються захисту прав національних меншин. Адже, якщо в будь яких документах які посвідчують особу людини не вказано національності, то, постає питання, яким чином ідентифікувати і відрізняти представника титульної нації від представника національної меншини.

Другий етап, або хвиля піднесення зацікавленості державою питання етнополітики припадаю на післяреволюційні події 2004 року. Суспільно-політичні заворушення показали умовний поділ населення саме на етно-культурному рівні, тому необхідним було формувати нову версію державної етнополітики України з урахуванням світового досвіду. 22 лютого 2005 року в Києві на підсумковому круглому столі Робочої групи з створення законопроекту «Про концепцію державної етнополітики України» було представлено проект.

У розділі «Принципи державної етнополітики» чітко окреслено визнання поліетнічності та полікультурності українського суспільства як цінності, що потребує захисту і збереження, недопущення примусової асиміляції та акультурації етнічних спільнот[3]. Отже, акцент законопроекту був зосереджений не на збережені ідентичності української нації, хоча й зазначалось, що потрібно підкреслювати паритетність між індивідуальними та колективними правами, а також між правами різних етнічних спільнот при одночасному визнанні державотворчої ролі титульного українського етносу[3].

Третій етап зростання інтересу до вирішення національного питання ми спостерігаємо сьогодні. Після трагічних революційних подій зими 2013-2014 року та внаслідок підтримки частиною населення антидержавних, сепаратистських ідей, дослідники почали шукати корінь проблеми. Поряд з

невирішеним рядом питань економічних, соціальних, постало питання ідеологічне, національне.

Проаналізувавши тенденцію політики Української держави до запровадження європейських стандартів у вирішенні етнічного питання, держава не приділила уваги формуванню та розвитку власне української нації, яка, як зазначалось в законопроекті «Про концепцію державної етнополітики України», має пріоритет в державотворенні. Прогалини владної політики в цьому напрямку вирішувались на місцях виключно за допомогою громадських організацій, особистої ініціативи місцевих адміністрацій чи керівників навчально-освітніх установ. Там, де рівень національної свідомості населення був вищий, історична приналежність до українського народу була відроджена, а також продемонстрована представникам інших етносів, як миролюбна та толерантна.

Там, де таких ініціатив запроваджено не було, розвивались цілком протилежні тенденції до збереження радянських цінностей та відбудови колишньої Радянської імперії. Тому, ми можемо спостерігати таку лінію зростання рівня національної свідомості з Сходу України до Заходу, відповідно від низького рівня усвідомлення української ідентичності до високого.

На цьому грунті починає створюватись відповідна політизація етнічності, коли частина громадян, які відносять себе до російського етносу, прагнуть здобути або розширити доступ носіїв етнічної ідентичності до владних можливостей.

Найпомітніші вияви політизації етносів відбувались ще до революційних подій 2013-2014 рр. у Криму та на Закарпатті. Це утворення і діяльність в Криму російських організацій, які декларували наміри виходу автономії із складу Української держави, вимоги кримських татар трансформувати АРК у кримськотатарську автономію, формування так званого «русинства», яке також орієнтоване на Росію і знаходить там підтримку[7].

Держава не створила належних умов для налагодження міжетнічного діалогу та подолання радянських стереотипів, що проявлялись у ворожому ставленні населення східної України до західної. А ті політики, які намагались спекулювати на автономістських прагнення громадян з східних і південних окраїн, лише поглибили прірву непорозуміння між Сходом та Заходом, та посприяли формування у перших роздвоєння політичної свідомості та ідентифікації.

Розглядаючи досвід Європейських країн у питанні етнополітичних відносин на сьогоднішній час спостерігається рух до захисту позицій титульного етносу не лише у гуманітарній сфері, але й від фізичного знищення(розмивання, асиміляції, втрати домінуючого становища в державі). Оскільки попередня політика толерантності та створення комфортних умов проживання для національних меншин та мігрантів не виправдала себе, а перетворилась на конфліктогенний чинник та внутрішню загрозу для держави.

Так, наприкінці XX століття в Європі були поширенні такі напрямки політики, як відродження та підтримка національно-культурних інтересі, суспільно-політичних прав національних меншин, мігрантів. Це вважалось однією з важливих проявів гуманізму європейської цивілізації. Європейська мультикультурна політика міцно пов'язана з міграційною та етнічною політикою, тому базовими нормативно-прововими документами для провадження національної політики стають також постанови та рішення з міграційних питань.

За даними дослідника Олеся Вахнія, для інтеграції іноземців у гуманітарні процеси ЄС члени країни-члени Європейського союзу у 1992 році підписали конвенцію, згідно з якої «мігранти отримують право на компактне проживання у окремих районах для збереження культурної самобутності, створення асоціацій та вступу до них».

15-16 жовтня 1999 року Європейська Рада серед пріоритетних напрямків політики ЄС, щодо мігрувавших осіб виступила за більш активне їх залучення до європейських процесів, надання їм прав, якими користуються громадяни ЄС, та визначила шляхи протидії. Була підкреслена необхідність збереження їх історико-культурних зв'язків з країнами походження мігрантів[13].

Країни ЄС, рухаючись у напрямку покращення умов перебування нацменшин, поступову змінювали власні закони. Так, в Угорщині передбачено широкі колективні та індивідуальні права для 13 етнічних груп автохтонного населення.

Разом з тим є можливість надання цього статусу парламентом на прохання 1 тисячі осіб будь-якої іншої етнічної групи. Згідно Закону „Про права національних та етнічних меншин", прийнятого Державними Зборами Угорщини у липні 1993 р., автохтони неугорці також можуть створювати у районах компактного проживання органи місцевого самоврядування, навчальні заклади, вирішувати фінансові питання.

У Чехії представникам національних меншин гарантовано право розвивати свою культуру, поширювати і збирати інформацію рідною мовою, об'єднуватися у національні громади. Громадянам, які належать до національних меншин, гарантується право на здобуття освіти рідною мовою, користування нею в офіційному спілкуванні, участь у вирішенні питань, що стосуються меншини [13]. Щодо етнополітики країн, які відносно нещодавно стали членами ЄС, можна взяти за приклад Румунію. У 2007 році, ставши членом Європейського союзу, перед країною не ставилось завдання щодо зміни етнічної політики, оскільки держава на 88 % складалась з етнічних румун.

Проте, Румунія законодавчо врегулювала права етнічних меншин. Так, в основному законі країни – Конституції, зазначено, що Румунія є спільною, неподільною батьківщиною всіх її громадян, не залежно від раси, національності, етнічного походження, мови, релігії[14, с.101]. Румунія піша ще далі в плані захисту національних меншин, створивши законодавчі передумови для представництва національних меншин в парламенті. Такий закон діяв ще задовго до вступу країни в ЄС, з 1992 р., і чудово вписується в сучасну мультикультурну політику Європи. За цим законом передбачено право етнічних громад які представлені в Раді національних меншин на представництво в нижній палаті Парламенту Румунії. У 2011 р. в Румунії був прийнятий законопроект, який надав право національним меншинам на навчання рідною мовою.

Цим же законом передбачено, що національні меншини мають право на представництво, пропорційно кількості класів, в управлінні школами та повітовими шкільними інспекціями.

Однак створення такого сприятливого клімату для розвитку власної культури етнічним меншинам, не зменшило рівня незадоволення представників окремих національностей.

Зокрема, угорці, відсоток яких в Румунії становить 6,5%, не бажають вдовольнитись лише забезпеченням своїх освітньо-культурних прав, а прагнуть формування підконтрольних органів влади у місцях свого компактного проживання [14, с.102].

Отже, відповідь національних меншин, мігрантів на мультикультурну стратегію розвитку європейських держав, є негативною. Оскільки перші не бажають приймати культуру і вартості титульних націй, що свідчить про неспроможність західного суспільства інтегрувати їх в гуманітарний простір своїх держав.

Внаслідок чого на сьогоднішній день виникла загроза створення в Європі арабської держави (позбавленої чітких кордонів). З'являються організації які наважуються називати себе репрезентантами прибульців, й іноді зі зброєю у руках втілювати в життя сповідуваний світогляд. Про що свідчать нещодавні теракти у Франції навколо редакції газети Charlie Hebdo.

Тому, виходячи з вище сказаного, Україна повинна добре засвоїти досвід Європейських держав у врегулювання етнополітики та прагненні створити мультикультурну цивілізацію. Зважаючи на ряд помилок, допущених державами – членами Європейського союзу, я не можу константувати, що політика мультикультуралізму повністю себе вичерпала. І, як один із виходів з створеної на сьогоднішній день напруженої між етнічної ситуації в Європі, я вбачаю у поступовому запровадженні політики захисту титульної нації.

Дана політика не повинна базуватись на обмежені чи принижені соціальних, культурних чи політичних прав національних меншин, а буде заснована на соціальній підтримці, культурній популяризації титульної нації чи автохтонного населення тої чи іншої держави.

Міжкультурний колапс, в якому на сьогоднішній день опинилась Україна, потребує негайного вирішення. Формування нових стратегій етнополітики нашої держави повинні базуватись в першу чергу на змінах в освітньо-культурних сферах, а саме:

- Освіта.
- Видавнича сфера.
- Кінематографія, театральна діяльність.
- Охорона музейно-культурної спадщини.

Реформування усіх цих галузей повинно відбуватись в напрямку популяризації української культури, мови, традицій водночас наголошуючи на толерантному сприйняті українською культурною інших національних меншин.

На початку 2015 року Комітет Верховної Ради України з питань культури та духовності запропонував проект реформи культури в Україні. В основі проекту лежать такі основні принципи:

- Зменшення державного впливу та втручання в управління об'єктами культурної сфери.
- Запровадження прозорого розподілу державних коштів на конкурсних засадах, що забезпечить можливість отримання фінансування як державними так і приватними закладами культури.

- Підсилення державного захисту українських виробників аудіовізуальної продукції шляхом запровадження стимулів для поширення українських творів в джерелах масової інформації та створення ефективного механізму контролю за дотриманням квот на телебаченні, в радіомовленні та в кіновиробництві.
- Популяризація української культури за кордоном.
- Впровадження інструментів державно-приватного партнерства для здійснення культурологічних проектів [15].

Ці, та інші кроки в напрямку захисту національних традицій, популяризації та наголошенні на державотворчій ролі української нації, з часом, не одразу, повернуть суспільну думку в напрямку консолідації громадян навколо ідеї цілісної, суверенної Української держави. Утвердження в свідомості населення власної української ідентичності, призведуть до створення здорової, повноцінної української політичної нації, на грунті якої уже не приймуться сепаратистські ідеї, чи будь-які антидержавні переконання.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Курас І.Ф. Етнополітологія. Перші кроки становлення /І.Ф.Курас// – К.: Генеза, 2004. – 736 с.
2. Майборода О. Етнополітика України в контексті Євроінтеграції / О.Майборода. – Національне питання в Україні XX початку XXI століття. – історичні нариси / Ред. рада: В. М. Литвин (голова), Г. В. Боряк, В. М, Даниленко, С. О. Довгий, С. В. Кульчицький, Ю. А. Левенець, О. С. Онищенко, В. А. Смолій, В. М. Шаповал НАН України. Інститут історії України. – К.: Ніка-Центр, 2012. – 592 с.
3. Біліцер Н.Концепція державної етнополітики України: нові підходи / **Н.Біліцер.** – *Інститут демократії імені Пилипа Орлика*. – *[Електронний ресурс]*. – **http://www.forumn.kiev.ua/3-34-2005/34-12.htm**
4. Власюк О.П. Формування етнічної ідентичності сучасних українців / О.П.Власюк. – Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв: Наук. журнал. – К.: Міленіум, 2009. – №1 – 188 с.
5. Овчаренко В. Етнополітика в сучасній Україні: проблеми формування законодавчої бази /В. Овчаренко// Етнічна історія народів Європи . –

2013. – Вип. 39. – С. 118-123. – [Електронний ресурс]. – http://nbuv.gov.ua/j-pdf/eine_2013_39_21.pdf

6. Мельник Н. Особливості політичної ідентифікації у міському середовищі /Н.Мельник// Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф.Кураса ВНАН України. – 2014. – 1 (69) – с.283

7. Котигоренко В. Ризик для держави в контексті енополітичних загроз соціальні стабільності /В.Котигоренко// Віче. – № 27. – жовтень. – 2008. – [Електронний ресурс]. – http://www.viche.info/journal/1140/

8. Кучеренко І. Інститути держави у структурі політичної ідентичності Українського суспільства /І.Кучеренко// Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф.Кураса ВНАН України. – 2014. – 1 (69) – с.283
9. Словник-довідник правових, політологічних, соціологічних та економічних термінів: Навчальний посібник / Укладачі: І.П.Байрак, В.К.Збарський, О.В.Грабовський, В.І.Курило, Л.І.Курило. – К.: Міленіум, 2008. – с.296.
10. Закон України «Про громадянство України» // [Електронний ресурс]. – http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?№eg=1636-12.
11. Декларація прав національності України // Права людини в Україні. – К., 1998. – Вип.21. – С.446-447
12. Крисаченко В.С. Етнополітика у незалежній Україні: стан та стратегічні орієнтири / В.С.Крисаченко / Стратегічні пріоритети. – № 1(2). – 2007. – *[Електронний ресурс]*. – old.niss.gov.ua/book/StrPryor

13. Вахній О. Нормативно-правове забезпечення інтеграції мігрантів та національних меншин у гуманітарні процеси держав ЄС /О.Вахній// Gazeta.ua. – [Електронний ресурс]. – http://gazeta.ua/blog/39957/normativnopravove-zabezpechennya

14. Халавка Т.Особливості і регулювання етнополітичних процесів в державах – нових членах ЄС (на прикладі Румунії) / Т.Халавка. – Актуальні проблеми Європейської інтеграції та Євроатлантичного співробітництва України: Матеріали 10-ї регіональної науково-практичної конференції 16 травня 2013 р., м.Дніпропетровськ / за заг. ред. Л.Л.Прокопенка. – Д.: ДРІДУ НАДУ. – 2013. – 256 с.

15. Проект: Концепція реформування культурної сфери в Україні / Парламентський комітет з питань культури і духовності. – [Електронний ресурс]. http://espreso.tv/news/2015/03/04/

16. Канівець О. Графа національність: юридичний аспект проблеми / О.Канівець // Голос України. – 16 березня. – 2013. – [Електронний ресурс].– http://golosukraine.com.

Олєйнічук О.М., викладач
УДПУ імені Павла Тичини

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ

Постановка проблеми. Актуальність цієї роботи зумовлена тим, що розбудова України як демократичної, соціальної та правової держави з урахуванням глобальних змін, які відбулися останнім часом неможлива без становлення в Україні ефективного, результативного, економічного місцевого самоврядування.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Суттєвий внесок у дослідженні питань становлення та розвитку місцевого самоврядування в Україні, зокрема зробили В.Авер'янов, В.Бабаєв, В.Бакуменко, І.Дробот, В.Кампо, В.Кравченко, О.Зайчук, Н.Нижник, О.Оболенський, О.Осауленко, В.Погорілко, М.Пухтинський, Т.Смирнова, Ю.Торохтій, Ю.Шаров та інші.

Мета цієї роботи полягає у дослідженні проблем модернізації інституту місцевого самоврядування в Україні.

Основні результати дослідження. Важливість цього дослідження полягає в тому, що воно має показати саме ті недоліки, які заважають розвиватися місцевому самоврядуванні в Україні. Зважаючи на політичний вибір більшості українців, їх прагнення збудувати сучасну європейську державу, настала потреба у розбудові такої системи організації влади на місцях, за якої місцеві громади (об'єднання жителів територіальної одиниці) мають реальну можливість через створені ними структури самостійно, незалежно від держави та її інституцій розв'язувати місцеві проблеми, питання, що стосуються організації життєдіяльності будь-якої територіальної одиниці. Зазначене повністю відповідає положенню частини другої статті 5 Основного Закону, адже відповідно до цієї норми носієм суверенітету і

єдиним джерелом влади в Україні є народ, і саме народ здійснює свою владу як безпосередньо, так і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування [1]. Статтею 7 Конституції України місцеве самоврядування визнається і гарантується. А головне те, що стаття 140 Основного Закону гарантує місцевому самоврядуванню право територіальної громади – жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища та міста – самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України. Отже необхідною передумовою становлення громадянського суспільства, наближення влади до її джерела – народу є її децентралізація. Тому слід погодитись з твердженням О.Зінченко, що головним аспектом інтеграційного процесу України до Європи визначено підвищення дієвості держави … децентралізація влади – делегування управлінських функцій згори донизу і всебічний розвиток місцевого самоврядування є запорукою утвердження в державі демократичних стандартів управління [2, с.21].

Ефективне функціонування місцевого самоврядування неможливе без закладення надійного конституційно-правового фундаменту, а для цього необхідно перш за все розв'язати проблеми понятійно-категорійного забезпечення. Існують два основних підходи до тлумачення поняття "система місцевого самоврядування" [3, с.7]. Перший із них, правовий, ґрунтується на статті 5 Закону України "Про місцеве самоврядування в Україні", згідно з нормами якої до системи місцевого самоврядування в Україні входять: територіальна громада; сільська, селищна, міська рада; сільський, селищний, міський голова; виконавчі органи сільської, селищної, міської ради; районні і обласні ради, які представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ, міст; органи самоорганізації населення. У містах з районним поділом за рішенням територіальної громади міста або міської ради можуть утворюватись районні в місті ради.

Другий підхід, більш поширений у наукових колах, викладений у працях сучасних учених. Так, на думку В.В.Мамонової, система місцевого самоврядування (англ. system of local self-government) – це впорядкована сукупність організаційних форм, інститутів місцевої демократії, зв'язків між ними та процесів, через які здійснюються функції місцевого самоврядування щодо вирішення питань місцевого значення, а також людський, правовий, матеріальний та фінансовий [потенціал], необхідний для їх реалізації [4, с.342]. Слід погодитися з німецьким науковцем Д.Елерсом, який зазначає, що законодавець з огляду на свої права, може встановити для

місцевої громади які-небудь інші повноваження, крім тих, що зачіпають спільне проживання та існування членів громади та мають для них значення саме як для членів даного комунального утворення, однак при цьому він повинен обмежуватися рамками, в які він поставлений конституційно-правовими гарантіями місцевого самоврядування і що саме такий підхід свідчить, що громади також можуть вирішувати завдання державного рівня у випадку, коли державі вигідніше використовувати місцеві переваги громад [5, с. 69].

На думку О.О.Яцунської, той факт, що територіальна громада розглядається як первинний суб'єкт місцевого самоврядування, свідчить, що Україна обрала громадську парадигму самоврядування, але водночас ряд важливих положень Основного Закону України написано в дусі державницької концепції місцевого самоврядування, в яких послідовно проведено ідею, що коріння місцевого самоврядування – в тій владі, джерелом якої є народ, а не громада як його частина [6, с. 23].

Згідно з останньою Концепцією реформи місцевого самоврядування на першому, підготовчому етапі вже в 2014 р. передбачалося в першочерговому порядку внести до Конституції України зміни щодо утворення виконавчих органів обласних і районних рад та розподілу повноважень між ними [7].

Враховуючи висновки і рекомендації колективу вчених щодо досліджуваної нами проблеми становлення і розвитку місцевого самоврядування в Україні [3, с.103-107] виділимо на нашу думку найбільш важливі з них. Отже, однією із найактуальніших і невідкладних проблем у побудові сучасної демократичної, конкурентоспроможної і єдиної Української держави, забезпеченні її сталого економічного розвитку є прискорення реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади. Ідеться передусім про формування повноцінного ефективного самоврядування на базовому, районному та обласному рівнях з утворенням відповідних інститутів, оптимізацію адміністративно-територіального устрою та чинної моделі територіальної організації влади, запровадження механізмів демократії на місцях, приведення їх у відповідність з європейськими засадами і світовими стандартами. Зважаючи на досвід зарубіжних країн, питання впровадження економічних, соціальних та політичних перетворень в Україні потрібно розглядати саме в контексті європейської інтеграції. Ефективна реалізація цього курсу вимагає від органів влади всіх рівнів таких узгоджених заходів: здійснення суттєвих інституційних змін; реформування принципів та методів роботи, у тому числі

й у сфері підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів; забезпечення фінансово-економічних можливостей стимулювання розвитку місцевого самоврядування тощо.

Результатом довготривалого обговорення науковцями, політиками та практиками цих проблем стало вироблення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, яка була схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів від 1 квітня 2014 р. № 333-р.

Успіх будь–якої державної програми або проекту залежить від підтримки населення, від його розуміння та участі у реалізації, чого у свою чергу можливо досягти тільки через співпрацю влади з громадськістю. Стратегічною метою реформування сучасної політичної системи України є створення ефективної системи влади, зорієнтованої на демократичні цінності. Успіх реалізації політичної реформи залежатиме від багатьох чинників, але значною мірою він визначатиметься спроможністю політичних інститутів залучити до цих процесів широке коло громадськості та інституцій громадянського суспільства. Широка участь громадян України у процесі прийняття управлінських рішень поліпшить процес управління в цілому, підвищить довіру до влади та допоможе зміцнити та консолідувати зусилля для вироблення та впровадження спільної політики щодо реалізації державних програм, вирішення проблемних питань сьогодення [8, с.297].

Впровадження ефективної системи державного управління та місцевого самоврядування, спрямованої на задоволення потреб населення та заснованої на демократичних цінностях ... допоможе підвищити якість надання послуг населенню, поліпшити процеси взаємодії та прийняття рішень органами влади в цілому. Особливе значення це має на місцевому рівні, оскільки саме місцева влада найбільш наближена до населення, з яким вона має тісно та плідно співпрацювати. Місцеве самоврядування у цьому контексті розглядається як базова ланка для взаємодії влади з суспільством, основа суспільного розвитку, від якої залежатиме розвиток країни в цілому [8, с.296-297].

Висновок. Узагальнюючи викладене, можна зробити висновок про те, що до основних проблем становлення та розвитку місцевого самоврядування в сучасних умовах можна віднести: недостатнє забезпечення органів місцевого самоврядування в Україні повноваженнями та матеріально–фінансовими ресурсами для самостійного вирішення питань місцевого значення та виконання делегованих функцій держави; недосконалість законодавчого регулювання питань організації і діяльності місцевого самоврядування;

наявність нормативно-правової неузгодженості повноважень різних гілок влади у спільній їх діяльності; неефективна взаємодія влади та суспільства; відсутність громадянсько-політичного паритету, реформ з дієвого реформування інституту місцевого самоврядування та сталої процедури виборів до органів самоврядування; неврахування потреб населення; не чітке визначення меж адміністративно-територіальних одиниць; недостатність фахівців різних галузей при вирішенні проблем місцевого самоврядування, адже місцеве самоврядування – це багатогранний організм, діяльність якого впливає як на добробут усієї країни в цілому, так і на окремих її громадян; пасивне залучення громадськості до процесу прийняття рішень місцевого значення, призводить до закритості у діяльності органів публічної влади та сприяє поширенню корупції при прийнятті управлінських рішень і є суттєвим гальмівним чинником на шляху демократичних перетворень в Україні; невраховування сучасних власних, національних принципів місцевого урядування при запозиченні досвіду місцевого самоврядування європейських країн та запровадження його у національну систему місцевого самоврядування, а також непристосування відповідних національних правових норм, стандартів та процедур до норм, правил і вимог Європейського Співтовариства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України: прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 року (із змінами та доповненнями) // Урядовий кур'єр від 13.07.1996, №129-130.
2. Зінченко О. Інноваційні механізми місцевого та регіонального розвитку // Ресурси місцевого і регіонального розвитку: національний та міжнародний аспекти: Матеріали VIII Всеукраїнських муніципальних слухань, Судак, Автономна Республіка Крим, 29 липня – 2 серпня 2002 р. / Наук. ред. М.Пухтинський. – К.: Атіка-Н, 2003. – 528 с.
3. Місцеве самоврядування в Україні: сучасний стан та основні напрями модернізації: наук. доп. / [редкол. : Ю.В.Ковбасюк, К.О.Ващенко, В.В.Толкованов та ін.]; за заг. ред. д-ра наук з держ. упр., проф. Ю.В.Ковбасюка. – К. : НАДУ, 2014. – 128 с.
4. Мамонова В.В. Система місцевого самоврядування / В.В.Мамонова // Енциклопедія державного управління: у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України ; наук.-ред. колегія : Ю. В. Ковбасюк (голова) та ін. – К.: НАДУ, 2011. – Т. 5. – 2011. – С. 342–344.
5. Элерс Д. Местное самоуправление в Германии / Д. Элерс // Государство и

право. – 2002. – № 3. – С. 68–74.
6. Яцунська О. О. Місцеве самоврядування: світовий досвід та Україна : навч.-метод. посіб. / О. О. Яцунська. – Миколаїв ; О.: ТОВ ВІД, 2003. – 150 с.
7. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 квіт. 2014 р. № 333-р // Уряд. кур'єр. – 2014. – №67. – 11 квіт.
8. Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети: Монографія / за ред. З.С Варналія. – К.: НІСД, 2007. – 820 с.

Пашкова О.Б., к. політ. н., доц.
ПВНЗ «Європейський університет» м. Київ
Бондар А. М., студентка юридичного факультету
ПВНЗ «Європейський університет» м. Київ

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ГУМАНІТАРНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ

Найголовнішою подією останнього року ми, українці, (й не тільки ми) вважаємо Євромайдан або ж Революцію Гідності, яка вже увійде в підручники історії. Саме ці події (та Помаранчева революція 2004 року) породили новий суспільний феномен – явище Майдану як простору протесту проти свавілля влади та особливої форми самоорганізації громадян для захисту своїх прав. Аналізувати та оцінювати наслідки цих подій ми ще будемо не одне десятиліття, а можливо й століття. А українська новітня історія, яка пишеться сьогодні кров'ю своїх патріотів на сході України матиме вплив в т.ч. й на розвиток європейської цивілізації. Навіть в таких складних умовах Україна продовжує здійснювати свій доленосний вибір в напрямку євроінтеграції. Як відомо, саме за ставленням держави до прав людини, можна визначити рівень розвитку демократії в суспільстві, що є однією із вимог вступу України в Європейський Союз.

Водночас, права людини за будь-яких умов мають особливу значимість у житті суспільства. Адже вони є визначальним чинником статусу людини, задоволення її потреб та інтересів.

Інтерпретація змісту прав людини в сучасній науковій літературі досить різноманітна. Під правами людини розуміють певні її можливості,

відокремлену її свободу; деякі основні її потреби чи інтереси; її вимогу про надання певних благ, адресовані суспільству, державі, законодавству, певний вид матеріалів.

В Конституції України наголошується, що «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави» [1, ст. 3]. Конституція України закріпила основні права, свободи й обов'язки особи, гарантії здійснення і процедуру їх правового захисту. Тим самим громадянин має можливість реалізувати свої суб'єктивні права. Конституційні права людини і громадянина це встановлені Українською державою, закріплені в її Конституції та інших законах певні можливості, які дозволяють кожному громадянину обирати вид своєї поведінки, користуватися економічними і соціально-політичними свободами та соціальними благами як в особистих, так і в суспільних інтересах.

Отже, виходячи із вищезазначеного слід відмітити, що конституційні права є не якимось випадковим, амфорним поєднанням, а внутрішньо узгодженою системою прав громадян, яка охоплює своїм регулюючим впливом всі найважливіші й найістотніші сфери життя і діяльності людини.

З усього, що існує у світі, найбільш цінною й найбільш важливою для людини є сама людина, адже вона - це велетенський та неповторний світ. Становлячи найвищу цінність на Землі, людина не може використовуватись як засіб досягнення якихось не пов'язаних з нею самою цілей, особливо тих, досягнення яких може заподіяти їй шкоду, чи то є цілі суспільства, чи інших людей. Свобода людини, її щастя, створення реальних умов для її вільного й всебічного розвитку - ось що має бути головним у ставлення до людини, якщо виходити з визнання її найвищої цінності. Досягнення цього має бути головною метою суспільного розвитку.

Зрозуміло, що термін “гуманітарна політика” взаємопов'язаний з поняттям «гуманізм». Суть якого в тому, що це система поглядів, яка ґрунтується на визнанні самоцінності прав на свободу, щастя і рівність кожної людини; принцип, що вимагає ставлення до людини як до вищої цінності і активного сприяння в створенні умов її вільного розвитку. Загальновідомо, що державна гуманітарна політика - це система і послідовна діяльність держави у відносинах з людиною зокрема і суспільства в цілому,

що здійснюється через органи державної виконавчої, законодавчої та судової влади при залученні громадськості і з урахуванням основних прав людини і ставить за мету досягнення високого життєвого, духовного та інтелектуального рівня особистості, як у її власних інтересах, так і в інтересах держави Україна в цілому.

Гуманітарна політика незалежної демократичної української держави повинна полягати у послідовному проведенні заходів спрямованих на дієву підтримку та інтенсифікацію гуманітарного розвитку суспільства згідно з визначеними пріоритетами на загальнонаціональними та загальнолюдськими інтересами. Тому, ми переконані, що доцільною для гуманітарної політики України є «людиноцентрична» модель державного управління, яка закладена в систему законодавства розвинутих європейських держав. Нам потрібно переймати цей досвід. Загалом, філософія людиноцентризму, вперше в Україні розглянута філософською школою В. Г. Кременя в якості національної ідеї України [5], та може трансформуватися в об'єднуючу для всіх громадян силу. Але, щоб вона дійсно об'єднала людей, вони повинні побачити шляхи її реалізації в повсякденному житті. І в першу чергу, через гарантію забезпечення прав людини, що дасть змогу розпочати процес повернення влади «обличчям» до людей. Таким чином, людиноцентрична модель державного управління, має базуватися на:

- ідеології людиноцентризму (стрижнем якої є сприяння самореалізації особистості в рамках загальнолюдської моралі і національної свідомості);
- гарантії дотримання прав людини в усіх сферах;
- культурі державного управління за кінцевими результатами в державних структурах та контролі громадськості за ефективністю цих результатів.

Отже, суспільство, до якого ми прагнемо, виправдає всі труднощі перехідних процесів, якщо реальною в царині владних відносин стане формула прав та свобод людини, оскільки її діяльність буде заснована на праві й унормована законом.

З огляду на особливу важливість прав людини, що містяться в міжнародних актах та їхнє наступне закріплення в конституційному і поточному законодавстві України у формі прав і свобод людини і громадянина, вважаємо за доцільне провести загальну порівняльну характеристику сприйняття Україною міжнародних стандартів прав людини.

Такий аналіз вважається актуальним не тільки з пізнавальної точки зору, але і з метою усвідомлення кожним громадянином України цінності

євроінтеграційного вибору України та масштабів порушення прав людини з боку Російської Федерації.

Міжнародні стандарти в галузі прав людини - це стандарти розроблені і затверджені Міжнародною Організацією по стандартизації. Міжнародна Організація по стандартизації об'єднує 140 країн світу. Міжнародні стандарти мають добровільний характер застосування. Обов'язковість виконання вимог міжнародних стандартів розпочинається з моменту декларування їх застосування. У 1966 році Генеральна Асамблея прийняла Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права і Міжнародний пакт про цивільні і політичні права. Вони набрали сили в 1976 році. Ці документи із самого початку мали форму міжнародних конвенцій, обов'язкових для держав, що беруть участь у них і були самими загальними по охопленню проблематики прав людини актами, що встановлюють стандарти в цій області. У Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права визнаються такі права, як право на працю, на справедливі і сприятливі його умови, на створення і безперешкодну діяльність профспілок, на соціальне забезпечення, на охорону родини, на достатній життєвий рівень, на найвищий достатній рівень фізичного і психічного здоров'я, на утворення, участь у культурному житті. Міжнародний пакт про цивільні і політичні права гарантує такі права, як право на життя, волю від катувань або рабства, волю й особисту недоторканність, гуманне ставлення і повагу достоїнства, на вільне пересування і волю вибору місця проживання, право залишати будь-яку країну, повертатися у свою власну країну, на рівність перед судами, волю від втручання в особисте життя, волю думки, совісті і релігії, право дотримувати своїх думок і на волю інформації, на мирні збори, волю асоціацій, участь у веденні державних справ, рівність перед законом.

Щодо питання порівняльного аналізу, варто відмітити, що Статті 55-64 Конституції України містять гарантії забезпеченнія та захисту прав громадян. Кожному гарантується право на оскарженні у суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади [1, ст. 55]. Кожному гарантується право знати свої права і обов'язки, закони і інші нормативні акти [1, ст. 57].

Слід зазначити, що в Україні передбачається захист прав і свобод в органах суду, право звертатись до Уповноваженого Верховної Ради з прав людини та в міжнародні органи. Окремо зафіксований порядок обмеження прав і свобод в умовах воєнного чи надзвичайного стану, а також права, які взагалі не можуть бути обмежені. Також у Конституції України наявна відповідність Конвенції по боротьбі з дискримінацією в області освіти (1960

р.), Конвенції про ліквідацію усіх форм дискримінації у відношенні жінок (1979 р), Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність видів поводження та покарання (1989 р.)

Отже, в перерахованих вище особливостях загалом відбивається відповідність Конституції України міжнародним стандартам в області прав людини.

Історичний досвід держав був значною мірою врахований при запровадженні інституції омбудсмена в Україні. В Конституції України в ст.101 передбачено створення нового конституційного органу – Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини для здійснення парламентського контролю за додержанням конституційних прав і свобод людини і громадянина. Ст.55 Конституції нашої країни проголошує право кожного звертатися до Уповноваженого з прав людини за захистом своїх прав. «Уповноважений з прав людини є невід'ємним елементом конституційної системи захисту прав і свобод людини і громадянина, яка включає в себе в першу чергу систему судів України, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини та міжнародні судові та інші органи, членом або учасницею яких є Україна» [Див. 8].

Досить успішно в Україні сприяє розвитку гуманного суспільства, що базується на повазі до людського життя, гідності та гармонійних стосунків між людиною та державою Українська Гельсінська спілка, яка здійснює постійний моніторинг дотримання прав людини та основних свобод в Україні; інформує про факти порушень прав і свобод українців; надає правову допомогу особам у захисті своїх прав; здійснює постійний моніторинг проектів законів та інших правових актів тощо.

Права людини в Україні гарантуються не лише національним законодавством, а й Конвенцією про захист прав і основних свобод людини, яка набула чинності для нашої держави з 11 вересня 1997 року. Саме з цієї дати громадяни та юридичні особи України отримали можливість звертатися до Європейського суду з прав людини з метою захисту своїх основних прав і свобод. Як на практиці українці реалізують цю можливість свідчить наступна статистика, яка є у вільному доступі: станом на 31.12.2013 р. на розгляді Європейського суду знаходилося 13 тис. 284 заяви, подані проти України, що складає 13,3% від загальної кількості заяв у Суді (99 тис. 900). З цим показником наша держава посідає 3 місце за кількістю заяв, поданих до Суду, після Росії та Італії. Протягом 2013 року Європейський суд розглянув 10 тис. 330 заяв стосовно України. Разом з цим. минулого року на розгляд

Суду надійшло 13 тис. 152 нових заяв проти України. У 2013 році Європейський суд ухвалив 916 рішень щодо суті. За кількістю рішень щодо суті Україна посідає 4 місце після Росії, Туреччини та Румунії, отримавши 69 рішень. При цьому у 65-ти з цих рішень Суд констатував принаймні одне порушення Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. та у 3-х не знайшов жодного порушення [Див. 7].

Чому ми звертаємо увагу в даному розділі наукової роботи на аналіз звернень громадян України до даної інстанції? Тому, що автор переконана, що звернення до Європейського суду - ефективний засіб правового захисту та вдосконалення національної правової системи в галузі забезпечення прав людини в Україні. Ось в цьому, на нашу думку, полягає особливість.

Водночас, за всю історію незалежної України найбільш критичного характеру порушення прав людини відбувалися в Україні за режиму Януковича, що й призвело, на жаль, в т.ч. й до військових подій на сході України офіційно названих антитерористичною операцією (АТО).

Загальновідомо, що у 2013 році головна увага держави, всіх політичних сил і суспільства була прикута до підготовки підписання Угоди про асоціацію України з Європейським союзом, яка планувалася на Вільнюському саміті 28–29 листопада. Було підготовлено та ухвалено декілька так званих євроінтеграційних законопроектів : «Про зміни та доповнення до законів про захист персональних даних», «Протидію корупції», в першому читанні ухвалені нові редакції законів про прокуратуру та судоустрій тощо. Але в усьому проглядав чіткий критерій ставлення владної верхівки на чолі з Януковичем до вимог ЄС: вона погоджувалася виконувати усі вимоги, які явно не зачіпали її політичні та економічні інтереси, і всіляко опиралася реальному виконанню тих вимог, які загрожували її інтересам.

Водночас, у 2013 році спостерігалося посилення протестних настроїв населення у зв’язку з наростаючими порушеннями та нехтуваннями режимом Януковича соціальних та економічних прав. Влітку розпочався нечуваний тиск Росії, введена фактична економічна блокада, поєднана з пропагандистською кампанією проти України в ЗМІ.

За тиждень до Вільнюського саміту український уряд припинив підготовку підписання Угоди. Було також припинено прийняття євроінтеграційних законопроектів. При цьому уряд порушив Конституцію та закони України про основні засади зовнішньої політики і про європейську

інтеграцію, оскільки повноваження визначати ці засади за Конституцією належать не уряду, а парламенту, а Верховна Рада їх не змінювала.

Українське суспільство одразу відповіло 21 листопада мирними масовими заходами протесту, які почалися в усіх обласних центрах і містах країни, від сотень тисяч в Києві і десятків тисяч в західних містах до сотень і тисяч на сході і півдні країни. Євромайдан таку назву отримали мирні зібрання з гаслами за євроінтеграцію. Після демонстративно та жорстокого побиття «Беркутом» близько 300 учасників Євромайдану, 1 грудня на мітингу протесту в Києві було близько 1 млн. киян та приїжджих з усіх куточків України. 16 січня 2014 року порушуючи усі регламентні норми парламентської процедури законопроектної діяльності депутатська більшість ухвалила низку законів, які брутально порушували конституційні гарантії майже всіх фундаментальних прав і свобод. Їх назвали «закони про диктатуру». Це був своєрідний комплекс заходів швидкого реагування на протестні настрої й дії українців. Усі «базові підвалини», що були у законі створили законодавчу базу для масових політичних репресій і виключали можливість мирного діалогу суспільства з державою. Ці закони фактично унеможливили будь-які форми мирного протесту, інакодумства і фактично мали знищити громадянське суспільство. Окрім того, депутатська більшість видала індульгенцію правоохоронцям, що вчиняли злочини проти мирних демонстрантів. Після цього влада Януковича остаточно втратила легітимність. 18-21 лютого знову тривало силове протистояння, в якому режим був переможений. Це протистояння забрало життя більше як 100 українців («Небесна Сотня»), які загинули в центрі столиці від куль снайперів та «Беркуту». Загинули також декілька десятків правоохоронців. Президент Янукович та його оточення втекли з України 22 лютого й в Україні з'явилася нова влада і почався новий етап її історії.

Отже, враховуючи все вищезазначене, можна з впевненістю стверджувати, що описані події свідчать, що український народ своєю присутністю на Євромайданах здійснив своє природне, ніде в українському законодавстві не сформульоване, право на повстання проти політичного режиму, який узурпував владу, використовував її виключно для власного збагачення, цинічно порушуючи права людини. Українці в черговий раз продемонстрували, що для багатьох з них свобода, справедливість, честь і гідність важать більше, ніж власне життя.

Сучасна Україна переживає складний і трагічний етап свого розвитку. В таких непростих військових умовах питання гуманітарної політики та

забезпечення прав людини набувають ще більшої актуальності та життєвозначущого характеру.

У березні 2014 року Управління Верховного комісара ООН з прав людини розпочало в Україні моніторингову місію з оцінки та звітування щодо ситуації з правами людини, а також задля того, щоби надати підтримку уряду України у справі заохочення та захисту прав людини. Місія охоплює події в області прав людини в країні в цілому. В рамках своєї роботи Місія оприлюднює щомісячні доповіді щодо ситуації з правами людини та рекомендаціями задля її покращення. Ці звіти є відкритими і доступними. Остання дев'ята доповідь Місії ООН з прав людини в Україні, що охоплює період з 1 грудня 2014 року по 15 лютого 2015 року була оприлюднена 3 березня 2015 року і мала такий зміст:

- триває притік важкого озброєння та іноземних бойовиків, в тому числі з Російської Федерації, на контрольовані озброєними групами території Донецької та Луганської областей.
- за приблизними оцінками кількість людей, які загинули на сході України з квітня 2014 року перевищила 6000, бойові дії призвели до нестерпних умов життя для тих, хто опинився на території, що контролюється озброєними групами, або стали їх заручниками.

Верховний комісар ООН з прав людини Зейд Раад аль-Хусейн заявив, що нова моніторингова доповідь про ситуацію з правами людини в Україні, малює картину «безжального спустошення життя мирних жителів та інфраструктури. Жінки, діти та вразливі групи постраждали особливо сильно. Цивільне населення опинилося в жахливих умовах – що прямо порушує вимоги міжнародного гуманітарного права та прав людини».

Отже, ситуація з правами людини на території контрольованій бойовиками й так званими «ДНР» та «ЛНР» критична.

На жаль, варто констатувати, що сьогодні в Україні мають місце специфічні умови (військова агресія). В цьому контексті доречно розглядати можливість введення інституту військового омбудсмена. Вперше військовий омбудсмен був введений на батьківщині інституту парламентського омбудсмена — у Швеції, в 1915 р. та діючи паралельно з ним, зіграв сильну роль під час двох світових воєн. У специфічних умовах і в різний час в різних країнах (Швеції, Норвегії, Німеччині, Чехії та ін.) було введено інститут омбудсмена спеціалізованої компетентності щодо здійснення контролю за дотриманням прав військовослужбовців. У наші дні потужними повноваженнями відрізняється військовий омбудсмен у ФРН. Військовий

омбудсмен має тут статус федерального міністра, але може діяти і за своєю ініціативою, за вказівкою Бундестагу або Комітету оборони. У Норвегії, де давно вже затверджений інститут парламентського омбудсмена, йому передував інститут військового омбудсмена, який продовжує успішно діяти. У Нідерландах діє генеральний військовий інспектор. У Чехії після демократичних змін наявний громадський захисник з питань збройних сил.

Отже, враховуючи військові виклики пов'язані із російською агресією можливо запропонувати наступні напрямки гуманітарної політики України:

- додатково запровадити інститут військового омбудсмена з прав людини;
- доцільно розглянути питання щодо наділення військового омбудсмена правом законодавчої ініціативи, створення його регіональних представників для ефективної співпраці з громадськими організаціями та волонтерами в зоні АТО;
- доцільно розглянути питання щодо створення додаткового механізму захисту прав людини, а саме, комісії з прав учасників АТО та переселенців.
-

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996р. – К.: Преса України, 1997. – 80с.
2. Висоцький О. Ю. Політична влада в Україні: проблеми легітимації та модернізації. / Висоцький О.Ю. –– Дніпропетровськ: Інновація, 2012. -132 с.
3. Гом'єн Д. Короткий путівник Європейською конвенцією з прав людини / Д. Гом'єн ; пер. С. Ткачук. - 3. вид. - К. : Фенікс, 2006. - 192 с.
4. Донеллі, Д. Права людини у міжнародній політиці / Д. Донеллі ; пер. з англ. Т. Завалій. Л. : Кальварія, 2004. 280 с.
5. Кремень В.Г. Філософія національної ідеї : людина, освіта, соціум / В.Г. Кремень. - Київ : Грамота, 2010. - 576 с.
6. Резолюция 25 сессии (1970г):A/RES/2675 (XXV), от 9 декабря 1970 года про Основные принципы защиты гражданского населения в период вооруженных конфликтов.
7. http://www.minjust.gov.ua
8. http://www.ombudsman.gov.ua

Родік Т. П., викладач
УДПУ імені Павла Тичини

МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

- Місцеве самоврядування, як демократичний інститут українського суспільства, все вагоміше впливає н асоціально-економічні і політичні процеси в державі. Сьогодні місцеве самоврядування в Україні визнається і гарантується Конституцією України та має міцну правову основу. Однак процес його формування не можна назвати завершеним. Ці питання досить активно вивчаються як вітчизняними так і зарубіжними вченими та практиками.
- Певні аспекти означеної проблематики досліджували в своїх працях на уковці різних часів, серед них Н. Р. Нижник, Н. Т. Гончарук, В.Скрипнюк, Павко А., Баймуратов М. О., Калиновський Б., Батанов О.В., Стогова, О. В. та ін..
- Актуальність теми дослідження обумовлюється специфікою політичної ситуації в сучасній Україні. Саме завдяки місцевому самоврядуванню суб'єкти громадянського суспільства можуть знайти сферу для власного волевиявлення. А тому, пошук дієвих інструментів впливу на владу підводить до аналізу особливостей місцевого самоврядування.
- Мета цієї статті є визначити та вивчити питання та проблеми інституту місцевого самоврядування, а також розробити відповідні практичні рекомендації.
- Для досягнення поставленої мети були визначені такі завдання:
- здійснити аналіз наявних наукових розробок і стан чинного законодавства у контексті досліджуваної тематики;
- зробити відповідні пропозиції щодо вдосконалення законодавства Укр аїни у зазначеній сфері та практичні рекомендації.
- Розвиток місцевого самоврядування як ефективної і максимально наближеної до людей місцевої влади є одним із визначальних пріоритетів здійснення адміністративної реформи, становлення України як демократичної держави.
- Без реформування місцевого самоврядування, здійснення процесів децентралізації, неможливо подолати негативні процеси в соціально-економічному та культурному розвитку територіальних громад і регіонів,забезпечити суттєве підвищення рівня та якості життя більшої частини громадян України, побудови місцевої влади на засадах демократії [1 с.149]. Місцеве самоврядування почало розвиватися в Європі в часи середньовіччя як форма громадського самоврядування, однак

сучасного вигляду воно набуло внаслідок муніципальних реформ XVIII-XX ст. та представлене самостійними суб'єктами управління, утвореними за територіальним або галузевим принципом.

- У загальному вигляді місцеве самоврядування трактується як право й реальна здатність органів управління місцевого рівня регламентувати та управляти суттєвою частиною державних справ, діючи в рамках закону, під власну відповідальність і в інтересах місцевого населення. У зарубіжних країнах були сформовані дві концепції взаємовідносин місцевого самоврядування й держави: громадівська та державницька. Перша модель розглядає відносини місцевої і центральної влади як відносини партнерів, що переслідують загальну мету, надаючи певні послуги населенню.
- Вона передбачає закріплення за територіальними колективами та їхніми органами спеціальних владних повноважень, які дозволяють розглядати їх як незалежну від держави й самостійну гілку влади. Друга – головну роль у відносинах між державними та місцевими органами відводить саме державі.
- У цій моделі територіальні громади мають виконувати функції державного управління шляхом набуття частини функцій та повноважень державної влади.
- У цьому випадку місцеве самоврядування трактується як найнижча ланка в системі державного управління, яка є цілком інтегрованою в структуру державної влади і складає один з елементів виконавчої вертикалі [5,с.48].
- Для сучасного українського суспільства переважно характерна державницька модель розвитку місцевого самоврядування.
- Аналізуючи місцеве самоврядування, зазначимо, що воно попри наявність різних його систем, зокрема в Україні та європейських державах, має спільні ознаки:
- 1) є публічною інституцією, яка зберігає у своїй діяльності автономність від держави;
- 2) втілює свої принципи через громаду, яка делегує обраних представників до колегіального представницького органу;
- 3) має відокремлене від державного та приватного майно і фінансові ресурси, якими від імені громади розпоряджаються сформовані нею органи;

- 4) наділене правами запроваджувати й збирати місцеві податки, збори та платежі й справедливо використовувати їх в інтересах усієї громади;
- 5) виконує лише властиві йому функції та надані йому державою адміністративні повноваження [7,с.23].
- Розвиток місцевого самоврядування, хоча й має в Україні значний історичний досвід, помітно відстає від світових та загальноєвропейських тенденцій, а точніше кажучи на цьому шляху ми мало в чому відійшли від колишніх методів та принципів «жорсткої централізації влади» [3, с.20].
- Місцеве самоврядування у державно-організованому суспільстві забезпечує становлення та реалізацію соціальних, національних, професійних, територіальних, корпоративних, колективних інтересів. Воно визнається і гарантується державою як форма самоорганізації громадян для рішення питань місцевого значення, забезпечення повсякденних потреб кожної людини окремо і територіальної спільноти в цілому. Місцеве самоврядування формується в процесі розмежування інтересів центральної державної влади з інтересом окремих територій. Для ефективного функціонування держави необхідний баланс інтересів державних і місцевих (тобто загальних інтересів мешканців певного села, селища чи міста). Виразником місцевих інтересів саме й виступає місцеве самоврядування.
- Але проблемою в становленні та розвитку місцевого самоврядування залишається саме баланс інтересів територіальної спільноти і держави. Держава здебільшого прагне обмежити самостійність територіальних громад, знижуючи тим самим інтерес громадян до спільних дій. Місцеве співтовариство позбавляється дієздатності в рішенні питань власного життєзабезпечення і втрачає мотивацію для взаємодії з іншими суб'єктами влади, у тому числі і самою державою [2, с.120].
- Існуюча система державного управління в Україні є внутрішньо суперечливою і незавершеною. Після кількох спроб її реформування система залишається неефективною.
- Результатом реформування виконавчої влади має стати створення такої системи, яка забезпечуватиме ефективне державне управління як на центральному рівні, так і на місцевому, захист прав та законних інтересів громадян, належний соціально-економічний розвиток відповідних адміністративно-територіальних одиниць. Але такий взаємозв'язок інтересів

не означає злиття інтересів центру та периферії. Поляризація інтересів центра і периферії – основа муніципальної влади, яка виникає в процесі децентралізації та деконцентрації державної виконавчої влади. Поняття самоврядування прямо пов'язане з централізацією та децентралізацією [6].

- Досвід розвинутих демократичних країн світу свідчить про те, що саме децентралізована виконавча влада з сильними інститутами місцевого самоврядування є найбільш ефективною системою державної влади. Основною проблемою, що значно впливає на розуміння суті місцевого самоврядування і його місця у державі, є необхідність чіткого визначення кола і суті функцій і завдань, які повинні здійснювати органи місцевого самоврядування. Це дискусійне питання вже тривалий час є предметом обговорення зарубіжних та вітчизняних науковців, політиків та громадськості
- Засади місцевого самоврядування в Україні визначені Конституцією України (1996 р.), Європейською хартією місцевого самоврядування (ратифікована парламентом України в 1997 р.), законами України «Про місцеве самоврядування в Україні» (1997 р.), «Про службу в органах місцевого самоврядування» (2001 р.), «Про статус депутатів місцевих рад» (2002 р.) та низкою інших законів і документів. Загалом на сьогодні питання, що належать до компетенції місцевого самоврядування, регулюються близько 700 законами та більше ніж 3 тис. нормативно-правовими актами. Частина з них містить норми, що породжують колізії як у середині цих правових актів, так і між самими актами. Необхідно відмітити, що конституційна реформа обумовлена необхідністю внесення змін та доповнень до частини цих документів, що потребуватиме додаткових зусиль та часу для адаптації до нових умов.
- Відповідно до чинного законодавства на місцях діють дві системи влади: місцеве самоврядування і місцеві державні адміністрації.
- Дані системи є суб'єктами конституційно-правових відносин і діють у рамках конституційних повноважень, проте вони не існують відокремлено одна від одної, ізольовано. Діяльність даних систем повинна бути побудована на принципах поєднання місцевих та державних інтересів.
- Аналізуючи повноваження обох систем, можна зробити висновок про те, що державні органи виконавчої влади повинні забезпечувати належні умови для нормальної діяльності органів місцевого самоврядування, а органи місцевого самоврядування в свою чергу виконують чимало повноважень органів державної виконавчої влади.

- На практиці виконання наданих повноважень органами місцевого само врядування та місцевої виконавчої влади не рідко породжує конфлікти між ц ими двома ланками влади. Найчастіше їх можна класифікувати як державно-правові конфлікти.
- Предметом для даних конфліктів є, насамперед, права і обов'язки місцевої громади; права і свободи громадян; можливість волевиявлення членів територіальної громади; розподіл компетенції між органами місцевої виконавчої влади і місцевого самоврядування;

дії органів місцевої виконавчої влади і місцевого самоврядування, тощо.

- Головними причинами їх виникнення слід вважати: перехідний етап ро звитку суспільства і держави; недосконаліть законодавчого поля, на якому можна було б формувати організаційну, правову та матеріально-фінансову основу взаємовідносин органів місцевого самоврядування та місцевих державних адміністрацій, колізійність тлумачення норм конституційного та іншого законодавства суб'єктами виконавчої влади та місцевого самоврядування; перетин повноважень даних систем, що породжує неспроможність сільських, селищних, міських рад надати повний обсяг соціальних послуг членам громад; низький кадровий потенціал; відсутність ефективних механізмів.
- На сучасному етапі розвитку України як демократичної, соціальної та правової держави реформування системи органів місцевого самоврядування є нагальною вимогою часу. Основною проблемою на цьому шляху є відсутність якісної нормативно-правової бази, що має забезпечувати дійсний розвиток місцевого самоврядування, тобто «право територіальних громад самостійно вирішувати питання місцевого значення», як це зокрема зазначено у ст. 140 Конституції України [8]. Проблема ефективності місцевого самоврядування є однією з найважливіших на сучасному етапі розвитку державності України. Головним чинником якісного управління є чіткій розподіл повноважень та компетенції між всіма органами державної влади як по горизонталі, так і по вертикалі, а також між органами державної влади та органами місцевого самоврядування.
- Важливим показником територіального розвитку є надання широких повноважень органам місцевого самоврядування під їх власну відповідальність, що має бути забезпечено відповідним законодавством. Децентралізація владних повноважень (передача частки повноважень органів центральної влади на регіональний та місцевий рівень) є

найкращим засобом забезпечення ефективного місцевого самоврядування та якісного надання послуг населенню [4, с. 97].

- Підсумовуючи вищезазначене, важливо виділити основні питання, що потребують якнайтерміновішого вирішення:
- – спрямування зусиль на наукове осмислення та опрацювання засад організації місцевого самоврядування, його політико-правової природи, місця та ролі в структурі громадянського суспільства;
- – забезпечення реалізації конституційно-правової реформи щодо удосконалення місцевого самоврядування в Україні;
- – приведення національного законодавства про місцеве самоврядування у відповідність з нормами Європейської хартії місцевого самоврядування та іншими міжнародно-правовими стандартами;
- – створення нормативно-правової бази для подальшого розвитку місцевого самоврядування в Україні шляхом внесення змін до діючих законів України та розробки та прийняття нових;
- – наділення органів місцевого самоврядування більш широкими повноваженнями, що зробить їх реальним суб'єктом територіального розвитку та вираження інтересів громад, їх дійсної самоорганізації та самоврядності;
- – вдосконалення механізму реалізації повноважень органів місцевого самоврядування;
- – запровадження дієвого громадського контролю за діяльністю органів та посадових осіб місцевого самоврядування;
- – створення належної матеріально-фінансової бази місцевого самоврядування шляхом визначення сталих джерел матеріальних і фінансових ресурсів, достатніх для реалізації їх повноважень.
- Отже, вирішення зазначених питань розвитку та зміцнення системи місцевого самоврядування в Україні надасть можливість розширити повноваження органів місцевого самоврядування і наділення їх реальним змістом.
- Реформування місцевого самоврядування є одним із дієвих чинників демократизації українського соціуму, наближення його до європейських стандартів забезпечення його потреб у послугах, ефективного їх надання, забезпечення соціально-економічного розвитку країни та її регіонів.

ЛІТЕРАТУРА:

Адміністративна реформа в Україні: сучасний стан, проблеми та перспективи : монографія / за заг. ред. Н. Р. Нижник, Н. Т. Гончарук. – Дніпропетровськ : Моноліт, 2009. – С. 146 –177.

Батанов О.В. Конституційно-правовий статус територіальних громад в Україні: Монографія/ Батанов О.В. – К., 2003. – 512с.

Баймуратов М. О. Муніципальна влада: актуальні проблеми становлення й розвитку в Україні [Текст]: посіб. / М. О. Баймуратов, В. А. Григор'єв. – О.: Юридична література, 2003. – 192 с.

Калиновський Б. Місцеве самоврядування в Україні: інноваційні підходи до розв'язання проблем у законодавстві [Текст] / Б. Калиновський // Підприємництво, господарство і право. – 2002. – №8. – С.97-98.

Скрипнюк В. Демократизація державної влади і проблеми становлення системи місцевого самоврядування в Україні / В.Скрипнюк // Вісник Академії правових наук України. – 2008. – № 4 (55). – С. 44-56.

Стогова, О. В. Реформування місцевих органів влади та місцевого самоврядування в Україні: проблеми та перспективи [Текст] / О. В. Стогова // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Серія Питання політології. – 2009. – № 861. – С. 127-133.

Павко А. Місцеве самоврядування в структурі політичних систем: вітчизняний і зарубіжний досвід / А.Павко // Віче. Журнал Верховної Ради України. – 2008. – № 12. – С.22-23.

Конституція Україні від 28.06.1996року // [Електронний ресурс] http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/page3

Самокиш В. І., студент гр. ЕП-12-2
Науковий керівник – Коршун Т. С., доц.
Дніпропетровська державна фінансова академія

ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ ТА ВИБОРИ

Політичне життя в сучасному суспільстві немислиме без партій. Партії надають йому динаміки, оскільки вони є ареною змагання політичних курсів, ідей, які виражають інтереси різних суспільних груп. Знання про партії як суспільний інститут, їх місце і роль у суспільно-політичному житті мають не лише теоретичне, а й практичне значення.

Відомий французький дослідник політичних партій М. Дюверже справедливо стверджував, що взаємини партій та влади значною мірою

залежать від самих партій, від їх сили, генези, структури, автономії, внутріпартійної демократії, типу лідерства тощо.

До проблеми розвитку теорії партійної системи України звертали свої погляди вітчизняні вчені В. Кафарський [3], В. Ковальчук [1], Б. Кушнірук [4], О. Скакун [5] та ін.

Проте вони свої наукові пошуки зосереджували на більш загальних чи суміжних викликах, не ставили своїм завданням сформулювали ідеальну систему партійної системи молодої демократичної держави.

Термін "партія" (від лат. partio – ділю, розділяю) у перекладі з латини означає частину великої спільноти.

Сучасним політичним партіям передували їх прообрази — протопартії. Існує думка, що партії виникли водночас із політикою, тобто в рабовласницькому суспільстві

Ознаки політичних партій:

– добровільність об’єднання;

– певна тривалість існування в часі;

– наявність організаційної структури;

– прагнення влади;

– пошук народної підтримки.

Причинами виникнення партій є необхідність захисту соціально-класових, національних, а нерідко й племінних, релігійних, регіональних інтересів, а також цілі, пов'язані з виборчою боротьбою. Різноманітними є способи виникнення партій.

Свого часу М. Вебер в історії становлення партії вирізняв три етапи: аристократичне угруповання, політичний клуб, масова партія.

Політичні партії утворюються:

- внаслідок об'єднання гуртків і груп однакового ідейно-політичного спрямування, які виникли та існували окремо в різних місцях країни;

- у надрах масових рухів;

- внаслідок розколу однієї партії на дві та більше чи об'єднання двох та більше партій в одну;

- під виливом міжнародної партійної системи;

- як своєрідне відродження партій, які існували раніше, що підвищує їхню легітимацію, створює певну наступність політичного розвитку;

- внаслідок діяльності лідерів, які організували партії “під себе”;

- на основі регіональних організацій партії, яка існувала раніше;

- з ініціативи профспілок (лейбористські партії у Великобританії, Австралії, Канаді та інших країнах, які переважно виражають інтереси робітників, було створено саме з ініціативи профспілок, що стали колективними членами цих партій і фінансують їх). [7],

Політичні партії відрізняються одна від одної походженням, місцем і роллю в політичній системі, соціальною базою, ідеологією, програмою і т.д.

Існує декілька класифікацій політичних партій за різними ознаками:

1. За класовою визначеністю: буржуазні, селянські, робітничі (у т.ч. комуністичні), соціалістичні та соціал-демократичні.

2. За ставленням до суспільного прогресу: радикальні (у т.ч. революційні), реформістські, консервативні, реакційні, контрреволюційні.

3. За ставленням до влади: правлячі, опозиційні, нейтральні або центристські (умовно, позаяк абсолютно нейтральних до влади партій не існує).

4. За формами і методами правління та характером політичної поведінки: ліберальні, демократичні, диктаторські, тоталітарні.

5. За принципами організації та членства: кадрові та масові.

6. За місцем у системі влади: легальні, напівлегальні, нелегальні.

7. За ідеологічним спрямуванням: комуністичні, соціалістичні, фашистські, неофашистські, ліберально-демократичні, націоналістичні, анархістські та ін.

8. За віросповіданням: християнські, мусульманські.

Політичні партії в Україні можна класифікувати за такими критеріями:

- ставлення до державного суверенітету;
- соціально-економічні пріоритети;
- ідейно-політичні засади тощо.

За ідейно-політичним спрямуванням виокремлюють:

- національно-радикальні,
- національно-демократичні,
- загальнодемократичні,
- соціалістичного спрямування,
- національних меншин. [8],

Багатопартійність е певною гарантією проти корупції, зловживань владою, своєрідним способом контролю державних діячів.

Вплив політичних партій на маси, а отже, і завоювання владних позицій у суспільстві визначається такими чинниками:

- наявністю приваблюючих ідеологій, які визначають цілі розвитку, відображають інтереси мас;

- організаційною оформленістю, мобільністю організаційних структур, здатних реалізовувати намічені цілі;

- рівнем компетентності, авторитетності партійних керівників (вождів, лідерів, функціонерів);

- достатньою масовістю й активністю рядових членів партії;

- вмінням практично організувати діяльність партії в конкретній історичній ситуації;

- вмінням відобразити гострі суспільні проблеми в зрозумілих масам конструктивних лозунгах;

- наявністю достатніх коштів для діяльності ідейно-пропагандистських і культурних центрів партії, для оприлюднення її політики через засоби масової інформації.

Українські партії чудово вміють боротися за владу легальними, а частіше нелегальними засобами.

Але завершуються вибори – і щоразу виникає відчуття, що замість того, щоб розробляти перспективний план діяльності в різних суспільних сферах, політики продовжують змагатися за вплив і доступ до адміністративної ренти.

Під час електоральних змагань партії думали лише про перемогу, а не про те, що буде після неї.

Зрозуміло, що це замкнене коло рано чи пізно розірветься, бо держава просто не витримає нескінченного викачування ресурсів без підживлення систематичними реформами й новою кров'ю в політикумі й чиновницькому корпусі.

Постреволюційні парламентські вибори довели, що в суспільстві назріла гостра необхідність змінити обличчя української влади.

Саме звідси неочікуваний успіх "Самопомочі" й "Народного фронту" – нового бренда зі старим складом, а також загальна мода на введення до партійних списків журналістів, військових, вуличних активістів та інших діячів "непарламентської" статури.

Цей олігархічний ребрендинг політсил спрацював, але відсутність у партій реальної, а не показової стратегічної начинки, policy, змусить і політичних гравців, і виборців принципово змінити тактику поведінки.

ЛІТЕРАТУРА:

1. **Байдич К.** Теорія Другого модерну в системі ідей У.Бека // Панорама політологічних студій: науковий вісник Рівненського державного гуманітарного університету. На пошану професора Р. М. Постоловського. – Рівне: РДГУ, 2011. – Вип. 5–6. – С. 235 – 243. (ВАК)
2. **Боднараш Г.** Електоральна волатильність країн Центральної та Східної Європи: порівняльний аналіз // Політологічні та соціологічні студії: Т. Х. Виборчі процеси в Україні та постсоціалістичних країнах: зб. наук. праць /наук. ред. А.М.Круглашов. – Чернівці: Букрек, 2011.– С. 120 – 135.
3. **Колесников О.** Електоральна комунікація за допомогою ЗМІ: проблема в ефективності в українських умовах // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Політологія, соціологія, філософія. Випуск. 14. – Ужгород, 2010. – С. 87 – 90.
4. **Колесников О.** Українська регіональна специфіка як додатковий ресурс у виборчій кампанії // Політологічні та соціологічні студії. Збірник наукових праць. – Т. IX. – Чернівці: Букрек, 2010. – С. 138 – 152.
5. **Ротар Н., Князєв А.** Основні принципи функціонування моніторингу системи Е-урядування в країнах Європейського Союзу // Влада та управління. Збірник наукових праць. – Вип. 1. – Чернівці: «Букрек», 2010. – С.144 – 162.
6. **Сакрієр О.Л.** Використання деструктивних технологій зниження іміджу конкурентів у виборчих кампаніях Україні. - // Гілея: науковий вісник. Зб. наук. праць / Гол. ред. В.М. Вашкевич. – К.: ВІР УАН, 2011. – Випуск 53 (№ 10). – С. 488 – 491.
7. **Сігітов А.** Організація управління профільним навчанням в старшій школі: світовий досвід // Влада та управління. Збірник наукових праць. – Вип. 1. – Чернівці: «Букрек», 2010. – С. 206 – 220.

Скомаровський В.О., к. політ. н., доц.
Європейський університет, Уманська філія

ОСОБЛИВОСТІ ПОЛІТИЧНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Народження і становлення сучасної України відбувається на тлі заперечення її тоталітарного минулого у якому важко позбутись міфів про швидке і щасливе майбутнє, яке має забезпечити державна влада під час і

після перехідного періоду. Нажаль, перехідний період України, від розвалу Радянського Союзу до побудови правової, соціально-демократичної держави, невиправдано затягнувся. На сьогодні Україна ще має історичні шанси здолати перешкоди на шляху реформування у всіх галузях суспільного розвитку і стати нарешті сучасною демократичною європейською державою.

Після здобуття незалежності дослідники України змогли вийти на світове наукове поле, де зустріли безліч шкіл і традицій. Право у пошуку вибору наукової орієнтації виявився не зовсім простим, як здавалось на перший погляд. Треба було переосмислити такі радянські стереотипи як прогрес і свобода (жити у тоталітарному не правовому суспільстві і відчувати себе вільним не можливо). Відмовитись від соціалістичного уявлення про соціальну рівність і справедливість. Рівність у бідності розглядалась у Радянському Союзі як справедливість. А таке звичне гасло як братерство довгі роки приносило тільки шкоду Україні у її стосунках з Росією. Об'явивши себе старшим братом, росіяни вважають, що вони мають право втручатися у політичний процес України, нав'язувати їй свої ідеологічні уподобання, територіальний устрій, і навіть чинити агресію по відношенню до «братського» народу. Такі поняття як солідарність і інтерсуб'єктивність більше відповідають сьогоднішнім реаліям українців ніж затаскане кремлівсько-радянською пропагандою поняття «братерство». Після здобуття незалежності, у суспільствознавстві відкрилися безліч можливостей у дослідженні суспільно-гуманітарного напрямку: раціоналізм і ірраціоналізм, класична та посткласична наука. Поряд звичною класичною філософією, включаючи німецьку класику і марксизм радянського періоду, стали більш доступними сучасні напрямки світової і європейської філософської думки: філософія життя, прагматизм, критичний реалізм, логічний позитивізм, феноменологія, екзистенціалізм, персоналізм, структуралізм, сучасна антропологія, постмодернізм тощо.

Здійснити конструктивний синтез і обрати свій шлях наукових досліджень притаманний українській ментальності – складне завдання і потребує певного часу. Неприйняття критично мислячих науковців, ігнорування простої істини яка доводить, що наука в Україні має стати найважливішим реформотворчим фактором, робить усі декларації про швидку розбудову постіндустріальної і інтелектуальної України є пустим стрясанням повітря. Саме з цих міркувань важливо критично, а не апологетично використовувати здобутки західних і вітчизняних вчених, співвідносити їх зі змінами світового і регіонального порядку. Звідси,

виникає потреба у всеохоплюючому переоснащенні методологічного і теоретичного арсеналу суспільствознавчих досліджень для створення нових підходів, враховуючи ментальну характеристику українського народу.

Історичний і культурний вимір України, як об'єкт пізнання передбачає, що філософія, соціологія і політологія не тільки вивчають її історію як той чи інший специфічний процес під певним кутом зору, але й звертаються до світоглядного матеріалу минулого, щоб дати більш адекватну оцінку сучасному. На відміну від радянського минулого, суспільствознавці у сучасній Україні застосовують багато критеріїв періодизації історичного процесу й історії окремих країн: формаційний, культурологічний, цивілізаційний, тощо. До всіх світових надбань варто, на мою думку, додати суто для України світоглядний вимір, який поділяється на відомі етапи: Людина – Бог (прийняття і поширення християнства у Київській Русі); Людина – Всесвіт (втративши незалежність Україна залишалась у європейсько-культурному просторі до поглинання її Російською імперією); Людина – Нація (пробудження національної самосвідомості і формування української нації, яка наближається до свого завершення).

Будь-який масштабний соціальний рух потрібно розглядати різнобічно і багаторівнево на ґрунті певних взаємозв'язків: локальних і глобальних, партнерських і ворожих, вертикальних і горизонтальних, конституційних і інституційних і т. ін. Ці взаємозв'язки є соціальним середовищем для певного соціального руху, які виступають історичним фактором для даного суспільного руху і історичних суб'єктів, що відтворюють себе у соціальному просторі і часі.

Досліджуючи становлення Української держави, багато українських дослідників з соціально-гуманітарних питань уникають дискусії з критеріїв соціального прогресу, суперечок про долю людства не тільки тому, що немає однозначних розумінь добра і зла, а й тому, що важко довести перевагу наступних форм соціального буття над попередніми. Український досвід переконливо довів, сподіваючись на те, що соціальні зміни можуть зробити людей щасливими не зовсім відповідає їх очікуванням. Натомість, замість поняття «прогрес» все частіше вживаються такі назви як «еволюція», «розвиток», «соціальні зміни», «трансформація», «модернізація» тощо. Ці поняття дозволяють прослідкувати деякі вектори змін у глобальних і коротких часових масштабах, проаналізувати ретроспективу і перспективу суспільства, визначити стратегію розв'язання актуальних завдань у політиці,

соціальній сфері, економіці, але, одночасно дають можливість відійти від жорстких настанов прогресистів.

Українське суспільство на сьогоднішньому етапі розвитку «хворіє» багатьма хворобами головною з яких є всеосяжна корупція, яка вразила все українське суспільство. Відомо, що корупція завжди зростає тоді, коли країна знаходиться на стадії модернізації. Оскільки Україна проходить не просто стадію демократизації державного устрою, а здійснює докорінну зміну економічного і політичного устрою, правової і соціальної системи, зростання рівня корупції є об'єктивно обумовленим фактором.

Сама ж корупція занадто дорого коштує українській державі і народу як у матеріальному, так і духовному вимірах. І справа не тільки у прямих втратах від корупції, які досягають за приблизними підрахунками аналітиків декількох сотень мільярдів доларів на рік. Не менш небезпечним є те, що у суспільній свідомості вкорінюється стереотип про корупцію як етично прийнятну форму дій і «відновлення соціальної справедливості», розмивається розуміння суспільної небезпеки цього явища. Тому вивчення причин і наслідків розповсюдження корупції, системна боротьба з нею сьогодні є нагальною проблемою суспільних наук, які досліджують причини корупційних дій. Як вже зазначалося характерними рисами суспільної свідомості в Україні стало звичним явищем поширення терпимого ставлення до корупції, поєднання у масовій свідомості визнання як суспільної шкоди від неї, так і готовності обирати корупційні шляхи для розв'язання власних проблем, що стало головною причиною неспроможності громадян брати активну участь у антикорупційних діях проти ураження цією хворобою органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Це, у свою чергу, призвело до слабкості інститутів громадянського суспільства.

Аналіз чинного законодавства про відповідальність за корупційні правопорушення дає підстави стверджувати, що в Україні створена в цілому достатня законодавча база для ефективної боротьби з нею. Вона передбачає цілий комплекс кримінальних, адміністративних, цивільно-правових, дисциплінарних та інших заходів, які дозволяють притягнути до того чи іншого виду відповідальності практично будь-яку посадову особу органів державної влади, яка допустила те чи інше правопорушення або зловживання владою.

Важливим фактором на сучасному етапі у боротьбі з корупції є також створення Національного антикорупційного бюро по боротьбі з корупцією у вищих ешелонах влади. Єдина мета усіх органів державної влади у даному

питанні полягає у забезпеченні дотримання прав і свобод громадян, якнайповнішої реалізації їхніх законних інтересів, адже єдиним чинником ефективності роботи у цьому випадку є те, наскільки громадяни задоволені виконаннями зобов'язань, які бере на себе держава.

Другим важливим фактором, що системно заважає оновленню і модернізації країни – це створена за президента Кучми Л.Д. клановo-олігархічна система з елементами демократії. За президентства Януковича В. Ф. клановo-олігархічна система не тільки не була зламана, навпаки, зміцнилася елементами авторитаризму. Після Революції Гідності олігархічна система набула швидше елементів хаосу, у якому громадянська активність має звести її нанівець.

Клановo-олігархічна система змушувала всю країну розвиватися й трансформуватися не в інтересах абсолютної більшості громадян, а в інтересах вузького кола «господарів життя». Ці люди контролюють державний бюджет, уряд і найважливіші державні рішення. Як показує досвід, олігархи зовсім не є прихильниками соціально-економічного поступу суспільства. Вони постійно демонстрували фактичну зацікавленість у збереженні архаїчних форм організації економічного і політичного життя країни, зокрема підтримували радянські традиції, голосували у Верховній Раді за комуно-імперські ідеологічні закони на кшталт «захисту історичної пам’яті» в її «совковій» редакції, блокувалися з КПУ, не сприяли сучасним економічним і соціальним реформам, всіляко перешкоджали здоровій конкуренції, встановлюючи монопольні правила гри завдяки своїм ексклюзивним можливостям на вищих поверхах влади. Існують вельми обґрунтовані сумніви стосовно того, що українські олігархи є ефективними власниками. Вони можуть бути такими хіба що за браку чесної конкуренції, за ексклюзивного доступу до бюджету і тотальної корупції у державному апараті. Досліджуючи протидію олігархів демократичним реформам в Україні, я не один раз доводив, що в умовах клановo-олігархічного порядку демократизація політичного, економічного і соціального життя у державі не можлива. Клановo-олігархічна система «спотворено впливає на суспільну свідомість. Державний механізм підпорядкований апетитам олігархів не дає можливості покращувати якість життя для переважної більшості громадян, відчувати себе успішними у будь-якій сфері діяльності. За цих обставинах суспільство не бачить перспектив власного майбутнього. Політичне спотворення Основного закону, фальшиві гасла, що підміняли реальний стан речей, тільки посилювали почуття безсилля, накопичували масу розчарувань,

створювали вибухонебезпечну напругу. Натомість, олігархічна влада подавала всю цю суміш як «велике досягнення». Минулу і сучасну дійсність вона намагається нав'язати стереотипними конструкціями, послуговуючись ідеями, які не витримували перевірку часом у боротьбі проти національної гідності і зростаючій самосвідомості народу» [1, 42].

Навіть після Революції Гідності олігархічний режим має достатньо важелів впливу для поширення корупції, порушення конституційних норм і законів, застосування нелегітимних виборчих технологій, контролю за діяльністю ЗМІ тощо, використовуючи їх під гаслами «наведення порядку», «захисту інтересів народу», але насправді дбає лише про отримання надприбутків і зміцнення свого режиму.

Історична доля нового режиму буде залежати від міри розвитку демократичної моделі, здатності забезпечити справедливого судочинства у «новому порядку», що цей «порядок» має бути захищений правом, де кожний громадянин України відчуває себе захищеним і вільним, на якій би щаблині соціального буття він не знаходився. Крім того, важливо, щоб регіони України не протистояли один одному, а поєднували конструктивні ідеї та ініціативи, з якими вони виходять на національний рівень. Найближчий час буде остаточно зрозуміло, який шлях остаточно обере новоспечена владна верхівка: трансформацію олігархії чи модернізацію політичної системи у напрямку сучасної демократичної Європи.

Олігархічні фінансово-промислові групи не фінансують розвиток науки, освіти, культури, навіть через механізми політичної влади виділяють на них бюджетні кошти за залишковим принципом. Хоча й використовують кадри, підготовлені у цих сферах державою. Не тільки інтелігенція, а й пересічні громадяни, які ідентифікують себе з демократичною Україною, є природним ворогом олігархічного режиму, що й засвідчили події Помаранчевої революції і Революції Гідності. Вони тривалий час можуть пасивно спостерігати, але при певних обставинах виступити детонатором соціально-політичного вибуху.

Третім, не менш важливим фактором дестабілізації є війна з Росією – це цивілізаційна війна. Це війна між європейсько-атлантичною і євразійсько-ординською цивілізацією. Це війна високих технологій і нижчих технологій. Росія – це сублімація різних протонаціональних етносів, у яких процес державотворення був перерваний у результаті захоплення московською метрополією панівних висот для розвитку цих протоетносів.

Перед Україною стоїть величезне завдання. Вона стоїть на передньому краю цієї цивілізаційної війни. Її завдання – стати конкурентоздатною. У межах кланово-олігархічної моделі перемогти російського агресора важко. Це можна зробити тільки у випадку зламу кланового-олігархічного режиму і приступити до рішучої модернізації країни, яка здатна не тільки зупинити путінську агресію і окупацію українських територій, а й перемогти загарбника, щоб нарешті стати державою, яка опанує вищі технологічні уклади, спираючись на євроатлантичну цивілізацію, особливо на таку її гілку, як США, Великобританія і Канада, та критично переосмислювати «поради» таких потужних європейських країн як Франція і Німеччина, які штовхають керівництво країни на переговори з терористами, сепаратистами і мародерами.

Олігархат в Україні є васальним, він є сатрапом пануючого кадебістського кланово-корпоративного олігархату Росії. На сьогоднішній день, щоб зламати кланово-олігархічну модель, треба активізувати всю українську громадськість, ініціативу широких народних мас. Українська влада не має зволікати з реформами, а швидше передавати гроші, владу і власність на місця.

Саме таке було головне гасло у 2005 році, під цими гаслами проходила Помаранчева революція і Революція Гідності. В Україні треба швидко міняти природу держави – з лихварської, експлуататорської на партнерську, на модель, коли держава сприяє розвитку громад. Для цього треба провести адміністративно-територіальну реформу, перейти на дволанкову модель самоврядування: центр, потім ідуть краї, а далі йде місто-громада. Отже, нам треба ліквідувати райони і районні державні адміністрації, як ланку вертикалі, яка дозволяє олігархату експлуатувати і викачувати гроші знизу нагору.

Потрібно всі громади урівняти у функціях і правах. У нас є села, селища, райони, міста районного рівня, міста обласного рівня, міста державного рівня, області, республіканські міста і Автономна Республіка Крим, яка тимчасово окупована російським агресором. Україні потрібно здійснити революцію самоврядування. Це означає, що громади мають бути самодостатніми [2]. Основна ідея реформування місцевого самоврядування і територіальної організації влади на місцях це – децентралізація влади в Україні і суттєве розширення повноважень територіальних громад. Саме на рівні громад можливо максимально забезпечити надання якісних та доступних адміністративних, соціальних та інших послуг, становлення

інститутів демократії, задоволення інтересів громадян в усіх сферах життєдіяльності на відповідній території, узгодження інтересів держави та територіальних громад.

Про небезпеку посилення президентської гілки влади ведуть публічні дискусії політики, журналісти політологи. Переважна більшість з них закликають можновладців уникати взаємопоборювання і працювати узгоджено на благо народу і країни. «Нажаль, – як пише Костянтин Матвієнко, – кожний наступний президент України, включаючи останнього, намагається зміцнити особисту владу. Для цього необхідно змінювати конституцію владних повноважень. Розділ ІІ Коаліційної угоди передбачає, точніше, передбачав, зобов'язання нинішньої парламентської коаліції утворити Тимчасову спеціальну комісію Верховної Ради щодо внесення змін до Конституції. Це положення не виконане. Натомість президент своїм указом утворив при собі спеціальний допоміжний орган – Конституційну комісію. Таким чином, центр підготовки конституційної реформи переміщено з парламенту до президента. Визначено три напрямки конституційної реформи: судоустрій; права людини; територіальна організація влади – самоврядування. Спроби через Конституцію створення адекватної до сучасного рівня розвитку продуктивних сил вже мали місце у політичній історії сучасної України. Необхідність нового повернення до цієї проблеми свідчить про неуспішність усіх попередніх намірів. У чому їхня родова вада? Головним ініціатором конституційних змін власних повноважень завжди був президент країни: будь-то Кравчук, Кучма, Ющенко чи Янукович. Усі вони намагалися створити Конституцію під себе, бо збиралися затриматися при владі на довгий історичний термін. Не вийшло у жодного. Найдовше кермував Кучма, але закінчилося його президентство Помаранчевою революцією.

Сьогодні прийнято вважати, що Україна є парламентсько-президентською республікою. Це за формальною ознакою. Проте фактичний баланс повноважень між президентом та урядом усе ж є ближчим до президентсько-парламентського способу правління. А коли врахувати можливості безпосереднього впливу президента на чиновників, яких формально призначає коаліційний уряд, то можна говорити про президентську республіку.

Природа згаданого впливу президента різноманітна. Легальна його складова лежить у публічній площині. Петро Порошенко контролює власну "іменну", найчисельнішу фракцію у парламенті, відтак – найбільшу кількість

міністрів в уряді Яценюка. Таким чином жодне парламентське та урядове рішення прем'єр не може провести без врахування інтересів президента та його оточення. Вплив на керівників правоохоронних органів дає змогу президенту регулювати фінансові інтереси вищого чиновництва. Ще одним чинником завищеної суб'єктності глави держави є те, що він власник впливового телеканалу та інших медіа. Вже сьогодні можна говорити про те, що реальний обсяг повноважень Президента Порошенка є не меншим, ніж у Януковича напередодні Революції Гідності. З цих позицій чинний гарант здійснює спробу зміни Конституції. Війна Росії проти України, економічний занепад та криза системи державних інститутів слугують переконливим виправданням для намагання знову скласти конституційну модель "монархічної республіки", яка вже призводила до двох майданів» [3]. Схоже, що історична доля ще довго буде випробувати українців, які постійно «вчаться на розчаруваннях своїх власних сподівань» [4, 38] . Але як би там не було головною «умовою нашого успіху має стати вдосконалення людських інституцій» [там же].

Можна наводити багато причин, чому в Україні затягнувся перехідний період, який призвів до виникнення клановo-олігархічної системи, але очевидним є те, що жодне політичне угрупування, яке прийшло під гаслами демократії до влади не ставило собі за мету глибокої і всебічної політичної модернізації країни. Поняття «модернізація» акцентує увагу на аспекті поліпшення, удосконалення соціальних інститутів та суспільних відносин. Саме цим воно відрізняється від понять «розвиток», «трансформація», «зміна», що є більш нейтральними стосовно динаміки суспільного процесу, до його прогресивних тенденцій. Трансформація, зміна, розвиток, як зазначав професор М. Михальченко, можуть бути орієнтовані на зміну реалій у зворотному напрямку, уперед, у бік, по колу тощо. Модернізація ж орієнтує суспільство і його структури на вдосконалення, просування вперед, на розробку й реалізацію нових цілей, завдань, пріоритетів, стратегій. Модернізація виступає засобом для оновлення суспільства. Модернізація завжди є незавершеним проектом. «Модернізація – це революційний процес і передбачає кардинальний характер соціальних змін, радикальну зміну всіх інститутів, структур суспільства» [5, 59]. Саме тому, Україна, яка затрималась у перехідному етапі свого розвитку потребує модернізаційних проектів. Модернізація може здійснюватися як еволюційним, так і революційним шляхом. Революція як специфічний тип трансформації і

модернізації є їх граничним моментом переходу суспільства з однієї фази в іншу.

Специфіка політичного процесу в Україні після розпаду СРСР полягає у тому, що еволюційний шлях політичної модернізації був заблокований кланово-олігархічною системою розблокуванням якої, займалися обидва революційні майдани. Аналіз теорії і практики модернізації в Україні, пошук її стратегії, активізувався після Революції Гідності. Політична модернізація в Україні в основу теоретичного аналізу і практичної діяльності ставить проблему підвищення ефективності влади, раціоналізації політичної системи суспільства, чесного і справедливого судочинства, забезпечення прав і свобод особи і громадянина. У цих сферах істотних расходжень у теоретичних підходах на перший погляд не спостерігається. Мало хто відкрито виступає проти ідеї правової держави, демократії і справедливої судової системи. Вже «на початку дев'яностих років XX ст. модернізація і економічний розвиток у не західних суспільствах» [6, 79] стали необхідною умовою їх успішного розвитку.

Але тлумачення цих ідей здійснюється у дуже широкому діапазоні – від ледь прикритого демократичною риторикою анархізму до «блискуче упакованого» тією ж риторикою тоталітаризму, де на практиці демократія закінчується вседозволеністю дій влади, спрямованої дуже часто проти народу і демократії як політичного інституту, що призводить до дестабілізації і хаосу у політичному середовищі. «Взаємозалежність політики і права у негативному сенсі зумовлює використання останнього як знаряддя антидемократичної політики, спрямованої проти політичних опонентів, частини суспільства, окремої особи» [7, 201].

На противагу політичному хаосу, що спостерігалося останнім часом після спроб встановити диктаторський режим Януковича донецьким олігархічним кланом модернізаційні зміни, у стратегічному плані, спрямовані на встановлення стійкого і стабільного порядку, та регулювання активізації політичної динаміки. Саме тому реформа інституційної організації держави та територіального самоврядування стало найважливішим кроком реалізації стратегії модернізації в Україні. Публічна влада має стати максимально децентралізованою, щоб місцеві громади, а у перспективі і регіони, могли б не лише виживати, а й успішно розвиватися, незалежно від того, чи буде ефективним національний Уряд чи ні.

Суди повинні ефективно розв'язувати всі правові конфлікти на засадах законності та справедливості. Судді мають бути професійними, незалежними

і відповідальними, правосуддя – доступним, судовий процес – змагальним і відкритим, судочинство має вкладатися у розумні строки, а судові рішення – неухильно виконуватися.

Боротьба з корупцією має бути пріоритетним напрямком державної влади. Важливим кроком у цьому напрямку стало створення передбачене Законом України «Національне антикорупційне бюро України», прийняте 14 жовтня 2014 року. На етапі законопроекту він мав назву «Про систему спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції». Закон набрав чинності 25 січня 2015 року. Основним завданням Національного бюро є протидія кримінальним корупційним правопорушенням вчинених вищими посадовими особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, які несуть загрозу національній безпеці. Національне бюро утворене Президентом України 16 квітня 2015 року. Того ж дня Директором Бюро став Ситник Артем Сергійович.

Із заяв Президента та спікера Верховної Ради, незабаром розпочнеться конституційна реформа. Проводити її у сьогоднішніх умовах буде нелегко. Потрібна ретельно продумана стратегія реформи із врахуванням усіх ризиків. Для укладення стратегії необхідно обов'язково з'ясувати думку суспільства.

3 березня 2015 року Президент Порошенко створив Конституційну Комісію, яка розроблятиме зміни до Основного Закону. Комісія створювалась як спеціальний допоміжний орган при Президентові України з метою напрацювання узгоджених пропозицій щодо вдосконалення Конституції України з урахуванням сучасних викликів та потреб суспільств.

4 березня 2015 року Верховною Радою була утворена (ініційована ще 29 січня) Тимчасова спеціальна комісія з питань підготовки законопроекту про внесення змін до Конституції України. Склад комісії на чолі з Князевичем є політичним, а не професійним до якої входять п'ятнадцять народних депутатів від різних фракцій[. У квітні Комісія двічі доповідала Верховній Раді про свою роботу.

Протягом березня-квітня – в умовах збройної агресії Росії і раніше окупованої нею території Криму та загрози подальшої окупації південно-східних регіонів країни, Російська Федерація чинила безпрецедентний відкритий тиск на Україну з метою втручання у її конституційний процес. Так, основними вимогами російського МЗС були федералізація України, надання російській мові статусу другої державної та розширення прав національних меншин. На тлі сепаратистських заворушень у східних

областях України у квітні актуалізувалося питання розширення прав місцевого самоврядування.

У цих складних політичних, економічних і військових умовах пов'язаних з агресією Російської федерації, Україна повинна швидко провести необхідні реформи, щоб модернізувати країну до стандартів Європейського Союзу. Успіх окреслених завдань буде можливим лише тоді, коли дієвість державного механізму буде супроводжуватися здатністю Парламенту, Президента та органів виконавчої гілки влади спільно виробляти і реалізовувати єдину цілісну державну політику, спрямовану на досягнення стратегічних цілей у сфері забезпечення реалізації прав та свобод громадян, зміцнення і розвитку країни, захисту національних інтересів держави.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Скомаровський В.О. Минувшина, теперішнє і майбутнє в контексті олігархічного досвіду / Материали за 7-а международна научна практична конференция, «Бъдещите изследования», – 2011. Том 6. Икономики. Политика. Философия. София. « Бял ГРАД БГ» ООД – 64 с.

2. Соскін О**.** Війна Росії проти України: битва цивілізацій і крах кремлівської імперії. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://osp-ua.info/politicas/46944-viyna-rosiyi-proti-ukrayini-bitva-tsivilizatsiy-i-krakh-kremlivsko

3. Матвієнко К. Цифрове право. [Електронний ресурс] – режим доступу: http://www.pravda.com.ua/columns/2015/04/16/7064915/

4. Гаєк Ф. Конституція свободи. – Львів: Літопис, 2002. – 656 с.

5. Михальченко М. І. Україна як нова політична реальність: Запасний гравець Європи. – Дрогобич: ВФ «Відродження», 2004. – 488 с.

6. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций. – М.: ООО «Издательство АСТ», 2003. – 603 с.

7. Горбатенко В.П. Стратегія модернізації суспільства: Україна і світ на зламі тисячоліть. Монографія. – К.: Видавничий центр «Акалемія», 1999. – 240 с.

Степико М.Т., д. філос. н., проф.
УДПУ імені Павла Тичини

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ДЕРЖАВНОГО УСТРОЮ УКРАЇНИ

В основу трансформації державного устрою України має бути покладена ідея незалежності, суверенітету та територіальної цілісності Української Держави. **Україна є і повинна бути унітарною державою, т**ому декларування федералізму як найбільш демократичного - а тому й абсолютного принципу формування держави є неприпустимим і таким, що ставить під сумнів територіальну цілісність країни. Слід визнати, що Україна зробила хибний крок у цьому питанні, створивши Кримську автономію. Федеративний принцип побудови держави є принципом територіального самовизначення лише за умови, коли територія одержує автономію згідно з господарськими або культурно-духовними відмінностями. Нічого цього в Криму не було.

Окрім того, федералізм має сенс ще й тільки тоді, коли він побудований на впровадженні демократичних засад місцевого самоврядування та не створює умов для зміцнення сил, які руйнують цілісність держави. Та і більшість громадян України не є прихильниками федеративного принципу функціонування держави. Як показують результати соціологічного дослідження, проведеного Центром Разумкова і соцгрупою «Рейтинг» за федералізацію України готові голосувати лише 16,7% опитаних, тоді як 69,3% - за унітарну державу з децентралізацією влади.

Трансформація державного устрою України неможлива без утвердження державної ідеології. Про те, що жодна з ідеологій не може бути державною, попіклувалися ще батьки-засновники України, які ввели це положення в її Конституцію. Проте відсутність національного самовизначення держави має свої наслідком те, що сьогодні російські окупанти для більшості українців і досі залишаються якщо не братами, то ворогами «через непорозуміння». У суспільстві без ідеології справжніми ворогами є лише ті, хто скоїв зло безпосередньо тобі або твоїм рідним та близьким. Тому дієвий націоналізм це не тільки гарантовано патріотичне керівництво держави. Це й повна консолідація нації перед загрозою зовнішньої агресії. Окрім того, протистояти російській пропаганді, вибудовувати успішну контрпропаганду можна лише на основі національної ідеології, бо сама пропаганда не виникає на порожньому місці - вона може бути лише породженням системи національних цінностей.

У процесі трансформації державного устрою важко переоцінити визначальну роль національної еліти. Саме від компетенції економістів, фінансистів та інших фахівців, які здатні подолати парадоксальний статус «багатої країни бідних людей», звільнитися від фантастичного уміння

«ніколи не втрачати шанс втратити шанс та працювати за європейськими стандартами та нормативами залежить зараз доля України, її самодостатність та цивілізаційний вибір.

Всі реформи і весь прогресивний, еволюційний розвиток , який має місце в будь-якій країні, включаючи й Україну здійснює, перш за все еліта, яка, приймаючи замовлення суспільства, його структурує, планує та реалізує. Окрім того, слід відмітити нагальну потребу формування прошарку патріотично налаштованої воєнної еліти, яка була би віддана ідеї захисту української держави, її незалежності та суверенітету, утвердження як повноцінного суб'єкта міжнародних відносин. Українські військові та силовики донедавна не могли собі уявити, що основним ворогом України є Росія і що саме з Росією доведеться воювати. Терміново також треба розробити концепцію гуманітарної складової національно-патріотичного виховання у військових формуваннях України, яке має здійснюватися на національно-історичних засадах та традиціях українського народу.

Проте, головною загрозою державному устрою України є криза національної ідентичності. Сьогоднішня військова агресія Росії проти України своєю засадничою передумовою має несумісність та конфлікт двох протилежних ідентичностей: «совкової» азіатсько-проросійської та проєвропейської української. Кожна нація - держава реалізує домінуючу ідентичність, яка уособлює і презентує її історичну та соціокультурну окремішність як в очах своїх громадян, так і на міжнародній арені. Слабкість національної ідентичності призводить до зростання привабливості для представників етнічних груп, що компактно проживають у прикордонних регіонах України, ідентифікувати себе з народами сусідніх держав, а для багатьох суміжних держав – до спокуси розробки сценаріїв «захисту» «свої співвітчизників» на її території.

Не випадково на останньому XVIII Всесвітньому російському народному соборі, у прийнятій «Декларації російської ідентичності» констатується, що росіянином є людина, яка вважає себе росіянином; яка не має інших етнічних уподобань; яка говорить і думає російською мовою; визнає Православне християнство основою національної духовної культури; відчуває солідарність із долею російського народу. Тобто на думку ідеологів «русского мира» російска ідентичність носить екстериторіальний характер.

Але тут виникає багато питань. Чи не суперечить твердження стосовно православного християнства як основи національної духовної культури статті 14 Конституції РФ в п.1 якої написано, що «Російська Федерація - світська

держава»? Чи були російський письменник – англоман В.Набоков, або російський філософ – католик В.Солов'йов росіянами? А чи не може бути любові до кількох етносів? Солідарність з долею російського народу? А солідарність із долями інших народів? Чи вони гірші, не заслужили? Чи людина, яка вболіває за долі й інших народів (та хоч за долі тих же західних слов'ян) не може бути росіянином? Схоже Пушкін, який писав про народи, які «чвари забувши, у велику сім'ю з'єднаються», був більшим росіянином, ніж сьогоднішні кремлівські ідентифікатори.

В Донецькому регіоні та Криму внаслідок відсутності за часи незалежності цілеспрямованої державної політики формування української нації та відповідної ій ідентичності, зусиль адептів «русского мира» сформувався міф про Росію як благополучну країну з високими зарплатами і пенсіями та широкими можливостями для ведення бізнесу: для енергетиків та хіміків - дешевий газ, машинобудівників - ринок збуту, оборонників - держзамовлення, виробників продтоварів - відкриті кордони. Доходить до смішного - борці з «київською хунтою» вивели походження луганської раси.

Як вважає доцент Луганського національного університету, який активно підтримав захоплення Донбасу, К. Красильников про «самобутню луганську расу» його наштовхнуло дослідження черепів. Нібито в місцевих похованнях вони не такі, як в трипільських. Ще один важливий фактор, на думку Красильникова, – їжа. Трипільці харчувалися ніжною молочною їжею, а «луганці» – грубої їжею. Харчові звички сприяли формуванню жорсткого і цілеспрямованого характеру представників луганської раси.

Очевидно, що державі, владі, громадянському суспільству прийдеться докласти багато зусиль щоби подолати кризу національної ідентичності у цьому регіоні. Реінтегрувати окуповані території до українськоно національного простору можна тільки поступовими діями. показуючи, що держава хоче налагодити на цих територіях нормальне життя.

А мешканцям тимчасово окупованих територій треба зрозуміти, що ДНР, ЛНР, «Новоросія» потрібні Путіну і його оточенню виключно як інструмент утримання сусідньої держави в орбіті їх впливу і бізнес-інтересів. І для цим людям за визначенням потрібно завжди грати роль ображених і принижених маленьких людей якими має опікуватися сильний опікун.

Якщо ображених росіян в Україні не буде, то інструментів тиску на Україні теж не буде. Кого ж захищати, якщо всі задоволені? Великоруська ідея живиться стражданнями і страхами, без них вона неумотивована. Щоби

збудити патріотизм у російського глядача, йому необхідно показати терпил-співвітчизників, яких принижують різні вороги (захід, євреї, укри, гоміки і т. д.).

Слід відзначити, що багато наших громадян розуміють згубність політики сепаратизму, орієнтацію на примари «русского мира», небезпеку утворення якихось квазіреспублік. Як показують соціологічні дослідження за останні місяці суттєво виросла українська громадянська самоідентифікація населення – до 75% опитаних – і що важливо, її зростання відбулося саме на сході та півдні України за рахунок російськомовного населення. Відносно статусу Донецька та Луганська більшість респондентів вважають, що вони повинні залишатися обласними центрами у складі України (51%). Автономію Донбасу у складі України підтримують не більше 20%. Лише незначна кількість опитаних підтримують незалежність або приєднання Донбасу до Росії (6% і 4% відповідно).

Утвердження української ідентичності на Донбасі визначальним чином залежатиме від введення особливого тут порядку самоврядування та проведення виборів за українськими законами. Головна тут задача – висунути до органів місцевої влади українських патріотів. Проблема в тому, що в Україні самоврядування завжди було слабким, а регіональні анклави очолювалися навіть не князьками із місцевого самоврядування, а державними адміністраціями або фінансово-промисловими групами. Потрібно також зважати на силу поширеного тут інституту земляцтва. Для місцевих жителів професійні та моральні якості кандидата на ту або іншу посаду повинні бути доповнені алгоритмом «свій» та якостями, зрозумілими промислово-робітничому суспільству.

Крім того потрібно максимально використати потенціал волонтерства, яке сьогодні вирішує надзвичайно багато гуманітарних проблем. Цих людей треба максимально долучити до місцевого самоврядування, бо їх тут знають особисто, їм довіряють, проте в інформаційному полі регіону вони майже відсутні. А саме це поле навіть на звільнених територіях залишається проросійським, Наприклад на середину лютого 2015 року з 37-ми телеканалів у Маріуполі 35 було російських і лише 2 – українські. А перемогти у війні ідентичностей можна лише відновивши український контроль в інформаційному просторі. Вирішення цієї проблеми повинно бути першочерговою задачею новоствореного Міністерства інформаційної політики.

Проте відновлення трансляції вітчизняних медіа є важливою, але не достатньою умовою формування українських цінностей на окупованих територіях.

Головне – налогодити двосторонню комунікацію з їх мешканцями, орієнтуючись на потреби та інтереси людей. Хоча Донбас живе у власному мифологічному інформаційоному полі у відношенні поширюваного контенту ЗМІ слід виходити з того, що завоювати довіру людей можна на лише на основі задіяння тренду виживання.

Як одержати перепустку через блокпости, скільки коштує житло, чи є робота у Україні/Росії, що з доларом, чи є ліки... Саме ці теми і є "наше все" для більшості жителів Донбасу, якими б прапорам чи святам вони ні віддали перевагу.

І висновок тут очевидний: Україна переможе кремлівську пропаганду лише реальними усвідомленими діями в сфері економіки, політичними реформами і військовими успіхами на фронті, бо основна перевага українців у війні з російським агресором полягає в тім, що правда на нашому боці.

Для того, щоби зменшити вплив російської пропаганди на українців, потрібно не лише заборонити роботу пропагандистських медіа, що ретранслюють позицію Кремля, але й українській владі варто налагодити кращу комунікацію зі своїм народом.

Створення прямих ліній для солдатських матерів та поодинокі зустрічі – добрий крок, але малоефективний. Військові мають не лише співпрацювати з рідними та близькими учасників АТО, але й максимально інформувати їх, а також дослухатися до інформації, котру їм надають родичі вояків.

Потрібно врешті зрозуміти, що комунікація всередині країни має бути налагоджена так, щоб російські пропагандисти не мали змоги втрутитися в такі відкриті взаємини народу, учасників антитерористичної операції та керівництва держави.

Українська держава має виробити цілеспрямовану державну політику щодо подолання криз ідентичності, нейтралізації її загроз. В основу такої політики може бути покладена Концепція формування національної ідентичності громадян України з визначенням політичних, економічних та соціокультурних механізмів і пріоритетів консолідації національної спільноти.

Потрібно також гомогенізувати інформаційний простір Української держави, забезпечити інформаційно-психологічну безпеку українських громадян, нейтралізувати агресивне зомбування російськими ЗМІ їх

свідомості на користь імперських інтересів влади Росії. Геополітичним пріоритетом такої політики повинен стати європейський вибір України, який підтримує, за соціологічними опитуваннями, більше половини її громадян.

Складовою політики ідентичності має стати українська реколонізація зрусифікованого та змаргіналізованого Сходу України, де самоідентифікацію громадян визначають російські ЗМІ.

Для цього необхідно ініціювати створення проукраїнських громадських рухів без прив»язки до політичних партій, які на основі боротьби проти корупції, здирництва чиновників, захисту «задушеного» малого підприємництва тощо, формуватимуть тут український простір використовуючи місцеві традиції та місцевий патріотизм, українські культурні і освітні програми.

Розпочинати цей процес треба з менш денаціоналізованих сіл та містечок де вплив «русского мира» менш значний, ніж у великих містах. Не битися в Донецьку за те, щоб російський за своєю суттю університет назвати іменем Василя Стуса, а відкрити український університет у Слов'янську чи Артемівську з хорошим фінансуванням. Новому поколінню східняків варто показувати історичну альтернативу «русскому миру» - західну цивілізацію, де головним пріоритетом діяльності держави є забезпечення прав та свобод громадян.

Політика ідентичності має включати в себе і процес деолігархізації суспільства, шляхом запровадження прогресивної шкали податків із надприбутків найбільш заможних громадян України, що матиме одним зі своїх позитивних наслідків обмеження головного джерела фінансування сепаратизму в державі, вирівнювання доходів громадян та зменшення напруги протестних настроїв у суспільстві.

Для зменшення потенціалу регіональної ідентичності, нейтралізації її трансформації в сторону сепаратизму необхідно забезпечити пропорційне представництва регіональних еліт на центральному рівні та ротацію еліт, забезпечення прав та інтересів регіонів, гармонійне поєднання вертикальних зв'язків (Київ – регіони) з горизонтальними (зв'язки між регіонами), розвивати взаємопроникнення культур і традицій, притаманних тим чи іншим регіонам, поширювати регіональну інформації горизонтальними каналами, переглянути бюджетну політику на користь територіальних громад.

Актуальною є проблема децентралізації та її співвідношення з вертикаллю державної виконавчої влади. Наряд чи продуктивною є тут ідея

озвучена авторами адміністративно-територіальної реформи в Україні про , передачу функції державних адміністрацій державним «урядникам», які будуть представниками центральної влади на місцях.

Вважається, що "урядник" буде призначатися на 3 роки Президентом України і буде підпорядкиваний Кабінету Міністрів України і підзвітний Президенту.

У нього буде дві головні місії:

Перша – це контроль над легітимностю актів органів місцевого самоврядування.

Другою функцією є щоденна координація діяльності територіальних органів виконавчої влади.

Складно сказати, що таке щоденна координація…, а першою є функція прокуратуру згідно існуючого законодавства. Та і складно уявити, що одна людина може забезпечити виконання цих функцій і що це є вертикаль парламентско-президентської влади.

Більш доцільно, на наш погляд було б відновлення повноважень та функцій виконкомів рад підзвітних Верховній Раді України. Сумнівною є і новела про перейменування областей і районів у повіти та волості. Користі від цього майже ніякої, а фінансів та об'єму роботи тут треба предостатньо. Вже не кажучи про психологігичний дискомфорт громадян від цих змін.

Як висновок можна сказати, що всяка суспільна трансформація, особливо така, яка зачіпає інтереси більшості громадян країни, потребує ретельного прогнозу наслідків цих змін для більшості громадян. Як анти приклад цього можна віднести сумнозвісну відміну накових пенсій та ініціативу Міністерства освіти та науки України про віднесення у вузах більшості предметів гуманітарного циклу до факультативного опанування.

Ткаченко А.М.
Херсонський державний університет

РЕЛІГІЙНІ ЗАГРОЗИ: ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ПРОТИДІЇ З УРАХУВАННЯМ ДОСВІДУ КРАЇН ЄС

Проблема гарантування безпеки у сфері релігії є однією з найгостріших проблем для сучасного світу. Недостатня увага чи недооцінка її складових може призвести до розгортання кризових явищ як на національному, так і на глобальному рівнях.

Забезпечення громадян правами і можливостями задовольняти свої духовні потреби незалежно від соціальних, економічних, національних і конфесійних вподобань є одним із головних завдань держави. Тому, релігійна безпека є складовою частиною національної безпеки будь-якої держави.

На жаль, жоден з нормативних актів не містить визначення поняття «релігійна безпека». Тому, аналізуючи чинні нормативно-правові акти та науково-теоретичні напрацювання, пропонуємо наступну інтерпретацію даного терміну. Релігійна безпека – це складова частина національної безпеки і являє собою такий стан релігійно-духовного життя нації (її державно-духовних, міжконфесійних та внутрішньо церковних взаємовідносин), що є чи, за певних обставин, може бути загрозою національним інтересам держави, стабільному розвитку суспільства, здійсненню прав і свобод громадян.

Релігійна безпека поєднує в собі дві важливі характеристики: по-перше, це стан захищеності життєвоважливих духовно-релігійних інтересів українського суспільства (особи, груп віруючих, держави) від внутрішніх загроз і зовнішнього втручання; по-друге, вона є системою суспільно-політичних заходів, яка забезпечує цю захищеність.

Зовнішньополітичні інтенції Української Держави, поступова інтеграція України у гуманітарний простір Європи актуалізують вивчення європейського досвіду реалізації політики щодо сфери свободи совісті і релігії.

Говорячи про забезпечення свободи віросповідання у Європі, необхідно зауважити, що воно здійснюється на двох рівнях – наднаціональному (наприкладі функціонування таких організацій як Рада Європи, Європейський Союз) та національному (особливості реалізації політики в сфері свободи совісті і релігії в окремо взяті країні).

Кожна окрема європейська країна в питанні обстоювання релігійної свободи здебільшого враховує власний культурно-історичний контекст. Відтак, будучи загальноприйнятним, принцип свободи совісті та віросповідання різнорідно імплементується в системах національних законодавств.

В українському суспільстві можна виокремити дві (узагальнюючі) групи релігійних загроз:

1. Існує певна напруженість практично між усіма діючими в Україні віросповіданнями: між православ'ям і католицизмом, православ'ям і греко-католицизмом, православ'ям і протестантизмом, православ'ям і ісламом.

З метою подолання названих деструктивних тенденцій та усунення напруженості у релігійній сфері вживаються істотні заходи державними структурами. Зокрема, було ініційовано підписання Меморандуму про несприйняття силових дій у міжконфесійних взаємовідносинах, який підписали представники 15 християнських конфесій (липень 1997 р.). Проте це не дозволило уникнути чергових спалахів конфліктів у релігійному середовищі України.

2. Розповсюдження нетрадиційної релігійності тоталітарного спрямування. Це призводить не лише до негативних наслідків для самих адептів цих релігій, але й несе ризик конфліктних ситуацій з традиційними церквами.

Нині в Україні розробляється Концепція державно-конфесійних відносин, яка має враховувати особливості релігійно-церковного буття нашої держави, спираючись на її духовно-історичний досвід і традиції.

Якщо в загальних рисах окреслити основні пріоритети державної політики щодо забезпечення належного стану релігійної безпеки, то ними є:

- забезпечення конституційного положення про відокремлення церкви від держави і школи від церкви;
- рівноправність усіх офіційно діючих в Україні релігій і права громадян на свободу совісті, думки та релігії;
- забезпечення прав етноконфесійних меншин;
- сприяння релігійним організаціям у виконанні їхніх статутних завдань, участі церков у служінні, що має неабияке соціальне значення;
- подолання дестабілізуючих впливів церкви на суспільство, деполітизація релігійного середовища;
- неприпустимість лобіювання інтересів певної конфесії або атеїстів,їх матеріальна підтримка або інша форма прихильності владних структур;
- здійснення постійного контролю за дотриманням законності з боку одноосібних прихильників чи організацій будь-якого релігійного або атеїстичного спрямування та деякі інші.

Слід зазначити, що потребують унормування відносини у сфері забезпечення національної безпеки України. Доцільним є створення на основі

Закону України «Про основи національної безпеки України» доктрини релігійної безпеки. Доктрина покликана розвивати загальну концепцію національної безпеки України у частині, що стосується функціонування релігійного середовища.

Досягнення безпечного стану у будь-якій сфері, в тому числі це стосується і релігійного середовища, передбачає, на наш погляд, збалансоване просування та реалізацію інтересів у цій галузі і своєчасного уникнення, попередження і нейтралізації загроз, що існують у зазначеній сфері. Для всіх загроз, що виникають, існують відповідні методи протидії, які знаходяться у нормативній, організаційній або матеріальній сфері.

Трачук В. О., ст. викладач
Національного університету державної податкової служби України

УКРАЇНА 2014: РІК ВЕЛИКОГО ПЕРЕЛОМУ???

Рік 2014-й назавжди може увійти в історію України як рік великого перелому, як уже увійшли 1240-й, 1918-й та 1991-й роки. Вкотре українці постали перед історичним вибором: бути Україні та українству чи не бути? Вкотре на нас суне орда іноземних варварів, здатних лише грабувати, вбивати та нищити все на своєму шляху. І вже вкотре Україна приймає на себе їх головний, найтяжчий удар, закриваючи собою Європу. І знову, за великим рахунком, сподіватися ми можемо перед усім лише на самих себе.

Самими знаковими подіями минулого політичного року безсумнівно стали Євромайдан (Революція гідності), збройна агресія Росії проти України, легітимізація нової, «майданної», влади шляхом позачергових президентських та парламентських виборів, підписання угоди про асоціацію з ЄС, рішення Верховної Ради про скасування позаблокового статусу країни. Все це відкрило перед нами чергове «вікно» історичних можливостей на здійснення докорінної суспільно-політичної та економічної модернізації та реалізацію амбітних планів входження України до числа країн «першого ешелону». Однак «вікно можливостей», яке так несподівано для більшості з нас, відкрилося так само несподівано може зачинитися, можливо на довгі роки та десятиріччя, а можливо і назавжди. Так уже було в нашій історії не раз, тому аби не повторити негативного результату попередніх спроб слід уже зараз чітко та

неупереджено розібратися в тому що ж все таки відбулося і відбувається в Україні і що необхідно зробити задля досягнення поставленої мети.

Отож, ідемо у хронологічному порядку: Євромайдан. В середовищі українців вже утвердився погляд на ці події як на революцію. Революція – фундаментальна структурна зміна існуючої природної, соціальної, політичної чи економічної системи. Події кінця 2013 – початку 2014 рр. у порівнянні з класичними революціями та новітніми революціями 80-х рр. XX ст. не є по своїй суті тотожними. Якщо враховувати і те, що революції це макроподії, які активізують всі суспільні верстви, як в місті так і в селі, то визнати те, що відбулося на київському Майдані Незалежності революцією є доволі проблематично. Ознаки революційності, а саме: політична криза, політична мобілізація значної кількості громадян, жорстке протистояння влади і опозиції, політико-ідеологічна поляризація в суспільстві, масові протестні акції, безпрецедентні в українській новітній історії людські жертви були виражені надзвичайно потужно та очевидно. Водночас соціологічний аналіз тих подій переконливо свідчить, що соціальний склад учасників Майдану суттєво відрізнявся від середньо статичних показників по країні в цілому за цілою низкою показників. Соціально-демографічні: 93% городян (в країні – 69%); 6% селян (в країні – 31%); 50% люди віком від 17 до 35 років (в країні - 32%); освітні: 67% мали закінчену вищу освіту (в країні – 13%); зайнятість: 25% підприємці (в країні – 7%) [3]. В цілому серед учасників Майдану був суперепрезентований середній міський прошарок: економічно активний, освічений, досить молодій та ініціативний,який однак не є повним відображенням домінуючих суспільних настроїв та уподобань.

Революція, за К. Марксом, руйнує старе суспільство і скидає стару владу. В Україні, поки що, не відбулося ні першого, ні другого. Найяскравішим прикладом є результати позачергових парламентських виборів. До нинішнього складу парламенту увійшли 64 «народні» депутати, що голосували за прийняття «диктаторських» законів 16 січня 2014 року. Серед них – 53 самовисуванці, 10 нардепів від «Опозиційного блоку», та один представник «Блоку Порошенка» [1]. І взагалі у владі продовжують переважати старі, добре знайомі обличчя, продовжують діяти старі корупційні схеми, реалізовуються старі моделі політичної поведінки, домінує стара система політичних цінностей та пріоритетів. Постреволюційний правлячий політичний клас України попри багатообіцяючі демократичні заяви, зроблені на Майдані та після нього,

продовжує демонструвати схильність до недемократичних дій, авторитарно-бюрократичних методів управління, абсолютизації влади, непотизму, невміння і небажання здійснювати анонсовані суспільні реформи, дати гідну відповідь на виклики часу, що постали перед державою та суспільством.

Отож ні соціальної, ні політичної революції в Україні поки що не відбулося. Доволі поширеною є думка, що Євромайдан 2013-2014 років, так як і помаранчевий Майдан 2004року, став своєрідною революцією в свідомості українців, породив нове «пост-майданівське» суспільство. Це твердження має під собою досить міцне підґрунтя. Події Майдану наочно продемонстрували, що значна частина народу не бажає далі жити «постарому» і задля побудови нового життя готова пожертвувати не лише часом, силами, нервами, грошима, а й навіть життям. Вона робила це на всіх українських майданах, вона продовжує робити це на фронтах російсько-української війни, волонтерських рухах, громадських організаціях.

Однак рівень політичної пасивності та безвідповідальності у нашому суспільстві продовжує залишатися загрозливо високим. Наприклад, за даними ЦВК, явка на позачергових виборах до парламенту 28 жовтня 2014 р. склала 52,42% [2].

Якщо брати до уваги ступінь поширення явища абсентеїзму в суспільстві то неважко буде поставити під сумнів тезу щодо глибоких внутрішніх змін свідомості громадян у так званому «пост-революційному періоді» існування української держави.

Тож чим став для України рік 2014? Якщо роком революції, то слід визнати той факт,що вона не виконала більшість своїх завдань і має бути продовжена як в часі так і в просторі, тобто стати революцією не лише для частини найбільш просунутих в політичному та економічному сенсі містян, але й для значної більшості українського загалу, привести вітчизняні соціально-політичні, соціально-економічні,соціально-правові стандарти у відповідність з кращими світовими зразками. Для цього конче необхідною є наявність політичної волі правлячого класу, мобілізація всіх суспільних сил та ресурсів, припинення політичного та суспільного розбрату, готовність всіх верств та класів пожертвувати своїми інтересами заради Вітчизни – Україна понад усе! Якщо це вдасться зробити, то 2014 рік дійсно запам’ятається як переломний в позитивному сенсі, адже з нього все почалося.

Якщо ж ні, то він залишиться в історії як рік великого злету народного духу наніщо змарнованого бездарними політиками, рік великих політичних ігор, в яких Україна мала шанс прориву та не скористалася з нього, рік великих сподівань та великого обману. Все залежить від нас і тільки від нас. Боротьба за по справжньому вільну, демократичну, процвітаючу, успішну, привабливу державу Україна лише почалася. І хочеться вірити, що ніяка сила і ніякий ворог не зможуть на зупинити на шляху до великої мети.

ЛІТЕРАТУРА:

1. До Ради проходять 64 депутати, які голосували за «диктаторські закони»// Тиждень. ua. – http://tyzden.ua/News/122553
2. Українська правда. – 2014 / http:www.pravda.com.ua/news/2014/10/27/7042291/ ?attempt=1
3. Шелестовский А. Радикализированные европейцы? Ценности участников Евромайдана и перспективы развития общества. // Форум новейшей восточноевропейской истории и культуры – Русское издание, №1, 2014 – http:// www 1. Ku-eichstaett.de/ZIMOS/ forum/inhaltruss21.html

УДК 94(477.4)"177/185".

Фицик І.Д. к.ф.н., доц., докторант.
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова

МЕМУАРИ ПОЛЬСЬКОЇ ШЛЯХТИ ЯК ДЖЕРЕЛА З ІСТОРІЇ ПРАВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XVIII – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XIX СТОЛІТТЯ

Мемуари – важливе джерело в дослідженні історичних подій крізь призму суб’єктивного сприйняття автора-очевидця, здатного спростувати чи підтвердити офіційну точку зору на певні факти, або ж показати ситуацію під абсолютно іншим кутом зору.

Ідеологічна заангажованість і суб’єктивність у ставленні до вивчення культури й історичних подій відходять у минуле.

У другій половині XX – початку XXI століття польські, а за ними й українські вчені все частіше звертаються до спадщини представників польської шляхти. Серед них Анонім Подолянин (Л. Цешковський), Т. Бобровський, Ю. Крашевський, В. Кребс, Н. Олізар, Я. Охоцький, А. Хжонщевський та інші.

У шляхетських спогадах, щоденниках, записках досліджуваного періоду міститься багато цікавої інформації про події та факти з історії Правобережної України, а саме: повстання 1768 р., міжконфесійні стосунки, листопадове повстання 1830 – 1831 рр., розвиток освіти в регіоні тощо.

Ключові слова: мемуари, спогади, записки, польська шляхта, Правобережна Україна.

Мемуари – важливе історіографічне джерело в дослідженні історичних подій крізь призму суб'єктивного сприйняття автора-очевидця, здатного спростувати чи підтвердити офіційну точку зору на певні факти, або ж показати ситуацію під абсолютно іншим кутом зору. Спогади та щоденники хоча й належать до різних жанрів мемуарної літератури, проте їх ріднить наявність образу учасника подій.

Саме завдяки цьому унікальному жанрові можна простежити поступ громадської думки, бо в мемуаристиці, як в елементі національної культури й документі індивідуальності, інтегруються й засвоюються різні чинники буття. Більшість науковців вважають його документи також і своєрідним свідченням еволюції національної свідомості, що репрезентують у суб'єктивній та сконденсованій формі специфіку розвитку цілого народу на певному відтинку часу [17; 24-25]. Незаперечним є факт визнання мемуарної літератури не лише джерелом фактичної інформації, а й важливим чинником культурно-історичного процесу, пам'ятки суспільно-політичної думки епохи створення [16, с. 67].

У наш час з'явилася чудова нагода здійснити історіографічне дослідження з точки зору жанрової, сюжетно-композиційної та образної специфіки художньо-документальних текстів, визначити їхнє місце в мистецтві й науці другої половини XX ст., окресливши конкретно-історичні обставини творення мемуарів.

Озираючись на останнє десятиліття минулого віку, можна пересвідчитися, що для історичної науки прогноз щодо пожвавлення інтересу до мемуарних творів цілком справдився.

Водночас із залученням до наукового обігу великої кількості маловідомих та невідомих текстів мемуарного характеру, в українській науці на сьогодні з'явилися ґрунтовні праці, присвячені цій проблематиці [4-16; 27].

Виходячи з того, що в мемуарах (фр. memoires – спогади) віддзеркалюється суб'єктивне осмислення певних історичних подій чи життєвого шляху конкретно-історичної постаті, здійснене автором у

художній, художньо-публіцистичній чи публіцистичній формі з залученням ним справжніх документів свого часу, глибоким співвіднесенням власного духовного досвіду з внутрішнім світом реальних героїв, соціальною та психологічною природою їхніх учасників, мотивацією дій і рішень, вони завжди викликали непідробний інтерес істориків як важливе джерело у вивченні історичного процесу.

Мемуарну літературу поділяють на три категорії: об'єктні, мета яких лежить у відтворенні об'єкта авторської уваги (подій, ситуацій, людей); суб'єктні, головний інтерес у яких спрямовується на постать автора; спогади, що органічно поєднують у собі обидва підходи [15, с. 448-449].

У 1966 р. вийшла друком ґрунтовна робота «Польська українознавча мемуаристика» [20], де по-новому було оцінено надбання польськомовної літератури Правобережжя.

У сучасній українській історичній науці мемуари шляхти Правобережної України як важливий сегмент джерельної бази залучають у своїх дослідженнях такі історики, як Ю. Земський, В. Колесник, І. Кривошея, В. Свербигуз, Н. Щербак та інші [10; 12; 14; 17; 23; 29].

Зростання наукового інтересу до мемуарів привілейованого стану Правобережної України спостерігаємо також у наукових студіях закордонних істориків. Передусім варто згадати представників польської історичної науки, які ґрунтовно та систематично працюють у царині виявлення, вивчення та залучення до наукового обігу нових записок, спогадів і щоденників.

У контексті нашого дослідження варто назвати «Товариство Киян» («Koło Kijowian») у Лондоні, до якого належали вихідці з Правобережної України. За період діяльності польські науковці підготували чотири томи «Київських мемуарів» («Pamiętnik Kijowski») [46-49].

У 1969 р. постало «Товариство друзів мемуаристики» («Towarystwo Przyjaciół Pamiętnikarstwa»), штаб-квартира якого знаходилася у Варшаві. На початку 70-х років XX століття став регулярно виходити часопис «Польська мемуаристика» («Pamiętnikarstwo Polskie»), який був своєрідним продовженням «Варшавських мемуарів» («Pamiętniki Warszawski»), котрі були засновані ще в XIX столітті.

Новостворений збірник друкував широке коло мемуарів: як оригінальні тексти, так і переклади, публікував наукові студії, які відобразили широкий комплекс проблематики.

В серіях «Національна бібліотека» («Biblioteka narodowa») Національного інституту імені Оссолінських («Zakład Narodowy imenia Ossolińskich»), Видавничого інституту «Pax» (Instytut wydawniszy Pax), «Скарби національної бібліотеки» («Skarby Biblioteki Narodowej») Національного інституту імені Оссолінських («Zakład Narodowy imenia Ossolińskich») видавництв «Ossolineum» і «DeAgostini», а також в інших численних серіях і виданнях на сьогодні репрезентовано увесь комплекс польсько-мовних мемуарів.

У другій половині XX століття польські літературознавці здійснили потужний прорив у царині вивчення мемуарів, щоденників та епістолярної спадщини [50]. У 1960 р. відомий дослідник Ян Тжинадловський визначив основні складові жанрів польської мемуаристики: мемуари, діаріуш й автобіографічна повість. Зокрема він окреслив піджанрові різновиди (мемуари-монографія постаті й мемуари-монографія об'єкту, а також мемуари-повість і мемуари-історія) та піджанрові системи (монографічні мемуари, історичні, белетристичні, мозаїчні, альбомні та конфесійні) [55, с.198, 203, 208].

Ґрунтовна праця А. Сайковського «Над старопольськими мемуарами» була присвячена мемуаристиці XVI-XVIII ст. [53],

а Я. Камьонкова в статті «Література і звичаї («Романтична хвороба» в мемуарах і документах І половини XIX ст.)» висвітлила також й окремі особливості української правобережної мемуаристики [52].

Дослідниця Р. Лубас-Бартошинської у своїй монографії «Стилі мемуаристичного мовлення» порушила проблему про можливість аналізу мемуарів як жанру з особливими територіальними впливами [44].

Важливе значення для вивчення мемуарів на Правобережній Україні має «трилогія» А. Ценського «Польська мемуаристика XVIII століття», «Світові мемуари й автобіографії» та «З історії мемуарів у Польщі» [33-35]. Він визначає три основні різновиди цього жанру, а саме: мемуари, автобіографію й щоденник [35].

Серед сучасних польських істориків, які ґрунтовно вивчають історію крізь призму мемуарної спадщини, можна назвати Т. Епштейна, Л. Заштовта, Д. Рольника [38; 51; 58].

Широко використовує у своїх дослідженнях спогади та щоденники шляхти французький учений Д. Бовуа [1-2], який, спираючись на суб'єктивну оцінку індивідуумом подій, намагається таким чином відтворити ментальний світ суспільної еліти Правобережжя.

Мета статті – проаналізувати мемуари шляхти як джерело з історії Правобережжя. Досягнення мети передбачає реалізацію таких завдань:

– узагальнити інформацію про мемуари правобережної шляхти;

– виявити основну тематику мемуарної спадщини шляхти Правобережжя другої половини XVIII – першої половини XIX ст.;

– висвітлити основні критерії оцінки шляхетських мемуарів.

Об'єктом дослідження є мемуари шляхти українського Правобережжя, які створені в другій половині XVIII – першій половині XIX ст.

Предметом вивчення є рецепція правобережною шляхтою історичних подій та суспільних потрясінь, зафіксована в мемуарних пам'ятках другої половини XVIII – першої половини XIX ст.

На сторінках відомого часопису «Киевская старина» наприкінці XIX – на початку XX століття було надруковано багато різноманітних матеріалів, якими й сьогодні послуговуються під час вивчення історії України. Важливе місце серед них займають спогади та щоденники шляхти Правобережжя. Зрозуміло, що обсяг статті не дозволяє проаналізувати всі мемуари, саме тому зупинимося лише на окремих прикладах, які яскраво ілюструють сюжети, притаманні цій групі джерел.

Ознайомившись зі змістом «Киевской старины», можемо виокремити два тематичні блоки, які автори включають до своїх мемуарів:

– описи подій 1768-1769 років, котрі шляхтичі називають винятково «Коліївщиною» та «Уманською різнею»;

– Листопадове повстання 1830-1831 років на Правобережжі.

Антифеодальне визвольне повстання 1768-1769 років, яке було достатньо популярною темою для XIX століття, знайшло своє відображення в низці мемуарів, опублікованих на сторінках часопису. Серед них можемо згадати передусім «Отрывок из записок Анонима 1768 г.» [19], а також виданий Т. Рильським (1841-1902) «Рассказ современника о приключениях во время «Колиивщины» [37], який він записав зі слів свого прадіда; підготовлені до друку В. Антоновичем «Описание бедствия, постигшего Умань и всю Украину в 1768 г.» [18] та «Записки Карла Хоецкого (1768-1776)», у яких останній згадує гайдамаків із Запоріжжя, що брали участь в уманських подіях [3; 28].

У «Киевской старине» також надруковано спогади однієї з найзагадковіших постатей в українсько-російсько-польській історії Міхала Чайковського (1804-1886), відомого ще й під іменем Садик-Паші. Левова частина записок стосується життєвого шляху автора та історії регіону [9].

Відомий знавець польської літератури Зигмунт Швейковський вказував, що Міхал Чайковський «вважав себе поляком, але ідея незалежної Польщі без сумніву була для нього другорядною справою. У його свідомості вона нерозривно пов'язана з ідеєю вільної України, і без неї повністю втрачала для нього привабливість і сенс. Русь Чайковський уявляв собі під владою ідеалізованої Польщі.

Влада, проте, обмежу-валася польським королем, який був далеким повелителем для України. Провідною ідеєю Чайковського було воскресіння Запорозької Січі, старої козацької України в тій самій формі й характері, що існували в добу польської незалежності [тобто за старої Речі Посполитої].

Він вірив, що стара Україна була втіленням найвищих життєвих ідеалів, тому її воскресіння вважав справою не локального, а радше європейського й навіть світового значення. За цією «святою», за цією «божественною» Україною Чайковський тужив усе своє життя» [28].

У своїх «Записках» він писав: «У спадщині від нього (гетьмана Брюховецького – автор) моя мати дістала сім величезних, у пергамент оправлених книг, писаних ним (гетьманом) власноручно прозою й віршами, по-українськи, по-польськи й латиною.

Це була дивна мозаїка розповідей, сентенцій, думок, правил, рецептів – усе це було дуже влучним і надзвичайно цікавим. Коли я навчився читати, моїм улюбленим заняттям було перечитувати цю дорогу для мене родинну хронічку» [21, с. 25].

Листопадове повстання вплинуло на Міхала Чайковського, і він звільнив кріпаків, організував козацькі загони та влився в повстанське військо, за що був нагороджений польським урядом званням лейтенанта й Золотим Хрестом за відвагу. Після придушення повстання його маєток конфіскували, а самого Чайковського на території Російської імперії оголосили персоною нон грата.

У своїх спогадах він не без пафосу повідомляє, що після розгрому польського повстання козацькі частини турецької Порти поповнились молодими польськими емігрантами, котрі, дякуючи безпосередній участі у військових діях проти військ царської російської армії, мали певний бойовий досвід, що цінував не тільки Садик-Паша, але й сам султан, який набрав із їх числа декількох ад’ютантів, у тому числі й молодшого сина М. Чайковського Владислава (Музафир-бея), який до цього керував військовою козачою школою, у лавах котрої було підготовлено біля 40 офіцерів [28].

Окремо серед авторів мемуарів варто згадати Вероніку Кребс (1750-1832), яка була донькою комісара (губернатора) уманських маєтків Рафала Младановича та залишила «Opis autentyczny rzezi Humańskiej przez córkę gubernatora Humania, z Mładanowiczów zamężną Krebsową», котрі вперше було опубліковано в Познані (1840).

Переклад мемуарів російською мовою було видано під назвою «Уманская резня» (Київ,1879). У її спогадах міститься цікава інформація про шляхетське виховання, події 1768-1769 років [26]. Проте варто зауважити, що описувані події та факти вона пережила ще дитиною, а спогади написала вже в поважному віці.

Дуже цікавий матеріал для дослідника історії Правобережжя презентував у своїх спогадах Антоній Хжонщевський (1770-1851), який тривалий час був офіціалістом магнатів Потоцьких. Вибрані місця з цього джерела дозволяють відтворити картини повсякденного життя магнатської резиденції в Тульчині. Дуже інформативними є фрагменти, присвячені соціально-економічній історії регіону та окремим представникам роду Потоцьких [32].

Багатими на фактаж є й спогади Францішка Ковальського (1799-1862). Зокрема він детально описує повсякденне життя шляхти Правобережжя, висвітлює специфіку станової освіти, зокрема в Уманській василіанській школі [56].

Багато цінної інформації з історії й побуту населення Правобережжя, особливо Волині та Полісся, містять спогади відомого на увесь світ Ю. Крашевського (1812-1887) [43].

Учасник Листопадового повстання, відомий громадський діяч та перекладач із Поділля Александр Яловицький (1804-1877) також залиши після себе мемуари.

Його оцінки подій та персоналій суб'єктивні, а тому досить цінні, адже всі події він змальовує як сучасник, а інколи й учасник, тому «пропускає» їх через свій внутрішній ментальний світ [41].

Не менш цікаві та вражаючі нотатки про своє життя залишив ще один відомий учасник листопадового повстання – Кароль Ружицький (1789-1870) [52; 54].

Мар'ян Дубецький (1838=1926) опублікував свої спогади про навчання в Київському університеті святого Володимира («Młodzież polska w Uniwersytecie Kijowskim przed rokiem 1863»), а також про навчання в Житомирі – «Na kresach i za kresami» [36-37].

Найбільш ґрунтовним джерелом з історії освіти є, на нашу думку, спогади Густава Олізара (1798-1865). Він емоційно описує навчальний процес, життя та діяльність викладачів й учнів Кременецького ліцею, а також яскраво характеризує відомих організаторів шляхетської освіти на Волині початку XIX століття: Тадеуша Чацького, Адама Чартористького та інших видатних представників польського Просвітництва [7; 45].

Мемуари Тадеуша Бобровського (1829-1894) є цінним джерелом політичної, економічної та побутової історії польської суспільності в Україні, оскільки факти, наведені автором, знайшли своє підтвердження й в інших джерелах, у тому числі й мемуарних, що засвідчило мало не фотографічну точність та неупередженість відтворення автором історичних подій [30-31].

Описуючи польську поміщицьку спільноту, Тадеуш Бобровський прагне об'єктивно інтерпретувати конкретні факти, критикує заможну шляхту за замкненість, зокрема у відношенні до інтелігенції, засуджуючи фетишизм титулів та багатства, і безжально показує неосвіченість, неробство, розгульне життя, пиятику, картярство землевласників [30].

У повсякденному житті шляхти Південно-Західного краю, на думку Т. Бобровського, було законсервовано фактично ще старопольські порядки, яким притаманні господарські турботи, забави та полювання, неприйняття російських законів.

Мемуарист описав і крах цього світу після розгрому Листопадового національно-визвольного повстання 1831 року. Автор детально змальовує загальну апатію та депресію й породжене цим таке явище, як балагульщина – захоплення шляхетської молоді простацькими витівками й авантюрами в дусі польського поверхового україножильства [31, с. 91-95].

Разом із тим Тадеуш Бобровський зберігає оптимізм щодо майбуття польського буття на Правобережній Україні:

«Я схильний вірити, що ми належимо до найздібніших, найщедріше обдарованих природою народів Європи, та зате найскупіше обдарованих силою волі й характеру!

Через те ми змарнувалися як організм політичний і марнуємось як організм суспільний. Обставини сьогодні складаються так, що хоч-не-хоч мусимо під загрозою індивідуального й родинного занепаду виробляти в собі сталість, витривалість і працьовитість» [31, с. 395].

Звідси, мабуть, не випадково багато місця в першому томі Т. Бобровський присвятив розвитку освіти на Правобережній Україні в 1840-х

роках, особливо домашньому вихованню й тим закладам, у яких навчався мемуарист.

Відомий французький історик Даніель Бовуа відзначав достовірність й «промовистість» мемуарів Т. Бобровського [1, 24].

Значні екскурси в першу половину XIX століття притаманні спогадам Августа Іванського (1832-1921 рр.), який описує події не лише на Уманщині доби Потоцьких, а й на всьому Правобережжі. Картини повсякденного життя шляхти в середині XIX століття виписані яскравими фарбами, портрети людей чіткі та характерні [40].

Таким чином, характерною рисою мемуарів як історичного джерела є еволюція історичної та національної самосвідомості шляхти Правобережжя, яка зазнала певних трансформацій після поділів Речі Посполитої. У досліджуваних мемуарах переважає тематика «Коліївщини», польських повстань, віддзеркалення освітнього простору тощо. У той же час мемуари є важливим джерелом, що несе в собі цінний соціокультурологічний матеріал, який є незамінним при дослідженні ментальності правобережної шляхти в імперську добу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бовуа Д. Російська влада і польська шляхта в Україні. 1793-1830 рр. / Д. Бовуа ; пер. з фр. З. Борисик. – Львів : Кальварія, [2007]. – 295 с.
2. Бовуа Д. Шляхтич, кріпак і ревізор: Польська шляхта між царизмом та українськими масами (1831 – 1863) / Д. Бовуа; пер. з фр. З. Борисик. – К.: Інтел, 1996. – 415 с.
3. В. А. Записки Карла Хоецкого (1768-1776) // Киевская старина. – 1883. – №1,3,11,12.
4. 4. Горболіс Л. Про щоденники, причетні до творення історії [Галич О.А. У вимірах non fiction: Щоденники українських письменників XX ст.] / Лариса Горболіс // Слово і час. – 2009. – № 5. – С. 115-119. \
5. Дашкевич Я. Постаті: Нариси про діячів історії, політики, культури / Ярослав Романович Дашкевич. – Львів: Львівське відділення ІУАД ім. М.С. Грушевського НАНУ / Літературна агенція “Піраміда», 2007. – 808 с.
6. Диба А. Незнищенний паросток золотого віку / А. Диба // СіЧ. – 1997. – № 11-12. – С. 104-107.

7. Єршов В. Духовний світ митця Г. П. Олізара / В. Єршов // Українська полоністика. – Вип. 2. – Житомир: Видавництво ЖДУ ім. І. Франка, 2005 / 2006. – 239 с. – С. 157-173.

8. Жегуц І. Візія України в нашій еміграційній мемуаристиці / І. Жегуц. – Львів: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2003. – 148 с.

9. Записки Михала Чайковского (Садык-паши) // Киевская старина. – 1891-1892.

10. Земський Ю. Польська, російськ та українська еліта в змаганнях за Правобережну Україну середини XIX ст. Хмельницький, 2011. – 350 с., іл.

11. Іващенко В. Ю. Мемуари професорів та студентів з історії Харківського університету XIX – початку XX століття: Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук / В.Ю. Іващенко; Дніпропетровський нац. ун-т. – Дніпрпетровськ, 2004. – 17 с.

12. Колесник В. Відомі поляки в історії Вінниччини: біогр. Словник / Вікторія Колесник. – Вінниц. обл. краєзнав. музей; Вінниц. обл. універсал. б-ка ім. К.А.Тімірязєва; Краєзнав. т-во «Поділля». – Вінниця: ВМТО «Розвиток», 2007. – 1007 с.

13. Коробка Н.В. Щоденник як жанр мемуарної літератури / Н.В. Коробка // Документалістика на зламі тисячоліть: проблеми теорії та історії. – Матеріали міжнародної наукової конференції. – Луганськ: Знання, 2001. – С. 156-159.

14. Кривошея І. І. Польські аристократи Потоцькі (герб «Пилява») в дзеркалі щоденників та мемуарів російської еліти / І. І. Кривошея // Гілея (науковий вісник): Збірник наукових праць / Гол. ред. В. М. Вашкевич. – К., 2009. – Вип.25. – С.7-19.

15. Літературознавчий словник-довідник / Р.Т. Гром'як, Ю.І. Ковалів та ін. – К.: ВЦ "Академія», 1997. – 752 с.

16. Любовець Н. І. Вивчення мемуарів як історичного та біографічного джерела: до історіографії проблеми / Н. І. Любовець // Українська біографістика = Biographistica Ukrainica: зб. наук. праць / відп. ред.: В. С. Чишко, В. І. Попик; НАН України, Ін-т біографічних досліджень . – Київ: Нац. б-ка України

ім. В. І. Вернадського, 1996. -Вип. 7. – 2010 . – С. 66-104.

17. Минц С. С. Мемуары и российское дворянство: Источниковедческий аспект историко-психологического исследования. – СПб.: Нестор, 1998. – 260 с.

18. Описание бедствия, постигшего Умань и всю Украину в 1768 г. // Киевская старина. – 1888. – №3. – С.520-529.

19. Отрывок из записок Анонима 1768 г. (казнь Гонты и усмирение «Колиивщины») // Киевская старина. – 1882. – №11. – С.349-353.

20. Польська українознавча мемуаристика // Український історик. – Рік III.– № 3-4 (11-12). – Нью-Йорк-Мюнхен, 1966. – С. 103-109.

21. Пультер С. Романтик з подвійною душею (польський письменник Міхал Чайковський: нащадок українського гетьманського роду – наш земляк). – Волинь–Житомирщина. – № 18. – 2009. – С. 23-31

22. Рассказ современника о приключениях с ним во время «Колиивщины» // Киевская старина. – 1887. – №11. – С.51-64.

23. Свербигуз В. Старосвітське панство / В. Свербигуз. – Варшава, 1999. – 249 с.

24. Тартаковский А. Г. 1812 год и русская мемуаристика: опыт источниковедческого изучения. – М.: Наука, 1980. – 312 с.

25. Тартаковский А. Г. Русская мемуаристика и историческое сознание XIX века. – М., 1997. – 357 с.

26. Уманская резня. (Записки Вероники Кребс). – К., 1879. – 36 с.

27. Федунь М. Р. Українська мемуаристика в Галичині кінця XIX – початку XX століття: жанрово-стильові особливості: Автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. філолог. наук: спец. 10.01.01 «Українська література» / М. Р. Федунь; Прикарпатський ун-т ім. В. Стефаника. – Івано-Франківськ, 2001. – 19 с.

28. Чайковский М. С. // Русская старина. – 1895 – 1898, 1900, 1904.

29. Щербак Н.О. Національне питання в політиці царизму на Правобережній Україні (кінець XVIII – початок XX століття): Монографія / Н. О. Щербак. – К.: ПЦ «Ризографіка», 2005. – 616 с.

30. Bobrowski T. Pamiętnik mojego zycia. — Warszawa, 1979. – T. 1. – 485 s.

31. Bobrowski T. Pamiętnik mojego zycia. — Warszawa, 1979. – T. 2. – 564 s.

32. Chrząszczewski A. Pamiętnik oficjalisty Potockich z Tulczyna / oprac. J. Piechowski. – Wrocław-War-szawa-Kraków-Gdańsk 1976. – 240 s.

33. Cieński A. Pamiętnikarstwo polskie XVIII wieku / A. Cieński. – Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1981. – 220 s.

34. Cieński A. Pamiętniki i autobiografie światowe / A. Cieński. – Wrocław-Warszawa-Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1992. – 204 s.

35. Cieński A. Z dziejów pamiętników w Polsce / A. Cieński. – Opole : UO, 2002. – 221 s.

36. Dubiecki M. Młodzież polska w Uniwersytecie Kijowskim przed rokiem 1863 / Dubiecki M. – Kijów, 1909. – 88 s.

37. Dubiecki M. Na kresach i za kresami / Dubiecki M. – Kijów, 1914. – 210 s.

38. Epstein T. Z piórem i paletą: zainteresowania intelektualne i artystyczne ziemiaństwa polskiego na Ukrainie w II połowie XIX wieku. – Warszawa: Wydawn.«Neriton»: Instytut Historii PAN, 2005. – 589 s.

39. Iwański August, 1832-1921. Pamiętniki: 1832=1876; Iwański, August, 1881-1939. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1968. – 573 s.

40. Jełowicki A. Moje wspomnienia. – Warszawa: PAX, 1970 – 439 s.

41. Kamionka-Straszkowa J. Literatura i obyczaj. «Choroba romantyczna» w pamiętnikach i dokumentach I połowy XIX w. / J. Kamionka-Straszkowa // Problemy socjologii literatury. Z dziejów form artystycznych w literaturze polskiej / Pod red. J. Sławińskiego. – Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1971. – 502 s. – S. 269-295.

42. Kraszewski J. I. Wspomnienia z Polesia, Wołynia i Litwy. – Wilno, 1840. – T.1-2.

43. Lubas-Bartoszyńska R. Style wypowiedzi pamiętnikarskiej / R. Lubas-Bartoszyńska. – Kraków: Wydawnictwo Naukowe WSP, 1983. – 224 s.

44. Olizar G. Pamiętniki. 1798 – 1865. / Olizar G. – Lwów, 1892. – 88 c.

45. Pamiętnik Kijowski. – T. 1. – Londyn : Nakładem Koła Kijowian, 1959. – 240 s.

46. Pamiętnik Kijowski. – T. 2. – Londyn : Nakładem Koła Kijowian, 1963. – 272 s.

47. Pamiętnik Kijowski. – T. 3. – Londyn : Nakładem Koła Kijowian, 1966. – 271 s.

48. Pamiętnik Kijowski. – T. 4. – [Londyn, 1980]. – 240 s.

49. Pół wieku pamiętnikarstwa. – [Warszawa]: Ludowa spółdzielnia wydawnicza, [1971]. – 388 s.

50. Rolnik D. Portret szlachty czasów stanisławowskich, epoki kryzysu, odrodzenia i upadku Rzeczypospolitej w pamiętnikach polskich. – Katowice, 2009.

51. Różycki K. Powstanie na Wołyniu, czyli pamiętnik półku jazdy Wołyńskiey uformowanego w czasie woyny narodowey polskiey przeciw dyspotyzmowi tronu rossyiskiego 1831 roku / K. Różycki. – Bourges: Drukarnia P. Souchois, 1832. – 33 s.

52. Sajkowski A. Nad staropolskimi pamiętnikami / A. Sajkowski. – Poznań : UAM, 1964. – 147 s.

53. Z piśmiennictwa krajowego Różycki K. Pamiętnik pułku jazdy wołyńskiej 1831 r. / T. W. [T. Wodzicka] // Przegląd Powszechny. – T. 61. – Kraków, 1899. – S. 119-121.

54. Trzynadlowski J. Sztuka słowa i obrazu. Studia teoretycznoliterackie / J. Trzynadlowski. – Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1982. – 527 s.

55. Wspomnenia. (1819 – 1823). Pamiętniki Franciszka Kowalskiego. – Kijów-Warszawa: Nakladem księgarni Leona Idzikowskiego, 1912.

56. Wyjątek z Opisu autentycznego rzezi Humańskiej // Z dziejów Hajdamaczyzny – Cześć 1. – Warszawa, 1905. – S. 87-103.

57. Zasztowt L. Kresy. 1832-1864. Szkolnictwo na ziemiach Litewskich i Ruskich dawnej Rzeczypospolitej / L. Zasztowt. – Warszawa, 1997. – 456 s.

Фуркало В. І., к. філос. н., доц.
Фуркало В. С., к. філос. н., доц.
УДПУ імені Павла Тичини

ДЕМОКРАТІЯ ТА НЕНАСИЛЬСТВО

Проблема насильства і ненасильства посідає значне місце в суспільній практиці. Особливо актуальною вона є для суспільств, у яких проводяться економічні, політичні, культурні реформи, спостерігаються спроби піднятися на якісно новий рівень розвитку. На сьогодні такі процеси відбуваються і в українському суспільстві, яке здійснює рух у напрямку від планової до ринкової економіки, від тоталітарної до демократичної системи.

Історичний досвід виявляє такі форми діяльності, які відповідають становленню людини і суспільства в цілому з точки зору гуманізму та цінності людського життя. Такою формою діяльності є ненасильство. Ненасильство - це діяльність суб'єкта, – держави, її органів, індивідів, - яка здійснюється з метою досягнення його інтересів, які відповідають

об’єктивній необхідності суспільного розвитку і співпадають в основному з інтересами об’єкта, - нації, соціальної групи, індивіда. Ненасильство орієнтоване на захист людського життя і заперечує використання людини як знаряддя насильства. Ненасильство як елемент культури протистоїть насильству в культурі.

Соціальна практика вимагає трансформації насильницької діяльності у ненасильницьку. Проте, наскільки успішною може бути така трансформація, залежить від умов. Об’єктивними умовами трансформації насильницької діяльності в ненасильницьку є криза, розпад, зміна соціально-економічної і політичної системи, на якій базуються насильницькі дії, і докорінна зміна суб’єкта історичної діяльності, центральною метою якого є перехід від тоталітарної до демократичної держави. Суб’єктивними умовами цього процесу є усвідомлення суб’єктами ненасильницької діяльності - індивідами, соціальними групами, партіями, націями, державами, суті і спрямованості демократизації і гуманізації суспільного розвитку, і досягнення єдності їх діяльності.

Насильство є важливим елементом суспільного буття. Насильство забезпечує функціонування суспільства і еволюціонує разом з розвитком суспільства. З розвитком суспільства вдосконалювалися знаряддя насильства. Спочатку насильство закріплювалося у формі табу, а потім моральних правил, законів. Виникали професійні групи, які виконували насильницькі функції. У ході економічного розвитку чисельність цих груп зменшувалася, оскільки вдосконалювалися знаряддя насильства.

Розвиток суспільства досяг такого ступеня, що насильство із самооберігаючої функції окремої групи, держави трансформується в загрозу самознищення людства. Відмова від насильства, перехід до ненасильницького типу розвитку може забезпечити подальший розвиток людства.

Звичайно, перехід від насильства до ненасильства не є одноразовою подією. Він потребує значних зусиль як від окремої людини, так і від суспільства в цілому. На нашу думку, в процесі переходу суспільства від насильства до ненасильства значне місце відводиться культурі. Культура виникла як засіб виживання людини у боротьбі з природою, через що повинна стати засобом самозбереження людини. Культура є сферою, де формуються ціннісні уявлення і ідеали, ведеться пошук сенсу життя. Сьогодні необхідно свідомо орієнтуватися на ненасильницьку модель розвитку суспільства. Ідея ненасильства буде детермінувати, визначати вибір

кожною людиною ціннісних орієнтацій. Ненасильство як цінність буде впливати на вибір інших цінностей. Ми називаємо культурою все те, що зроблено людиною. Але не все з культури буде сприяти ненасильству. Людство створило не лише Софіївський собор, а і концентраційні табори, хімічну зброю. Потрібно брати з культури те, що сприяє саморозвитку, самоствердженню людини, акцентувати увагу на гуманістичному аспекті культури. Становлення ненасильницького суспільства великою мірою залежить від того, як людина засвоїла гуманістичні зразки поведінки, моральні і правові поняття, соціальні і культурні цінності. Необхідно, щоб гуманістичні зразки поведінки були не просто декларацією, а внутрішнім переконанням кожної людини. Формування ненасильницького суспільства в умовах кінця XX ст. потребує нового гуманізму. Новий гуманізм повинен привести до зміни самої людини, до розуміння того, що більшість проблем суспільства вкорінені в людині. Аурелio Печчеї вважав, що новий гуманізм повинен характеризувати три аспекти: почуття глобальності, любов до справедливості, нетерпимість до насильства [4, С.214]. Необхідно відмовитися від насильства як способу вирішення будь-яких проблем. Насильство повинно розглядатися як соціальна патологія, яку необхідно подолати. Ненасильницьке суспільство неможливе без демократичної форми правління. Демократія є такою процедурою рішень, яка захищає людей від зловживань владою, дозволяє усувати ненасильницьким шляхом недосконалий уряд, передавати мирним шляхом владу від уряду до уряду. Демократія є гарантією людської свободи і прав. У той же час навіть при демократичній формі правління не всі будуть задоволені демократією та намагатимуться критикувати її, вказуючи на недоліки. Але це не недоліки самої демократії, а недоліки тих людей, які живуть у цьому суспільстві і які очолюють соціальні інститути. Демократія ж як форма правління, дає можливість удосконалювати роботу соціальних інститутів і контролювати їх.

Демократичні принципи правління передбачають розподіл законодавчої, виконавчої, судової влади, гарантію прав і свобод громадянам, децентралізацію економічної і духовної сфери, створення багатопартійної системи. Демократія дає можливість на повну силу розгорнути принцип ненасильства у різноманітних сферах діяльності. «Демократія - єдино надійне експериментальне поле, на якому дають сходи й виростають зерна ненасильства. І в цьому розумінні вона - гідна суспільна форма правління, єдине надбання, що варте людських зусиль і ризику. Тільки в правовій державі, у якій громадяни поважають конституцію і закони, прихильники

ненасильства можуть здійснювати акції громадянської непокори щодо несправедливих, з їхньої точки зору, законів, зберігаючи при цьому повагу й відданість законові як такому і висловлюючи готовність понести покарання, передбачене законом.

Лише у такій державі існує можливість мирних суспільних перетворень, вільного, а отже ефективного поширення ідеї ненасильства, його реального включення в структуру влади - фактора, такого необхідного при вирішенні гострих політичних конфліктів» [6, С.49-50].

Демократія не виключає насильства. Демократія потребує захисту від тих, хто прагне правління «сильної руки», диктатора. За умов демократії дотримання законності, захист прав і свобод не обходиться без насильства. Але тут насильство є вимушеною мірою, а не правилом життя.

Інші кроки, які спрямовані на ствердження ненасильства, - переадресування насильства. Насильство спрямовується на той чи інший об'єкт і розряджується. Розбиті вітрини магазинів, зламані телефонні автомати, понівечений транспорт та ін. Об'єктом насильства може бути державна символіка, пам'ятники політичним діячам, газети. Це особливо гостро проявляється у нашому суспільстві в період реформування всіх сфер життя. Переадресоване насильство може проявлятися не лише в стихійній формі, а й бути культурним фактором. До такої форми належить спорт. У спорті існують певні етичні норми і правила ведення поєдинку.

Наступним кроком в трансформації насильства повинні бути співробітництво між людьми, особистісні зустрічі. Лише таким чином можна розвіяти міфи про масонів, про хибність одних та істинність інших релігій.

Ствердженню ненасильницьких відносин між людьми сприяє і створення відкритих децентралізованих організацій. «Людина відчуває себе вільною, не пригніченою ієрархічною структурою, коли вона, по-перше, знає, що може в жодній з них не брати участь; по-друге, бере участь в багатьох і займає в кожній з них різний ієрархічний рівень; по-третє, вільно покидає будь-яку з них; по-четверте, особисто організовує групу, яка відповідає її уявленням про цілі, характер відносин і особистий склад» [2, С.85].

Відмова від насильства також сприяє формуванню позитивних установок в мисленні. Адже наше мислення передує нашим діям і створює обставини життя. Наше життя, як відомо, є тим, що ми думаємо про нього.

Наступним фактором, що сприятиме ствердженню ненасильницьких відносин, є співробітництво між демократичними країнами і країнами, які здійснюють перехід від тоталітарної до демократичної системи. Таке

співробітництво повинно бути направлене на підтримку реформ у сферах культури, економіки, політики, на впровадження демократичних цінностей у соціальне життя. Прикладом такого співробітництва в Україні може бути міжнародний фонд «Відродження». Ця недержавна організація надає підтримку різноманітним проектам в галузі освіти, науки, які направлені на розбудову відкритого демократичного суспільства.

Міжнародне співробітництво також повинно бути спрямоване на захист прав і свобод людини, на захист людини і суспільства від насильства. Таке співробітництво знаходить вияв у формі міжнародних договорів. Українська держава ратифікувала Конвенцію про запобігання злочинові геноциду і покарання за нього, Міжнародну конвенцію про ліквідацію всіх форм расової дискримінації, Конвенцію про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти, Конвенцію про незастосування строку давності до воєнних злочинів і злочинів проти людства та інші. Ці угоди направлені на захист людського життя, підтримку стабільності і миру в суспільстві. Важливим завданням для всіх країн є виконання Загальної декларації прав людини, прийнятої 10 грудня 1948 року в Парижі.

Необхідною умовою трансформації насильницьких суспільств у ненасильницькі є використання можливостей науково-технічного прогресу. Науково-технічний прогрес розвивається досить суперечливо. Свідченням цього є - небезпека термоядерної війни, виснаження природних ресурсів, забруднення навколишнього середовища, перенаселення, мілітаризація виробництва, тероризм. Всі ці проблеми потребують негайного вирішення. Розв’язання вказаних проблем неможливе за умови відмови від науково-технічного прогресу. Гальмування і призупинення науково-технічного прогресу приведе до загибелі людства. Такої позиції дотримувалися, наприклад, лауреати Нобелівської премії М. Борн [1, С.46-62] та А.Сахаров [5, С.48-49].

Науково-технічний прогрес повинен бути спрямований на вирішення екологічної, енергетичної, продовольчої, соціальної проблеми у насильницьких суспільствах, що в цілому буде сприяти стабільності і розмивати основу для радикальних насильницьких настроїв та виступів. Одним словом, прогрес повинен вести не до дегуманізації суспільства, а, навпаки, бути фактором гуманізації життя людини і суспільства в цілому.

Особливо небезпечним наслідком науково-технічного прогресу є поширення знарядь насильства, а саме ядерної зброї, і вдосконалення звичайних озброєнь. Самі технології, породжені науково-технічним

прогресом, а також створені на їх основі технічні системи можуть бути об'єктами насильства. Це стосується атомних станцій, аеропортів, хімічних підприємств, центрів зв'язку, банків даних та ін. Наприклад, «вибух у Світовому торгівельному центрі у місці Нью-Йорку 1994 року призвів до того, що збитки приватних компаній та уряду США за кілька днів вимушеного простою оцінювалися у сотні мільйонів доларів; водночас, непрямі втрати, пов'язані з порушенням ритму праці бізнес-центру і суб'єктів ділового життя планети обліку не піддаються» [1, С.31].

Лише гуманістично спрямований науково-технічний прогрес може бути основою для подальшого розвитку суспільства. Під час нових технічних та технологічних винаходів вчені повинні керуватися кодексом ненасильства. Такий кодекс мають прийняти і політики. Коли ж цього не буде, то фізичне знищення людства стане реальністю. М. Борн писав, що «нам необхідно навчитися обмежувати себе, нам необхідно ввести у звичай взаєморозуміння, терпимість і бажання прийти на допомогу, ми повинні відмовитися від погроз і використання сили. Коли цього не станеться, то загибель цивілізованої людини не за горами» [3, С.60].

Подальший розвиток людства можливий за умови переорієнтації з насильницького на ненасильницький тип розвитку, трансформації насильницьких режимів у ненасильницькі. У трансформації насильства в ненасильство важливе місце належить гуманістичним зразкам поведінки, культури, співробітництву, особистісним зустрічам, децентралізованим організаціям, науково-технічному прогресу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Борн М. Моя жизнь и взгляды. – М.: Прогресс, 1975. – 257 с.

2. Дольник В. Этологические экскурсии по запрещенным садам гуманитариев // Природа. – 1993. – №1. – С.72-85.

3. Дорошенко А. Терор и тероризм // Політика і час. – 1997. – № 9. – С.29-36.

4. Печчеи А. Человеческие качества. – М.: Прогресс, 1985. – 310 с.

5. Сахаров А. Мир, прогресс, права человека. – Л.: Советский писатель, 1990. – 127 с.

6. Сілванян Г. Політика: насильство чи моральність? // Політика і час. – 1997. – №11. – С.45-50.

Чучалін О.П., викладач,
УДПУ імені Павла Тичини

СУЧАСНИЙ СТАТУС УКРАЇНСЬКОЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ

1. Сучасна Українська Православна Церква як Помісна Православна Церква в Україні

В останні роки регулярно лунають заклики окремих політиків до створення в Україні «Помісної Православної Церкви». Зазвичай автори цих закликів цілковито ототожнюють поняття «Помісна Церква» і «Автокефальна Церква». Таке повне ототожнення є помилковим як з історичної точки зору, так і по суті. Хоча вираз «Помісна Церква» в українськомовному та російськомовному середовищах в двадцятому столітті і став неточно використовуватися як синонім поняття «Автокефальна Церква», в дискурсі світового Православ'я взагалі така термінологічна плутанина відсутня.

Вираз «Помісна Церква» означає у грецькій мові (а звідси і в інших, включаючи як сучасні, так і, наприклад, церковно-слов'янську) буквально «місцева Церква», «Церква певної місцевості» та вказує на «територіальний принцип» побудови Православної Церкви. Згідно із цим «принципом помісності» до єдиної Вселенської Православної Церкви належать єпархії (громади, що очолюються єпископами і мають парафії як власні «філіали»); кожна ж єпархіальна громада не лише очолюється лише одним єпископом, але й об'єднує навколо єдиної Чаші всіх без винятку православних християн, що проживають в територіальних межах єпархії. Для зручності керування ще в перші століття існування Церкви був закріплений принцип, згідно із яким кордони єпархій чи об'єднань єпархій по можливості мають співпадати із світськими державними чи адміністративними кордонами [4].

Єпархії об'єднуються в різноманітні церковні структури – митрополичі округи, екзархати, автономні і автокефальні Церкви. Еклезіологічний принцип помісності (тобто територіальності) сам по собі зовсім не вимагає, аби Церква на території незалежної держави обов'язково очолювалась Патріархом та була автокефальною. На території, наприклад, єдиної Римської імперії існувало декілька патріархатів; з іншого боку, загальна кількість автокефальних Православних Церков завжди в історії була набагато меншою, ніж число незалежних держав, що мали на своїй території православні єпархії. Історична практика лише засвідчує, що як правило автокефальними з

часом стають православні Церкви в тих державах, більшість населення яких є православними християнами.

Принцип помісності (прямим наслідком якого є канонічний принцип «одне місто – один єпископ») з точки зору православної еклезіології вимагає, щоб православні єпархії, які знаходяться на території однієї держави (і, безумовно, перебувають в євхаристійному спілкуванні з світовим Православ'ям), були об'єднані в єдину церковну структуру, а не являли собою окремі так звані «паралельні юрисдикції», які насправді не об'єднують, а роз'єднують православних християн однієї території за національним чи іншими ознаками. Форма організації Помісної Церкви, якою б конкретно вона не була – митрополичий округ, автономія чи автокефалія – сама по собі не стосується принципу помісності і тому не може бути його порушенням. Але грубим порушенням цього принципу є штучне створення "паралельних" церковних ієрархій і юрисдикцій (незалежно, знову таки, від форм їх самоорганізації) на території, де вже існує Помісна Церква. Принцип помісності вимагає зовсім не того, аби Помісна Церква на території незалежної держави була автокефальною, – він вимагає насамперед, щоб Помісна Церква була для цієї держави однією та організаційно єдиною, а не складалася з «паралельних» юрисдикцій [3].

Принцип помісності має своїм прямим наслідком також те, що питання про зміну форми самоорганізації має вирішуватися Помісною Церквою виключно соборно. Будь-які спроби вирішити це питання штучно, шляхом нав'язування меншістю своєї точки зору більшості чи шляхом розкольницьких дій є грубими порушеннями принципу помісності, який сам по собі говорить виключно про основи єдності православних християн однієї території чи держави, а зовсім не про їх розділення.

Сучасна Українська Православна Церква повністю відповідає всім еклезіологічним ознакам помісності:

- ✓ Українська Православна Церква знаходиться в євхаристійному спілкуванні з усіма без винятку Православними Автокефальними Церквами (а без виконання цієї умови відповідність іншим ознакам не має жодного значення);
- ✓ Канонічні межі Української Православної Церкви співпадають з державними кордонами України;
- ✓ Єпархії Української Православної Церкви існують на території всієї України, а її громади – в переважній більшості міст і сіл України;

- ✓ Адміністративно Українська Православна Церква єдина і має автономну форму управління, максимально наближену до автокефалії: має Предстоятеля, якого самостійно обирає, сама створює нові епархії, поставляє єпископів, проводить Архієрейські собори.

Оскільки наша Українська Православна Церква – і лише вона одна в Україні – відповідає всім критеріям помісності, не підлягає жодному сумніву, що виключно вона і є на сьогодні справжньою Помісною Православною Церквою в Українській державі. Можна вести розмову лише про повернення до цієї Церкви тих, хто відпав від неї у розкол (скоївши таким чином злочин і проти самого принципу «помісності»), але аж ніяким чином не про «створення Помісної Церкви», яка насправді вже існує більше тисячі років – від св. князя Володимира до наших днів [4].

2. Соборність Церкви та внутрішньоцерковні дискусії

Православна Церква в Символі віри названа «соборною» («кафоличною») – тобто «всезагальною». Це слово вказує перш за все на універсальний характер Церкви. Як було підкреслено, Церква не ставить спасіння людей в залежність від їх національної приналежності, культури, освітнього рівня, соціального статусу, багатства тощо. Навпаки, Церква як універсальний Боголюдський організм, як єдність вищого, надприродного порядку, знімає подібні розділення між людьми, робить їх «розрізненнями без розділень». Церква звертається із благовістям до всіх без винятку людей і покликана об'єднати їх, зберігаючи при цьому те різноманіття (наприклад, мов, культур), яке не суперечить Її спасительній місії.

Універсальність Церкви має своїм наслідком певні властивості її влаштування. Вона не ділиться, як це декому може здаватися, на дві зовсім різні та окремі частини: клір, наділений повнотою влади, і паству, яка цілковито залежна від кліру. Апостол Павло порівнює Церкву з людським організмом (1 Кор. 12 гл.), в якому кожний член, і вищий, і нижчий, виконує свою особливу функцію, не окремо, не самодостатньо та ізольовано, а у згоді із іншими членами. Потрібно зазначити, що кожен член Церкви – і ієрарх, і простий віруючий – є в першу чергу і в рівній мірі «рабом Божим», і лише в другу чергу займає певну ступінь церковної ієрархії [2].

Влада Церкви – це влада любові, а не примусу, насилля. Саме тому хоча віряни і не мають самі по собі ієрархічної влади, тим не менше, мають право вільно і разом із ієрархією обговорювати нагальні церковні проблеми. Адже церковні проблеми – це не абстрактні питання, які стоять перед однією

ієрархією; це також – проблеми самої пастви, що відомі їй не менше, ніж ієрархії.

Керівним принципом для внутрішньоцерковних дискусій можуть слугувати відомі слова блаж. Августина Іпонійського: «В головному – єдність, в другорядному – свобода, у всьому – любов». Тут «головне» – це церковні догмати і основи християнської моралі. Їх свідоме заперечення автоматично виводить людину за межі Церкви Христової, і діалог з ним перестає бути справою внутрішньоцерковною.

З іншої сторони, ми спостерігаємо в останній час, що деякі питання, які явно відносяться до розряду «другорядного», розглядаються окремими православними вірними – без жодного богословського обґрунтування – як щось рівнозначне догматам чи навіть ще більш важливе. До числа таких питань, які, безумовно, можуть бути дискусійними в наші дні, відносяться, наприклад, канонічний статус Української Православної Церкви, можливість редагування перекладів богослужбових текстів, використання сучасної літературної мови в богослужінні, впровадження місіонерських форм богослужіння тощо. Подібні питання, які не відносяться до церковної догматики, можуть, у випадку актуалізації відповідних проблем, бути предметом для плідної братської внутрішньоцерковної дискусії. Головними принципами останньої, безумовно, мають бути: слідування догматам Церкви і основоположним церковним традиціям; повага до точок зору братів по вірі і щире бажання зрозуміти їх позиції; пошук церковного блага; місіонерський імператив. Сама по собі відсутність єдиної точки зору серед ієрархії та вірян на ті питання, які не стосуються безпосередньо догматів Церкви, не може розглядатися як гріх і зло, що має бути знищеним. Навпаки, необхідно пам’ятати слова ап. Павла: «Бо мусять між вами й поділи бути, щоб відкрились між вами й досвідчені» (1 Кор. 11:19).

Разом з тим як ієрархи, так і миряни повинні бути обережні в своїх публічних висловлюваннях відносно гострих дискусійних проблем – у тому відношенні, щоб не видавати свої погляди за соборний голос всієї Церкви (якщо такий ще не отримав свого вираження). Також безумовно необхідно не допускати екстремізму, нав’язування активною меншістю своєї точки зору більшості, відкритої конфронтації у питаннях, що допускають різноманітні підходи. Церковний мир має бути однією із головних цінностей при рішенні всіх дискусійних питань [1].

Українська Православна Церква нагадує, що вчення і авторитет окремих духовних осіб, в тому числі тих, що шануються у церковному

середовищі як люди духовно досвідчені, старці, не можуть бути вищими за вчення і авторитет самої Церкви. Господь Ісус Христос поставив захисниками істини в Своїй Церкві апостолів та їх наслідників – єпископів. Вчення тих, хто користується у народу церковного авторитетом старця, не може бути вищим за Святе Письмо, Святе Передання і вчительство соборів Православних Церков. Українська Православна Церква нагадує, що всі дискусійні питання, які обговорюються православними вірними, в тому числі і духовно досвідченими, підлягають кінцевому суду соборного розуму Церкви, тобто суду соборів Православної Церкви.

3. Проблеми, що пов'язані з можливим удосконаленням існуючого канонічного статусу УПЦ в майбутньому

Беручи участь у дискусіях навколо поняття автокефалії та майбутнього Православної Церкви в Україні, ми спостерігаємо дві суперечливі позиції.

З одного боку, дехто стверджує, що навіть законна та загальновизнана у світовому Православ'ї автокефалія Української Церкви є руйнівною для церковної єдності і де факто стане «розколом з Руською Православною Церквою». Однак така точка зору фактично означає, що між Православними Церквами, які мають автокефальний статус, не існує церковної єдності, а це докорінно суперечить Православному вченню про Церкву.

З іншого боку, існує думка, що автокефалія – це єдиний і безальтернативний спосіб вирішення української церковної проблеми. Ця позиція – не менш нерозважлива.

Автокефалія не може бути знаряддям для досягнення консолідації Церкви – вона може бути лише результатом наявного загальноцерковного консенсусу. До того ж, як свідчить історичний досвід, похаплива автокефалія може спричинити подальші розколи усередині Церкви, які набагато легше породити, ніж потім вилікувати [5, с. 12].

Вважаємо, **по-перше,** що обговорення проблеми канонічного статусу має відбуватися виключно у богословській площині, без будь-якої політизації цього внутрішньоцерковного питання.

По-друге, переконані, що розглядати питання вдосконалення канонічного статусу потрібно лише у контексті дійсного подолання розколу в Українському Православ'ї.

По-третє, на нашу думку, проблема вдосконалення канонічного статусу УПЦ та механізм її вирішення має бути погоджена кіріархальною Церквою з Православною Повнотою – іншими світовими Православними Церквами.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Проблема об’єднання українських церков. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/13570411/religiyeznavstvo/problema_obyednannya_ukrayinskih_tserkov
2. Протоієрей Євгеній Шелевій. Українське православ’я і сучасний стан національної єдності України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.religion.in.ua/main/11982-ukrayinske-pravoslavya-i-suchasnij-stan-nacionalnoyi-yednosti-ukrayini.html
3. Українська Православна Церква сьогодення і перспективи. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://orthodox.org.ua/article/ukra%D1%97nska-pravoslavna-tserkva-sogodennya-%D1%96-perspektivi
4. Українська Православна Церква та виклики сучасності. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://theology.in.ua/ua/bp/theological_library/theological_doc/confessional_doc/47505/
5. Українська Православна Церква: міфи та істина. – К.: Київська Митрополія УПЦ, 2015. – 16 с.

Шаповалова Кристина,
студентка 4 курсу напряму Менеджмент
Одеського інституту Міжрегіональної Академії управління персоналом

ОЗНАКИ СУЧАСНОЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ ПРОТИ УКРАЇНИ

Після падіння «залізної завіси» та проголошення «деідеологізації» міжнародних відносин, політики СРСР, а потім і Росії передбачалося глобальне політичне співробітництво, а значить – послаблення зіткнень в області політики і ідеології [8]. Тим не менш, конфлікти ідеологій не зникли, Росія, особливо за останні роки, за допомогою інформаційної війни намагається утримати під своїм впливом країни колишнього соціалістичного табору. Сьогодні Україна знаходиться в активній фазі інформаційної війни з Росією та у центрі геополітичної війни. Найактуальнішим є питання, як протидіяти агресії Росії та надалі захиститись від інформаційних війн.

Використання інформації для досягнення політичних і військових цілей відомо з давніх часів. Найбільш потужними гравцями в цій сфері сьогодні є США та Росія.

Вивчення ефектів медіавпливу та інформаційної війни відображено у роботах українських дослідників В. Бебіка, О. Ваганової, В. Горбатенка, О. Грищенко, О. Дубаса, О. Заславської, Б. Калиниченко, В. Коляденка, А. Костирева, В. Недбая, А. Сіленко, Р. Хлистун, Д. Яковлєва та ін. Глобальні виклики інформаційного суспільства вивчали Д. Дубов, О. Ожеван, С. Гнатюк, Я. Саленко, В. Супрун та інші. В 2015 р. дослідження з цієї проблематики зробила доктор економічних наук Наталя Семенченко [12]. Зважаючи на вагомий внесок зазначених науковців в теорію інформаційних війн, слід зазначити, що методи і форми сучасної інформаційної війни проти Україні та засоби протидії їй поки що достатньо не вивчені. Мета дослідження – узагальнити методи, форми та ознаки сучасної інформаційної війни та запропонувати засоби та методи протидії їй в Україні.

Вперше це поняття було закріплене в директиві Міністерства оборони США DOD S 3600.1 (від 21 грудня 1992 року), де воно вживалося у вузькому значенні і розглядалося як різновид радіоелектронної боротьби. В подальшому воно визначалася як війна з використанням державного глобального інформаційного простору й інфраструктури для проведення стратегічних військових операцій і зміцнення впливу на власний інформаційний ресурс [10]. У сучасній Україні інформаційний вплив Росії спостерігається саме в останньому значенні, проте має певні особливості, які ми проаналізуємо далі.

Існує безліч визначень поняття «інформаційна війна». У зв'язку з цим представляється доцільним розглянути найпопулярніші з них і виділити риси, притаманні усім тлумаченням цього явища.

Інформаційна війна – це:

1) вплив на цивільне населення і (або) військовослужбовців іншої держави шляхом поширення певної інформації [9, 140];

2) цілеспрямовані дії, початі для досягнення інформаційної переваги шляхом завдання шкоди інформації, інформаційних процесів та інформаційних систем супротивника при одночасному захисті власної інформації, інформаційних процесів та інформаційних систем [5, 92];

3) всеосяжна, цілісна стратегія, зумовлена все зростаючою значимістю і цінністю інформації у питаннях командування, управління, політики, економіки та суспільного життя [4, 221];

4) дії, що вживаються для досягнення інформаційної переваги у забезпеченні національної військової стратегії шляхом впливу на інформацію

та інформаційні системи супротивника з одночасним зміцненням і захистом власної інформації та інформаційних систем [11, 346];

5) збір компромату і його планомірне використання [7, 44];

6) явні та приховані цілеспрямовані інформаційні дії систем одна на одну з метою отримання певного виграшу у матеріальній сфері [1, 502];

7) нова форма боротьби сторін, у якій використовуються спеціальні засоби, що впливають на інформаційне середовище супротивника та захищають власне в інтересах досягнення стратегічних цілей війни [11, 23].

Аналіз визначень дозволяє виділити ті риси, які завжди присутні при веденні інформаційної війни: вплив на будь-яку аудиторію, спільноту; інформація, передана цій аудиторії, спільноті; стратегія застосування інформаційних засобів носить виключно наступальний, агресивний характер; мета ведення інформаційної війни – зміна мислення сторони, на яку спрямовано вплив, та отримання в результаті більш вигідного становища (у геополітичному, політичному та/або економічному аспекті); захист власного інформаційного простору від нападу.

Екс-радник Президента Росії В. Путіна Андрій Іларіонов виділяє 10 ознак сучасної інформаційної війни [12, 70-77]. Усі вони, на наш погляд, присутні у *гібридній війні* РФ проти України, елементом якої є інформаційна війна.

Ключовим поняттям, вперше введеним у звіті США MR-964-OSD, є розподіл *стратегічної інформаційної війни* на перше і друге покоління.

Стратегічна інформаційна війна *першого покоління* включає основні методи інформаційної війни, що їх США реалізують у наш час на державному та військовому рівнях, і від яких не мають наміру відмовлятися в доступному для огляду майбутньому [10]. Так, для інформаційної боротьби першого покоління це такі методи: вогневе придушення (у воєнний час) елементів інфраструктури державного та військового управління; ведення радіоелектронної боротьби; одержання розвідувальної інформації шляхом перехоплення й розшифровки інформаційних потоків; здійснення несанкційованого доступу до інформаційних ресурсів з наступною їх фальсифікацією чи викраденням; масове подання в інформаційних каналах супротивника чи глобальних мережах дезінформації для впливу на особи, які приймають рішення; одержання інформації від аналізу відкритих джерел інформації.

Разом з тим введено поняття стратегічна інформаційна війна *другого покоління*. Розвиток і ведення стратегічної інформаційної війни другого

покоління, її скоординовані інформаційні операції у перспективі можуть привести до повної відмови від використання військової сили. Інформаційна боротьба другого покоління передбачає: створення атмосфери бездуховності й аморальності, негативного відношення до культурної спадщини супротивника; маніпулювання суспільною свідомістю соціальних груп населення країни з метою створення політичної напруженості та хаосу; дестабілізація політичних відносин між партіями, об'єднаннями та рухами з метою провокації конфліктів, розпалення недовіри, підозрілості, загострення політичної боротьби, провокування репресій проти опозиції і навіть громадянської війни; зниження рівня інформаційного забезпечення органів влади та управління, інспірація помилкових управлінських рішень; дезінформація населення про роботу державних органів, підрив їхнього авторитету, дискредитація органів управління; підрив міжнародного авторитету держави, його співробітництва з іншими країнами; нанесення збитку життєво важливим інтересам держави у політичній, економічній, оборонній та інших сферах [6].

Визначимо, риси якого так званого покоління стратегічної інформаційної війни присутні в агресії Росії проти України:

1) ***Створення атмосфери бездуховності й аморальності, негативного відношення до культурної спадщини супротивника.*** Практично з самого початку активної фази інформаційної війни Росія часто використовує порівняння активних учасників підтримки України, патріотів, добровольців та українських військових з «фашистами, убивцями, нелюдями, бандерівцями» (аналогічно пропаганді СРСР), «нацистами, карателями, поліцаями», таким чином показуючи бездуховність та аморальність людей з проукраїнськими поглядами. Другий момент – це негативне відношення до культурної спадщини України, відношення до України як до «території-подарунку Росії», яка нав’язується постійно, а також перекривлення фактів що до «Новоросії».

2) ***Маніпулювання суспільною свідомістю соціальних груп населення країни з метою створення політичної напруженості та хаосу.*** З постійної періодичністю заявляються повідомлення, як добре живеться у Криму та Росії українцям, у той самий час як, мовляв, погано живеться в Україні. Періодично викривляється інформація щодо реального стану у Донецькій та Луганській областях.

3) ***Дестабілізація політичних відносин між партіями, об’єднаннями та рухами з метою провокації конфліктів, розпалення недовіри,***

підозрілості, загострення політичної боротьби, провокування репресій проти опозиції і навіть громадянської війни. Останнім часом, як у соціальних мережах, так і в ЗМІ появляється провокаційна інформація щодо політичних лідерів та окремих політичних груп, Президента країни та Прем'єр-міністра, що, вірогідно, на думку агресора, повинно спровокувати внутрішній конфлікт політичної системи України.

4) ***Зниження рівня інформаційного забезпечення органів влади та управління, інспірація помилкових управлінських рішень.*** На територіях Донецької, Луганської областей та автономної республіки Крим в першу чергу були вимкнуті всі українські радіо- та телеканали та замість них з'явились російські. Деякі проросійські, заздалегідь встановлені органи державної влади, на місцях вели пропаганду на користь Росії.

5) ***Дезінформація населення про роботу державних органів, підрив їхнього авторитету, дискредитація органів управління.*** Ведеться постійна робота по підриву авторитету органів української державної влади. З самого початку Росія та прихильники Росії владу України назвали не інакше як «хунта» і «карателі», тим самим підриваючи її авторитет, як на непідконтрольних Україні територіях, так і в інших регіонах, та в самій Росії, Європі та світі. Сьогодні часто можна почути з російських ЗМІ та від прихильників Росії «київська влада» замість українська влада, щоб нав'язати точку зору, що це влада не всієї України, а тільки міста Києва. Тобто, мовляв, не вся Україна її обирала.

6) ***Підрив міжнародного авторитету держави, його співробітництва з іншими країнами.*** Негативна оцінка співпраці США та України з боку російських та проросійських ЗМІ, спроби нав'язати точку зору, що США, інколи Німеччина управляють Україною, а не українська влада, з точки зору агресора, повинні викликати незадоволення населення України, підтримку В. Путіна росіянами, їх обурення політикою України – як проамериканською, та негативне ставлення громадян інших країн до українців. Взагалі Росія втлумачує своїм громадянам та симпатикам Росії, що в Україні йде протистояння Росії та США. До цього можна додати обвинувачення України, що на її боці воюють іноземні найманці, у збитті малайзійського літака, у вбивствах мирного населення, дітей та ін.

7) ***Нанесення збитку життєво важливим інтересам держави в політичній, економічній, оборонній та інших сферах.*** Нанесення збитку в цих сферах не має жодного сумніву, бо для українців є трагедією втрата територій, промисловості, військової власності, шахт, ділянок надр з

корисними копалинами, розруха у Донецькій та Луганській областях, переддефолтний фінансово-економічний стан, складнощі імплементації Угоди про асоціацію з ЄС та інше.

Вважаємо, що в інформаційній війні проти України присутні практично усі риси обох поколінь стратегічної інформаційної війни. Проте в Україні особливо помітними стають її додаткові риси: відкрита брехня, що її використовують російські ЗМІ, про «розіп'ятих хлопчиків», про «двох рабів», про зґвалтування та вбивства, по людожерство, продаж внутрішніх органів людей, підміна фотографій іншими – з інших країн та ситуацій, про «перехід кордону» Надією Савченко, маніпуляції Мінськими угодами тощо. Це дозволяє зробити висновок: в Україні ведеться новітній вид інформаційної війни, яку можна віднести до стратегічних інформаційних війн *третього покоління.*

Наразі боротьба за капітал, простори збуту та інше відходять на другий план, а головним постає доступ до інформаційних ресурсів, знань, що призводить до того, що війни ведуться вже більш у інформаційному просторі та за допомогою інформаційних видів озброєнь [6]. Руйнування, яких завдають інформаційні війни у суспільній психології, психології особи, за масштабами і за значенням цілком співмірні, а часом і перевищують наслідки збройних конфліктів. Очевидно, що «гаряча» та інформаційна війна, теракти та дестабілізація з боку РФ в Україні є елементами так званої «гібридної» війни сучасності, при цьому інформаційна війна відіграє тут провідну роль [2]. Потрібна серйозна увага фахівців різного профілю до цього питання, щоб уникнути найнегативніших наслідків цієї війни для всього людства [6].

В умовах інформаційної війни виникає проблема законного встановлення меж свободі слова та правам людини. При цьому потрібно враховувати, що зловживання свободою слова може стати інформаційною зброєю в руках держави-агресора. Деякі дослідники вважають у цій ситуації необхідним коригування традиційного підходу до роботи ЗМІ, прийнятого у демократичних суспільствах [3, 134]. Таким чином, необхідно знайти баланс між необхідністю інформаційного опору, необхідністю створення міцної системи інформаційної оборони та свободою слова, свободою поширення інформації.

Отже, проведений аналіз дозволяє зробити наступні **висновки.** Головне завдання інформаційних війн полягає у маніпулюванні масами. Внаслідок такого маніпулювання дезорієнтується суспільство, відбуваються психологічні зміни, і супротивник досягає бажаного геополітичного,

політичного та/або економічного результату чи готує населення своєї країни та країни супротивника до певних дій, включаючи військові. Україна не встигла своєчасно побачити та оперативно відреагувати на інформаційні атаки Росії, що призвело до важких для України наслідків.

В інформаційній війні сучасної Росії проти України присутні риси двох відомих поколінь стратегічних інформаційних війн, разом з тим нові риси дозволяють визначити цю війну як інформаційну війну третього покоління. Лейтмотивом російської агресії є формула, за якою в Україні Росія протистоїть США.

Сучасна інформаційна війна є обов'язковим – попереднім та супроводжуючим – елементом гібридної війни, включаючи «гарячу війну». Також вона є елементом ідеологічної боротьби держав та систем, причому в сучасному глобалізованому світі породжує нові виклики та загрози.

Вважаємо: на міжнародному рівні необхідно терміново знайти баланс між необхідністю інформаційного опору і створення міцної системи інформаційної оборони та свободою слова, свободою вираження своїх поглядів людиною, свободою поширення інформації.

Для мінімізації загроз та протидії інформаційній війні пропонуємо зробити окремий відділ у системі Служби безпеки України, покликаний аналізувати інформацію та оперативно діяти на попередження негативних подій, їх наслідків та прийняття помилкових рішень на усіх рівнях державної влади та місцевого самоврядування; блокувати інформаційні ресурси з інформацією, яка має склад правопорушення; негайно реагувати на нову агресивну неправдиву чи викривлену інформацію, як тільки вона з'являється в інформаційному просторі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ветеран-розвідник назвав форми ведення інформаційної війни проти України // [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://gazeta.ua/articles/politics/_veteranrozvidnik-nazvav-formi-vedennya-informacijnoyi-vijni-proti-ukrayini/460497
2. В НАТО хотят, чтобы Украина поделилась опытом гибридной войны / Ліга. Новости / [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://news.liga.net/ news/politics/5346144v_nato_khotyat_chtoby_ukraina_podelilas_opytom_gibridnoy_voyny.htm
3. Гавловська А. В. Особливості міжнародно-правового механізму

захисту свободи слова в умовах інформаційної війни // Проблеми сучасного управління: економічні, екологічні, політико-правові, історичні, культурні, ментальні аспекти : Збірник наукових праць за матеріалами X Всеукр. наук.-практ. конф. до 25-річчя МАУП (26 лист. 2014 р., м. Одеса) / Міжрег.Академія управління персоналом. Одеськ.ін-т. – Одеса : Лерадрук, 2014. – С. 134-140.

4. Горкіна М. PR на 100 %. Як стати хорошим менеджером по PR / М. Горкіна, А. Мамонтов, І. Манн. М. : Альпіна Бізнес Букс. – 2009. – 248 с.

5. Завадський І. І. Інформаційна війна – що це таке? / І. І. Завадський // Захист інформації. «Конфідент». – № 4. – 1996.

6. Інформаційна війна / Вікіпедія / [Електронний ресурс] – Режим доступу : https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%86%D0%BD%D1%84%D0%BE%D1%80%

7. Лисичкин В. Третья мировая (информационно-психологическая) война / В. Лисичкин, Л. Шелепин. – М., 2003. – 192 с.

8. Михальченко И. А. Информационные войны и конфликты идеологий в условиях геополитических изменений конца XX века (автореферат) / [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.dissercat.com/content/informatsionnye-voiny-i-konflikty-ideologii-v-usloviyakh-geopoliticheskikh-izmenenii-kontsa-#ixzz31TjzzsoL

9. Почепцов Г. Г. Информационно-психологическая война / Г. Г. Почепцов. – М. : Синтег. – 2000. – 180 с.

10. Присяжнюк М. Аналіз засобів ведення інформаційної боротьби з використанням інформаційних технологій, форм і способів їх застосування / М. Присяжнюк, Я. Жарков // Центр воєнної політики та політики безпеки / [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://defpol.org.ua

11. Расторгуев С. П. Информационная война / С. П. Расторгуев. – М. : Радио и связь. – 1999. – 416 С.

12. Семенченко Н. Революція (Охота на правду) / Н. Семенченко. – К. : Самміт-Книга, 2015. – 240 с.

Шачковська Л.С., к. політ. н., доц
УДПУ імені Павла Тичини

ПРОЦЕС ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ ТА ЙОГО РИЗИКИ

Внутрішньополітичний розвиток держави та зовнішня ситуація навколо України загострили питання децентралізації влади – передачу повноважень та ресурсів на нижчі рівні публічного управління. Децентралізація виступає однією з форм розвитку демократії, що дозволяє при збереженні держави та її інститутів, розширити місцеве самоврядування, активізувати населення на вирішення власних потреб та інтересів, звузити сферу впливу держави на суспільство, замінюючи цей вплив механізмами саморегуляції, виробленими самим суспільством, зменшити витрати держави і платників податків на утримання держапарату і його матеріальних придатків – армію, міліцію тощо.

Необхідність дослідження проблеми викликана активізацією зусиль органів державної влади України щодо реформування системи місцевого самоврядування та територіальної організації влади. Координаційною радою з питань розвитку громадянського суспільства при Президентові України був розроблений проект Концепції реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні. З одного боку, здійснення децентралізації є необхідним кроком з огляду на євро інтеграційний зовнішньополітичний курс держави. З іншого боку, трансформація державного устрою може створити нові виклики для українського суспільства, особливо у процесі здійснення адміністративно-територіальної реформи та на перших етапах функціонування нової системи організації публічної влади.

Дані виклики мають бути враховані у роботі над остаточним варіантом Концепції та у процесі підготовки в її межах відповідних нормативно-правових актів.

Потрібно розуміти, що сама по собі децентралізація не є ознакою ослаблення центральної влади. Децентралізація − це, швидше, ефективний інструмент покращення якості управління державою і фінансовими потоками.

Не викликає сумнівів, що діяльність сепаратистів на Сході України в кінцевому підсумку спрямована на федералізацію країни. Це, в свою чергу, в майбутньому дасть можливість братнім державам розібрати Україну по частинах згідно з планом, за допомогою якого вже було анексовано Крим. Зарубіжний досвід підтверджує, що навіть в успішних в політичному, економічному, соціальному плані країнах (Франція, Великобританія, Італія, Польща) в процесі здійснення децентралізації влади вони мали великі проблеми. В умовах глибокої політичної, економічної та соціальної кризи

цей чинник слід завчасно враховувати, щоб упередити можливі негативні наслідки децентралізації. Основні групи ризиків:

1. Ризики, пов'язані з необхідністю перегляду меж адміністративно-територіальних одиниць (з метою забезпечення їх фінансової спроможності). Укрупнення, скоріше за все, очікує територіальні громади та, можливо, адміністративні райони.

- Недостатність механізмів, передбачених проектом Закону «Про об'єднання територіальних громад», для здійснення адміністративно-територіальної реформи. Зокрема, добровільний характер такого об'єднання не гарантує систематичного застосування відповідних норм.
- Можливий політичний спротив локальних еліт, із перспективою залучення на свою підтримку широкої громадськості. Соціальна база спротиву може розширитися через побоювання мешканців чинних адміністративно-територіальних одиниць втратити статус та інфраструктурні переваги. Зокрема, з таких причин у 2005 р. було зірвано реалізацію пілотного проекту адміністративно-територіальної реформи у Київській області.
- Можлива активізація та радикалізація політичних об'єднань, які представляють інтереси меншин, що мають компактний характер проживання. Передбачувані цілі політичних кампаній: як мінімум – боротьба проти укрупнення районів, в яких відповідні етнічні групи складають більшість населення, як максимум – утворення національно-територіальних автономій.

2. Послаблення державного контролю органів місцевого самоврядування на регіональному та субрегіональному рівнях за реалізацією повноважень, які будуть передані виконавчим органам місцевих рад, в умовах слабкості інститутів громадянського суспільства поза межами великих міст.

Негативним наслідком цього може стати зростання порушень українського законодавства (включаючи посягання на права і свободи громадян) у процесі діяльності органів місцевого самоврядування. На даний момент цю тенденцію, зокрема, можна відстежити на прикладі норм статутів окремих територіальних громад, які обмежують право місцевої ініціативи[1].

3. Ризики для бюджетної системи країни:

- загроза зриву фінансування повноважень органів місцевого самоврядування. За підрахунками представників Асоціації міст України, навіть в умовах централізації бюджетного процесу щороку недофінансування

лише делегованих повноважень складає 18-20 млрд грн. Особливо гостро дана проблема постане в разі, якщо фінансування розширених повноважень органів місцевого самоврядування буде збільшене за рахунок скорочення дотацій вирівнювання, враховуючи дотаційність більшості навіть обласних бюджетів[2].

- аналогічна небезпека поглиблення диспропорцій економічного та соціального розвитку територій у разі скорочення субвенцій у межах політики регіонального розвитку;
- з іншого боку, децентралізація бюджетного процесу (зокрема, через вилучення у обласних державних адміністрацій повноважень щодо розробки бюджетів областей, а також впровадження системи «бюджетного федералізму») у вітчизняних умовах може призвести до розбалансування всієї системи бюджетоутворення в Україні, оскільки залишається високо імовірним закладання в місцеві бюджети заздалегідь нереальних витрат.

4. Ризик зниження якості місцевого управління та легітимності прийнятих рішень. Цьому можуть посприяти такі чинники:

- загальний низький рівень компетентності службовців місцевого самоврядування. Зокрема, на це вказує їх середній рівень освіти. Так, частка службовців місцевого самоврядування, що мають вищу освіту, традиційно становить близько двох третин, а в деяких переважно аграрних областях – лише дещо більше половини[3];
- едосконала система добору до депутатського корпусу місцевих рад та на посади сільських, селищних, міських голів. Так, використання закритих виборчих списків сприяє проходженню до представницьких органів депутатів без належної підготовки до діяльності в органах місцевої влади, а також політизації роботи депутатського корпусу. Система відносної більшості на виборах в одномандатних виборчих округах сприяє обранню депутатів та голів із відносно низькими результатами (а отже, із низьким рівнем довіри громадян).

5. Зростання партикуляристських тенденцій в областях – тобто, легітимізація у суспільній свідомості претензій регіонів на правосуб’єктність щодо тих політичних інтересів, які суперечать загальнонаціональним. Відповідний ризик може виникнути внаслідок дії таких чинників:

- децентралізація під час процесу формування української політичної нації сприятиме посиленню серед населення регіональних ідентичностей, у тому числі в регіонах із найбільш специфічними соціокультурними рисами;

- можливе поглиблення соціальної дистанції між територіальними спільнотами через: отримання регіональними елітами розширеної ресурсної бази для здійснення цілеспрямованих політичних заходів у бік соціокультурної уніфікації всередині соціумів відповідних областей; поглиблення диспропорції показників економічного і соціального розвитку областей;
- утворення територіальних комплексів із відносно високим потенціалом економічної самодостатності в разі укрупнення областей відповідно до меж соціально-економічних районів;
- активізація боротьби між політичними елітами різних рівнів адміністративно-територіального поділу навколо бажаного обсягу повноважень та матеріальної основи врядування;
- при цьому збереження інерції щодо покладання суспільством відповідальності за негативні явища в економічному та політичному розвиткові країни на головний центр впливу, який вбачається у центральних органах державної влади, при реальному обмеженні впливу останніх на політичний процес. Таким чином, громадяни втрачатимуть упевненість у потрібності центральних органів державної влади.

В умовах сучасної політичної, економічної та соціальної кризи можливе поглиблення негативних тенденцій посилення регіональних ідентичностей серед населення, сепаратистських тенденцій в окремих регіонах за умов надання їм можливості вирішувати свою долю у складі держави.

Послаблення централізації влади в результаті децентралізації може спричинити зростання свавілля місцевих чиновників та зростання незадоволення населення владою, включаючи центральну, яка не в змозі і нездатна буде захистити інтереси та права регіональних громад. Децентралізація може посилити відцентрові тенденції через вкрай низький рівень відповідальності держави перед адміністративно-територіальними суб'єктами.

Для здійснення процесу децентралізації, зокрема, органи влади зобов'язані забезпечити спроможність участі народу в управлінні суспільно-політичними та суспільно-економічними процесами в державі: держава має посприяти зміцненню інститутів місцевого самоврядування, ефективності їх діяльності з метою забезпечення здійснення ними самоврядних функцій на рівні району та регіону, забезпечити ефективність системи служби в органах місцевого самоврядування, підвищення рівня оплати службовців місцевого

самоврядування, їх освітнього та компетентного рівня, здійснення ефективної політики, спрямованої на подолання диспропорцій в економічній та інших сферах розвитку територій, збільшення обсягу бюджетного фінансування та вдосконалення механізму трансфертів фінансових ресурсів держави на рівень територіальних громад, ліквідації диспропорцій у розвитку економічної та правової основ у здійсненні децентралізації та ін. Іншого шляху у нас немає.

Децентралізація – це запорука ефективного територіального розвитку, шлях до демократизації, дійсного народовладдя.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бабінова О. О. Державна регіональна політика і регіональний розвиток: сучасні реалії України та європейський досвід. / О. О. Бабінова. – К.: Фенікс, 2011. – 268 с.

2. Данилишин Б. Регионализм в Украине: реальность и перспективы. / Б. Данилишин. // Зеркало недели. – 2012. – 16 июня. – № 22 (70). – С. 4.

3. Жук В. Напрями розвитку та зміцнення управлінського потенціалу органів місцевої влади. / В. Жук. // НІСД / Електронний ресурс. Режим доступу: http://old.niss.gov.ua/Monitor/Juli08/01.htm

4. Матей Б. Пропозиції щодо нової адміністративно-територіальної організації / Б. Матей, Х. Штірбець // Всесвітня служба Радіо Румунія. Українська редакція / Електронний ресурс. Режим доступу: http://www.rri.ro/art.shtml?lang=12&sec=99&art=142752

5. Реформування публічної адміністрації в Україні: шлях до європейських стандартів // Актуальні проблеми європейської інтеграції: зб. статей з питань європейської інтеграції та права / [за ред. Д.В. Ягунова]. – Одеса: Фенікс, 2008. – Вип.4. – С. 133–144.

Шегай Н. М., студентка юридичного факультету
Науковий керівник Ємець Н. А., к. філос. н., доц.

СТАНОВЛЕННЯ ОСНОВНИХ СОЦІАЛЬНИХ ІНСТИТУТІВ ТА ІДЕОЛОГІЇ В УМОВАХ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Становлення, функціонування й розвиток громадянського суспільства стали одним із головних векторів, які вказують напрями нових соціальних перетворень. Особливої актуальності тема громадянського суспільства набуває в країнах, які стоять перед проблемою зміни соціальної структури, подолання різних форм авторитарних чи тоталітарних режимів, пошуку нових форм суспільної організації та самоорганізації. До таких країн належить і Україна.

У зв'язку з цим виникає проблема – перехідного етапу із залишків радянського авторитаризму до нового сучасного етапу демократичного суспільства зі своєю ідеологією.

Розвиток не може здійснюватися без нововведень. Для того, щоб одночасно і узгоджено вводити інновації, необхідно управляти не тільки кожним окремим нововведенням, а й їх комплексами, а для цього необхідна спеціальна система управління розвитком, яка була б здатна забезпечити перехід функціонування в режим розвитку. Сьогодні громадянські інститути не мають таких систем управління, їх необхідно створювати. Недостатньо тільки досвіду та інтуїції – необхідна опора на фундамент наукового знання. Про це свідчать результати численних досліджень з проблем розвитку організації.

Україна заявила про себе як демократична і правова держава, що розвивається на основі демократичних принципів. Але потрібен певний час, який треба використати для створення державних та суспільних інститутів, адаптації до нових політичних і соціально-економічних умов. На сьогоднішній день українське суспільство знаходиться на перехідному етапі, який має свої особливості.

Нинішня ситуація в яку потрапила Україна, безумовно, залишається складною і неоднозначною. Продовжується боротьба між старим, що відживає, і новим, що народжується і набирає сили. Здійснюється перехід від одного з залежних регіонів наддержави, якою був колишній СРСР, до становища самостійної держави, поступово руйнується стара авторитарно - бюрократична система і здійснюються спроби утвердити нову модель суспільного розвитку, основними характеристиками, якою мають стати змішана економіка, політичний плюралізм, громадянське суспільство, пріоритет прав і свобод людини тощо. Зв'язок між цими процесами дуже складний, хоча вихідні принципи досить чітко проглядаються: досягнення реальної, а не тільки формальної незалежності неможливе без глибоких соціальних перетворень у самій країні [3, с. 28].

Демократія – це шлях до прогресу та зростання добробуту громадян. Першочерговим завданням для української спільноти є подолання залишків тоталітарної системи, яка обмежує свободу не лише суспільства, а, перш за все, особистості.

Національна ідея – це могутній двигун розвитку нашої Вітчизни, її сучасного і майбутнього. Національна ідея згуртувала українців, стала надзвичайно потужним мотивом і стимулом дій індивідів, соціальних груп і народу в цілому. «Революція гідності» стала проявом неабиякої сили духу української нації, що знайшла своє відображення у національній свідомості. Але за хвилею суспільної активності слідує важка кропітка праця нової політичної системи, яка дасть можливість сформувати громадянське суспільство, побудоване на демократичних засадах. Для створення такого суспільства потрібна допомога з боку держави шляхом наполегливої підтримки національно-патріотичних сил. Досі в Україні тривають дискусії про вплив держави та про баланс сил державної влади і суспільства. Значна частина населення вбачає в державі чужу, корумповану силу, не довіряє державній владі хоча й дотримується ілюзії, ніби винятково державними засобами можна створити нове громадянське суспільство. Між іншим це типова утопія, поєднана з надією на мудрого вождя, авторитетного правителя, який, прийшовши до влади, владнає все правильно і справедливо. Державна влада дійсно повинна сприяти встановленню громадянського суспільства, але без підтримки народу її можливості обмежені [3, с. 50].

Україні слід перейти від залишків пострадянського авторитаризму до демократії, в яку треба наполегливо прививати широкому загалу населення. Ця ниточка привела б нас до необхідного соціального та політичного середовища соціалізації індивіда, і в кінцевому рахунку до формування правової держави та громадянського суспільства.

Громадянське суспільство — це історичний тип розвитку людського суспільства, його конкретна якісна характеристика; це сфера самовиявлення і реалізації потреб та інтересів вільних індивідів через систему відносин економічних, соціальних, релігійних, національних, духовних, культурних. Структурними елементами цієї системи є організації (політичні партії, громадські об'єднання, асоціації) та різні об'єднання (професійні, творчі, спортивні, конфесійні тощо), що охоплюють всі сфери суспільного життя і є своєрідним регулятором свободи людини [5, с.10].

Чинний Закон України «Про об’єднання громадян» є «базовим» і регулює діяльність як політичних партій, так і громадських організацій. Разом з тим

діяльність політичних партій регулює і «профільний» Закон України «Про політичні партії в Україні». Відсутність «профільного» Закону України «Про громадські організації» ускладнює діяльність громадських організацій та не сприяє чіткості правового поля. Чинна нормативно-правова база України містить прив'язку громадських організацій до політичних партій, зазначаючи, що останні створюються як об'єднання громадян зі всеукраїнським статусом. Альтернатива полягає в розроблені проектів нового Закону України «Про громадянські організації» та Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо громадських організацій». [3, с. 38].

Є. Андрос вважає, що вирішальним чинником становлення громадянського суспільства в Україні має стати національна ідентифікація і, насамперед, консолідація титульної нації, як у більшості країн Європи. Він зазначає, що на сьогодні в Україні найбільш нагальною є проблема соціокультурного розколу українського суспільства, що є наслідком несформованості української нації та причиною виникнення сепаратистських настроїв у південно-східному регіоні України [1, с. 59].

Однією з найбільших перешкод на шляху об'єднання українського суспільства є проблема російськомовних етнічних українців, що з'явилася внаслідок відверто русифікаторської політики в Україні, яка відбувалась впродовж багатьох століть. Як зазначає Ю. Габермас, спільний простір спілкування, що передбачає існування спільної мови, в громадянському суспільстві виконує роль важливого об'єднуючого фактора. У випадку багатомовності не сама по собі багатомовність, а цілий набір пов' язаних з нею чинників утруднює можливість представницького врядування.

Українська суспільна свідомість схильна себе обманювати демократичними ідеалами, які виглядають як панацея. Не тільки пропагандистські, а й досить вагомі наукові та навчальні видання й сьогодні сповнені твердженнями про те, що "демократія – безсумнівна цінність, яка не припускає жодних обмежень" [11, с. 93], що вона "є магістральним шляхом, своєрідним ідеалом майбутнього розвитку суспільства та людської цивілізації загалом" [12, с. 265]. Слово «Майдан» означає нині не місце (площу), а дію, рух, спрямованість людських прагнень.

Майдан є актом не тільки утвердження суверенітету української нації, але й подальшої її консолідації через взаємодію громадян на Майдані, їхню солідарність у протистоянні з владою, їхнє наполягання на необхідності повної трансформації суспільно-політичного життя в країні. Сам Майдан, як

заявляють його громадські лідери – «це мережевий суб'єкт нового типу, що не має єдиного центру та відображає інтереси різноманітних прошарків суспільства». Соціальний психолог Ольга Духнич виразила свою думку про майдан: «Сучасний майдан України не "діє", він демонструє самим собі і зовнішньому світу тіло народу. Це мовчазний жест або знак. Майдан не говорить. Його слова гаснуть в тілі, яке, подібно до татуйованого тіла індіанця навахо, говорить за свого власника, – прапорами, гаслами, перепостами в соціальних мережах. Це мова до слів. … *Майдан – украй важливий для того, щоб відбувся народ, і [національне] тіло знайшло голос.* … Зустрітися на Майдані, зрозуміти, що ти є, що цілий, що у тебе є надія. Це справді немало для людей, чия спільність часто під сумнівом для самих себе [13].

Майдан підтверджує наявність таких відомих з історії українського народу рис ментальності, які неминуче мають прорости сучасною моделлю демократії, що відповідатиме духові й запитам постмодерної епохи – з горизонтальними зв'язками й вирішальним словом громади у розв'язанні найбільш гострих суспільних проблем. Привабливість цієї моделі допоможе подолати залишки синдрому меншовартості українців і додасть сили українській державності. Майдан - це певний континуум, де відбувалося народження громадянського суспільства. Важливо, що це дало початок пробудженню свідомості і позбавлення від радянського менталітету

Громадянська нація об'єдналася не за етнічною ознакою, а за ідею. Але ідея відповідальності громадянина за те, що відбувається в його державі, широко поширилася і стала не просто словами. І це народжує надію.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Андрос Є. І. Національна самоідентифікація етнічних українців як вирішальний чинник консолідації українського суспільства: філософія етнокультури та наукові стратегії збереження національної єдності України : зб. наук. статей / [за ред. В. А. Личковаха]. - Чернігів, 2007. - 124 с.
2. Ващук О.М. Конституційно-правовий статус громадських організацій України: дис.. канд.. юрид. наук: 12.00.02/НАН України: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького . –К., 2004р. – с.17
3. Даль Р. Демократия и ее критики / Пер. с англ. под ред. М.В. Ильина. – М.: РОССПЭН, 2003. – с. 576

4. Кириченко С.О. Громадянське суспільство і правова держава: поняття і зміст.-К.; Логос, 1999 - с. 47
5. Кириченко С.О. Шляхи формування громадянського суспільства і правової держави. – Київ.;Логос. 1999. - с. 98
6. Колодій А. «Про націєтворчу роль та історичні корені Майдану». [Електронний ресурс] - Режим доступу: http://political-studies.com
7. Козенюк А. І. Політичні режими // Політологія: Підручник. Вид. 2-ге, перероб., доп. / За ред. О. В. Бабкіної, В. П. Горбатенка. – К.: ВЦ „Академія", 2001. – с. 370
8. Політичний менеджмент : наук. журнал / голов. ред. Ю. Ж. Шайгородський. – 2006. - №6. - с.190
9. Політологічний енциклопедичний словник: Навч. посібник для студентів / Відп. ред. Ю. С. Шемшученко, В. Д. Бабкін. – К.: Генеза, 1997. – с. 400
10. Проблеми законодавчого забезпечення діяльності громадських організацій в Україні Данилюк О.О. Стратегічні пріоритети, №3 (20), 2011р. - с. 27-31
11. Сміт Е. Д. Національна ідентичність (пер. з англ.). – К.: Основи, 1994. – 234 с.

ПОЛІТОЛОГІЧНИЙ ТЕМАТИЧНИЙ СЛОВНИК:

«Агенція розвитку місцевого самоврядування» (АРМС) — міська громадська організація у Донецьку. Агенція була заснованою в 2001 році групою людей, які працювали в сфері розвитку та підтримки місцевого самоврядування, та є фахівцями з різних питань місцевого самоврядування. Діяльність у рамках Агенції дозволила засновникам та членам організації ширше використати власні знання та досвід в розробці та створенні проектів направлених на розвиток місцевого самоврядування, місцевої демократії та громадянського суспільства в регіоні. Керівник: Чапні Тетяна Володимирівна. Регіони діяльності: Донецьк , Луганськ. Сфери діяльності: Технології та мережа Інтернет, Громадянське суспільство та НДО, Експертне опитування, Комунікації, Круглі столи, Суспільство, Консультації, Регіональна політика, Тренінги, Конференції, Семінари.

Акцентуа́ція (від лат. accentus — наголос), акцентуа́ція хара́ктеру, акцентуа́ція особи́стості — особливістьхарактеру (в інших джерелах — особистості) людини, що знаходиться в межах клінічної норми, при якій окремі його риси надмірно посилені, унаслідок чого виявляється вибіркова уразливість стосовно одних психогенних впливів при збереженні хорошої

стійкості, адаптованості до інших. Акцентуації не є психічними розладами, але за певними своїми властивостями схожі з розладами особистості, що дозволяє робити припущення про наявність між ними зв'язкуhttps://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D0%BA%D1%86%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%83%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F_-_cite_note-.D0.9B.D0.B8.D1.87.D0.BA.D0.BE1-1. Згідно з МКХ-10 класифікується як одна з проблем, пов'язаних з труднощами підтримки нормального способу життя.

Анархізм (від дав.-гр. αναρχω — від ἀν, ан, «без» + ἄρχή, архе, «влада» + -ізм) — суспільно-політична течія, що прагне до максимально можливого визволення особистості, виступає за негайне знищення будь-якої державної влади стихійним бунтом мас і створення федерації дрібних автономних асоціацій виробників і споживачів (союзи громад). Мета анархізму — створення вільної організації суспільства з інститутами громадського самоуправління, яке обходиться без влади людини над людиною. Анархізм є антидержавною ідеологією, котра пропагує бездержавність.

Анархо-капіталізм — радикальна версія класичного лібералізму. Є анархо-індивідуалістичною політичною філософією яка виступає за усунення держави та піднесення автономного індивіду на вільному ринку. В анархо-капіталістичному суспільстві, міліція, суди та інші служби забезпечення безпеки надаються конкуруючими компаніями (наприклад, приватні охоронні агенції) з добровільним фінансуванням а не через примусове оподаткування, а гроші пропонують на вільному ринку приватні підприємці. Згідно з баченням анархо-капіталістів, особиста та економічна діяльність регулюватиметься природними законами ринку таприватними законами, а не політикою.

Безпосередня демократія (пряма демократія, пряме народовладдя) — сукупність форм організації державної влади, за якої основні рішення щодо управління справами суспільства й держави схвалюються безпосередньо всіма громадянами на референдумах, зборах тощо.

Бойкот російського кіно — українська громадянська кампанія бойкоту російського кіно. Є складовою ширшої кампанії з бойкоту — «Не купуй російське!». Кампанія виникла як реакція на окупацію та військові дії проти України з боку Російської Федерації та її найманців у 2014 р. Також — як реакція на засилля російського телепродукту на телебаченні України,україножобії в ньому та возвеличення російських силовиків і каральних органів.

Бренд (англ. brand) — комплекс понять, які узагальнюють уявлення людей про відповідний товар, послугу, компанію або особистість. Широко використовується в маркетингу та рекламі, але тим не менше є фінансовим поняттям.

Бюрокра́тія (від фр. bureau — бюро, канцелярія та грец. Κράτος — влада, панування) — спосіб побудови організації, що складається з ряду офіційних осіб, посади і пости яких утворюють ієрархію і які розрізняються формальними правами і обов'язками, що визначають їх дії і відповідальність. Синонім - адміністративна система.

Гетьманський рух — це громадсько-політична організація прихильниківгетьмана Павла Скоропадського, що діяла у першій половині XX століття вУкраїні та за її межами, та ідеологічно ґрунтувалася на монархічній теоріїВ. Липинського.

Грома́дська фунда́ція є інстументом громадянського суспільства, яке має за призначення вносити інвестиції в координовані інвестиції або гранти для соціального вдосконалення обраного певного об'єкта.

Громадя́нське суспі́льство — це історичний тип у розвитку людського суспільства, його конкретна якісна характеристика; це сфера самовиявлення і реалізації потреб та інтересів вільних індивідів через системувідносин (економічних, соціальних, релігійних, національних, духовних, культурних). Структурними елементами цієї системи є організації (політичні партії, громадські об'єднання, асоціації) та різні об'єднання (професійні, творчі, спортивні, конфесійні тощо), що охоплюють всі сфери суспільного життя і є своєрідним регулятором свободи людини.

Демокра́тія — політичний режим, за якого єдиним легітимним джерелом влади в державі визнається її народ. При цьому управління державоюздійснюється народом, безпосередньо (пряма демократія), або опосередковано через обраних представників (представницька демократія). Іноді демократію визначають також як набір ідей і принципів, що стосуютьсясвободи, власне, вона і являє собою інституціональну свободу. У формулюванні 16-го президента США Авраама Лінкольна, демократія — врядування «іменем народу, силами народу і для народу».

День місцевого самоврядування — свято України. Відзначається щорічно 7 грудня. Свято встановлено в Україні згідно з Указом Президента України «Про День місцевого самоврядування» від 25 листопада 2000 №1250/2000.

Децентралізація — процес перерозподілу або диспергування функцій, повноважень, людей або речей від центрального управління.https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%B5%D1%86%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F - cite_note-1 Децентралізація влади включає як політичну так і адміністративну сторони. Децентралізація може бути територіальною – переміщення влади від центрального міста на інші території, і може бути функціональною – шляхом

передання повноважень на прийняття рішень з головного органу будь-якої галузі уряду до чиновників нижчих рівнів[3]. Цей процес було названо «новим державним управлінням», який був описаний як децентралізація, предметне управління, конкуренція урядової і місцевої координації.

Евфемі́зм (від грец. euphémia — утримування від неналежних слів, пом'якшений вираз) — заміна грубих або різких слів і виразів м'якшими, а також деяких власних імен — умовними позначеннями. Евфемізм є наслідком лексичного табу (заборони), який завдяки різного роду упередженням, марновірствам, релігійним віруванням накладається на вживання назв певних предметів і явищ навколишнього світу, внаслідок чого людина удається до виразів іносказань. Характерно, що нові позначення «непристойних» предметів і явищ з часом втрачають характер евфемізмів, починають сприйматися як пряма вказівка на «непристойний» предмет і в свою чергу стають «непристойними». Оскільки евфемізми широко використовуються у мовленні, то з часом вони втрачають свою функцію «прикрашення» істинної суті висловлення і тому потребують чергового евфемізму, який надасть нове значення для завуалювання та прикриття висловлювання, напр. «американець» замість «афроамериканець», «людина іншої орієнтації» замість «людина нетрадиційної орієнтації».

Етатизм, статизм (від фр. État або англ. State — держава) — напрям політичної думки, який розглядаєдержаву як найвищий результат і мету суспільного розвитку. В деяких країнах (наприклад, у Туреччині) цей термін позначав офіційну державну політику. У політичній науці, етатизм це переконання, що держава повинна контролювати, як економічну, так і соціальну політику, або кожну з них до певної міри. Етатизм позиціонується як противага анархізму. https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%95%D1%82%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%B7%D0%BC - cite_note-1Етатизм може приймати різні форми від монархізму до тоталітаризму. Етатизм — соціологічна теорія, що обгрунтовує необхідність активного втручання держави в економічне і політичне життя суспільства, яка розглядає його як вищий результат і мету товариств, розвитку.

Європейська Хартія місцевого самоврядування була прийнята під егідою Конгресу Місцевих та Регіональних Влад Європи (не плутати з Радою Європейського Союзу) і була відкрита для підписання державами-членами Ради Європи 15 жовтня 1985 та набрала чинності в 1 вересня 1988 року. Майже всі держави-члени Ради Європи є учасниками Статуту— виняток становлять три мікро-держави : Монако, Андоррата, Сан-Марино. Нові держави-члени Ради Європи планують ратифікувати Статут при першій же можливості. Хартія зобов'язує держави закріпити у внутрішньому

законодавстві і застосовувати на практиці сукупність юридичних норм, що гарантують політичну, адміністративну та фінансову незалежність муніципальних утворень. Вона також встановлює необхідність конституційного регулювання автономії місцевого самоврядування.

Зали́зний зако́н олігархі́ї — принцип теорії еліт, вперше сформований Робертом Міхельсом у 1911-му р. Його суть у тому, що будь-яка форма соціальної організації, незалежно від її початкової демократичності абоавтократичності, неминуче вироджується у владу небагатьох обраних — олігархію (зокрема: номенклатура). Будучи соціалістом, Міхельс був стурбований тим, що ліберальні та соціалістичні партії Європи, незважаючи на лозунги про підтримку найширшої участі мас у політичному житті, насправді залежали від волі купки «вождів» так само, як і консервативні партії. Він дійшов висновку, що прагнення до олігархії міститься у самій природі будь-якої соціальної організації. «Кажучи „організація“ — маємо на увазі „олігархія“», — писав Міхельс. Причинами існування цього закону Міхельс вважав об'єктивну необхідність лідерства, прагнення лідерів ставити у якості соціальних цілей свої власні інтереси, довіру юрби (натовпу) лідерам та загальну пасивність пересічних мас населення.

Інститу́т ефекти́вного самоврядува́ння — входить до аналітичних центрів України. Керівник: Олег Хавич Поштова адреса: 58013, м. Чернівці, вул. Південно-Кільцева, 1/55. Телефон: (0372) 58-55-58 E-mail: ukrmol@unicom.cv.ua Регіони діяльності: Чернівці , Вся Україна. Інститут створено за сприяння Асоціації молодих депутатів України. Одночасно з аналітичною роботою Інститут проводить навчальні семінари-тренінги для молодих депутатів та молодіжних лідерів, що планують балотуватися до місцевих рад.

Кампа́нія «Про́ти деграда́ції осві́ти» (ПДО) — всеукраїнська громадянська кампанія із недопущення ухвалення проектів Законів України «Про вищу освіту» №№ 7486-1, 9655 та 1187. Тривала з 2010 - 2013 рр. 3 червня 2013 р. кампанія відбувалась також проти ухвалення законопроекту № 2060а, з метою захистити ЗНО від знівелювання його значення (у рамках кампанії на захист ЗНО). Результатом стало неухвалення всіх проектів законів, проти яких виступала громадськість, а також ухвалення після перемогиЄвромайдану у 2014 р. законопроекту № 1187-2, який розробляли та підтримували зокрема активісти кампанії.

Класизм або класова дискримінація означає систематичну дискримінацію і пригноблення однієї групи іншою на основіекономічних, а

також похідних від них культурних та соціальних відмінностей. Ці відмінності в свою чергу згідно поняття класизму базуються на різних позиціях в системі виробництва і розподілу благ. Класизм включає в себе окремі відносини і типи поведінки, системи політики і практики, які налаштовані на користь "вищих" класів за рахунок "нижчих" класів.https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%BB%D0%B0%D1%81%D0%B8%D0%B7%D0%BC_-_cite_note-Kadi-2 Однак він може також включати ставлення та поведінку із забобонами чи дискримінацією з боку членів "нижнього" класу по відношенню до членів "вищого" класу.

Кооперáція — процес, в ході якого представники однієї або декількох соціальних груп діють спільно і скоординовано ради досягнення єдиної мети. Основою кооперації є взаємна вигода.

Корупція (від лат. corrumpere — псувати) — протиправна діяльність, яка полягає у використанні службовими особами їх прав і посадових можливостей для особистого збагачення; підкупність і продажність громадських і політичних діячів. Найчастіше термін застосовується у відношенні до бюрократичного апарату і політичної еліти. Характерною ознакою корупції є конфлікт між діями посадової особи та інтересами його працедавця або конфлікт між діями виборної особи і інтересами суспільства. Багато видів корупції аналогічні шахрайству, що здійснюється посадовою особою, і відносяться до категорії злочинів проти державної влади.

Кучмі́зм — термін, який використовують для позначення режиму Президента України Леоніда Кучми, що виник і проіснував в Україні протягом 1994–2004 рр. Кучмізм сформувався в результаті зрощення старих радянських чиновників з регіональними кримінальними елітами; є різновидом пострадянських режимів. Вважається ліквідованим в результаті демократичних президентських (2004 р.) тапарламентських (2006 р.) виборів. Термін започаткований Громадянською кампанією «Пора!» (чорною). Вперше його було поширено у ніч з 28 на 29 березня 2004 р., акцією «Що таке кучмізм?», у межах якої наліпки та плакати з таким написом були розповсюджені у 17-ти областях України.

Легітимізм (від лат. legitimus — законний) — політичний принцип, висунутий Шарелм Морісом Талейраном на Віденському конгресі 1814—1815 рр. для захисту територіальних інтересів Франції (збереження кордонів, що існували на 1 січня 1792 р.) і протидії територіальним домаганням Прусії. Полягає у поверненні «законним» володарям втрачених ними територій і неприпустимості розпоряджатися ними, якщо легітимний володар формально від них не відмовився. Принцип легітимізму був відхилений через імперські плани царської Росії та Прусії. Термін «легітимізм» вживався в іншому

значенні: у Франції після Липневої революції 1830 р. легітимізм був гаслом політичної течії, що виступала за повернення до влади «законної» династії Бурбонів.

Лібертаріа́нство — це термін, який використовується спектром політичних філософій, що просувають ідею індивідуальної свободи та мінімізації розміру державного апарату. Термін «лібертаріанство» охоплює широкий спектр політичних, економічних, соціальних ідей: відконсерватизму, що підтримує численні самообмеження поряд із заходами державного примусуhttps://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9B%D1%96%D0%B1%D0%B5%D1%80%D1%82%D0%B0%D1%80%D1%96%D0%B0%D0%BD%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE - cite_note-8, долібертинізму, що відкидає будь-які моральні обмеження.

Меценатство — добровільна безкорислива діяльність фізичних осіб у матеріальній, фінансовій та іншій підтримці набувачів благодійної допомоги. Назва походить від прізвища римлянина Мецената (Мекенат), який був покровителем мистецтв за імператора Августа і другом Горація та інших поетів. Меценатство розповсюджується на фінансову підтримку закладів культури і освіти, заснуваня нових театрів, галерей мистецтва, нових навчальних закладів, підтримку мистецької діяльності акторів, поетів, художників тощо. Українське законодавство визначає меценатську діяльність як благодійну діяльність у сферах освіти, культури та мистецтва, охорони культурної спадщини, науки і наукових досліджень.

Місництво — у Московському царстві порядок заміщення державних посад боярами залежно від знатності роду, його походження й службового становища предків. У сучасному вжитку «місництво» означає додержання вузькомісцевих інтересів на шкоду загальній справі, справі держави.

«Місцеве самоврядування» — щомісячна всеукраїнська газета, видається тиражем 7800 примірників, українською і російською мовами в Харкові, видавець — Видавничий будинок «Фактор». Видається з 2009 року. Газета декларує свою політичну незаангажованість та нейтральність.

Місце́ве самоврядува́ння в Україні — це право територіальної громади — жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища та міста — самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України. Місцеве самоврядування — це форма публічної влади, що реалізується специфічними суб'єктами — територіальними колективами і сформованими ними органами, має особливий об'єкт — питання місцевого значення, та здійснюється на основі використання окремого виду публічної власності — комунальної (муніципальної). Місцеве самоврядування здійснюється територіальними громадами сіл, селищ, міст як безпосередньо, так і через сільські, селищні,

міські ради та їх виконавчі органи, а також через районні та обласні ради, які представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ, міст

Монархізм — політичний рух, метою якого є встановлення, збереження або відновлення монархії як форми державного правління в країні. Монархіст — це людина, яка підтримує цю форму правління, із принципу, незалежно від монарха. У монархічній системі, монархом може бути людина, яка сидить на престолі, претендент на престол, або той, хто був повалений з престолу.

Мона́рхія — форма державного правління, за якої найвища державна влада повністю (необмежена, абсолютна монархія) або частково (обмежена, конституційна монархія) належить одній особі — спадкоємному монархові.

Націона́льний соціалі́зм або націона́л-соціалі́зм (нім. National ozialismus, скорочено — наци́зм нім. Nazismus) —політична ідеологія, яка була політичною доктриною керівництва Німеччини (у часи Третього рейху), а також у деяких інших країнах. На думку багатьох політичних пропагандистів має багато спільного із фашизмом, і комуністами, зазвичай, класифікується як один з його різновидів. Термін «фашизм» використовується для позначення широкого спектру політичних рухів, що існували в різних країнах, тоді як термін «націонал-соціалізм» застосовують найчастіше у зв'язку з нацистською партією та Третім рейхом.

Націона́льний студе́нтський сою́з (НСС) — всеукраїнська молодіжна громадська організація, котра об’єднує осіб, які навчаються у більше, ніж 120 вищих навчальних закладах України. Основна мета діяльності Організації – представництво та захист науково-освітніх, трудових, соціально-економічних та інших прав, а також інтересів осіб, які навчаються, формування високосвідомої молодіжної спільноти України

Небесний мандат - одне з центральних понять традиційної китайської політичної культури, що використовується як джерело легітимації правлячої династії. Широко відоме починаючи з епохи Чжоу, XI ст. до н. е. Приблизно через сто років (правління Му-вана, 976 - 922 рр. до н. е.) в Чжоу набуває широкого поширення термін «Син Неба », який використовується по відношенню до держателя мандата.

Негативна свобода характеризується як свобода від втручання інших людей та протиставляється позитивній свободі, яка визначається як свобода індивіда від обмежень соціальної системивсередині суспільства, таких як класизм, сексизм або расизм.

Неоімперіалізм — політика держави, спрямована на встановлення політичного й економічного контролю над іншими державами. Термін

використовується для характеристики політики країн, що домінують над іншими країнами без приєднання до держави-метрополії.

Неофаши́зм — поняття, яке об'єднує деякі сучасні праворадикальні рухи, що є ідейними і політичними правонаступниками розпущених після Другої світової війни фашистських організацій. Неофашисти виявляють схильність до політичного екстремізму, використовують терористичні види діяльності.

Представни́цький о́рган місце́вого самоврядува́ння — виборний орган (рада), який складається з депутатів і відповідно до закону наділяється правом представляти інтереси територіальної громади і приймати від її імені рішення. Наявність представницького органу, що обирається членами територіальної громади — необхідна ознака місцевого самоврядування.

Пролетаріа́т (від лат. proles — потомство та лат. proletarius — нижчий клас в Стародавньому Римі) — нижчий, бідніший соціальний класс у спільства, який не має власності і для якого основним джерелом засобів для життя є продаж власної робочої сили.

Путіні́зм — загальні риси владного режиму, політичної ментальності та російської державної ідеології, які склалися в Російській Федерації з початку 2000-х рр. Спочатку термін використовувався у ЗМІ радше не як науковий, а публіцистичний, з негативною конотацією та часто в принизливому сенсі, як поєднання «закручування гайок» і стагнації в неконкурентоздатній, економічно ослабленій Росії[https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D1%83%D1%82%D1%96%D0%BD%D1%96%D0%B7%D0%BC - cite_note-1](). Згодом, внаслідок власної генези та вивчення явища вченими-політологами, поняття «путінізм» набуло наукового значення і стало синонімом сучасного варіанту фашистської диктатури з урахуванням російських обставин і особливостей та фашизоїдної свідомості[https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D1%83%D1%82%D1%96%D0%BD%D1%96%D0%B7%D0%BC - cite_note-weltde01-2]() або паратоталітаризму, який має тенденцію переходу втоталітаризм. Вважається, що термін в англомовних ЗМІ вперше використав Річард Ґвін (англ. Richard Gwyn) у січні 2000 р. на сторінках «Toronto Star». Одночасно в російському мовному просторі цей же термін з розширеним означенням використав політолог і публіцист Андрій Піонтковський (газета «Советская Россия», січень 2000 р.).

Раси́зм — світогляд, а також політичні теорії і практичні дії, що ґрунтуються на расовій дискримінації, на поділі людей на біологічно різні групи на основі видимих особливостей зовнішнього вигляду, як-от: колір шкіри, структура та колір волосся, риси обличчя, будова тіла тощо, тобто на раси, і різному ставленні до людей та їхніх спільнот залежно від

приналежності до цих груп (рас). Згідно з расистськими теоріями, люди різних рас розрізняються за соціально-біологічною поведінкою. Тобто, до зовнішніх ознак «прив'язуються» важливі психологічні, розумові та фізичні особливості, або робляться грубі узагальнення на зразок: «усі негри ліниві», «усі жиди жадібні» тощо. Ця різниця, як стверджують послідовники расистських теорій, зумовлена механізмами спадковості і не зникає повністю у результаті виховання, соціалізації та інших культурних процесів.

Раши́зм [раша, рашн (англ. Russia, russian) + фашизм (італ. fascismo)] — неофіційна назва політичної ідеологіїта соціальної практики владного режиму Росії початку XXI ст., що базується на ідеї «старшості братнього народу», його «особливої цивілізаційної місії»; на тоталітаризмі й імперіалізмі радянського типу, використанні російського православ'я як моральної доктрини та на геополітичних інструментах, у першу чергу — енергоносіях.

Революція на траві або Студентська революція на траві — протести студентів, їхніх батьків, викладачів та інших мешканців Сум у травні—серпні 2004 р. проти об'єднання трьох вищих навчальних закладів міста — СумДУ, СДПУ ім. Макаренка та СНАУ — в один. Закінчилися перемогою протестувальників, а саме скасуванням Президентом України Леонідом Кучмою свого указу про об'єднання. Революцію на траві вважають успішною кампанією, яка стала прикладом для активістів, що організовували Помаранчеву революцію.

Ре́йдерство — вилучення майна на нібито законних підставах, в основі виникнення яких лежать прогалини в законі або системні недоліки функціонування державних інститутів (судової та правоохоронної систем, системи реєстрації юридичних осіб тощо). Рейдерство «по-українськи» здебільшого полягає у набутті сумнівними шляхами тимчасового права розпоряджатися активами та якнайшвидшим продажем цих активів пов'язаним із рейдером особам, із наступними перепродаваннями вилучених активів між пов'язаними особами, маючи на меті завадити (унеможливити) їхньому поверненню законним власникам. В Україні для боротьби з рейдерством створена Міжвідомча комісія з питань протидії протиправному поглинанню та захопленню підприємств, що діє при Кабінеті Міністрів України.

Російський фашизм — доба розвитку російського націоналізму у 1930—1940 рр., що відзначалася симпатією італійському фашизму, яскраво вираженим антикомунізмом і антисемітизмом. Російський фашизм має своє коріння в рухах, відомих в історії як «чорносотенці»https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A0%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D1%84%D0%B0%D1%88%D0%B8%D0%B7%D0%BC#cite_note-1 та «білий рух». Російський фашизм був поширеним явищем

серед білоемігрантських кіл, що проживали в Німеччині, Маньчжуріїта США.

Роялізм - прихильність до королівської влади; виник у період Великої французької революції для позначення прихильників династії Бурбонів (кінець XVIII ст.). У ширшому розумінні роялізм збігається з монархізмом. Роялізм (від фр. royal – королівський). Політична течія, яка об'єднує прихильників королівської влади,монархічного ладу. У широкому розумінні – те, що й монархізм. Даний термін почали вживати у період Французької буржуазної революції.

Самоврядува́ння — надане законом право місцевих органів самостійно розв'язувати коло питань, що входять до їхньої компетенції; діяльність щодо реалізації цього права. Самоврядування — автономне функціонування будь-якої організаційної структури (підсистеми), правомочне прийняття нею рішень з внутрішніх проблем, включення виконавців у процеси вироблення рішень; колективне управління як участь усіх членів організації, населення в роботі відповідного органу управління. До принципів самоврядування належать: повний демократизм, гласність, відповідальність за рішення, що приймаються, та виконання їх. Розрізняють місцеве самоврядування, студентське самоврядування, робітниче самоврядування, адвокатське, суддівське самоврядування тощо

Сексизм (англ. sexism, від лат. sexus — стать) — світогляд, в якому стверджується нерівне становище і різні права статей. Може виявлятися у формі ненависті, недооцінки або упередження по відношенню до представників відповідної статі в цілому (мізогінія або мізандрія) або стереотипізаціюсуджень по відношенню до представників відповідної статі. Домінування жінок — матріархат. Домінування чоловіків —патріархат. Людина, що дотримується ідеології сексизму, називаєтьсясексистом.

Соціальна нерівність — положення в суспільстві, коли окремі соціальні групи мають різний соціальний статус, належать до різних суспільних класів або соціальних кіл. До аспектів соціальної нерівності належить правова нерівність, обмеження свобод, майнова нерівність, нерівність щодо доступу до освіти, медичного обслуговування тощо. Соціальна нерівність може бути закріплена правовими нормами, що діють у суспільстві, або ж мати в своїй основі традиції. До типів соціальної нерівності належать нерівність за гендерною, расовою, кастовою, віковою ознаками.

Спо́нсорство — діяльність як фізичних, так і юридичних осіб, з метою отримання якої-небудь матеріальної вигоди або прибутку для себе, або в обмін на рекламу. Спонсор — індивідум або група, яка забезпечує підтримку, подібну до благодійника. Проте, на відміну від благодійності, спонсорування не носить безкорисливого характеру. Спонсорування може бути договірним, обмінюватися на рекламування з метою популяризації товару або юридичної особи

Студентське самоврядування — треба визначати як самостійну громадську діяльність студентів із реалізації функцій управління ВНЗ, яка визначається ними і здійснюється у відповідності до мети та завдань, що стоять перед студентськими колективами.

Теокра́тія (грец. θεοκρατία — боговладдя) — форма державного правління, за якої політична влада належить духовенству або главі церкви. Передбачає ототожнення світської і духовної влад, регламентацію функціонування держави та її інституцій, усього суспільного життя панівною релігією та її інституціями.

Тоталітари́зм (італ. totalità і прикметник італ. totalitario, від лат. totalitosцілісний — той, що охоплює усе загалом) — система державно-політичної влади, яка регламентує усі суспільні та приватні сфери життя людини-громадянина і не визнає автономії від держави таких недержавних сфер людської діяльності як економіка і господарство, культура, виховання, релігіяhttps://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A2%D0%BE%D1%82%D0%B0%D0%BB%D1%96%D1%82%D0%B0%D1%80%D0%B8%D0%B7%D0%BC - cite_note-1. Тоталітаризмом вважається політичне панування, яке вимагає необмеженого керування підлеглими і їхнє повне підкорення поставленим згори політичним цілям. Примусова уніфікація і невпинна жорстокість тоталітарної влади зазвичай обґрунтовується внутрішніми або зовнішніми загрозами існуванню держави. В політології поняття «тоталітаризму» найперше було використано для характеристики фашистського режиму Муссоліні в Італії, але згодом воно поширилось на позначення нацистського режиму Третього Рейху тарадянського сталінізму.

Українська асоціація розвитку студентського самоврядування (УАРСС) - зареєстровано 29 червня 1999 р. з метою об'єднання демократичних студентських самоврядних організацій у вищих навчальних закладах України. У 24 листопада 2002 р. прийнято рішення про заснування на базі Української асоціації розвитку студентського самоврядуванняУкраїнської асоціації студентського самоврядування. Голова – Кляшторний Олексій Миколайович. Адреса – Місто Київ, Бульвар Лесі Українки – 10, кВ. 36.

Украї́нський консерватизм (також Теорія українського монархізму) — політична та ідеологічна теорія та доктрина, специфічний український варіант консерватизму, розроблений В'ячеславом Липинським (сам Липинський називав цю теорію "українським гетьманським націоналізмом") та, частково, Павлом Скоропадським 20-х рр. XX ст.

Українські олігархи — група підприємців, яка неприродно швидко з'явилася на економічній і політичній арені Україні після здобуття нею незалежності у 1991 р., так само, як це сталося у сусідніх пострадянських країнах. Не плутайте олігархів з бізнесменами, оскільки останні створили свій бізнес легальним шляхом, створивши конкурентноздатні компанії, що спроможні працювати у ринковій економіці.

Фаши́зм (від італ. fascio — «зв'язка», «об'єднання») — різновид політичного режиму, а також радикальна авторитарна імперіалістична ідеологія, характерними ознаками якої є сильний культ особи, мілітаризм,тоталітаризм, імперіалізм та ідея постійної війни й панування.

Федералізм — державно-правна думка і система, також рух, спрямований на утворення союзних держав — федерацій, які є формою інтеграції близьких географічно, споріднених історично й культурно та зв'язаних іншими інтересами країв у одне ціле при збереженні самоуправління й державного статусу складових частин. Деякі унітарні, зокрема багатонаціональні держави намагаються через федералізм уникнути фрагментації і зберегти єдність, при чому творяться самоуправні складові державні одиниці за національними ознаками.

Централізація - це принцип володіння владними повноваженнями, згідно з яким територіальні органи влади у своїй діяльності залежать від центральних органів. Централізо́вана держа́ва — держава, підкорена єдиній центральній владі.

Шовіні́зм (фр. chauvinisme, в англ. версії — джингоїзм) — пропагування національної переваги на чужих етнічних територіях (на територіях іншої етнічної спільноти одним народом (нацією) — іншим народам (націям). У ширшому значенні, це ідеологія, яка пропагує національну перевагу однієї нації над іншими і обґрунтовує «право» на дискримінацію та пригнічення інших націй.

Філософія життя

ÓÄIÓ ziiz ìàëà öå-ie

ЗМІСТ

ВСТУП…….....3

Амельченко А.Е., Петрова Т.А., Якубук Я.А. Политическая модернизация как фактор консолидации современного украинского общества и сохранения территориальной целостности государства……..14

Балановський Я. М. Етносоціокультурний аспект актуального стану українського суспільства…….22

Бондар С. С., Запорожець М.О. Порівняльний аналіз політичної опозиції…….50
Бутко О.Ю. Проблеми формування нової еліти в Україні…….63
Бучин М.А. Проблеми та перспективи трансформації державно-територіального устрою країни……....70
Гордієнко М. Г. Колізії відносин між суспільством і державою: політологічний аналіз ……73
Грицина Римма. Становлення статусної і функціональної визначеності категорій рівність та соціальна справедливість……...81
Євтушенко Валерія. Децентралізація державної влади в Україні у сучасних умовах ……..86
Єнін М. Н. Як змінилося ставлення України до Росії та населення Росії до України……....91
Журавель М.О. Рівність і соціальна справедливість……..101
Кожушко Т.В. Актуальні аспекти соціальної діяльності церковних інституцій (період незалежності України)…… 105
Кокоша Діана. Бонституціоналізм і верховенство права як запорука демократичного розвитку суспільства……108
Копитко А. Д. Актуальні питання реформування місцевого самоврядування в Україні: теорія і практика здійснення……..113
Лапинський В. І. Особливості функціонування політичних партій в вітчизняному посттоталітарному суспільстві…….120
Лисенко Л. Г., Карасевич А. О. Децентралізація влади: аналіз основних особливостей реформування в Україні……...129
Максимчук О.В. Особливості трансформації соціальної сфери українського села у сучасних умовах ……142
Мартиненко Л. Б. Іконологічний аспект естетико-культурологічних поглядів П. П. Флоренського… ……..145
Мельничук К. В. До питання зміни етнополітики України в умовах євроінтеграції: оборонна політика титульної нації……...152
Олєйнічук О. М. Становлення та розвиток місцевого самоврядування в Україні…….163
Пашкова О. Б. Особливості реалізації гуманітарної політики в Україні в умовах російської військової агресії……...168
Родік Т. П. Місцеве самоврядування в Україні: проблеми та перспективи……176
Самокиш В. І. Політичні партії та вибори……183

Скомаровський В. О. Особливості політичної модернізації України в сучасних умовах……187
Степико М. Т. Актуальні проблеми трансформації державного устрою України……198
Ткаченко А.М. Релігійні загрози: правовий механізм протидії з урахуванням досвіду країн ЄС……205
Трачук В. О. Україна 2014: рік великого перелому???.....208
Фицик І.Д. Мемуари польської шляхти як джерела з історії Правобережної України другої половини XVIII– першої половини XIX століття…… 211
Фуркало В. І., Фуркало В. С. Демократія та ненасильство… ……223
Чучалін О.П. Сучасний статус української православної церкви……...228
Шаповалова Кристина. Ознаки сучасної інформаційної війни проти України ……...234
Шачковська Л.С. Процес децентралізації влади в Україні та його ризики ……..241
Шегай Н. М., Ємець Н. А. Становлення основних соціальних інститутів та ідеології в умовах формування громадянського суспільства……246
ПОЛІТОЛОГІЧНИЙ ТЕМАТИЧНИЙ СЛОВНИК……..251

В пошуках істини

ДЕРЖАВНИЙ УСТРІЙ: ОСОБЛИВОСТІ ТРАНСФОРМАЦІЇ

МАТЕРІАЛИ ВСЕУКРАЇНСЬКОГО КРУГЛОГО СТОЛУ
23 КВІТНЯ 2015 РОКУ

Підписано до друку 04.07.2015. Формат 60х90 1/32
Папір офсет.
Обл.-вид. арк. 14,7. Ум. друк. арк. 11,1.
Тираж 300. Зам. № 2676.

Видавець та виготовлювач
ФОП Жовтий О.О.

20300, м. Умань, вул. Садова, 2
(УДПУ, навчальний корпус № 1)
Тел. 097 255 65 07
047 44 3 51 33
093 540 78 82
e-mail: nastek@meta.ua
www.foto-na.net.ua
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
Серія ДК, № 2444 від 22.03.2006 р.